

Francesc Costa Oller

L'extraordinària vida dels germans Peramàs

PÀGINES D'HISTÒRIA DE MATARÓ I ALTRES INDRETS

L'extraordinària vida dels germans Peramàs

Francesc Costa Oller

L'extraordinària vida dels germans Peramàs

Pàgines d’història de Mataró i altres indrets

Arxiu d’història V

Mataró, 2018

2ª edició digital

Dedicat a la gent del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, tant als que hi són com als que ja no hi són, per la seva perseverant dedicació a conservar i difondre el ric patrimoni que custodien. I a Xavier Clavell, a qui dec la informació genealògica dels articles d'aquest llibre, i per l'enorme la tasca de digitalitzar el contingut dels llibres sacramentals de la parròquia de Santa Maria de Mataró.

Portada.Pintura del segle divuit al patí d'una casa del carrer Barcelona de Mataró.

Índex

Pàgines inèdites d’història

Notes de camins

Pàgines inèdites d'història

L'extraordinària vida dels germans Peramàs
De Mataró a Amèrica, el segle divuit

La recerca comença en un arxiu, el Comarcal del Maresme, a Mataró. Resulta que fa un temps que em dedico a llegir els llibres dels notaris d'inicis del segle dinou a veure si pesco fils d'històries. I de sobte trobo la xarxa enredada de la nissaga dels Peramàs, que té un passat antic a Mataró, medieval. Les diverses branques s'han dedicat als negocis comercials amb molt d'èxit, i seguir l'entramat d'aquesta gent és una tasca difícil que ha realitzat amb èxit en Pere Molas i, sobretot, en Ramon Reixach[1].

Vaig queda sorprès en llegir un document signat pel notari Francesc Fins l'any 1809. A través de procurador els sis germans Peramàs Melgares, que viuen a Amèrica, expliquen que volen: "vendre y alienar los bens que possehian en esta ciutat de Mataró y son terme y en lo de la parròquia de Sant Julià de Argentona". Però d'aquesta colla de gent a Mataró cap història no en parla. I així comença la recerca que em va dur a trobar els seus pares i saber que els avis eren el matrimoni format per Rafael Peramàs i Vilapura i na Teresa Guarro i Pi.

Però el sorprenent és la vida de quatre dels germans Peramàs i Guarro, que tenen en comú haver agafat un barco per anar a Amèrica i en els territoris espanyols fer-se notar. Un d'ells és prou conegut, el jesuïta Josep Manuel, que va de missions l'any

---

[1] Pere Molas Ribalta. *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808* (Mataró, 1973). Ramon Reixach i Puig. *Els pares de la República. El patriciat a la Catalunya urbana moderna. Mataró, s. XV-XVIII* (Mataró, 2005).

1755 i haurà de tornar per força. De Baltasar, hisendat de la fulla de coca, que va aplegar una gran fortuna, aquí no se'n coneixen dades però a Bolívia el recorda la història del poble de Totora. També és notable Melcior, el secretari del virrei de Mèxic, un humanista al capdavant de la poderosa maquinària administrativa espanyola. I cal seguir a Joaquim, l'enginyer militar que participa en la guerra de la Florida i construeix fortificacions.

Els seus oficis indiquen que tenien estudis i capacitat de situar-se, d'influència. En tota la història de Mataró no crec que es produeixi el cas de quatre germans que en les seves dedicacions hagin deixat una petja tant notable lluny de la ciutat. I que la memòria local no ho reculli.

Rafael Peramàs i Vilapura

Abans de parlar dels germans cal dir alguna cosa dels seus pares, i no és fàcil, que s'amaguen a la documentació, perquè deixen la ciutat i no hi tornen. I també perquè Rafael té un cosí segon del mateix nom[2], actiu els mateixos anys i a la documentació notarial a vegades no saps qui és qui.

Rafael Peramàs i Vilapura (Mataró, 1706) es descendent d'una nissaga mataronina del que en temps medievals en deien mercaders i el segle divuit comerciants. Una gent que trobarem, en diverses branques familiars, dedicats al comerç atlàntic, com corredors de canvis, botiguers de teles i traficant amb tota mena de productes. Hi ha molts Peramàs, però tots deriven d'un pescador que es deia Pere, del segle disset. I Rafael, fill de Francesc i Teresa, la segona muller del seu pare, és un d'aquests.

Es casa l'any 1720 amb Teresa Guarro i Pi (Mataró, 1704), d'una nissaga de grans comerciants de la ciutat. Certament, els benestants es casaven entre ells teixint una notable xarxa de relacions i interessos. El matrimoni va tenir molts fills, tots nascuts a Mataró: Gaspar (1726), Melcior (1729), Baltasar (1730), Josep Manuel (1732), Rafael (1733), Maria Antònia (1735), Jaume (1737) i Joaquim (1739).

Rafael es dedica al comerç d'exportació de productes locals de les manufactures tèxtils i de l'agricultura, com el vi i derivats. I també a importar i fer de mitjancer, sota la raó social Rafael Pera-

[2] Rafael Peramàs i Plegamans (1682-1770).

màs i Companyia, empresa que trobarem entre els principals contribuents de l'impost del *Ganancial* el període 1724-1742. També es fa notar als protocols del notari Salvador Mataró on hi ha notícies de càrregues de cotó i altres productes[3].

L'any 1726 Rafael i un grup de negociants locals envien a Cádiz vi i aiguardent en el barco *Nuestra Señora de la Soledad y San Antonio de Pádua*, del patró Francisco Boter. Però no cobraran els beneficis de l'operació per la fallida del corresponsal Antonio Barbery. Notem que els productes es varen vendre a baix preu, per la *abundacia* als mercats de Cádiz i Gibraltar. El gruixut expedient de la fallida, que l'any 1736 no era resolt, parla de la societat *Rafael Peramás y Guarro y Compañía*[4].

Es conserven diverses cartes comercials de Rafael. Una de l'any 1728 parla d'una partida de vi i aiguardent negociada amb Francesc Roig de Barcelona que ha d'anar a València. En una de l'any 1736 explica a la Companyia Alegre i Gibert les causes d'haver retardat un pagament. I el mateix any escriu a Jaume Planell, administrador a Madrid de la companyia formada per Salvador Golorons, Miquel Alegre i altres, explicant què cal fer amb la comanda de teles feta per ordre de Puget i Cia, de Barcelona. Una carta de 1739, també dirigida a la Companyia Alegre i Gibert, anota que l'hi arriben dotze dotzenes de mitges i cintes que ha d'enviar a Madrid, i de Marsella una caixa de barrets i una "bala estamenas" que també han d'anar a Madrid[5].

Per un procés que inicia perquè no cobra sabem que l'any 1738 ven al gironí Joan Matacàs: "cien quintales de bacalao de segunda calidad", que costen 380 lliures[6]. La gran activitat que mena el duu a viatjar sovint, així l'any 1730 s'acosten a portar-li els documents del plet esmentat, però no els hi poden entregar: "por ausencia de su casa", que era el gran casal dels Guarro.

Quan el seu pare fa testament el 1744 nomena marmessor a Rafael: "vuy en la ciutat de Cartagena Regne de Murcia

---

[3] Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Notarials, Mataró, Serie general 600 i 602. Salvador Mataró, 1740 f.180; 1742 ff.25,32,77,154.

[4] ACA. Real Audiéncia, Pleitos civiles, 2460. Any 1736. *Causa de Francisco Boter, vecino de la ciudad de Mataró, patrón del navío Nuestra Señora de la Soledad y San Antonio de Pádua, contra Rafael Peramás y Guarro, Joan Verivol y otros.* Incorpora interessant documentació del procés comercial amb els albarans de cada lliurament.

[5] Biblioteca de Catalunya. Fons Castellet. Topogràfic 23/1, 93/3, 95/1, AH 5304.

[6] ACA. Real Audiencia. Consulado y Tribunal de Comercio, C,11530.

habitant"[7], i diverses dades duen a pensar que el viatge es va produir l'any 1743. Dels motius de la marxa de la família Peramàs i Guarro de Mataró, per no tornar-hi mai més, no en sabem res[8]. Un biògraf del seu fill Josep Manuel diu que els seus pares es varen traslladar amb la família a Cartagena: "por asuntos del Real servicio". Vet aquí un fil que lliga Rafael amb l'administració, significatiu sí tenim en compte que tres dels seus fills faran carreres militars, només a l'abast de persones amb diners i ben relacionades[9]. Aquest període de la vida del matrimoni és fosc, a l'espera de trobar noves dades.

Melcior Peramàs i Guarro

El virregnat de *Nueva España* era format per una conjunt enorme de territoris que anaven d'Amèrica del Nord a l'Amèrica Central, a Àsia i a Oceania. I qui comanava aquesta extensió gairebé impossible era el virrei, que vivia a la ciutat de Mèxic, amb el suport d'una poderosa màquina burocràtica. I al davant de l'exèrcit d'escrivents hi havia el seu secretari personal, l'home per qui passaven tots els tràmits i que tot ho controlava. Ho va ser durant vuit anys en Melcior Peramàs i Guarro.

Nascut a Mataró el 1729, marxa ben jove amb els pares a Cartagena. Es decidirà pels estudis militars i en acabar entra al cos molt selecte de secretaris, càrrec que exercirà en diverses destinacions. El 1750 ho és de la Comandància General del Camp de Gibraltar i anys després a la de Mallorca[10].

---

[7] ACA. Notariales, Mataró, Serie general, Notari Josep Simon 755. Francesc Peramàs i Ramis testament de 17/6/1744. Francesc era botiguer de teles (1686), negociant (1693), síndic (1696), jurat i regidor de la ciutat (1718). El seu hereu és el fill Francesc.

[8] Rafael pacte amb el seu pare abans de marxar: ACA,Notariales, Mataró, Serie general, 0632, Josep Pintat, any 1742, f.275

[9] Un exemple. L'any 1810 el pare del mataroní Francesc Boter i Llauder, ciutadà honrat, diu que vol que: "mi hijo entre de cavallero cadete de Ynfanteria en el colegio de la ciudad de Tarragona para desde allí ser promovido a oficial en uno de los regimientos de ynfanteria de su magestad". Per la qual cosa s'obliga a pagar-li "doce pesos duros" cada mes fins que "sea promovido a oficial". Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). Districte notarial de Mataró (DNM). Francesc Fins, any 1810,f.459.

[10] Melchor Peramás Guarro. *Yndice general de todos los papeles ... del Gobiemo y Capitania General.* Manuscrit de la Biblioteca regional militar. Citat per Josep Segura Salado. *L'Hospital Militar de Palma* (Gimbernat, 2002).

Era una persona ben relacionada amb els grups de poder a Madrid. Així consta que el 1756 ingressa a la *Real Congregación de San Fermín de los Navarros.* Pérez Sarrión ha escrit d'aquesta entitat que: "nació como una asociación de altos funcionarios: la gran mayoría fueron ante todo servidores del rey en puestos la mayoría elevados y en cargos ejecutivos clave, como secretarías (oficiales, oficiales mayores, secretarios)"[11]. Un lloc de sociabilitat privatiu.

Quan feia quinze anys que es dedicava a aquests menesters el destinen a Cuba. Un document de 1765 explica la sortida de la fragata Astrea que porta Antonio María de Bucareli y Ursúa, el nou governador de l'Havana, que va a prendre possessió del càrrec. També hi viatja *Melchor Peramás, secretario,* amic i home de confiança de Bucareli[12].

Hi estarà sis anys a Cuba –per cert, sense cobrar el sou–, fins que el 1771 Bucareli és nomenat virrei i capità general de *Nueva España* i s'ha de desplaçar a la ciutat de Mèxic, on hi residia aquesta autoritat. Melcior, "fidelísimo secretario y hombre de toda confianza", continuarà al seu costat, i després d'una etapa com a interí el març de 1773 el rei: "nombra por Secretario de Cámara y del Virreynato de Nueva España à Don Melchor Peramás", amb un sou de dos mil pesos[13].

És el cap de la burocràcia, l'home darrera el virrei, que organitza una estructura administrativa molt eficient, capaç de gestionar cinc mil expedients l'any. Ho controla tot, nomena oficials, escrivents, i té una especial cura de l'arxiu. Però no estem davant d'un home gris, la peça d'un engranatge burocràtic, al contrari, es tracta d'una persona d'iniciativa que realitza la tasca de manera meritòria. Els comentaris dels que han estudiat la seva acció són tots d'elogi.

---

[11] Guillermo Pérez Sarrión. "Las redes sociales en Madrid y la Congregación de San Fermín de los Navarros, siglos XVII y XVIII". *Hispania. Revista Española de Historia* (Madrid, 2007) vol. LXVII, núm. 225. José Mª Imízcoz Beunza. "Los navarros en la Corte. La Real Congregación de San Fermín (1683-1808)". *Las corporaciones de nación en la monarquía hispánica (1580-1750)* (Madrid, 2014).
[12] Archivo General de Indias (AGI). Antonio Bucareli y Ursua. Contratación, 5508,N.1,R.72. Llista de tot el personal que acompanya Bucareli: secretari, criats, cuiner, pastisser, etc.
[13] *Mandamiento del 23 de diciembre de 1772 en el que se da el nombramiento de Secretario de Cámara a Don Melchor Peramás* (Mexico, 1773). Salud Moreno Alonso. "La expulsión de los jesuitas en Cuba". *Temas Americanistas*, nº9, 1991.

Manuel Ravina diu: "era un hombre extraordinariamente trabajador (como el propio Bucareli) y de gran capacidad de organización, que acabaría siendo una pieza imprescindible en la administración tanto de la Capitanía General de Cuba como posteriormente del Virreinato"[14]. Carlos Juárez explica que: “puso en marcha una nueva estructura organizativa en la oficina elaborando un plan que atendía al contenido y no al origen de la correspondencia, muy acorde con el intento de los reformadores imperiales de aminorar las diferencias locales en las provincias”. El seu cap, Bucareli, també era mogut pel negui reformista: "Fundó paseos, alamedas, hospitales y un sanatorio para enfermos mentales. Saneó la ciudad mediante la construcción de un desagüe y fundó el Montepío"[15].

Melcior ha deixat una gran quantitat de documentació classificada que encara manté aquella unitat. I resseguir els seus papers és tocar de la vora els problemes i la vida del gran territori administrat. Notícies del contraban, sempre una greu preocupació fiscal. De diverses revoltes. De la descoberta de Califòrnia per el franciscà Junípero Serra que hi funda diverses missions, i el 1774 escriu a Melcior, a qui anomena "digne benefactor meu", informant-lo dels progressos del seu viatge.

Quan Peramàs deixa el càrrec el secretari que el segueix vol processar-lo per l’enorme quantitat de paper que havia comprat, però no es tractava d’un cas de corrupció, és que havia fet copiar tota la documentació sis vegades[16].

I aquest nervi organitzatiu neix de seu esperit il·lustrat, perquè Melcior es situa dins el corrent que el temps del rei Carles III malda per reformar Espanya. Una gent que porta idees de canvi en els àmbits econòmic, cultural i material. Amb aquesta intenció l’any 1783 forma part de la *Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País* amb delegació a Mèxic, una institució dedicada a la promoció de reformes, formada per "caballeros y clérigos", gent de "los aparatos de gobierno, justicia, hacienda y guerra",

---

[14] Manuel Ravina Martín. “El *archivo* de don Antonio María de Bucareli y Ursúa, capitán general de Cuba y virrey de la Nueva España”. *Archivo General de Indias. El valor del documento y la escritura en el Gobierno de América* (Madrid, 2016).

[15] Carlos Juárez Nieto. *Guerra, Política y Administración en Valladolid de Michoacán: La Formación Profesional y la Gestión del Intendente Manuel Merino, 1776-1821* (Mexico, 2012).

[16] Linda Arnold. *Burocracia y burócratas en México, 1742-1835* (México, 1991).

interessats en "agricultura, ciencias y artes útiles, industria y comercio, y política y buenas letras"[17].

Hi ha notícies del seu suport d'iniciatives econòmiques i culturals renovadores. Com l'ajuda material que dóna a l'erudit José Antonio Alzate Ramírez (1737-1799), potser el personatge científic més important del Mèxic colonial, que promou canvis tecnològics i el progrés econòmic a través de la divulgació de coneixements científics i tècnics a la *Gaceta de Literatura de México* (1788-1795) dedicada a agricultura, medicina, història, arqueologia, astronomia, filosofia, física i ciències naturals.

Alzate escriu, el 1772, un elogi del: "señor Don Melchor de Peramas. Secretario del Virreynato de esta Nueva-España, persona adornada de superiores luzes, y protector declarado de la aplicacion, y habilidad, y á cuya voluntad, la mia debe manifestarse enteramente obediente, por los beneficios con que se ha esmerado favorecerme"[18]. Recordarà l'any 1792 quan va construir un: "microscopio de mucha amplitud (...) el instrumento se fabricó aquí por mi dirección, el que se hallará entre los muebles de mi eficaz protector, el Sr. D. Melchor de Peramas, secretario que fue del vireinato, y oidor honorario de esta real audiencia"[19].

Des del seu càrrec fa diverses gestions en suport a la realització pràctica del qüestionari informatiu d'Antonio de Ulloa[20], una proposta il·lustrada que tenia per objecte aplegar dades del territori: informació física, natural i els recursos econòmics, per tal de plantejar millores[21].

Es coneix l'interès de Melcior per l'art i tal vegada aquesta va ser la causa que Bucareli li regalés una col·lecció de monedes commemoratives, paisatges xinesos, gravats de faules, un dibuix

---

[17] Josefina María Cristina Torales Pacheco. *Ilustrados en la Nueva España. Los socios de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País* (Mexico, 2001).

[18] Diario Literario de México.nº 9 (16/12/1772).

[19] Cito per l'edició: José Antonio Alzate Ramírez. *Gacetas de literatura de México* Vol.III (Puebla, 1831).

[20] *Compendio de las noticias que S.M. por su Real Orden de 20 de Octubre proximo pasado ordena que se puntualizen para el completo conocimiento de la geografia, fisica, antiguedades, mineralogia y metalurgia de este Reyno de Nueva España; y Instruccion sobre el modo de formarlas, con atencion á la falta de proporcion para practicarlo, con observaciones proprias al intento, de modo que sea un equivalente que pueda suplir á la falta de instrumentos y de profesores, en las diversas Facultades que abrazan* (Mexic, 22/2/1777, Melchor de Peramás).

[21] Sylvia Vilar. "La trajectoire des curiosités espagnoles sur les Indes: Trois siècles 'd'interrogatorios' et 'relaciones'". *Mélanges de la Casa de Velázquez.* Tomo 6,nº1 (Paris, 1970). Hi ha el detall del qüestionari.

de la ciutat de Sevilla, i una sèrie de les famoses pintures de castes, que representen l'estratificació de la societat de l'època[22]. I també consta com a subscriptor i promotor d'una antologia d'obres de Lope de Vega, d'unes *Crónicas de los Reyes de Castilla* (1779), i de la *Historia General de España*, del pare Juan de Mariana (1783).

Melcior, "cavallero de la Orden de Carlos III", es casarà el 1775 a la ciutat de Mèxic, quan tenia 46 anys, amb una dona de la noblesa local, Maria Manuela Gómez de Cervantes y Padilla i dos anys després neix la filla única, María Joaquína Peramás Gómez de Cervantes.

L'activitat professional la combina amb la direcció d'una important finca agrícola de la seva propietat. La *hacienda* de San Nicolás Coatepec, als Llanos de Apan. Una zona rica de cultius on l'any 1785 recull 12.000 *fanegas* de blat.

En morir el virrei, Melcior es retira el gener del 1780 amb els honors de *oidor de la Real Audiencia*. Morirà el 3 d'agost de 1788 a ciutat de Mèxico a la seva casa del carrer de Vergara (ara Bolívar) quan només tenia 52 anys. El varen enterrar al panteó de la família Cervantes a l'església de San Francisco[23].

Baltasar Peramàs i Guarro

Per començar la història d'aquest personatge cal situar-se enmig de les muntanyes dels Andes. En una terra que ara és part de Bolívia però el segle divuit era territori espanyol, dins la jurisdicció del Virregnat del Perú i l'Audiència de Charcas. I acostar-nos a Mizque, una població fundada pels nouvinguts que a mitjan segle divuit concentra el poder econòmic i institucional de la regió, abans situat a Pocona. Amb hospital, església, set convents i quinze mil persones, era el nucli més important després de La Plata, amb una burgesia poderosa. Tant és així que en deien *la ciudad de los 500 quitasoles*, per la quantitat de senyores de la

[22] Susan Deans-Smith. "Creating the colonial subject: casta paintings, collectors, and critics in eighteenth-century Mexico and Spain". *Colonial Latin American Review*, nº14, (London, 2005).
[23] J.Ignacio Rubio Mañé. "El Archivo General de la Nacion: Mexico, Distrito Federal, Republica Mexicana". *Revista de Historia de América* nº9 (Agost, 1940). *Diario del Gobierno de la República Mexicana* (6/9/1854).

noblesa local que utilitzaven parasols com a senyal de distinció. Una escultura a la plaça ho recorda[24].

I hem de continuar parlant dels *yungas* de Chuquioma, una franja càlida, semi-tropical, a les vessants de les muntanyes dels Andes, entre 1500 i 2500 metres. En temps dels inques s'hi cultivava la coca, el cafè, la canya de sucre, el cacau, el blat. A pocs quilòmetres dels *yungas* hi ha la població de Totora[25], quatre cases on malviuen descendents dels inques, i misèria, fins que a mitjan segle divuit hi arriba des de Mizque un mataroní. Amb bons contactes, diners i iniciativa, Baltasar Peramàs convertirà l'indret en el centre principal de producció i comerç de la fulla de coca i en un nucli plenament colonial.

El protagonista d'aquesta història neix a Mataró l'any 1730 i com el seus germans acompanya els pares a Cartagena, però no sabem res dels seus estudis ni de quan arriba a Amèrica. Tampoc de les seves activitats els primers temps, però sembla que es dedica amb èxit al comerç a la població de Mizque, on tindrà propietats i la casa, i que era ben relacionat amb les autoritats. Segurament havia fet la carrera militar perquè en diversos papers es parla, potser de manera impròpia, del "general don Baltazar", i en algun del "conde de Peramás", títol que sembla imaginat.

La primera notícia concreta de Baltasar el situa a Mizque l'any 1764 quan li regalen sense cost els drets de propietat dels *yungas* de Vandiola, al nord de Pocona. Mesos després, s'assabenta que les autoritats volen investigar si és possible comunicar les valls de Cochabamba i Mojos passant pel *yunga* de Chuquioma per tal d'arribar a les missions jesuïtes de Moxos[26]. Interessat en el projecte comença a fer indagacions i el mes de març s'acosta a les muntanyes per tal de comprovar la possibilitat de fer una expedició enmig del territori desconegut de la tribu dels yuracarees.

---

[24] Agraïr als senyors Arturo Camacho i Fanor Meruvia de la població de Totora de Bolívia per les indicacions i notícies que m'han donat.

[25] Totora és una població de l'Audiencia de Charcas o Alto Perú al Virregnat del Perú que l'any 1776 passa a ser del Virregnat de La Plata.

[26] En general tota la informació del viatge prové de: Hans van den Berg. *Con los yuracarees (Bolivia). Crónicas misionales (1765-1825)* (Madrid, 2010). Que va treballar a l'Archivo y Biblioteca Nacionales de Bolivia (Sucre) i amb les seves dades rectifica altres informacions menys documentades. AGI. Charcas 503. *Testimonio del Expediente formados para la inspección de caminos para las misiones de Moxos y Chiquitos intentado por Don Baltasar Peramás, 1769*. *Carta de la Audiencia de La Plata á S. M., sobre la apertura de un camino á los Mojos por Cochabamba. 20 de Marzo de 1770*.

Escriu des de Mizque a Juan de Pestaña, president de l'audiència de Charcas: "cumpliendo con la orden de Vuesa Señoría pasaré inmediatamente a Tiraque y Pocona con naturales del dicho yunga que son los únicos que entran en él y tienen comunicación con los yuracarees. (...) Inmediatamente que entre en el dicho yunga procuraré (...) descubrir algunos ranchos de los yuracarees, porque este es el medio mas fácil para poder descubrir con la brevedad que se pretende el río Mamoré y para granjearme su amistad compraré en esta villa algunas chaquiras, espejillos y algunas docenas de cuchillos. (...) Para esto será muy importante si se pudiese granjear algunos indios yuracarees de los mas prácticos que, con algunos donecillos, no serà difícil reducir a la amistad para que sirvan de guías y así mismo en los trabajos que se ofrecieren".

Peramàs es posa en marxa el dia 12 de juny de 1765, però aquella nit: "me sucedió que, habiéndose pegado fuego a mas de dos libras de pólvora, me quemé la cara, oreja y mano". Tot i així inicia el viatge i l'endemà arriba a Tiraque: "en donde estuve hasta el día veinte y uno, tanto porque se me hinchó la mano y a punto la gangrena, obligándome a hacer cama por seis días, como para aguardar que se acabasen de juntar los peones". Mig recuperat continua el viatge el dia 22 de juny, i a través d'una selva difícil arriben el dia 1 d'agost al riu San Mateo. Després de visitar l'entorn s'adona que no poden avançar i el dia 8 decideix tornar enrere. Aleshores, passant per la serralada de Tiralta: "estando en el yunga habían salido nueve yuracarees por Arepucho y que habiéndoles dado a entender en la empresa que estábamos, dijeron que no había mas camino que el que ellos sabían y que si era para matar a los chiquitos [una etnia que se encontraba al este del territorio de los yuracarees.], que nos pondrían en las pampas y que el camino, aunque era pequeño, era bueno". Però com que Baltasar havia empitjorat tornen a Mizque.

Aquesta operació acaba amb una denúncia del president de l'Audiència que no accepta la factura de les despeses i el multa amb 600 pesos. El 10 de desembre de 1765 com que no pot pagar li embarguen una part dels seus bens. I aquí es presenta una incògnita. Aquesta xifra no era exagerada, cosa que fa pensar que Baltasar encara no era l'home ric que anys a venir seria. I tal vegada es va aventurar al viatge d'exploració a la recerca de possibilitats de negoci.

El 26 de gener de 1767, el "cabildo, justicia y regimiento de la ciudad de Mizque" li regala els *yungas* de Chuquioma, "con su inmenso territorio", que amb la propietat de Vandiola algú quantifica en cinc milions d'hectàrees. Amb aquesta gran extensió de terreny l'any 1769 pensa que pot fer una operació política, crear una província a la zona dels *yungas* de Mizque, però no va ser possible. La idea: "a quedado desvanecida y sin efecto, por contemplarse no tener fondos este suxeto para cumplir las capitulaciones que propuso con tanta amplitud, que á primera vista manifiestan la imposivilidad de su cumplimiento"[27].

Abans d'entrar a l'activitat principal del mataroní, el cultiu de la coca, notem que l'any 1779 Peramàs proposa l'obertura d'un camí que passant pels seus *yungas* de Chuquioma vagi cap al riu Mamoré, per tal d'establir una missió dels jesuïtes entre els yuracarees: "para el fomento de la conversión de aquellos idolatras". Però després de diverses gestions tot queda en res. De tota manera Peremàs va mantenir l'interès en l'establiment de la missió. L'any 1782 escriu: "Desde aquel entonces, que van algunos años, he experimentado que siempre han estado (els yuracarees) con la pretensión de su conversion, saliendo a solicitarla, pero como no encuentro ningunos arbitrios ni se me ha atendido sobre el particular, no hago mas que consolarles y entretener sus deseos"[28].

I ara cal conèixer l'aspecte principal del nostre personatge, que explica a grans trets Bianca de Marchit: "vale la pena detenerse en los registros de Baltasar Peramás y Guarro, terrateniente español que renueva e impulsa las explotaciones en los yungas y los llanos cochabambinos. Ese personaje (...) promueve una importante iniciativa hacendal cocalera instalando su centro de acción en Totora e invirtiendo la constancia, el poder y el capital suficientes para rehabilitar las rutas de ingreso y salida para su producción, atraer la mano obra suficiente de las regiones vecinas e incidir en la producción de cereales y otros productos"[29].

---

[27] Victor Manuel Maurtua. *Juicio de límites entre el Perú y Bolivia: Prueba peruana*. Tomo X. Mojos II (Madrid, 1906). Mario Argandoña Yáñez. *El cato de coca y el plazo de Bush* (Bolpress, 28/9/2006).

[28] De fet l'interès principal dels indis era que els espanyols els protegissin de les altres tribus.

[29] Bianca de Marchi Moyano. "El proyecto carretero Villa Tunari-San Ignacio de Moxos. Un caso clave sobre la movilidad en Bolivia". *XI Jornadas de Sociología.*

Totora[30] era una petita població d'indígenes fins que hi arriba Peramàs que passa a controlar el territori i a establir una gran *hacienda* als *yungas* de Chuquioma, al nord de Totora[31], on construeix un camí per arribar-hi que costa 18.000 pesos, algunes cases de cal i pedra i una capella. Tot a punt per començar: "el cultivo de coca al pie de la enormísima bajada de seis leguas". Però es va trobar amb un problema, la manca de llavors, i es va dirigir als *yungas* de La Paz a comprar-ne però no les hi volen vendre. Reclama al virrei que l'hi acaba de donant la raó perquè les llavors de La Paz eren original de Chuquioma, el primer lloc on els inques varen domesticar la planta de la coca.

La dels *yungas* és una zona selvàtica, un terreny inclinat de labor difícil feta a mà, treball d'aixada, sense possibilitats d'arada, així que es necessiten grans contingents de persones per treballar-hi. I això enmig d'un clima càlid malsà i patint una alimentació mínima feta de yuca, plàtan i carn seca de rebuig[32]. Malgrat les dificultats s'aconsegueix engegar la producció i en pocs anys l'activitat de l'*hacienda* revoluciona la zona i consolida el poble de Totora com a centre comercial de la coca: aquí arriben les collites i els intermediaris, els *cocanis*, hi venen a comprar.

Creix el poble per les nombroses cases que s'edifiquen, residència d'hisendats, comerciants, artesans i tots els oficis d'una societat en creixement: "Totora era territorio de grandes y medi-

---

Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires (Buenos Aires, 2015).

[30] La informació que segueix sobre els *yungas*, la població de Totora i l'activitat de Peramàs correspon, en general, als següents estudis: Ramón Gutiérrez da Costa y Rodrigo Gutiérrez Viñuales. "Territorio, urbanismo y arquitectura en Moxos y Chiquitos". *Las Misiones Jesuíticas de Chiquitos* (La Paz, 1995). Fanor Meruvia Balderrama. *Historia de la coca: los Yungas de Pocona y Totora (1550-1900)* (La Paz, 2000). Ramón Gutiérrez. "Historia urbana de las reducciones jesuíticas sudamericanas: continuidad, rupturas y cambios (siglos XVII-XX)". *Impacto en América de la expulsión de los jesuitas* (Madrid, 2003). Mario Argandoña Yáñez. *El cato de coca y el plazo de Bush.* Bolpress (Bolivia, 2006). Luis Antezana. *Latifundio y minifundio en Bolivia* (La Paz, 2011).

[31] En aquesta zona els espanyols, resident a Pocona, hi tenien una *encomienda* molt rica amb una producció de dotze mil cistells de coca l'any, però la producció es va abandonar pels atacs dels indígenes que assassinaven els treballadors i destruïen les plantacions, i per la dificultat dels camins.

[32] En temps de Peramàs i ara mateix: "En Vandiola no existen caminos. Sus habitantes recorren los senderos o los lechos de los rios, para cruzar el territorio y llevar su cosecha de coca al mercado, cargado a espaldas hasta la carretera. La vida es sufrida. No hay electricidad ni teléfono, tampoco hay postas de salud o escuelas".

anos hacendados, orgullosos de su linaje español. Estos jugaban un importante rol político y administrativo. La riqueza de sus habitantes se debió, principalmente, a la producción de la hoja de coca, en Yungas de Vandiola, que posibilitó la construcción de casas señoriales con detalles artísticos de gran manufactura: adquisición de lujosos muebles e instrumentos musicales, traídos desde Europa, por lo cual, en esos tiempos, existían más de cien pianos europeos, los cuales eran el orgullo de este pueblo". Altres expedicions varen assentar cultius de coca en diversos indrets, però: "nunca en las dimensiones de las plantaciones cocaleras de la hacienda de Peramás".

En quant al sistema de producció Fanor Meruvia diu que: "se trata del sistema hacendal, desde mediados del XVIII el propietario concedía parte de la hacienda a los colonos, bajo el sistema de aparcería, que consistía en otorgar una parte de las tierras de la hacienda a cambio de mano de obra, con lo que se aseguraba una gran parte de peones. A diferencia de las otras haciendas, el sistema organizado por Peramas y sus descendientes era en realidad feudatario. Chuquioma se constituyó en un tipo de superhacienda, que al interior desarrollaba una serie de subhaciendas". L'any 1791 hi havia: "210 establecimientos cocaleros en Chuquioma que producían más de 10.000 cestos de coca. En los Yungas de Arepucho e Icuna habitaban más de 400 familias y cada patrón tenía alrededor de 25 peones, consiguiendo alrededor del millar de establecimientos cocaleros".

I de tanta fulla de coca què se'n feia?. Doncs tenia una utilitat diguem-ne *industrial*, en el sector de la mineria. L'indret més conegut és el jaciment de plata del Potosí explotat des del segle setze amb el treball de milers d'indis traslladat dels seus territoris naturals. I les fulles de coca, mastegades, formaven part de la seva subsistència, un estimulant per un treball duríssim on deixar-hi la vida era gairebé una sort.

L'any 1779 un dels futurs gendres de Baltasar, Felipe Santiago Soriano, fa el cens de Totora. En aquell moment hi vivien 314 espanyols, 1191 mestissos, 32 mulatos i 48 indígenes. I Peramàs ho controlava tot des de Pocona: "desde donde impulsaba su producción y comercialización cocalera en Yungas, esta población ofrecía mejores opciones de vida y mejor mano de obra". Però la família ha de fugir de la localitat arran la revolta del líder indígena Tupac Amaru, que assassina diversos espanyols i criolls entre ells el corregidor de Totora. S'establiran en aquesta pobla-

ció el 1781, després de la derrota de la revolta, i edifiquen una casa de dos pisos a l'ara carrer Guzmán Quitón. Però a Baltasar sovint el trobem fent estades a Mizque, a Pocona i també a Cochabamba.

En aquesta darrera ciutat es casa cap a l'any 1777 amb Bartolina Melgares Torres, i tenen sis fills, un noi i cinc noies. Notem que en el moment del casori s'acostava als cinquanta anys. El grup familiar, completat amb els marits de les filles, consolida l'activitat econòmica a Totora i l'hi dóna empenta. Molts: "españoles radicados en Pocona y Mizque atraídos por el cultivo de la coca se trasladaron a Totora construyendo viviendas sólidas, la iglesia y el cementerio (...) el comercio era activisimo y los vecinos podian traer muchas cosas importadas".

Baltasar morirà a Mizque, sense testament. Escriu Van den Berg: "A su muerte en 1791 sus bienes fueron heredados por sus hijos y yernos. Dos de los últimos, Felipe Santiago Soriano y Francisco Sánchez, casados respectivamente con Antonia de Peramás y Ana de Peramás, se hicieron famosos por la administración emprendedora que hicieron de la parte de la hacienda que habian recibido". Una família que: "acumuló poder económico y político, llegando a acaparar los cargos públicos de alcaldes y corregidores en Totora, Pocona, Pojo, Aiquile, Mizque y otros pueblos en los que poseía extensas propiedades". I amb el pas dels anys el poble esdevé: "un microcosmo de la Bolivia feudal de aquel tiempo: en la cúspide una burguesia descendiente de las cinco hijas de Baltazar de Peramás"[33].

Ervin Molina Aguilera explica la mirada actual de Totora: "Asentado en un valle con hermosos árboles y flores de gran colorido, este pueblo guarda para el visitante el extraordinario señorío de la arquitectura colonial, con sus callejuelas angostas y empinadas, los detalles de sus balcones y la belleza de sus templos religiosos. Memorias de un pasado influyente en la agricultura, el comercio y la explotación feudal de trabajo indígena, cuando desde los centros productores de Chuquioma, Arepucho o Icuna llegaban los tambores de coca, las habas, las papas, el maíz o el trigo con destino a las ciudades y centros mineros de Potosí y Oruro".

---

[33] Waldo Soria Galvarro. *Totora: rasgos históricos sobre la provincia de Totora* (Totora, 1916). Mariano Baptista Gumucio. *Mis azañas son mis libros. Vida y obra de Augusto Guzmán* (La Paz. Bolivia, 2000).

Josep Manuel Peramàs i Guarro

Quan el dia 12 de juliol de l’any 1767 uns soldats el detenen junt amb els seus companys jesuïtes: “con la bayoneta calada y con orden de hacer fuego a la menor resistencia”, en Josep Manuel Peramàs feia dotze anys que era a Amèrica i ara el fan fora de mala manera. No hi tornarà mai més i tampoc a Mataró, on va néixer l’any 1732[34].

Quan els seus pares es traslladen a Cartagena ell tenia uns onze anys i en aquesta localitat entra en una escola dels jesuïtes, però va ser a Tarragona que el 1747 comença la formació de novici a l'ordre. Després va a Manresa: "donde se enviaban los novicios ya aprobados para rehacer el curso de humanidades y repetir los de retórica y oratoria". Després a Zaragoza inicia els estudis de Filosofia que acaba a la Universitat de Cervera. S’hi quedarà per ensenyar humanitats els anys 1753 i 1754

Aleshores es proposa anar de missions a Amèrica i els superiors ho aproven. Puja al barco en un viatge oceà enllà que dura setmanes, fins que el mes de juliol de l'any 1755 arriba a la ciutat de Montevideo per dirigir-se cap a Buenos Aires. Escriu: “En sus alrededores se dilatan sin límites los inconmensurables campos, crecen todas las clases de árboles y la tierra es prolífica en todo género de plantas”.

El mes de setembre arriba a la ciutat argentina de Córdoba per dedicar-se a completar la formació religiosa. Hi estarà fins ser ordenat sacerdot, aleshores l’envien a evangelitzar els guaranís, a la missió de San Ignacio Miní, l'any 1758. La seva relació amb els indis el marcarà profundament, com els llibres que escriurà anys després expliquen. De fet només hi va conviure divuit mesos perquè ha de tornar a Córdoba a la Universitat, a ocupar la càtedra de retòrica, perquè havien arribat joves jesuïtes d'Espanya: "que debían perfeccionar sus estudios de humanidades antes de entrar á cursar teología, y nadie se encontró mas apto para ello que Peramás".

L'any 1767 el rei d’Espanya decideix expulsar els jesuïtes dels seus territoris. I va ser el dia 12 de juliol quan tropes de l’exèrcit

---

[34] Els detalls biogràfics a: Antonio Machoni de Cerdeña. *Dia virgineo ó sabado mariano: obra patérnica exhortatoria á la devocion de la reina de los cielos María Santíssima en su sagrado dia del sábado* (Madrid, 1877). Ramon Salas i Oliveras. *Presència mataronina al Rio de la Plata a les darreries del segle XVIII i primera meitat del XIX* (Mataró, 1977).

entren al col·legi dels jesuïtes a Córdoba i els detenen: "Luego que D.Francisco de Bucareli Gobernador de Buenos Aires recibió orden para nuestro arresto"[35].

Començava un llarg periple com a presoners que Peramàs va deixar per escrit: "las efemérides completas que incluyen el viaje y la navegación con la intención de que vosotros y yo, queridísimos compañeros, releyendo lo que habíamos sufrido, encontráramos el consuelo que dan a luz las pretéritas fatigas"[36].

La narració és un text notable perquè a més dels fets detalla moltes de les coses que veu. Així hi ha acurades descripcions geogràfiques de la província de Misiones i el Gran Chaco, notes d'història, de botànica, zoologia, paisatges, costums dels indígenes[37].

Com que l'activitat intel·lectual de l'humanista Peramàs ha estat amplament tractada en nombrosos assaigs, ara resseguiré el llarg viatge de 27 dies dels jesuïtes i els soldats que els duien presos pel Camí Real de Córdoba a Buenos Aires, dalt de precàries carretes i patint el fred de l'hivern i la manca d'aliments. Un trajecte per un territori salvatge on s'hi havien anat construint petits nuclis habitats. Casetes pobres, amb sostre de palla que oferien algun serveis als passatgers, i també esglésies i fortificacions mínimes per defensar-se dels indis que els assetjaven i a vegades els assaltaven i mataven tothom[38].

Peramàs i els seus companys deixen Córdova i de seguida travessen un "espeso monte" que els porta cap el riu Segundo:

---

[35] Una dada curiosa: Francisco de Paula Bucareli y Ursúa era germà de Antonio María de Bucareli y Ursúa, des de feia dos anys governador de La Habana i Melcior Peramàs, germà de Josep Manuel, el seu secretari personal.

[36] Peramàs escriu dues cròniques explicant de manera detallada els esdeveniments de la detenció i de l'exili, una en llatí: *Annus patiens siue Ephemerides quibus continetur iter annum Iesuitarum Paraquariorum Cordubae Tucumaniae profectorum*. I l'altre en castellà: *Narración de lo sucedido a los jesuitas del Paraguai desde el día de su arresto hasta Faenza en Italia en carta de 24 de diciembre 1768, escrita en Turín a un Señor Abate de la ciudad de Florencia.* Utilitzo la versió publicada a: *Revista Eclesiástica de Buenos Aires* (Buenos Aires, 1906, 1907).

[37] Marcela Suárez. "El discurso liminar del Annus Patiens: ¿Epístola o prólogo?" *Praesentia* 17 (2016). G.S.J. Furlong. *José Manuel Peramás y su Diario del Destierro (1768)* (Buenos Aires, 1952).

[38] Per la descripció dels llocs utilitzo alguna nota de Peramàs però sobretot la crònica d'un viatger que fa la mateixa ruta el 1771, quatre anys després de passar-hi, forçats, els jesuïtes: Concolorcorvo [Calixto Bustamante Carlos Inga] *El lazarillo de ciegos caminantes* (Gijón [Lima],1773).

“caudaloso y de las más cristalinas y mejores aguas. Su pasaje está a las orillas de una capilla, con algunas casas en donde se pueden proveer los caminantes y correos de algunos bastimentos y agua”. Passat el riu fan missa en aquesta capella, dedicada a Nostra Senyora del Pilar.

S’aturen a la llacuna i el lloc d'Impira que: “tiene varios manantiales de agua perenne, dulce y cristalina, con muchos bosquecillos muy espesos y agradables a la vista. Tiene buenas casas y el sitio convida a que los pasajeros se desahoguen y descansen de sus fatigas”.

Endavant, fins arribar al riu Tercero: "muy caudaloso, de aguas turbias y mansas, algo salado y con bastantes peces, bordado de sauces, chanares y algarrobos". No diu per on el travessen però tal vegada pel poblat d’Esquina de Ferreira[39], “en un llano de bastante extensión”, que era la ruta del Camí Real: “por donde regularmente se vadea el río y se ejecutará con más seguridad con caballos de refresco. Antes de pasar a la banda oriental del río, procurarán los caminantes a la ligera llevar alguna prevención de agua para una repentina necesidad, pues aunque está el río próximo, sólo en las esquinas o pasos tiene fácil descenso”.

I això de travessar aquestes masses d'aigua era temerari. Ho explica Peramàs: "El modo de pasar los rios es raro y muy peligroso a veces pues no hay puentes, y así unas veces pasan a caballo, otras en carreta y otras en pelota de cueros grandes, redonda y llena de viento. A estas unas veces la tiran caballos llevándolas atadas a la cola, otra un peón que va nadando llevada asida la cuerda a los dientes. Esto es muy peligroso, no obstante lo usan".

Durant molts quilòmetres seguiran el viatge al costat del riu. Passen l'Esquina de Ballesteros i cap a Fraile Muerto[40]: "un pueblecito en donde acaso será conveniente se detengan los pasajeros", lloc de referència per descansar al Camí Real perquè hi havien artesans que reparaven carros i cavalls. Era la població més important entre Córdova i Buenos Aires i en aquells anys se la coneixia com *la capital de las pampas*. Aquí "se dijeron en su capilla tres misas".

---

[39] Concolorcorvo: “se dicen Esquinas a aquellos sitios bajos por donde el río se extiende más y no hay bajada perpendicular para vadearlos”. Aquesta població ara es diu Villa María.

[40] Ara la població es diu Bell Ville.

L'endemà: "se fué todo en caminar hasta anochecer, que no teníamos ya fuerza para tanta flaqueza; al fin paramos junto a Barrancas e hicimos la única comida". Després a Saladillo: “se dice porque siendo comúnmente las aguas algo saladas, se hacen mucho más las que en las avenidas se quedan remansadas en algunos bajos de arena salitrosa”.

Continuen per un camí: "llano y duro y se puede galopar a todas horas. En toda esta travesía no hay agua en tiempo de seca, pero en el de lluvias se hacen unos pozos y lagunillas, a donde bajan a beber los ganados cimarrones”. I arriben a la Cruz Alta, que és: "un fuerte con algunas casas y los habitantes nos dijeron que los indios andaban muy cerca".

Ara deixen el marges del riu Tercero i: “fuimos a hacer noche a las Islas. Llámense Islas unos pedacitos de selvas en medio del camino que van cortando las Pampas. Éstas son unas llanuras interminables por los cuatro vientos, sin que encuentre término la vista”. Pel mig d’aquestes soledats passen per la fortificació mínima d'India Muerta i la llacuna Rabona. En tot aquest territori hi ha: “algunos criadores pobres. Hay muchos avestruces y se encuentran montones de huevos, que algunas veces llegan a sesenta”.

Continuen per Pergamino: “hay un fuerte, que se compone de un foso muy bueno con su puente levadizo de palos, capaz de alojar adentro cuarenta vecinos que tiene esta población, y son otros tantos milicianos con sus oficiales correspondientes. Tiene cuatro canoncitos de campana y las armas de fuego correspondientes para defenderse de una improvisa irrupción de indios pampas, en cuya frontera està situado".

Després passen per Arrecifes, “aquí hay algunas casas juntas” diu Peramàs, i una petita fortificació. També: “una capilla y alrededor de ella quince o diez y seis casas reunidas, y antes, a alguna distancia, otras cinco, que componen por todas veinte familias que se ejercitan en la cría de ganados y mulas, con muy corta labranza”. El nom li dóna: “la originalidad de un curso de agua (río) cuyo entoscado, que hace de basamento a su acuoso caudal, era el típico arrecifes”.

Arriben a San Antonio de Areco que: "tiene muchos hacendados, con un río de corto caudal y de este nombre, con espaciosas campañas, en donde se cría todo género de ganados; pero a lo que más se aplican es al mular".

Després cap a Luján, amb un respectat temple de la verge: “tiene título de villa, con poco más a menos sesenta vecinos. A la entrada hay un riachuelo de este nombre, que en tiempo de avenidas cubre algunas veces el puente". Soldats i jesuïtes seguiran per un camí: "deleitoso y fértil en más de ocho leguas, con quintas y árboles frutales, en que abunda mucho el durazno" i el riu de les Conchas "que baña mucho territorio".

Aqui reben ordres de no entrar a Buenos Aires, per evitar problemes, i es desvien cap a Quilmes, “que tiene unos 24 ranchos de indios”, i cap a la Calera: "Todo el camino que nos faltaba era pantanoso, por lo que caminamos poco. Pasamos la noche a un fuego de carbón, hablando de la historia del tiempo, tomando mates al uso de la tierra, y se nos pasó la noche sin sentirla".

S'acaba el viatge terrestre a l’Ensenada: “una población de más de 100 casas”, on esperen als jesuïtes les fragates *La Liebre*, *La Esmeralda*, *La Venus* (en la que viatjarà Peramàs) i el xabec *El Andaluz*, que els duran per mar a Buenos Aires i després d’una llarga travessia a España i a Itàlia. Un viatge trist per les contínues presons a Cádiz, Ajaccio, Sestri i altres llocs de la ruta: "El tédio de la navegación lo sobrellevó Peramás á fuerza de oración, y también con la mucha lectura y con la tarea de escribir, pues redactó en latín un diario muy prolijo de las cosas principales que se observan sea respecto de los sitios ó de los climas desde Córdoba del Tucuman hasta Faenza, en la Emilia, á cuya ciudad llegó el 27 de Setiembre de 1768".

Després d’un any de tantes penalitats, Peramàs arribarà amb els companys a la ciutat italiana de Faenza on el comte Cantoní els acull i els deixa una finca vora la ciutat. Aquí passarà els anys ensenyant i escrivint. Morirà el 1793 deixant un notable conjunt de llibres publicats de temàtica religiosa i filosòfica, que han estat molt estudiats[41].

Alguns llibres parlen del jesuïta Ignasi Peramàs i diuen que era germà de Josep Manuel i que va ser l’autor de l’apèndix biogràfic del seu llibre *De vita et moribus tredecim virorum paraguaycorum* (1793). És cert que va escriure el text però era un cosí segon, fill de Rafael Peramàs i Plegamans. Ignasi Peramàs i Mates va néixer a Mataró l’any 1722 i a Amèrica era procurador

---

[41] Jaume Gonzàlez Agapito. *Bibliografia de Mataró: Els clergues del segle XVIII* (Mataró, 1976).

de l’escola de jesuïtes de Panamà i també va ser expulsat l’any 1767. En el barco de tornada va coincidir amb Josep Manuel, però ell després de desembarcar a Itàlia va a Mataró on moria l’any 1799[42].

Joaquim Peramàs i Guarro

Joaquim Peramàs quan tenia uns quatre anys d'edat marxa de Mataró amb els seus pares cap a la ciutat de Cartagena. I com dos dels seus germans lliga el seu futur a l'exèrcit. Un informe del 1781 ens acosta els passos d'una part de la seva carrera militar[43].

El 1757, amb divuit anys, comença la instrucció com a cadet al regiment de Toledo[44]. Després viatja a Barcelona per ingressar a la Real Acadèmia de Matemàtiques i seguir estudis d'enginyer. Un cos d’elit que es va convertir el segle divuit en la corporació tècnica cabdal en el procés de modernitzar Espanya. És la gent darrera del progrés les obres militars i civils: “encargados del reconocimiento del territorio y del levantamiento de mapas, de la

---

[42] José Joaquín Borda. *Historia de la compañía de Jesús en la Nueva Granada* (Poissy, 1872). Mafalda Victoria Díaz Melián. “Los jesuitas expulsos de Panamá. Inventario de la biblioteca”. *Revista chilena de historia del Derecho* nº15 (Santiago de Chile,1989). José A. Ferrer Benimeli. *De la expulsión de los jesuitas a la extinción de la Compañía de Jesús*. Parte I: 1766-1770 (2000). *Inventario del Colegio Seminario de San Luís de Quito y sus haciendas durante su secuestro en 1767* Ed. Francisco Piñas Rubio. (Quito, 2008). Stelio Cro. "La utopía de las dos orillas (1453-1793)". *Cuadernos para investigación de la literatura hispánica* (Madrid, 2005).

[43] Informe de l'any 1781 de Luís Huet, cap dels enginyers de l'Havana. Citat a: “Pedro Cruz Freire. Fort San Carlos de Barrancas: power and control in the gulf of Mexico and Southern America”. *From colonies to countries in the North Caribbean. Military engineers in the development of cities and territories* (Cambridge, 2016).

[44] La carrera tipo en el cuerpo era la del ingreso como cadete a los 18 años, para entrar como ayudante a los 21, ascender a extraordinario a los 25, ordinario a los 32, a los 40 ingeniero en segunda, 48 ingeniero en jefe y 58 ingeniero director. (...) A partir del grado de ingeniero ordinario, tenían mayores atribuciones en el diseño de los proyectos, cuya dirección y gestión correspondía a los grados superiores de ingeniero en segunda, ingeniero en jefe e ingeniero director. Este último cargo suponía la dirección de todas las obras de fortificación y el control de cualesquiera otras que se realizaran en la región. Horacio Capel. "Construcción del estado y creación de cuerpos profesionales científico-técnicos: los ingenieros de la monarquía española en el siglo XVIII. Fortificación y Frontera Marítima". *Actas del Seminario Internacional celebrado en Ibiza durante los días 24 al 26 de octubre de 2003* (Eivissa, 2005).

composición de planos y elaboración de relaciones de plazas; del mantenimiento, mejora y creación de fortalezas y defensas; alojamientos de tropas y cuarteles; almacenes, fábricas reales, obras de puertos y proyectos hidrográficos. Además, ante el preocupante estado de la red viaria y sus infraestructuras, tanto terrestres como fluviales, las Ordenanzas se fijaban el objetivo de repararlas y ampliarlas”[45].

Graduat d'enginyer comença la vida professional a l’exèrcit, i l'any 1763 el trobem servint a la guarnició d'Oran, on esdevé sotstinent. Aviat el destinen a Cartagena però hi estarà poc de temps perquè el 1765 rep l'ordre d'anar a Guatemala. Un canvi en la destinació el durà a l'Havana per col·laborar en les obres de defensa de la ciutat[46].

A Cuba hi arriba el 1767, i es dedica a les activitats pròpies de l’enginyeria constructiva però també a la topografia. En els onze anys que hi està segur que deixa la petja en diverses obres però només sabem que el 1772 es desplaça a la ciutat de Matanzas a dirigir la reconstrucció del castell de San Severin i fer un pont per travessar el riu San Juan. Per mèrits professionals es converteix en enginyer *extraordinario*[47].

El 1778 ja capità deixa la illa per realitzar un viatge que durarà un any amb l’objectiu de preparar un informe sobre la xarxa de fortificacions a l'Amèrica Central. Visita la illa de Trinidad i les ciutats i indrets de La Guaira, Omoa, Puerto Cabello, Cartagena, Portobelo, Chagres, Campeche, Panamà i San Juan de Nicaragua. Després torna a l'Havana i hi estarà dos anys fins que s'integra a l'exèrcit que anirà a conquerir la Luisiana. En aquest moment és ascendit a comandant i enginyer *ordinario.*

Dels quatre germans aquest és l’únic que va participar en una batalla de veritat, i va ajudar a guanyar-la. Quan el 1789 Espanya i Anglaterra entren en guerra, Bernardo de Gálvez, governador de Luisiana, ataca diverses fortificacions angleses a la zona de la Florida: el fort Charlotte a la localitat de Mobila i punts menors.

---

[45] Armando Alberola Romá. Jesús Pradells Nadal. “Un cuerpo de élite en el ejército de la España del siglo XVIII: los ingenieros militares”. *Las élites y la revolución de España (1808-1814): estudios en homenaje al profesor Gérard Dufour* (Alicante, 2010).

[46] Va coincidir a l'Havana amb el seu germà Melcior que hi està de 1765 a 1771, com a secretari del governador Bucareli.

[47] Pedro Cruz Freire. “Planos y archivos. La localización de cartografía militar relativa a Cuba entre 1764-1800”. *Quiroga* nº6, julio-diciembre 2014.

Tots rendits es dirigeix a Pensacola amb un exèrcit de set mil homes, contra dos mil britànics que defensen la fortificació.

Es tracta d'una lluita que per les seves característiques ha passat a la història de les batalles. Amb la victòria espanyola, el 26 de maig de 1781 Gálvez comunica al rei que: "despues de 12 dias de trinchera abierta y 61 de desembarco en la Isla de Santa Rosa, se rindieron a las Armas del Rey los Fuertes y Plaza de Panzacola, quedando prisionera de guerra su guarnición". Peramàs participa en les batalles de Mobila i de Pensacola, i per la seva important contribució a la victòria esdevé tinent coronel[48].

Després de la guerra, i a causa "de lo arruinados que se hallan los fuertes y edificios" de Pensacola, Gálvez, comptant amb la seva experiència d'enginyer, encarrega a Peramàs la creació de diverses infraestructures militars de defensa a la zona de Pensacola i el delta del Mississipi, important centre estratègic i comercial al golf de Mèxic. L'enginyer considera indispensables tres forts: el de San Carlos de las Barrancas, el de la illa de Santa Rosa i el de San Miguel de Pensacola[49].

De fet la seva idea original és traslladar la ciutat de Pensacola a l'entorn de l'indret de Barrancas i fortificar-lo: "En 1784 se propusieron proyectos de remodelación. El más ambicioso fue el de Joaquín de Peramás, con la construcción de un fuerte que protegiese toda la villa, y la formación de una gran plaza con iglesia. En el plano del proyecto que se conserva se observa una ciudad abaluartada con planta rectangular con la plaza excéntrica pegando a la bahía, junto a la reconstrucción del fuerte de San Carlos, como punto de defensa, en forma de pezuña. Proyecto que fue rechazado por sus altos costes, tanto materiales como humanos"[50].

Notem que es tracta d'un projecte d'urbanisme il·lustrat: "las manzanas rectangulares, el crecimiento en línea hacia los caminos y frente al mar, la apertura de plazas –dos en este caso–,

---

[48] *Mercurio Historico y Político* (Madrid, agost, 1781). Recordem que a causa d'aquesta victòria els anglesos abandonen la Florida i que dos anys després pacten amb Espanya intercanviar-la per les Bahames i Gibraltar.

[49] Pedro Cruz Freire. "Joaquín de Peramas. Un ingeniero militar en América". *Barroco iberoamericano: identidades culturales de un imperio Vol. I.* (Santiago de Compostela, 2013).

[50] José Miguel Delgado Barrado. "Modelos de fundaciones de ciudades de frontera en Iberoamérica en el siglo XVIII". *Historias ciudadanas del Reino de Jaén. Manifestaciones y discursos de poder de las elites urbanas jiennenses (siglos XV-XVIII)*. Ministerio de Ciencia e Innovación (España, 2009-2011).

eliminando la importancia de otros elementos que antes daban el orden y la jerarquía al diseño, como fué la iglesia”[51]. Però Gálvez no accepta desplaçar la població per l’elevat cost, ordenant les altres obres.

En un document de juliol de 1785 Peramàs informa de tot el que cal fer per posar la població de Pensacola apunt: “Relación de los reparos que necesita la estacada de la plaza, edificios reales, dentro de ella, y las castillas que se expresan, con el tanteo prudencial de su importe”. I projecta el fort de San Miguel de Pensacola, al costat de la població. Una obra que es farà seguint els seus plànols, però que comença quan ell ja no és a la zona[52].

La construcció de defensa més important és el “Fuerte de San Carlos, y su Bateria baxa para construir en las Barrancas coloradas a la entrada de la Bahia de Panzacola”, situat on hi havia unes antigues defenses. El fort de San Carlos de Barrancas el projecta l'any 1784 i s'acaba d’edificar el 1797: "constaba de un edificio de planta cuadrada irregular y muros en talud que en tres de sus lados rodearía un foso, mientras el cuarto resultaría cubierto por el desnivel que lo separaba de una batería. En el centro de la construcción se situaría la plaza de armas con almacenes y alojamiento para la guarnición, que irían abovedados”. A l’altre costat de l’entrada de la badia projecte el fort de Santa Rosa, a la punta de Sigüenza, per tal de fer foc creuat en cas d’atac naval[53].

Joaquim residia a Pensacola, el cens de 1784 assenyala que hi vivien 410 persones, i que al domicili de Peramàs també hi consta Catalina Hernández, una vídua de 48 anys. Però l'abril de 1787 era a Nova Orleans com a inspector de *Fuertes, Calzadas y Malecones de Luisiana*, estudiant les defenses en una zona geogràfica complicada. Es tractava de controlar l'entrada al riu Mississippí per accedir a la ciutat pel *caño* (canal) de Mardi Gras. Peramàs projecta dues bateries a la desembocadura del riu, a la precària parròquia de San Felipe de Placaminas, un establiment

[51] Luís Arnal Simón. *Arquitectura y urbanismo del septentrión novohispano. Fundaciones en la Florida y el Seno Mexicano. Siglos XVI al XVIII* (Mexico, 1999).

[52] Totalment desaparegut, només quedes unes restes mínimes davant la *First Baptist Church.*

[53] Alfredo Morales Martínez. “Los ingenieros de Carlos III”. *El Greco en su IV centenario. Património hispánico y diálogo intercultural* (Cuenca, 2016). El fort és una obra que modificada encara es pot visitar. A la vora del *National Naval Aviation Museum.*

francès destruït i reconstruït diverses vegades. En nou edifici, un fort armat amb divuit fusells, tindrà una vida molt curta perquè sis anys després el destrueix un huracà[54].

Joaquim, després de tants desplaçaments: "de no haver tenido fixa residencia Peramás, por que unas veces se hallava en Panzacola, y otras en Nuevo Orleans", torna a l'Havana on s'estava el 1789, però dos anys després una notícia explica que era mort[55].

El germans Peramàs Melgares i el patrimoni Guarro

Com deia, el fil d'aquesta història desconeguda ha estat trobar el document d'una herència sobre el patrimoni dels Guarro que liquiden els germans Peramàs Melgares. Es tracta d’un important conjunt de terres, cases i crèdits, de l'hisendat i mercader Sebastià Guarro i la seva muller Teresa Pi. Entre els que destaca l’edifici familiar de quatre cossos i mig al carrer de Santa Maria, “cerca la plasuela de San Christoval y las escaletas”. En morir Sebastià l’any 1728 el patrimoni passa a mans del seu fill Josep Martí Guarro i Pi, prevere de l’església de Santa Maria[56].

En morir Josep l'any 1781 deixa el patrimoni en herència al seu nebot –fill de la seva germana Teresa– Melcior Peramàs Guarro, aleshores: "secretari jubilat del Rey Nostre Señor en lo Virreynat de Megico y ministre honorari de la Real Audiencia de dita ciutat de Megico", que gestionarà el patrimoni de Mataró a través d’un procurador. L'any 1782 l'hi dona l'ordre de vendre tot el contingut de la casa familiar en subhasta pública. L'*encant* té lloc el desembre i el document notarial que el recull detalla cada un dels

[54] És autor d’aquest projecte: “Relación del Torno de Placaminas en el Rio Misisipi y defensas que se proyectan” i “Perfiles del fuerte proyectado para la Punta del Torno de Placaminas”. Seria d’interès conèixer el diari de Peramàs que es guarda al *Department of Archives and History, Jackson, Mississipi*: *story of the journey of Placaminas,* però només el deixen veure si t'hi acostes.

[55] L'any 1780 Gregorio Ruiz de Rozas, oficial 2º de la *contaduria* de Marina del departament de Cádiz li deixa 1.940 pesos forts. I no hi va haver manera de cobrar, fins i tot la justícia condemna Joaquim retenint-li una tercera part del sou, però no es pot fer efectiu pels continuats desplaçament de l'enginyer. Archivo General de Simancas,SGU,LEG,7236,4.

[56] ACA. Notariales, Mataró, Serie general. Martí Simon (1/4/1714).

objectes, qui el compra i el preu pagat. Es varen recollir un total de 942 lliures[57].

L'any 1788 mor Melcior, i quan se n'assabenta el seu germà Baltasar, que s'estava a Mizque, escriu als procuradors de Mataró fent saber que ara els bens del patrimoni Guarro li pertanyien[58]. Però per poc temps, perquè morirà el 1791 sense testament. El 1804 el procurador Fèlix Anton Campllonch i Guarro: "escrivi diferents cartas" als hereus de Baltasar, els germans Peramàs Melgares que vivien a Totora i poblacions veïnes, per saber què volien fer. I contesten que volen vendre: "ab la brevetat possible totes las fincas integraban lo patrimoni de dit Sebastia Guarro (...) los bens que possehian en esta ciutat de Mataró y son terme y en lo de la parròquia de Sant Julià de Argentona"[59].

I aviat comença el procés, que registre el notari de Mataró Desideri Torras. El seu volum de protocols de l'any 1805 el dedica en gran part a aquesta liquidació que s'allargarà molts mesos[60]. Es tracta de la venda de les propietats –cases i finques– i el gran casal del carrer de Santa Maria, que divideixen ja que una part "està quasi en estat de pròxima ruhina"[61]. I aquí s'acaba la relació d'aquesta branca dels Peramàs amb Mataró. Però la història de la nissaga continua a Amèrica amb els sis germans Peramàs Melgares, un noi i cinc noies, fills de Baltasar.

Josep Mariano, resident a la ciutat de la Plata en el moment de la liquidació de l'herència, neix a Totora cap a l’any 1781 i es casa amb Rita Calvimontes. Manuela es casa amb Manuel Silvestre Soria, alcalde segon de la ciutat de Mizque. Anna es casa amb Francisco Sánchez, domiciliat a Totora. Marianna, nascuda a Totora cap a l’any 1782, es casa amb José Martinez Medrano. Maria Antonia, nascuda a Totora cap a l’any 1780, es casa amb Felipe Santiago Soriano García i morirà jove. Juana

---

[57] ACA. Notariales, Mataró, Serie general 948. Antoni Torras. Inventaris 1777-1800. f.188 (18/6/1783). Serie general 928. Protocol 1784.

[58] ACA. Notariales, Mataró, Serie general, Anton Torras, 0935, Any 1791, f.99. Poder de Baltasar que viu a Mizque a Fèlix Campllonch i Guarro. Testament de Josep Martí Guarro 1/3/1780 notari Antoni Torras.

[59] Campllonch havia rebut poders a través del notari de La Plata, Marcos Paravisino, signats el 23 de juliol de 1804. ACM. Districte notarial de Mataró. Francesc Fins, any 1805, f.11; any 1809, f.15. Desideri Torras, any 1813, f.257.

[60] ACM. Districte notarial de Mataró. Desideri Torras, any 1805, f.11,19,53,66, 86,98,128,134,190,212, 257, 259, 301, 341, 346, 352, 357, 404, 428, 505.

[61] L'any 1805 venen dos cossos de l'edifici. ACM. Districte notarial de Mataró. Desideri Torras, any 1807, f.45.

Manuela, menor d'edat a la mort del seu pare, exercirà de tutor el seu cunyat Francisco Sánchez, però aviat es casa amb el seu cunyat vidu Felipe Santiago.

Però després de trencar els lligams amb Mataró pels Peramàs de Totora s'acostaven dies tràgics. El període de 1810 a 1826 es viu enmig de combats i accions violentes entre els realistes espanyols i els que lluiten per la independència. En un d'aquests conflictes, la sublevació de Cochabamba de l'any 1812, una comissió de sis persones de Totora va a trobar el general de la tropa realista per demanar-li ajuda. Són Josep Mariano Peramàs i els seus cunyats Francisco Sánchez i José Martínez Medrano, també Rafael Soriano, germà d'un altre cunyat, i dos mossos. En tornar són perseguits i assetjats dins una casa del camp, a la plana de l'*estancia* de Duraznillo, al mig de les muntanyes, per un escamot de Curitu, un cabdill indígena que atacava les propietats colonials dels propietaris de Totora, Pocona i Pojo. Rendits els assassinen a tots menys a un mosso que pot fugir i dóna la notícia a Totora[62].

Va ser un cop molt fort per la nissaga Peramàs mig escapçada. Però quedaven les cinc germanes i dos dels seus marits, Manuel Silvestre Soria Galvarro i Felipe Santiago Soriano, que tenia una extensa propietat a les muntanyes de Mamoré, i a qui Curitu li va matar el fill Rafael en els fets de Koloyo el 1816. Aleshores: "La hacienda se fraccionó entre los herederos, pero el clan Peramás mantuvo el predominio de la producción de coca, enriqueciendo a un grupo de hacendados totoreños que permanecieron fieles a España muchos años después de la fundación de la República"[63].

---

[62] Huáscar Rodríguez García. "Crimen y mito. La (incipiente y desconocida) historia del bandolerismo en Bolivia". *Decursos* nº 31 (Cochabamba. Bolivia, 2015). Andrés Novillo.*Totora, notas sobre su pasado* (Cochabamba, 1928).

[63] Ramón Gutiérrez y Rodrigo Gutiérrez. "Territorio, urbanismo y arquitectura en Moxos y Chiquitos". *Las Misiones Jesuíticas de Chiquitos* (La Paz, Bolivia, 1995).

El marquès de Gaubert

Cotó, comerç i cònsol

Remenant els protocols dels notaris es troben coses curioses i personatges insòlits. Entre els papers de Nicolau Vergés, al llibre de l'any 1814, em crida l'atenció un testament peculiar, escrit amb una lletra perfecte, cosa gens habitual, i signat a Vilassar de Dalt pel Marquès de Gaubert, un senyor de nom ressonant. Vet aquí la punxa que t'obliga a voler saber més coses del personatge: qui era? què va fer? perquè rondava per aquestes latituds? de nom francès i en temps de guerra amb aquesta nació? I més interès quan llegeixo en un estudi: "M'ha estat impossible localitzar cap informació de referència sobre qui fou el tal *Marquès de Gaubert*".

Els Roux de Ruffo de Gaubert[64]

Doncs resulta que llibres antics expliquen que el tal marquès és descendent d'una notable família provençal de procedència italiana, senyors de la casa forta de la Tourette, a la vall de Château Dauphin. La nissaga es situa a l'entorn d'Aix-en-Provence, d'on era el noble Jean François de Roux de Ruffo de Gaubert (1635-1720). Va tenir un fill, l'avi del nostre personatge, Alexandre de Roux de Ruffo de Gaubert (1674-1733) que es casa el 1693 amb Marie-Anne de Piolenc (1678-1750). I dels seus fills ens fixarem en tres.

Paul de Roux de Ruffo (1695-1758), marquès de Courbons, l'any 1729 és el primer president del parlament de Pau, i del segon matrimoni té una filla: Marie Paule Delphine de Roux de Ruffo, que serà la muller de nostre personatge, el seu cosí.

Marie-Anne de Roux de Ruffo (1704) que es casa el 1723 amb François de Glandeves, comte de Pourrières (1664-1729). Al seu

---

64 Louis Moréri. *Le Grand Dictionnaire Historique, Ou Le Mélange Curieux De L'Histoire Sacrée et Profane*. Tomo IX (Paris, 1759) p.428. Abbé Expilly. *Dictionnaire géographique, historique et politique des Gaules et de la France*. Tomo II (Amsterdam, 1764). p.500. Antonio Ramos. *Descripcion genealogica de la Casa de Aguayo* (Málaga, 1781). Gustave de Rivoire de La Bâtie. *L'armorial de Dauphiné* (Lyon, 1867).

testament el marquès parla de la: "Condesa de Porrieres, mi tia", i és aquesta senyora.

I el pare de l'esmentat marquès: Honoré-Henri de Roux de Ruffo (Aix,1707-Barcelona, 16/1/1779). És comte de Gaubert i cavaller de l'Ordre de Malta, els hospitalers, i de jove es traslllada a Espanya formant part de les *Gardes Wallonnes*, el cos de militars francesos al servei de la monarquia borbona[65]. Es casa l'any 1735 a Pau (França) amb Marie de La Lanne (Santa Maria d'Olerón - Valdemoro, Madrid, 1776). El 1758 el rei Fernando VI li atorga el grau de coronel de cavalleria del regiment de Santiago[66]. El 1778 fa testament a València i un any després mor a Barcelona, on vivia el seu fill Nicolàs.

Abans de conèixer el marquès cal explicar alguna cosa del seus dos germans: Enrique i Teresa[67].

Enrique Roux de Ruffo (Madrid, 1743-c1795) és militar, com el seu pare, i capità del mateix regiment de cavalleria de Santiago amb el grau de tinent coronel. Es casa al poble d'Aceuchal a Badajoz l'any 1780 amb Maria Luisa de Castañeda Fernández de Villareal (Aceuchal, 1753)[68]. Filla del matrimoni és Maria Nicolasa Roux de Ruffo y Castañeda, que serà l'hereva universal del seu oncle Nicolàs[69].

---

[65] Colonel Guillaume. *Histoire des gardes wallones au service d'Espagne* (Bruxelles, 1858). G. Du Boscq de Beaumont. *La garde wallonne (1702-1822): officiers français au service de l'Espagne* (Paris, 1904).

[66] *Gaceta de Madrid* (4/4/1758).

[67] "On perdit hier dans cette ville, écrit-on de Barcelonne, en date du 17 Janvier [1779], Honoré-Henri Ruffo, des Comtes de la Rie , Marquis de Gaubert, Colonel du régiment de Saint-Jacques , cavalerie; quoique marie , il avoit eu la permission de porter la croix de Malte. Il étoit le dernier des enfans d'Alexandre, mort premier Président du parlement de Navarre [França], & chef de la branche de la maison Ruffo établie en Provence. Paul son frère aîné, est mort premier Président du Parlement de Navarre, sans laisser des fils. Jean-Baptiste & Jacques, Joseph, Benoît, sont morts Chevaliers de Malte, le dernier, Commandeur de Fonsobie & de Reneville, son fils aîné a épousé sa cousine-germaine, fille du premier Président. Il continue sa demeure à Aix en Provence, où cette maison subsiste depuis les donations que lui a faites la Reine Jeanne, premiere du nom, & dont elle jouit encore". *Mercure de France* (Paris, 25/2/1779). *Gazette de France* (Paris, 19/2/1779).

[68] Epifanio Borreguero García. *Catálogo del fondo de pensiones por viudedad o de tocas de orfandad.* Archivo General Militar Segovia (2002). Expediente 1211: María Luysa Castañeda, viuda de Enrique Roux Alana, teniente coronel.

[69] Maria Nicolasa (Tàrrega,1792-Aceuchal,1855), es casa el 1817 a Aceuchal amb Francisco Gutierrez de Salamanca (Aceuchal, 1792-1866), *maestrante* de Ronda, d'una de les famílies nobles de la població, que morirà víctima d'una epidèmia de

Teresa Roux de Ruffo es casa amb Francisco Xavier de Santistevan Pacheco (Antequera, Málaga), que l'any 1781 era coronel de l'exèrcit i comandant primer, també, del regiment de cavalleria de Santiago. L’any 1784 el nomenen governador de Villanueva de la Serna (Badajoz). El seu fill hereu és Francisco de Sales de Santistevan, esmentat en el testament del seu oncle, el marquès de Gaubert. L'any 1801 Francisco era *canonigo* de la catedral de Zamora, i abans havia estat *racionero* de la de Granada.

Nicolas-Henry de Roux, marquès de Gaubert

El nostre personatge, el marquès de Gaubert, Nicolas-Henry de Roux de Ruffo, neix a Cádiz l'any 1740, segurament per estar-hi destinat el seu pare. Segueix la carrera militar primer com a cadet i després capità a les *Gardes Wallonnes* i es casa l'any 1758 a Aix-en-Provence amb la seva cosina Marie Paule Delphine de Roux de Ruffo (Pau,1736-1824). Varen tenir un fill, Paul de Roux de Gaubert (Pau,1767-1795), oficial en el regiment d’infanteria Royal-la-Marine, que morirà jove i sense descendència.

La informació trobada fa pensar que la relació amb la seva dona va ser distant i que ella tal vegada no va a Espanya, o no hi està massa temps. Es casen a França, i el seu fill hi neix i hi fa els estudis militars. També hi està administrant el patrimoni dels anys setanta als noranta, i hi morirà el 1824[70]. En la documentació generada a Espanya pel marquès en cap moment no es parla de la seva muller, ni en el testament, tot i que era viva, aleshores.

---

còlera. Fills del matrimoni són Avelina i Enrique, que serà senador per Toledo (1891-1893).

[70] Document del notari d'Aix Joseph Germain Symphorien Brousse, del dia 14 de març de l'any 1789 –poc abans de l'inici de la revolució–, que té com a contraris el senyor de Sieges i Marie Paule, amb motiu d’unes obres els anys 1773 i 1787, citat a: Jean-Philippe Agresti. *Les régimes matrimoniaux en Provence à la fin de l’Ancien Régime* (Aix-en-Provence, 2009). Parla de la: "haute et puissante dame Marie Paule Delphine de Roux des Comtes de Larie et de la famille de Ruffo de la Calabre dame marquise du lieu de Gaubert épouse libre dans l’exercice de ses actions de haut et puissant seigneur messire Nicolas Henry de Roux de Gaubert de la même famille de Ruffo de Calabre résidante en cette ville d’Aix”.

Barcelona

El marquès es retira de l’exèrcit els anys setanta a causa d’una malaltia que no el permet seguir l’ofici de les armes, i s’estableix a Barcelona[71]. Aviat el trobarem ben actiu en el mon dels negocis com industrial, comerciant i relacionat amb la gent de poder econòmic de la ciutat. I aquí hi ha una incògnita, saber de quina manera va aconseguir el capital per emprendre les activitats que li coneixem, tal vegada una part de les que protagonitza. El cert és que remenava quantitats importants de diners i cal suposar que l'origen es pot trobar en el patrimoni familiar radicat a França.

L'únic negoci documentat que coneixem es concreta el dia sis de març de l’any 1778, que és quan es crea la societat de comerç Adams, Lacoste i Companyia, un pacte per set anys en el que el marquès hi va invertir 12.497 lliures, però que no tarda en fer fallida[72]. El 1788 comença un plet al Real Consolat de Comerç de Barcelona per reclamar preferència sobre la massa de creditors. Dotze anys després, el 24 de juny de 1800, s'arriba a un pacte per liquidar els compromisos i accepta pagar 7.500 lliures. L’any 1795 ja havia fet efectiu una part del deute, el que tenia amb Charlet e Hijo i Morel y Nodet, un total de mil pesos que paga: "mediante vender una casa que posehia en la ciudad de Aix en Provence", que li llogava un anglès per 276 lliures al mes. Ara ha de pagar 4.149 lliures: 1.741 en efectiu i les altres les abonen persones que li deuen diners, entre elles la comtessa de Munter (1.145 lliures)[73].

Notem que l’any 1784 estava a Aix en Provence, des d’on fa tràmits pel plet esmentat. I que al seu testament informa de diversos negocis que té a França, cosa que indica que es movia amb certa facilitat pels dos països.

---

[71] Notem que a Barcelona hi mor el seu pare l'any 1779, i que hi vivia Joseph Honorat Roux, fill de de Bernat Roux i Clara, que es casa a la ciutat l’any 1765 amb Maria Teresa Virgili Figarola. No conec la relació amb el marquès però sembla clar el parentiu.

[72] Sobre el plet i algunes de les informacions que segueixen de l’activitat del marquès: ACA. Real Audiència. Consulado y Tribunal de Comercio,C.1130. Causa del marqués de Gaubert contra los acreedores de Adams, Lacoste y Compañía.

[73] Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Lluís Marsal, 1800, f.132 i ss.

El cotó

Ha de ser de tornada del seu viatge a França quan el marquès introdueix a Espanya una màquina de filar cotó que millorava el procés productiu, la *jenny,* de l'anglès James Hargreaves. I per això el recorda la història econòmica. El novembre de l'any 1785 el marquès de Gaubert, "un sugeto de distinción", demana a l'administració catalana que l'ajudin a pagar el sou de dos tècnics francesos que havia portat l'any anterior per tal de construir i fer anar una de les modernes màquines de filar. En les seves estades a França va conèixer la nova tecnologia, i el seu interès pel progrés econòmic el va decidir a obrir al carrer d'Escudellers de Barcelona un taller dedicat a la construcció d'aquestes màquines, que pagava de la seva butxaca. Ara demana ajuda econòmica, i tenia apunt sis filadores i sis més a mig fer. Cap no havia entrat encara en funcionament i havia anat a França a buscar més ajut tècnic. De tota manera aviat es desentén del projecte, i el mes de març de 1786 ven per quatre mil lliures la maquinària a la *Real Compañía de Hilados* de Barcelona, entitat dedicada a la promoció de la manufactura de cotó.[74] Però la llavor era sembrada: "El ejemplo cundió y otros artesanos, esta vez autóctonos, construyeron más *jennies* y otros empresarios las compraron. Sabemos que en 1791 ya había, como mínimo, 108 *jennies* funcionando en Cataluña, y en los años siguientes no dejaron de crecer"[75].

Introduït al sector cotoner obra una fàbrica de teixir a Vic. El mes d'agost de l'any 1787 Francisco de Zamora visita la ciutat i explica que: "El Marques de Gaubert tiene aqui otra fabrica de texidos de algodon que en quanto a los tintes exzede a quanto yo he visto. Pretende haver sido el primero que fabricó en España las mantas de algodon, de las que yo vi muchas en su fabrica"[76].

---

[74] James Thomson. "La introducció de les màquines jenny a Barcelona (1784-1789): primeres etapes en la creació d'una tradició de construcció de maquinària". *Recerques* nº42 (Barcelona, 2001). J.K.J.Thomson. "Transferencia tecnológica en la industria algodonera catalana de las indianas a la selfactina". *Revista de historia industrial* (2003).

[75] Julio Martinez-Galarraga i Marc Prat. *Los orígenes de la industrialización catalana, o cómo Cataluña se convirtió en la pequeña Inglaterra* (2016). Albert Garcia Balañà. *La fabricació de la fàbrica: treball i política a la Catalunya cotonera (1784-1884)* (Barcelona, 2001).

[76] Francisco de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña.* Biblioteca Nacional de España, manuscrit 18.409.

El mateix any Joseph Towsend[77] parla d'aquesta indústria: "El govern, que està disposat a donar tots els estímuls possible a aquest branca de la manufactura, ha concedit privilegis exclusius al marquès de Gaubert per la seva fàbrica de flassades de Vic, com a recompensa per haver plantat cotó a la illa d'Eivissa". Aquestes són les úniques notícies que parlen de l'establiment, però l'any 1793 encara era actiu, perquè la marquesa de Sentmenat i comtessa de Munter, resident a Vic, deixa al marquès 4.770 lliures, que s'obliga a tornar-les en efectiu i si no pot amb: "los géneros (...) de mi fábrica de bayeta de algodón establecida en esta ciudad"[78].

En quant a la iniciativa del cotó a Eivissa només coneixem el que diu Towsend. I potser té relació amb això les informacions que apunten que l'any 1784: "hi ha constància de l'interès per ensenyar als pagesos el cultiu del cotó en aquestes illes. Quasi immediatament després, una sèrie d'informes notarials sembla reflectir la pràctica d'aquest cultiu, mitjançant els humils registres de cotó que apareixen en alguns inventaris, els quals no solen ultrapassar unes quantes lliures. Precisament fou a la darreria d'aquesta dècada quan el bisbe Manuel Abad y Lasierra va estimar en una tona, aproximadament, la producció de cotó a Eivissa. 'Tan mínima collita —diu Joan Carles Cirer Costa— fa pensar en un conreu nou, més que en un de tradicional". Tal vegada la introducció del cotó a la illa va ser obra del marquès, com diu Towsend, i d'aquí el premi esmentat[79].

Moltes d'aquestes iniciatives industrials s'aturen quan l'any 1796 la guerra amb Anglaterra bloqueja les rutes comercials marítimes i les indústries que vivien d'aquests intercanvis deixen de produir. A Catalunya el col·lapse és general, moltes fàbriques tanquen perquè no arriba cotó. El baró de Maldà el desembre de 1799 parla de les: "mans ocioses de fabricants i teixidors", de "la gran indigència del dia". L'any 1802 acaba el conflicte i tot canvia. Un dia de juny anota el baró de Maldà: "Avui matí tot era traginar, los bastaixos, caixons de sucre i saques de cotó als

---

[77] Joseph Towsend. *A journey through Spain in the years 1786 and 1787*. Vol I, pag.142-142 (London, 1791)

[78] Pacte al notari Lluís Esquerrer 14/4/1793, segons el plet esmentat.

[79] Notem que hi ha una petita producció de cotó que té mercat a Barcelona els anys 1787-1819. Però sempre va ser un cultiu mínim: "la pequeña Ibiza adelanta poquísimo en su cultivo de algodón", escriuen a mitjan segle dinou. *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera.* Carlos Romey. *Historia de España* (Barcelona, 1845).

magatzems, en prova de l'abundància de tant bé de Déu que ens arriba per mar". Però només va durar dos anys l'alegria que noves guerres malmeten el progrés.

Vilassar de Dalt

En algun moment abans de l'any 1790 el marquès estableix la residència a Vilassar de Dalt. I és una sorpresa que en un temps de comunicacions lentes amb la capital, ell, un home de negocis ben actiu que viatja a França, anés a residir en un poble petit sense cap de les comoditats i facilitats de Barcelona. Ho sabem perquè el dia 24 d'octubre d'aquest 1790 signa un acord privat amb: "Joseph Vehil y Paula Vehil y Ribas conjugues vehins del mateix, per los molts beneficis tenian rebuts de dit Sr. y per lo que havia millorat y milloraria la casa y hort se diran, cediren a dit Sr. durant sa vida la casa y hort posseheixen en lo propi dit lloch y carrer dit Canuda [ara Anselm Clavé] de modo que pugués usar de ella com a cosa propia"[80]. L'apotecari Josep Vehil Puig i Paula Ribas Nicolau, que s'havien casat l'any 1771, en aquest pacte fan notar els: "molts beneficis tenian rebuts" del marquès i també que a la casa que li cedeixen ja hi vivia i la "havia millorat". Seria de gran interès conèixer l'origen d'aquesta amistat, per quins camins es varen trobar i tenir una relació tant íntima que li cedeixen una casa a perpetuïtat.

Aquest acord privat amb els Vehil el coneixem perquè l'any 1801 l'esmenta un document notarial. Ara, al marquès: "se li fa precisa certa expidicio o viatge que no sap si sera curt o llarch, de modo que li es necesari deixar casa y hort a persona de la sua aprobació (...) durant en tot temps sa ausencia". Així: "cedeix e encarrega a Jaume Falp [i Feliu], mestre de gramatica de dit lloc, y a Catherina Domenech [i Arnau] la casa y hort". La parella es casa el mateix any, però com veurem en el seu testament, redactat el mateix 1801, agraeix a Caterina: "los años que me ha servido y de lo bien que me ha asistido en mis enfermedades", això vol dir que es coneixien d'abans[81].

[80] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1801, f.30.

[81] Sobre els Falp: ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1801, f.31. Jaume era nascut a Espot i ella era filla del cirurgià Ramon Domènech, de Sant Pol de Mar, resident a Vilassar en morir.

En un Vilassar que no arriba a les tres-centes cases i relacionat amb l'apotecari Vehil, el marquès de Gaubert segur que va conèixer les persones clau de la societat local, i amb la seva dedicació potser va encomanar el neguit cotoner a algun artesà de la contrada.

Cònsol

Temps de moviments per deixar les coses enllestides. El 27 de juliol de l’any 1800, un mes després d’haver liquidat el plet amb Adams, Lacoste i Companyia, fa un testament que entrega al notari Baltasar Oliveras de Barcelona, però mesos després el canvia. Diu el notari Nicolau Vergés de Mataró: "En el término de San Felio de Cabrera corregimiento de la ciudad de Mataró a los diez de mayo mil ochocientos y uno el Ilustre Sr.Dn. Nicolás de Rufo marqués de Gaubert natural de Cádiz oy en el lugar de San Ginés de Vilasar de dicho corregimiento domiciliado (...) ha entregado a mi el mismo un pliego cerrado diciendo ser su última voluntad".

I sí ho vol deixar tot endreçat (plet, testament i masovers) és perquè prepara un gir en la seva vida. El marquès, que parlava francès, anglès, italià i espanyol, el 1802 demana ser cònsol d'Espanya a Anglaterra, a Itàlia o a França, i té un especial interès en ser-ho a Còrsega, a la ciutat de Bastia. El mes de novembre el nomenen cònsol a aquesta illa amb un sou de 12.000 rals. Hi arribarà el mes de juny de l’any 1803, i conserva el càrrec fins l'any 1808. Sembla que combinava les feines de representació amb algun viatge dedicat als seus negocis, però caldria cercar la informació de la seva etapa diplomàtica.

Tot i que era d’origen francès quan les tropes d’aquest país ocupen Espanya es posa a les ordres de la Junta Suprema Central que dirigeix l’administració espanyola els anys de la guerra. El mes d'agost de 1809 obté el càrrec de cònsol general i encarregat dels negocis al regne de Tunis, amb un sou de 36.000 rals a l’any, però no el pot fer efectiu per problemes econòmics entre el bei i l'antic cònsol. El febrer de 1810 embarca cap a Malta però s'ha d'aturar perquè el bei no vol rebre cap representant espanyol fins

que no cobri el que diu que li deuen. De fet Gaubert mai no va arribar a exercir el càrrec i torna a Espanya[82].

Darrers anys

Hi ha un buit d'informació de les activitats del marquès el temps de la guerra, però el silenci d'aquests anys el trenca una notícia del 1812 que explica que tot i el conflicte continuava amb els negocis comercials. El dia 25 d'agost a Arenys de Mar: "habia abordado a aquella playa el bergantin llamado *Delfin*, su capitan D. Domingo Dages, procedente de Guatemala, conducido por un bergantin de guerra inglés que le encontró a siete leguas de la costa". Cinc testimonis dels fets expliquen: "que en Agosto de 1812 llegó a la playa de la villa de Arenys de Mar el bergantin *Delfin*, su capitan don Domingo Dages procedente de Damieta [Damietta], en Egipto, conducido por el de Guerra inglés *Mezope*: que a su bordo venia D. Nicolás Rufo con un sobre cargo de arroz y cera, que desembarcó en dicho puerto el dia 28 y siguiente del expresado mes: que el 2 de Octubre del mismo año se hallaban almacenados como resíduo de dicho desembarco 1.340 quintales de arroz y 1.560 libras de cera de la propiedad de D. Rufo: que las tropas francesas al mando del general en jefe don Carlos Decaen se apoderaron de estos efectos sin dar ni querer librar recibo ni documento alguno, y que su valor, segun precio corriente, era por quintal de arroz 40 pesetas, y por cada libra de cera una peseta y tres cuartos y medio. Una cuenta del importe total de estos efectos, formada por el reclamante en 13 de octubre de 1817, que importa en su totalidad 56.525 pesetas".[83]

El testament

Sembla que els darrers anys de la seva vida el marquès els va passar en la costa de la marina, a Vilassar. I va morir a Canet de

[82] Didier Ozanam. *Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle* (Madrid-Bordeaux, 1998).

[83] L'any 1817 Jaume Falp representa la seva muller, com hereva del marquès, i reclama la devolució d'aquesta quantitat. Un llarg plet contra l'administració que acaben perdent definitivament l'any 1865, sentència que li comuniquen a Juan de Falp i Coll, un descendent. *Boletín oficial de la provincia de Cáceres* (28/3/1865).

Mar el dia 16 d'agost de l'any 1814, tal com documenta el registre d'òbits: "Als setse agost de mil vuyt cents catorse en esta vila de Canet de Mar bisbat de Gerona morí de edat setanta tres anys havent rebut los acostumats sagraments de la Iglesia Dn. Nicolas Enrique Roux de Ruffo marques de Gaubert natural de Cadiz, fill legitim y natural de Dn. Honorato Roux de Ruffo conde de Gaubert brigadier de los Rs. Ex. de S.M.E. y de Dn. Maria de Lalanne conjugues difunts. Lo cadaver del qual fou sepultat lo die seguent en lo sementiri de dita vila".

El testament[84] s'obrirà a Mataró el dia 11 de novembre de 1814 per l'interès de Jaume Falp, que en aquell temps consta com a comerciant a Barcelona. I després de les acostumades clàusules pietoses hi ha alguna notícia de les activitats de marquès. Cal tenir en compte que tot el que deixa escrit fa referència al maig del 1801, quan el va redactar, tretze anys abans, i que han passat coses com la guerra de la Independència. De tota manera no va considerar la necessitat de fer-lo nou.

El testament el signa a Vilassar de Dalt, on vivia: "natural de la ciudad de Cadiz, hoi residente en la villa de San Ginés de Vilassar". Segueix un clàusula interessant: "nombro por mi albazea unico al Rdo. Cura parroco de la parroquia donde muera (...). Elixo tambien mi sepultura en el sementerio de la misma parroquia". Sorprèn la visió que té el marquès de la incertesa del seu futur, potser la vida de cònsol que anava a començar, lluny del país i en temps revoltats, el fa pensar que li pot passar qualsevol cosa a qualsevol lloc.

Després toca liquidar els compromisos econòmics: "quiero que si tengo algunas deudas quando muera sean pagadas de los bienes o rentas que de derecho me pertenecen en la Republica de Francia". És positiva, doncs, la relació amb el país de la seva família, on mantenia interessos. I assenyala les deutes: "Las que tengo en el dia son doscientos duros a Don Juan de Larrard[85], dos

---

[84] ACM.DNM. Nicolau Vergés, 1814, ff.48, 51.

[85] Juan de Larrard i Claveria, comerciant d'origen francès, cònsul de Dinamarca, primer director de la Companyia de Banc de Canvis de Barcelona. Actiu en moltes companyies, l'any 1799 compra el palau Sessa. Notem que el període 1779-1789 hi ha el procés de Juan de Larrard, Keith i Cia contra els propietaris de la sagetia anomenada Santa Juliana i Semproniana del patró mataroní Joan Famadas, per negar-se a pagar les despeses d'alliberament del vaixell i recuperació dels nolis en ser detingut pels anglesos a l'entrada del riu Tàmesis a Londres. Xavier de Salas. "La documentación del palacio Sessa o Larrard en la calle Ancha de Barcelona". *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* (Barcelona,

cientos duros a Mr.Stembor[86], ambos negociantes en Barcelona, ciento y diez libras catalanas al heredero de Don Domingo Vidal[87], Presidente del Real Colegio de Cirujia de Cadiz, veinte y cinco luisas de oro a Mr.D.Arquier en Tolosa de Francia, y quarenta francos a Danton sapatero en la misma ciudad".

Al testament la relació amb França és ben documentada: "dexo y mando a Joseph Mille mi agente habitante en la ciudad de Aix en Provenza, un capital de tres mil y quinientos francos que tengo sobre los generales procedentes de la herencia de la Sra.Condesa de Porrieres, mi tia y en caso de haber cobrado yo dicho capital antes de morir o de ser incobrable por algun motivo, le mando dos mil y quatrocientos francos por una sola vez pagaderos igualmente de los bienes que tengo en dicha Republica de Francia".

En quant al nomenament d'hereus divideix el patrimoni en dues parts: els bens que té a França i els que té a Espanya: "En lo restante empero de mis bienes que de presente y en adelanté tendré en la misma Republica de Francia (...) dexo por mi heredera universal a mi sobrina Dª Nicolasa Roux de Ruffo y Castañeda, hija legitima y natural del difunto Don Enrique Roux de Ruffo mi hermano". En la seva minoria d'edat –quan redacta el testament té nou anys–, nomena administrador a: "mi sobrino Dn.Francisco de Sales de Santistevan y Roux, Canonigo de la Sta. Yglesia Catedral de Zamora, pudiendo quedarse para si los productos y lucros resultantes de aquella caso que lo necesite, y quando no, quiero que los perciba y de ellos entregue lo que le parezca conveniente a la nombrada Dª Nicolasa mi sobrina. Y a fin de tener conocimiento de dichos bienes escribiran a mi agente Joseph Mille habitante en la ciudad de Aix en Provenza de quien podran tener las instrucciones necesarias despues de mi muerte".

Els bens a Espanya no semblen ser massa importants quan redacta el testament, per la manera que els descriu: "En quanto empero a todo quanto io tenga o pueda tener en estos Reinos de España consistente en muebles, provisiones, ropa de toda especie

---

abril 1945). Al notari Josep Ubach de Barcelona (AHPB) hi ha molta activitat seva. I també al notari Desideri Torras (ACM.DNM) dels anys 1807-1808 quan compra terres, censos, drets d'aigua a Vilassar, Cabrera i localitats veïnes.

[86] Federico Hugo-Stembor, important comerciant i cònsul francès.

[87] Domingo Vidal i Abad (1741-1800), president del Real Col·legi de Cirurgia de Cádiz, mort lluitant contra la *fiebre amarilla*. Joaquín Otero Sendra. "Domingo Vidal y Abad. Genuino representante de la cirugía catalana de la ilustración". *Anales de medicina y cirugía*, nº235 (Barcelona, 1974).

blanca y de vestir, alajas de oro o plata, dinero constante, creditos y todo quanto esté en la casa que habito en Vilassar u otra en qualquiera parte que sea, y sea cosa que me pertenezca, instituio por mi heredera a Catarina Domenech y Falp en agradecimiento de los años que me ha servido y de lo bien que me ha asistido en mis enfermedades, y en caso de que io viniese a morir en Francia, le dexo y mando, a mas de lo expresado, la cantidad de mil libras catalanas pagaderas de los bienes que pueda tener en la Republica de Francia, por una sola vez".

Falten dades per acabar de lligar l'aventura del marquès, i segur que es troben en algun arxiu o als llibres dels notaris, però ara ja sabem alguna cosa més de tant extraordinari personatge.

Apèndix

Pacte entre el marqués de Gaubert i el síndic de la fallida de la casa Adams, Lacoste i Companyia, l'any 1800[88].

Sepasse por esta publica escritura como el Ilustre Señor Don Nicolas Ruffo Marques de Gaubert y el Señor D. Antonio Buenaventura Gassó comerciante en calidad de sindico de la masa de acrehedores de la casa de comercio que corrió bajo la razon de Adams, Lacoste y Compañia, residentes ambos en la presente ciudad de Barcelona, en atencion a que dicho Marques con motivo de haver sido fianza en el debitorio que a nombre de la referida casa de comercio havia firmado D. Lavino Lacoste en la ciudad de Lyon de Francia[89] a los seis de Febrero de mil setecientos ochenta y quatro y a favor de los Señores Claudio Charlet e hijo, Morel y Nadet comerciantes de aquella, por la cantidad de sesenta y cinco mil nuevecientas quarenta y nueve libras nueve sueldos y dos dineros moneda tornesa, con hipoteca de todos sus bienes, o de los bienes de dicha casa de Adams, Lacoste y Compañía, y que por la quiebra de esta se hallaba en la precision de satisfacer lo que faltasse a cubrir de la expresada deuda conforme se le instaba ya vivamente paraque lo executasse, introduxo pleyto en el mes de Mayo de mil setecientos ochenta y ocho por ante el tribunal del Real Consulado de Comercio de esta ciudad [Barcelona] contra los sindicos de la masa paraque en virtud del privilegio hipotecario que habria adquirido de dichos Señores Claudio Charlet e hijo, Morel y Nodet, por lo que les habria pagado y deveria pagar de la expressada deuda, fuesse reintegrado de los bienes de la mas, con preferencia a los demas acrehedores meramente chirografarios.

En el qual pleyto, despues de haver inpugnado los sindicos de la masa la legitimidad de las causas de que procedia el expresado devitorio, y haver contradecido la pretendida preferencia fundados en la Real Pragmatica Sancion de

---

[88] AHB. Lluís Marsal, 1800, f.132 i ss.

[89] En motiu d'aquest tràmit s'està a la *posada del Parc* a Lyon. A la documentació diu que en aquell temps, el 1784, residia a Aix en Provence.

treinta y uno de Enero de mil setecientos sesenta y ocho, y declaración o edicto de onse de Julio de mil setecientos sesenta y quatro, en cuya virtud alegaban que por no haver sido registrado al referido debitorio en el Libro de Hipotecas, no podia producir efecto alguno en esta parte ni accion para perseguir la hipoteca, especialmente en quanto a los bienes del concurso así muebles como inmuebles hallados en este Reyno.

Y despues de excitadas otras dudas que se discutieron plenamente por las partes, se profirio por los Señores Consules la Real Sentencia de tres de Febrero de mil setecientos noventa en que se declaró no proceder la hipoteca y preferencia en su razon pretendida por el Marques de Gaubert sobre los bienes efectos y creditos del concurso existentes en esta ciudad y Reyno en el tiempo de la quiebra de la dicha casa, pero si unicamente en los bienes efectos o creditos de la misma existentes fuera Reyno al tiempo de la quiebra o en parage en que no fuesse necessaria para la subsistencia de la hipoteca convencional otro requisito que la convencion, y al mismo tiempo repeliendo las excepciones opuestas por parte de los sindicos en quanto a la quantia, o legitimidad del credito, se les salvó su derecho paraque hallandose error en la liquidacion del saldo de la cuenta que motivó el debitorio exigiessen su abono, como tambien el de las cantidades de los plassos vencidos, y que constassen pagados a cuenta del referido saldo, y se declaró en fin que en quanto a las doce mil quatrocientas noventa y siete libras dos sueldos y onse dineros que en dicha escritura de debitorio se expressan debidas por prestamo devia esta cantidad reducirse a el interes legitimo y correspondiente al retardo o al desembolso efectivo que sufria con los plazos la dicha casa de Charlet y Socios liquidacion reservada.

En atencion a que habiendo apelado el Marques de Gaubert de la citada sentencia en quanto a la declaracion de no proceder la hipoteca y preferencia sobre los bienes efectos y creditos de la casa de Adams existentes en esta ciudad y Reyno al tiempo de su quiebra y haviendo reproducido a favor suio varias concideraciones legales acompañadas de un decreto del Real Acuerdo de diez y nueve de Julio de mil setecientos noventa y dos en que declara la superioridad de aquel tribunal, no ser preciso el registro en el oficio de hipotecas de la mencionada escritura de debitorio por no ser de los casos prevenidos en las reales disposiciones que rigen en el asumpto, fué revocada o en mejor comutada la dicha sentencia del Consulado con otra del Señor juez de apelaciones y adjuntos de siete de Diembre de mil setecientos noventa y tres en la que se declaró que el Marques de Gaubert en razon de lo que pagasse o huviesse pagado con motivo de la mencionada obligacion devia considerarse acrehedor preferente e hipotecario sobre todos y qualesquiera derechos, bienes, efectos, y creditos del concurso de la casa de Adams, Lacoste y Compañia tanto sobre los que eran existentes fuera del reyno como en respeto a los que existian en esta ciudad y Reyno en el tiempo de la quiebra de dicha casa, la qual ultima sentencia en instancia de segunda apelación interpuesta por D. Antonio Buenaventura Gassó en calidad de Sindico de la propia casa, fue confirmada en todas sus partes con otra de ocho de Mayo de mil setecientos noventa y quatro y aun se condenó al sindico Gassó en las costas de aquella instancia.

En atencion a que de resultas de dichas dos sentencias conforme pasadas en jusgado procediendo el Ilustre Marques a la liquidacion de su alcance, justificó por medio de escritura y otra pruebas haver verificado el pago en calidad de fiador de Lavino Lacoste a los acrehedores Claudio Charlet e Hijo Morel y Nodet hasta a la cantidad de treinta y cinco mil ohocientas y quatro libras diez y ocho sueldos moneda tornesa, en cuya virtud pretendia que se le declarasse acrehedor

en dicha partida regulandose al cambio corriente en las epocas en que se hicieron los pagos, y que por ella se mandasse la execucion con arreglo a las citadas sentencias en nada obstante las deudas promovidas por D. Antonio Buenaventura Gassó en calidad de sindico de la dicha masa por recaer sobre puntos extraños e iliquidos.

Y si bien por parte de este se alegaban barias condideraciones, a fin de convencer de nulos los dos abonos que havian hecho los Señores Adams, Lacoste y Compañia al Ilustre Marques de Gaubert con assiento del dia primero de Abril de mil setecientos ochenta y seis el uno de veinte y cinco mil nuevecientas ochenta y siete libras diez sueldos que le devian respectivamente los socios por razon del prestamo que les hizo dicho Marques para el furnimiento e impossicion de su capital en la sociedad, y el otro de tres mil quatrocientas ochenta y dos libras catorce sueldos y dos dineros por retorno de su parte de capital, a paso que esperaba impugnar tambien en el todo o en parte el credito chirografario en la cantidad de diez y nueve mil doscientas noventa y siete libras diez y seis sueldos y quatro dineros que a mas del sobre expressado credito procedente de la fiaduria a favor de Labino Lacoste, havia insinuado el Marques que le competia por su cuenta corriente con la casa de Adams, con arreglo al extracto de la misma que está en el proceso fol ciento cinquenta y dos, pretendiendo en su virtud dicho sindico que de todo esto deveria antes tomarse conocimiento a fin de que se compensasse con el credito del Marqués, o sirviesse para descuento del mismo, todo lo que resultasse dever a la misma masa.

Con todo prefirió el consulado auto formal en diez y ocho de Julio de mil setecientos noventa y siete, con el qual en excucion de las dos sentencias conformes ya expresadas se declararon verificados por parte de dicho Marqués los pagos a la casa de Claudio Charlet e Hijo, Morel y Nodet a tenor de los documentos y apocas que havia presentado deviendose regular su cantidad según el cambio corriente en las epocas en que se executaron, y respeto de no haver contestado el Marques sobre las resultas de la cuenta corriente con la casa, cuyo saldo liquido devia abonar, mandó el tribunal que se pusiessen las partes de acuerdo, o expusiesse el Marques lo que tuviesse que oponer sobre dicha cuenta, o sobre los partidos en que tuviesse que oponer sobre dicha cuenta, o sobre los partidos en que tuviere reparo, presentando la contrata social, paraque en vista de todo se pudiese proveher el pago con defalco de saldo, o mediante caución según correspondiesse.

En este estado el nuevo examen del asumpto que emprendieron por si y por medio de sus respectivos defensores tanto el Marqués como el sindico Gassó, el primero para sostener la legitimidad de dicho su credito en la cantidad de diez y nueve mil doscientas noventa y siete libras diez y seis sueldos y quatro dineros, no menos que de los dos referidos abonos que forman la suma de veinte y nueve mil quatrocientas setenta libras quatro sueldos y dos dineros, y el segundo para impugnarlos, les puso a la vista las contingencias fatales a que les exponia la prosecucion del pleyto a mas de los crecidos gastos y otras molestias que eran indispensable, pues desde luego si el éxito le era favorable al Marques de Gaubert, resultando acrehedor de la casa de Adams, Lacoste y Compañia en la referida cantidad de diez y nueve mil doscientas noventa y siete libras diez y seis sueldos y quatro dineros a mas del otro credito privilegiado que queda ya declarado a favor suio en la cantidad de treinta y dos mil quatrocientas setenta y cinco libras diez sueldos y siete dineros moneda tornesa que al cambio de quince libras ocho sueldos por doblon sensillo equivalen a trece mil doze libras catorce

sueldos moneda cathalana en dinero metalico, se absorveria al Marqués solo todo el fondo del concurso.

Y al contrario, si le era adversa la suerte, a lo menos en quanto a la legitimidad de los dos abonos compensado el importe de estos con el de los dos creditos, solamente le quedaria un resto de dos mil ochocientas quarenta libras seis sueldos y dos dineros. Por todas estas concideraciones proyectaron terminar y transigir por medio del convenio, que mas abajo se explicará, todas sus respectivas pretenciones o todas las pretenciones que reciprocamente tuviessen y pudiessen tener el Ilustrisimo Marqués de Gaubert contra la masa de acrehedores de Adams, Lacoste y Compañia, y esta contra dicho Marqués.

Y respeto que consta en los autos del mencionado pleyto de la utilidad de dicho convenio por las declaraciones de dos letrados de la presente plasa de conocida integridad, y pericia, que se recibieron por via de informacion en virtud de proveido del dia once de Marzo ultimo, han venido en otorgar concordia con los pactos y circunstancias que siguen.

Primeramente: Que dicho D. Antonio Buenaventura Gassó en el referido nombre de sindico de la masa de acrehedores de la casa de Adams, Lacoste y Compañia conviene y se hallana en situar el credito del Ilustre Marques de Gaubert por todas las relaciones que hasta el dia haya tenido con dicha casa y la masa de sus acrehedores en la cantidad liquida de siete mil quinientas libras moneda cathalana en dinero metalico.

Y respeto que desde la quiebra se le han pagado a cuenta de su alcanze por el sindicato tres mil trescientas cinquenta libras doce sueldos y seis dineros, tanto promete pagarla y entregarle en dicha forma la resta de quatro mil ciento quarenta y nueve libras siete sueldos y seis dineros.

Y en segundo lugar dicho Ilustre Señor Marqués conviente y consiente igualmente en que se situe su credito liquido en la referida cantidad de siete mil quinientas libras y reconociendo como reconoce haver recivido anteriormente del sindico Gassó a cuenta de su alcanze las tres mil trescientas cinquenta libras doce sueldos y seis dineros acepta en cumplimiento del mismo y para conclusion total de todas las relaciones hasta el dia tenidas con los Señores Adams, Lacoste y Compañia no menos que con la masa de sus acrehedores la promesa que en el capitulo antecedente acaba de hacerle D. Antonio Buenaventura Gassó esto es de entegarle en dinero metalico la dicha cantidad de quatro mil ciento quarenta y nueve libras siete sueldos y seis dineros.

Con estos pactos y circunstancias se otorgan dichos Ilustre Señor Marqués de Gaubert y D. Antonio Buenaventura Gassó en el referido nombre la presente concordia renunciandose mutuamente la citada causa y todas sus pretenciones y excepciones tanto hasta ahora entabladas como que por qualquier otro motivo o titulo que sea pudiessen de nuevo entablarse y que en razon de ellas no se intentaran otro litigio, ni propondran en otra parte la menor demanda, queriendo ambos tener por continuadas en qualquiera de dichos capitulos todas las clausulas de renuncias, de cessiones de derechos y acciones, de absoluciones, promessas, callamiento y silencio perpetuo con pacto firmissimo e irrevocable de no pedir otra cosa mas, renuncias de qualesquier leyes, beneficios y excepciones que les compitiessen y pudiessen competer y demas que en cada uno de los mismos capitulos se exija y requiera, tanto paraque sobre ellos ahora no en lo venidero pueda objetarse al menor reparo, como paraque tengan su mas exacto y puntual cumplimiento en todas sus cicrunstancias, no obstante que en si requiriessen la precision indispensable de haver de ser expressas por entender desde ahora ya tenerlas descritas en la propia conformidad que esta dispuesto, dandose y

concediendose reciprocamente por donacion entre vivos, pura, e irrevocable qualesquiera cantidad que pueda haver, o en qualquier tiempo se pretextuare haver de exceso en las concesiones y renuncias de la una a favor de la otra, queriendo que todo tenga la mayor firmeza y subsistencia y que por las mismas partes, ni sus successores no se revoque ni ponga en duda cosa alguna de lo transigido.

Prometiendo así cumplir y tener siempre por firmes y subsistentes todos los antecedentes pactos con renuncia solemne que hacen a toda ley, beneficio, y excepcion ya sea por lesion, nulidad arbitrio de buen varon, o qualquier otra, con juramento solemne que prestan de cumplir y confirmarse y de no permitir que en tiempo alguno se impugne lo transigido, obligando a este efecto a saber al Ilustre Señor Marqués todos sus bienes y derechos, y D. Antonio Buenaventura Gassó todos los de la referida masa ambos con la mayor eficacia y rigurosidad posible. En cuyo testimonio otorgan y firman la presente escritura de la que debe tomarse razon en el oficio de hipotecas de esta ciudad dentro el termino de seis dias que otramente no hará fe para los efectos prevenidos en la Real Pragmatica sanción en Barcelona a los veinte y quatro Junio de mil ochocientos. Siendo testigos Joseph Maria Odena electo escrivano, y D. Alexandro Landi del comercio de la misma en ella residentes.

[Signatures] El Marques de Gaubert, Antonio Buenaventura Gassó en dicho nombre. En poder de mi Luís Marsal notario.

Testament del marquès de Gaubert[90]

En el nombre de Dios amen. Yo Don Nicolas Enrique Roux de Ruffo, Marques de Gaubert, natural de la ciudad de Cadiz, hoi residente en la villa de San Ginés de Vilassar, obispado de Barcelona, hijo legítimo y natural de Dn. Honorato Roux de Ruffo Conde de Gaubert brigadier de los Reales Exercitos de S.M. Catholica y de Dª Maria de Lalanne consortes difuntos gozando de entera salud por la gracia de Dios y estando en mi entero juicio, queriendo disponer de mis bienes hago este mi testamento y ultima voluntad mia en el modo siguiente.

Primeramente nombro por mi albazea unico al Rdo. Cura parroco de la parroquia donde muera a quien doi pleno poder o facultad para cumplir y executar esta mi testamentaria disposición por lo tocante a la alma y no mas. Elixo tambien mi sepultura en el sementerio de la misma parroquia con un entierro igual al de qualquier de estado humilde, y que luego de seguida mi muerte sean celebradas en la misma parroquia veinte misas rezadas de limosna dos pesetas cada una aplicaderas en sufragio de mi alma y demás de mi obligación.

Otro si quiero: que si tengo algunas deudas quando muera sean pagadas de los bienes o rentas que de derecho me pertenecen en la Republica de Francia. Las que tengo en el dia son doscientos duros a Don Juan de Larrard, dos cientos duros a Mr.Stembor, ambos negociantes en Barcelona, ciento y diez libras catalanas al heredero de Don Domingo Vidal, Presidente del Real Colegio de Cirujia de Cadiz, veinte y cinco luisas de oro a Mr.D.Arquier en Tolosa de Francia, y quarenta francos a Danton sapatero en la misma ciudad, cuias cantidades constan de recivos mios que paran en manos de los interesados, y que retiraré en caso de que las circunstancias me permitan satisfacerlos antes de mi muerte.

[90] ACM.DNM. Nicolau Vergés, 1814, ff.48, 51.

Otro si, dexo y mando a Joseph Mille mi agente habitante en la ciudad de Aix en Provenza, un capital de tres mil y quinientos francos que tengo sobre los generales procedentes de la herencia de la Sra.Condesa de Porrieres, mi tia y en caso de haber cobrado yo dicho capital antes de morir o de ser incobrable por algun motivo, le mando dos mil y quatrocientos francos por una sola vez pagaderos igualmente de los bienes que tengo en dicha Republica de Francia.

En lo restante empero de mis bienes que de presente y en adelanté tendré en la misma Republica de Francia muebles y sitios habidos y por haber vozes, derechos y acciones instituio y dexo por mi heredera universal a mi sobrina Dª Nicolasa Roux de Ruffo y Castañeda, hija legitima y natural del difunto Don Enrique Roux de Ruffo mi hermano, capitán que fué con grado de teniente coronel del regimiento de cavalleria de Santiago, y de Maria de Castañeda, consortes, de los que podrá disponer a sus libres voluntades.

Empero es mi voluntad que dicha Dª Nicolasa mi sobrina no pueda entrar en la pocession y goze de aquellos bienes hasta que tome estado, o tenga la edad de veinte y un años cumplidos, dueante cuio tiempo quiero que dichos bienes sean administrados sin responsabilidad por mi sobrino Dn.Francisco de Sales de Santistevan y Roux, Canonigo de la Sta. Yglesia Catedral de Zamora, pudiendo quedarse para si los productos y lucros resultantes de aquella caso que lo necesite, y quando no, quiero que los perciba y de ellos entregue lo que le parezca conveniente a la nombrda Dª Nicolasa mi sobrina. Y a fin de tener conocimiento de dichos bienes escribiran a mi agente Joseph Mille habitante en la ciudad de Aix en Provenza de quien podran tener las instrucciones necesarias despues de mi muerte.

En quanto empero a todo quanto io tenga o pueda tener en estos Reinos de España consistente en muebles, provisiones, ropa de toda especie blanca y de vestir, alajas de oro o plata, dinero constante, creditos y todo quanto esté en la casa que habito en Vilassar u otra en qualquiera parte que sea, y sea cosa que me pertenezca, instituio por mi heredera a Catarina Domenech y Falp en agradecimiento de los años que me ha servido y de lo bien que me ha asistido en mis enfermedades, y en caso de que io viniese a morir en Francia, le dexo y mando, a mas de lo expresado, la cantidad de mil libras catalanas pagaderas de los bienes que pueda tener en la Republica de Francia, por una sola vez.

Esta es mi ultima voluntad con la que revoco qualesquiera otras por mi ordenadas hasta el dia presente y en particular la que entregué a los veinte y siete de junio de mil y ocho cientos al notario de numero de Barcelona Baltasar Oliveras, aunque en aquellas se encuentran continuadas qualesquiera palabras derogatorias, y de las que con el presente hubiese de hacer expresa manción, queriendo que esta a todas las demás prevalga, sin dar copia de ella hasta después de mi muerte. Y asi lo otorgo y firmo en San Genis de Vilassar a siete de Maio de mil ochocientos y uno. El Marques de Gaubert.

Joan Larrea Espeso, a Barcelona i a Mataró

De Joan Larrea Espeso[91] és difícil explicar alguna cosa nova perquè hi ha centenars de pàgines escrites d'aquest personatge que, tot i que era espanyol, dóna suport als revolucionaris que proclamen la independència d'Argentina[92]. I en un lloc destacat, perquè l'any 1810 és un dels nou membres de la primera junta de govern del nou estat[93]. De tota manera he localitzat algun paper que aporta dades inèdites d'ell i el seu entorn familiar. I també podrem aclarir, per primera vegada, quan i on va néixer.

La família Larrea

El seu pare, Ramón de Larrea Arriola [94], neix a Pamplona el 1747 al sí d'una família benestant, i estudia per ingressar a l'administració pública. El dia 4 d'abril de l'any 1779 es casa a Barcelona, a l'església de Santa Maria del Mar, amb Tomasa Espeso Yñíguez, "doncella natural de la Ciudad de Palencia", filla de Bernabé Antonio i de Manuela. En aquell moment ell exercia d'oficial: "de la contaduria de Rentas Generales de la Ciudad de Pamplona" [95].

La localitat i la data del neixament de Joan Larrea Espeso mai no s'ha aclarit, i la relevància pública del personatge a Argentina ha dut a diversos investigadors a remenar papers a Lleida, Balaguer, Cervera, Mataró i altres localitats on es creia que havia

---

[91] Hi ha qui diu que ha descobert que aquesta família es deia Larreu, cosa que no té cap sentit. Tots els documents assenyalen Larrea sense cap mena de dubte.

[92] Ramon Salas Oliveras. *Presencia mataronina al Río de la Plata a les darreries del segle XVIII i primera meitat del XIX* (Mataró, 1977). César García Belsunse. "Navarros en el Buenos Aires dieciochesco". *Principe de Viana. Segundo Congreso General de Historia de Navarra. Conferencias y Comunica-ciones sobre América* (Pamplona, 1991).

[93] Un altre era el comerciant mataroní Domingo Matheu.

[94] Els seus pares varen ser José Pedro Larrea i Vicenta Arriola de Pamplona. I sabem que la seva germana Catalina Larrea Arriola neix a Pamplona l'any 1744.

[95] Ella era filla de Bernabé Antonio Espeso, sotstinent d'infanteria agregat a l'Estat Major a Barcelona i després secretari del Capità General, i de Manuela Iñigo. Un dels testimonis és José Hernandez, governador del castell de Montjuic de Girona. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedient matrimonial de Ramon Larrea i Tomasa Espeso (1779).

nascut, sense poder confirmar cap indret. I és costum seguir el que escriu Angel Justiniano Carranza, que va néixer a Mataró el 24 de juny de 1782 i que era el més gran dels germans, però no és cert, en aquesta ciutat no hi va néixer [96]. Certament era el més gran de la colla, i ara puc assegurar que és batejat en una de les ciutats esmentades, a Balaguer, on va néixer el dia 29 de desembre de l'any 1779.

Donada la importància històrica d'aquest document vet aquí el text de la inscripció del bateig tal com es conserva a l'arxiu d'aquesta parròquia: "Dia trenta de desembre de mil setcents setanta nou a las deu horas matí, jo Joseph Mata prebere de la ciutat de Balaguer, Bisbat de Urgell (de licentia Parochi), he batejat segons rito y forma de Santa Mare Iglesia en las fonts baptismals de Santa Maria de dita ciutat, a Joan, Barnabé, Thomàs, fill llegitim y natural de Dn. Ramon de Larrea y Arreola y de Dna. Thomasa Larrea Espeso y Yñigo, conjuges en Balaguer habitans. Lo qual nasqué a las onse horas nit del dia vint y nou de est mes y any. Fou padrí [els nom dels padrins no consten]".

Com que el registre del bateig diu: *en Balaguer habitans*, cal suposar que a Ramón l'havien treslladat de Pamplona a aquesta ciutat abans del neixement de Joan, de tota manera hi estarà poc temps perquè el mes d'agost de l'any 1781 neix la seva filla Manuela a Barcelona. Aleshores, seguint la carrera administrativa era destinat a la Real Duana de Barcelona en una categoria superior, com a primer contador.

De l'estada a Barcelona només sabem que el matrimoni hi va tenir diversos fills, batejats a l'església dels Sants Just i Pastor, com podem documentar als llibres de la parròquia: Manuela (1781)[97], Vicenta (1783)[98], Bernabé (1784)[99] i Àgata (1786)[100]. En quant al fill Ramon és batejat a l'església de Santa Maria del Mar l'any 1787 [101].

---

[96] Angel Justiniano Carranza. *Campañas navales de la República argentina, cuadros históricos*. Vol.II.pag.,116 (Buenos Aires, 1914-1916).

[97] El seus padrins són els avis: Bernabé i Manuela. Ella mor a Mataró l'any 1802.

[98] Morirà amb pocs anys, abans del 1793.

[99] El seu germà Joan el col·loca d'empleat al departament d'Hisenda quan ell era el secretari d'Estat del ram. Morirà a l'Uruguai el dia 9 de febrer de 1813.

[100] Morirà a Mataró el dia 1 d'agost de l'any 1787.

[101] Hi ha còpies de les inscripcions dels bateigs de Joan i Ramon Larrea en la documentació que generen per tal de rebre el permís per anar a Montevideo. Archivo General de Indias (AGI). Indiferente,2129,N.111. Gràcies a això es conserva la de Ramon perquè l'arxiu de Santa Maria del Mar el varen cremar per

Els Larrea a Mataró

Un pas més en la carrera administrativa de Ramon de Larrea es produeix el dia 28 d'agost de l'any 1786 quan és promogut al càrrec d'administrador de la Duana de Mataró, un nou augment de categoria i de sou. La família es treslladа a la ciutat i va a residir en una casa al Camí Ral, però res no sabem de la seva tasca de funcionari, feina burocràtica amb poques emocions, però amb un gran prestigi. Quan el juny de 1789 té lloc la inauguració solemne de l'església de Santa Anna dels pares escolapis, en la processó sostenen el pali "seis señores distinguidos", un d'ells és Ramon de Larrea [102].

Mirant els llibres dels notaris tampoc no hi ha cap mostra d'activitat econòmica i, com passa a Barcelona, és a l'església de Santa Maria on trobem el rastre de la seva estada a la ciutat, perquè hi varen néixer quatre fills: Tomasa (1789)[103], Francisca (1791) que mor amb dos anys, i el 1793 néixen i moren els bessons Joaquim i Anna Maria.

L'estada de Ramon Larrea a Mataró és curta, perquè va morir aviat, quan feia set anys que hi era. El dia 1 de maig de 1793 fa el testament a: "la casa de mi propia habitación sita en la calle del camino Real (…) hallándome enfermo en cama de cierta indisposición corporal de la qual temo morir". Els testimonis són el teixidor de vels Marià Alsina i el daurador Agustí Janer: "el uno de los quales ha firmado lo sobrescrito por dicho testador por no poder firmar por razón de la gravedad de su enfermedad no obstante de saber escribir". Moria l'endemà.

---

la guerra civil: "Als setse de octubre de mil setcents vuitanta set he batejat a Ramon, Manuel, Feliciano, fill llegitim y natural de Don Ramon de Llarrea, administrador de la Aduana de Mataró y de Dona Thomasa Espeso, conjuges", i els padrins són els avis materns. Ramon formarà amb l'exèrcit revolucionari i patirà, com Joan, els problemes dels constants canvis polítics, ara tancat a la presó, ara al costat del govern. Es casa l'any 1824 amb Manuela Sáez Valiente i morirà a Paysandú, Uruguai, el 1836. L'any 1812 ell i el seu germà Bernabé es volen nacionalitzar argentins per: "borrar nuestro nombre del infame padrón de los fieros conquistadores".

[102] En aquest mateix any consta com a testimoni del casament d'Agustí Lalana Ventura i Maria Clavell Clavell fet a Santa Maria de Mataro. Claudio Vilá Palá. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico* (Salamanca, 1972).

[103] Tomasa es casa l'any 1814 a Buenos Aires amb el coronel Ventura Vázquez, de Montevideo i morirà en aquesta ciutat l'any 1853.

Deixa hereva a la “carissima consorte mia”, i li diu que quan faci testament pels seus fills, té llibertat de fer: “las partes iguales o desiguales dexando poco a los unos y mucho a los otros conforme a ella le paresca por dexarlo a su libre voluntad”[104].

Joan Larrea Espeso

Dels primers anys sabem que s'educa a Mataró a l'escola de Santa Anna dels pares escolapis, que era on anaven els fills dels benestants. Consta que el 1791 a la classe de retòrica hi ha 36 alumnes, i un d'aquest és Joan Larrea, que dos anys més tard participa en un exàmen públic[105]. Entre les assignatures que estudia sembla que té preferència per nàutica i matemàtiques.

Després dels anys d’escola ell i el seu germà Ramon aviat es dediquen als negocis. Ho sabem perquè el 1802 Joan, que tenia poc més de vint anys, segons declara la seva mare, era “comerciante vezino de esta ciudad de Barcelona”, on “mis hijos tiene establecida cierta compañía”.

Així, tot i que eren molt joves, havien començat alguna activitat comercial, potser comptat amb l’ajuda del patrimoni familiar. El cert és que havien fet operacions i tenien contactes en el sector cosa que ajuda a entendre el pas que aviat faran.

Però eren temps difícils per la guerra amb Anglaterra, que havia començat el 1796 i complicava el comerç marítim. Pocs eren els barcos que superaven el bloqueix de la marina anglesa, fins que amb el tractat de pau d'Amiens el mes de març de 1802 torna la pau. I aquest va ser el moment triat pels Larrea per marxar a fer fortuna a Amèrica, perquè havia passat el perill al mar i la fabricació arrencava amb força.

No varen ser els únics, dotzenes de mataronins i gent d’arreu varen seguir el mateix camí per anar a establir-se a l'Havana, a Montevideo, a Cartagena d'Indies, a Buenos Aires, per tal d'obrir negocis comercials o treballar cridats per catalans que ja hi tenien botigues i tallers.

---

[104] ACA. Notariales, Mataró, Anton Torras. Testamentos 1786-1799. f.391. Al moment de fer el testament eren vius els seus fills: Joan, Bernabé, Ramon, Manuela, Tomasa, Francisca i Ana.

[105] El mateix any, al bateix de la seva germana Francisca, és padrí i consta com estudiant. Claudio Vilá Palá. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico* (Salamanca, 1972).

Ells també veuen l'oportunitat del moment i comencen el complicat procés per ser autoritzats a marxar a Amèrica. En primer lloc la seva mare s'acosta a cal notari a certificar el permís als dos germans, i és el dia 20 de desembre de l'any 1802. Diu així:

"Sepase por esta publica escritura como yo Doña Thomasa Larrea, viuda de Don Ramon Larrea Administrador que fue de la Real Aduana de esta ciudad de Mataró, por quanto Don Juan Larrea ÿ Espesso junto con Don Ramon Larrea ÿ Espesso mis

hijos tiene establecida cierta compañia planteando a cuenta de la misma una casa de comercio en la ciudad de Buenosaÿres de los Reynos de America motivo por el que se le hace precisso trasladarse a aquella ciudad para su regimen, y residir en ella por el espacio de seis años.

Por tanto de mi libre alvedrio y espontanea voluntad conciento permito y doÿ licencia al precitado mi hijo Don Juan Larrea ÿ Espesso presente al otorgamiento de esta escritura paraqué por el fin susodicho ÿ demás que menestar sea pueda passar ÿ permanecer passe y permanesca por el espacio de dichos seis años continuos ÿ consecutivos a la misma referida ciudad de Buenosaÿres y demas parages de dichos Reÿnos de America que necessario fuera.

Y prometo contra lo por mi permitido ÿ concentido no hacer ni venir por causa alguna o razon y tenerlo por firme y valedero bajo obligacion de todos mis bienes muebles y sitios, habidos ÿ por haber con todas renuncias de derecho y hecho necessarias.

Y pido ÿ suplico a los señores juezes ministros ÿ oficiales de su Magestad que convenga no impidan al dicho mi hijo el viaje antes bien le faciliten las licencias que necesitare. En cuÿo testimonio assi lo otorgo en dicha ciudad de Mataró a los veÿnte dias del mes de Diciembre del año mil ochocientos ÿ dos siendo presentes por testigos Joaquin Rafart y Joseph Andreu comerciantes vecinos vecinos de esta ciudad para esto llamados. Y la otorgante conocida de mi el escribano lo firma de su mano que doÿ fe". Després Tomasa signa un document idèntic autoritzant al seu fill Ramon a les mateixes coses[106].

I amb el permís de la mare comença el tràmit de la llicència oficial, document que es conserva a l'Archivo General de Indias i que aporta informacions de gran interès[107]. En primer lloc hi ha la petició manuscrita de Joan Larrea per: “embarcarse y pasar a Montevideo en clase de sobrecargo", feta el dia 1 de gener de 1803: "Don Juan Larrea comerciante vezino de esta ciudad de Barcelona con el mas profundo respeto a V.E. expone: Haber cargado a bordo y baxo registro de la Polacra nombrada Nuestra Señora del Rosario, su capitán Fernando Reixach que le tiene abierto para Montevideo, diferentes generos y efectos de su cuenta y consignación para conducirlos y beneficiarlos en dicho

[106] ACM. DNM. Isidre Font, any 1802, ff.104 i 105.
[107] AGI. Indiferente,2129,n.111.

Montevideo por el valor junto de sesenta mil doscientos ochenta y cinco reales de vellon libres de derechos por no causarles con arreglo a ordenes, segun consta por la certificación librada por el contador principal de rentas generales de esta Real Aduana (…). Deseando el exponente verificar con mayor acierto su expedicion y viage ha intentando llevarse consigo por su ayuda y descanso e incorporarse a sus caudales en caso de morir a su hermano Don Ramon Larrea, de lo que enterada la madre de ambos exponente y su hermano y considerandolo muy util y provechoso les ha presentado su consentimiento".

En la documentació també consten les partides de neixement dels dos germans i un certificat de l'alcalde de Mataró que diu que Joan, i també el seu germà: "es muchacho de buena vida, fama y costumbres, católico apostólico romano, sin que jamás haya sido processado, castigado ni apercivido por justicia ni tribunal alguno". Passats tots els tràmits el viatge és autoritzat el 28 de gener de 1803 i no deurien tardar massa dies en sortir. Un temps després, sembla que el mateix any, els seguiran els altres membres de la família: la mare i els germans Bernabé i Tomasa.

Així, doncs, els germans, que com hem vist eren comerciants actius i coneixien prou el sector, carreguen el barco amb tota mena de productes per la botiga que volen obrir, i es gasten una quantitat de diners important, 60.285 rals. La intenció era fer el viatge cap a Montevideo per acabar a Buenos Aires. Però, en arribar hi va haver complicacions: “al Río de la Plata estaba sitiada la zona por las naves brasileñas y quedó en Montevideo hasta que terminó el bloqueo”[108].

Larrea a Buenos Aires

De l'activitat econòmica de Joan Larrea abans de participar en la vida politica el que he llegit és molt general i a vegades contradictori, i caldria donar un cop d'ull als arxius. Perquè els que han tractat el personatge des de l’òptica argentina, pel que conec, s’han interessat més en els aspectes polítics que no en els seus negocis comercials. De tota manera Guillén explica que en poc temps tenen: “un importante almacén mayorista en la calle de la Merced, a pocos metros de la Plaza Mayor”. Potser després de

[108] Horacio Enrique Guillén. *Los hombres y los días*. Buenos Aires (1959).

fer societat amb un altre català, el barceloní Camil Julià i Vinyals [109], pacte fet amb la intenció d'obrir la botiga que l'havia dut a fer el viatge atlàntic.

De més envergadura és el pacte de la societat comercial sota el nom de Larrea i Cot. Amb aquest soci empren negocis de compra venda de gran volada, que abasten diverses zones de l'Amèrica espanyola, el que ara és Perú, Paraguai, Xile, Colòmbia, Argentina, establint contactes comercials amb la península. Hi ha notícies de càrregues que arriben a Buenos Aires –algunes de Mataró–, de *platilla*, indianes, mocadors, sucre, vi, aiguardent, licors i també *champagne* i vi de Sicilia. En quant a l'exportació la societat es dedica a les espècies i els cuiros i pells d'Argentina [110].

El gener de 1809 Larrea, que en aquest temps era masó, participa en el primer moviment de revolta contra Espanya, però va ser l'any següent quan tot es precipita. Cal tenir en compte l'extrema debilitat de l'administració espanyola, amb el territori peninsular en guerra i ocupat per l'exèrcit francès. Quan el maig de 1810 arriba la notícia de la caiguda de Sevilla ens mans franceses, on hi residia la Junta Central espanyola, els revolucionaris destitueixen el virrey i creen una junta de govern en la que hi ha Joan Larrea. Havia acabat una època.

Hi ha uns documents notarials d'aquest temps incert que mostren la relació comercial de Larrea amb Mataró, on es proveïa de productes tèxtils, de vi i aiguardent. Però la insistència dels comerciants en aclarir els comptes fan pensar que davant les notícies que arriben d'Amèrica hi ha por de no cobrar.

L'any 1809 Josep Antoni Peredejordi i de Cerdà, ciutadà honrat de Mataró, fa poders a Jaume Alsina Vergés, al seu fill Joan Alsina Ambròs i a Josep Ros Genís, comerciants a Buenos Aires, perquè examinin i detallin els comptes que té amb: "Don Juan Larrea del comercio de dicha ciudad de Buenos aÿres tanto en nombre propio como en el social de Larrea y Cot"[111].

I l'any 1810 Francesc Ginestà, comerciant de Barcelona, que té interessos "con los señores Larrea y Cot residentes en Buenos-ayres", dona poders a Josep Antoni Capdevila, "del comercio de

---

[109] AGI. Indiferente,2124,n.30; 2126,n.25.

[110] *Archivo General de la República Argentina. Período de la Independencia. Año 1815. Proceso de Residencia. Segunda Série. Tomo XIII.* Ed.Adolfo P. Carranza (Buenos Aires, 1898).

[111] ACM. DNM. Francesc Fins, any 1809, f.228, any 1810, f.373.

dicha ciudad de Buenos ayres", perquè "pueda pedir y formar cuentas y razon a los nombrados señores Larrea y Cot"[112].

Per acabar una imatge de primera mà, ho escriu Gervasio Antonio de Posadas que el va conèixer, i en parla així: "Viva imaginación, conocimientos nada vulgares; fácil compresión, fiel amigo. Prestó grandes servicios; fué uno de los primeros comprometidos por la justa Causa. (...) Entró en la revolución rico y considerado, y no obstante su consagración al servicio público, con toda honradez, fue perseguido, engrillado, arruinado y expatriado"[113].

La fortuna de Joan Larrea s'en van en orris per la seva intervenció en política, que el duu a la ruïna i finalment al suicidi a Buenos Aires. Posadas diu que en no poder fer front a un pagaré, el mes de juny de 1847 es degolla amb una navalla d'afeitar[114].

***

Índex del llibre: Pedro Isidro Caraffa. *D. Juan Larrea, prócer de la Revolución de la Nacionalidad Argentina* (La Plata, 1961).

Cap 1: Antecedentes familiares de don Juan Larrea. - Su nacimiento. - Su educación. – Comerciante y armador. - Miembro del Real Consulado de Buenos Aires. - Su actuación durante las invasiones inglesas. - Su adhesión al partido patriota. - Su participación en la revolución de la nacionalidad argentina; elección de éste como uno de los vocales de la Junta provisional gubernativa, en 1810, y su acción administrativa y política en ella. - El movimiento saavedrista del 5 y 6 de abril de 1811. Su separación de la Junta gubernativa. - Remitido preso por sus adversarios políticos primero a Luján, en la provincia de Buenos Aires, y después confinado a San Juan de Cuyo. - Recobra su libertad siendo electo diputado por la provincia de Buenos Aires, y después confinado a San Juan de Cuyo. - Recobra su libertad siendo electo diputado por la provincia de Cordoba a la Asamblea general constituyente, convocada en Buenos Aires. - Solicitud de los hermanos don Ramón y don Bernabé Larrea elevada al Superior Gobierno, en 1812, para obtener la respectiva carta de ciudadanía americana.

Cap 2: La Asamblea general constituyente de 1813. - Don Juan Larrea uno de los miembros más destacados de ella, siendo elegido su presidente por turno. - Leyes sancionadas bajo su presidencia. - Llamado a integrar el Triunvirato,

[112] ACM. DNM. Nicolau Vergés, any 1810, f.5.

[113] *Memorias de Gervasio Antonio Posadas, director supremo de las provincias del Rio de la Plata en 1814* (Madrid, 1920).

[114] És enterrat a Buenos Aires al cementiri de La Recoleta. Al llibre de registre d'òbits diu: "Año 1847: Sepelio: 21 de junio: El cadáver de D. Juan Larrea, natural de España. Tenia 65 años de edad. Era soltero". Però com ara sabem tenia realment 67 anys.

haciéndose cargo de los asuntos de Gobierno, adoptó oportunas medidas económicas. - Miembro del Directorio Supremo del Estado, en 1814: creador de la Marina argentina de guerra. - Otros actos administrativos de importancia.

Cap 3: Caída del Directorio Supremo del Estado, en 1815, a cuyo frente estaba el general don Carlos A. de Alvear. - Los partidarios de Alvear, y la poca habilidad de éste en dirigir los negocios de Estado. - Larrea envuelto en el torbellino de los tristes sucesos que sobrevinieron. - Proceso de Residencia. - Destierro y confiscación de bienes de Larrea acusado de complicidad en los malos actos del gobierno de Alvear.

Cap 4: D. Juan Larrea durante su destierro al extranjero. - Su carta a su antiguo amigo, general don José de San Martín pidiéndole protección. - Su vuelta a Buenos Aires después de sufrir muchas penurias. - Socio de una fuerte casa comercial con sucursal en Francia, donde por encargo del Ministro de Gobierno y Relaciones Exteriores de la República Argentina don Bernardino Rivadavia, buscó arquitectos para la ejecución de la obra de la fachada de la catedral de Buenos Aires. - Asociado en 1826, a su hermano don Ramón Larrea para establecer una empresa de vapores postales entre Buenos Aires y el Havre. - Su contribución al desarrollo de la industria saladeril argentina. - Cónsul general argentino, en 1828, en Burdeos. - Su intervención en el incidente producido, en 1829, por la convocación del Gobierno argentino al servicio militar, de los extranjeros, en fuerza de ley de 1821, mal entendida por el cónsul francés don Washington Mendeville, residente en Buenos Aires. - Su venida a Buenos Aires, en 1830, con licencia, por asuntos particulares. - Su no adhesión a la política del gobernador de la provincia de Buenos Aires, general don Juan Manuel de Rozas parece que obligóle al retiro del cargo de cónsul general. - Hostilizado por aquél y reducido a la miseria. - Su viaje de nuevo a Francia por negocios, pero sin obtener resultado halagüeño. - Su suicidio en Buenos Aires, en 1847. - Versiones sobre su muerte.

Una colònia de pescadors catalans a Marsella
De Vilassar, de Mataró, de Palamós, de Sant Feliu[115]

Un dia d'un any que no sabem, un home de Mataró, en Jaume Illa Cusseras, nascut el 1748 i pescador d'ofici, agafa la barca, deixa la seva terra, i nord enllà es va a establir a la ciutat de Marsella amb la seva muller Eulàlia Arnó, amb qui s'havia casat l'any 1771. En Jaume no va anar a la ventura, perquè a Marsella feia anys que hi havia una nombrosa comunitat de pescadors catalans. En un lloc que papers parroquials anomenen *Vieilles Infirmeries* hi va néixer el fill d'en Jaume i l'Eulàlia, en Bernat Illa Arnó i devia ser cap el 1780. Anys després les circumstàncies polítiques obliguen a molts pescadors a tornar als seus llocs d'origen. I això va passar amb els Illa. En Bernat es farà gran a Mataró i es casa l'any 1812 amb Eulàlia Casanovas i poc després té fills. L'aventura francesa era record.

Ciutat marinera, Marsella va tenir diversos llatzarets per tal de prevenir les epidèmies. Un recinte on els barcos deixaven les mercaderies per ventilar-les i evitar infeccions, i on les persones eren obligades a fer la quarantena. És l'any 1560 quan edifiquen l'*Hôpital de Peste de Saint Lambert*, a la cala del mateix nom, un recinte dins un mur amb diverses sales i una capella. El 1663 construeixen un nou llatzaret a Saint-Marcel d'Arenc, més allunyat de la ciutat, en diran les *Nouvelles Infirmeries* i l'antic edifici, ara abandonat, passa a ser el de les *Vieilles Infirmeries*.

Theodore Henry[116] explica que d'antic el barri i la platja es coneixia amb el nom de les *Vieilles Infirmeries* i que: "El nom de Catalans [o cala dels catalans] només es va conèixer més tard, després de la pesta del 1720[117], quan els pescadors catalans van venir a establir-se en aquesta costa i van formar una colònia que va obrir el seu primer emplaçament en un edifici que en la façana encara tenia les traces de les arcades de les *Vieilles Infirmeries*. Els reis de França desitjosos de conservar els catalans els varen

[115] Publicat a: *Singladures. Revista d'història i patrimoni cultural de Vilassar de Mar i el Maresme* (Desembre, 2017).
[116] Theodore Henry. *Le parricide de St.Barnabe* (Paris, c1900).
[117] M.Bertrand. *Relation historique de la peste de Marseille en 1720* (Amsterdam, 1779).

atorgar diversos privilegis, cosa que els va procurar una certa prosperitat".

Això ho confirma un document escrit pels dirigents del diguem-ne sindicat de pescadors marsellesos, que l'any 1787 escriuen: "La pesta que va assolar el nostre país en 1720 i 1721 no va estalviar el barri de pescadors, situat en cases estretes i poc airejades, que no varen ser cap garantia contra el contagi. Alguns catalans, que no eren pas l'èlit de la seva nació, es varen convèncer a si mateixos que ja no hi havia més pescadors a Marsella i van venir a establir-se"[118].

Sabem que l'any 1722 hi ha només unes quatre barques i que: "les migracions les dècades de 1720-1730 parteixen dels ports pesquers del Gironès i la Selva: Palamós el 1725, Sant Feliu de Guíxols el 1730". Ho explica Daniel Faget[119] –l'autor francès que ha estudiat amb més detall la història dels pescadors catalans–, i diu que aviat: "el contagi del viatge es va estenent a la resta de la costa cap al sud-oest i Barcelona. La regió del Maresme perd 46 pescadors entre 1730 i 1770, els pobles de Sant Genís i Sant Joan de Vilassar ells sols deixen un saldo migratori de 26 persones actives. La ciutat de Mataró compte amb 80 pescadors residents l'any 1765".

Amb els pescadors catalans arriba una tècnica de pesca, el palangre amb hams petits, o palangre de penjar, desconeguda a la zona i que va resultar revolucionària per la quantitat de captures, per contra de la tradicional a l'almadrava, practicada a Marsella. L'èxit provoca aviat l'enemiga dels pescadors locals que en una acció l'any 1735 els hi cremen les barques i els palangres. El conflicte a vegades arriba a un cert grau de violència i un pescador català hi deixa la vida.

Una part del desacord era perquè els catalans desafien els privilegis corporatius i l'organització dels de Marsella: "No assisteixen al tribunal laboral dominical, on es solucionen tots els conflictes de pesca. Els catalans no s'apliquen el reglament dels pescadors de Saint-Jean, que estableix amb precisió la mida dels hams, el tipus d'esquer, la longitud de la línia de xarxa, etc. En

---

118 Pierre Echinard. *Les Catalans à Marseille aux XVIIIe et XIXe siècles.* (Association des Professeurs d'Histoire et de Géographie, 2006).

119 Daniel Faget. *Marseille et la mer: Hommes et environnement marin (XVIIIe-XXe siècle)* (Rennes, 2011). Daniel Faget. *Maîtres de l'onde, maîtres des marchés et des techniques : les migrants catalans à Marseille au XVIIIe siècle (1720-1793)* (Cahiers de la Mediteranee, 2012).

aquest mateix sentit, la manca de pagament pels catalans de la mitja-part, l'impost exigible cada final de setmana, des de l'any 1725, per la comunitat a cada patró del golf, només fa que enfortir l'animositat dels marsellesos contra els espanyols"[120].

Es pot establir una certa cronologia del poblament. Consta que cap a l'any 1750 hi havia unes 50 barques. Faget explica que: "Entre 1757 i 1764 tindran una nova oportunitat per enfortir la seva presència. La guerra dels Set Anys buida el port dels pescadors i mariners francesos, seleccionats per al servei de la *Marine Royale*. Així els catalans tenien via lliure, especialment des que l'any 1761 el Pacte de Família, celebrat entre els Borbons de França, Espanya i Nàpols, els permet de venir a pescar lliurement a la costa francesa i vendre el seu peix en els nostres mercats".

Notem que primer els edificis de les *Vieilles Infirmeries* els serveixen de llar i de magatzem, però amb el pas dels anys van bastint un llogaret amb casetes, cabanes, coberts i carrerons, per acollir el nombre creixen de catalans que hi venien a residir. L'any 1778 erens 65 barques amb 5 homes cada una. La colònia anava creixent i la seva activitat es va convertir en indispensable. Des del municipi l'any 1790 es considera que els pescadors catalans són: "necessaris per al subministrament de Marsella. Cinquanta anys d'experiència han demostrat que devem als catalans l'abundància dels millors peixos (...) Quan els catalans s'han allunyat dels nostres ports o han cessat de pescar per manca d'esquer, el preu del peix ha pujat sobtadament en una proporció que no ha permès a la gent alimentar-se". En aquest any s'hi estaven 400 pescadors i les seves famílies (180 nascuts a Marsella) amb 75 barques que feien el palangre amb 144.000 hams. Les captures eren 176.000 quilos de sardina i el volum total de peixos uns 780.250 quilos.

L'any 1793: "la situació s'agreuja amb la declaració de guerra contra Espanya per la Convenció. El cònsol espanyol Juan de la Rosa dóna l'ordre de sortida a tots els espanyols que viuen a Marsella. Els homes se'n van deixant les dones i els nens, que caldrà ajudar (uns cinquanta van ser batejats a Saint-Ferreol abans de la Revolució). El cert és que els catalans de Marsella, almenys una bona part, eren en procés d'integració, malgrat el seu

---

[120] Faget comenta que: "la Cambra de Comerç sospita dels catalans per escapar del control duaner i fer contraban de vi, de tabac i productes del llevant".

aparent rebuig i aïllament. Alguns tenien més de trenta anys d'estada, s'havien casat amb franceses o amb genoveses, els seus fills eren marsellesos i sovint disposats a casar-se entre ells. Per tant, abandonar Marsella els suposava trencar la família, i només ho van fer sota coacció, durant uns mesos, però després van tornar". L'any 1797 amb la pau els pescadors tornen, i aviat n'hi ha 23. Però la comunitat reconstruïda mai més no va tenir la puixança anterior[121].

Poc abans del tombant de segle es comença a produir un canvi en les maneres de pescar. Ara, de la mateixa manera que els catalans havien superat l'almadrava amb els seus palangres, els pescadors francesos comencen a utilitzar la pesca dels bous, els arrastres, una tècnica molt agressiva que destruïa les línies de pesca catalanes i causava l'esterilitat dels mars.

L'any 1826 encara hi havia unes trenta famílies treballant en condicions difícils a causa dels arrastres i en alguna ocasió demanen que els prohibeixin. Toi i així continuaven eclipsant els pescadors locals que en diverses ocasions es queixen a les autoritats[122]. El 1842 es feien poques captures i es compten unes quaranta barques catalanes, la meitat feien el palangre en uns fons esgotats i les altres anaven a la sardina. Notem que dels 117 *catalans* identificats en aquest temps a les *Vieilles Infirmeries*, 83 eren nascuts a l'indret, la integració del grup en la comunitat marsellesa era general.

La memòria

Diversos són els autors i documents oficials que han deixat rastres escrits de l'estada i les activitats al llarg de més d'un segle dels pescadors catalans. En resseguirem alguns.

---

[121] A finals del segle divuit el català Josep Sala es va establir a Marsella i va obrir el primer taller per fabricar hams, que el seu fill va perfeccionar. Eren tant bons: "qui font concurrence aux produits anglais". De 1815 a 1830 en varen fer 28.000 cada dia, que compraven els marsellesos i n'exportava a mig mon. Els anys quaranta encara era activa.

[122] Segueixo les dades de Daniel Faget, també les de: Sabin Berthelot. *De la pêche sur les côtes de l'Algérie* (Revue de l'Orient. Tome neuvieme. Paris, 1846). Sabin Berthelot. *Études sur les pèches maritimes dans la Méditerranée et l'Oceán* (Paris, 1868): "La pêche de Mataro, pendant la même année [1861], s'éleva à quatre mille trois cent vingt-trois quintaux, représentant une somme de 98.606 francs, réalisée par cinq cent trente-cinq pêcheurs".

Antoine Rey-Dussueil, escriu el 1831: "Muntanyes sense terra i vegetació, un banc d'algues i sorra, algunes cases baixes i aïllades, pous sense aigua, restes de monuments on les xarxes gruixudes s'assequen al sol, sota la runa d'arcs i pòrtics, pocs vaixells que els pescadors guarden a la riba, ja que la badia és insegura (...) aquest poble de pescadors va mantenint amb pietosa cura el record del seu primer país. Costums, idioma, la vestimenta, a la llar no han canviat res, i en veure'ls es pot creure estar a Catalunya (...) pescadors resistents, passen al mar la major part de les seves vides, i el mar sovint és la seva tomba"[123].

L'any 1833 podem llegir que: "en una petita vila al costat de Marsella que porta el nom de Port Català hi ha una colònia de catalans que conserven encara els seus costums, usatges, el vestit i la llengua catalana i que utilitzen barques de forma catalana". Tots els costums menys un, perquè l'any 1826 el marquès de Montgrand, l'alcalde de Marsella, va prohibir les curses de toros, una festa que els catalans havien portat amb ells.

El *Semanario Pintoresco Español* l'any 1838 publica un curiós article ple d'informació, però que dóna una imatge lamentable de l'indret[124]: "Saliendo de Marsella por el muelle de Rive-Neuve, y después de subir una colina bastante escarpada, se llega a una playa arenosa, azotada à cada instante por las olas del mar. En este sitio hay un anfiteatro de forma irregular, en el cual se eleva un mezquino lugarejo de aspecto pobre y miserable, al que llaman *Los Catalanes*, porque en efecto, le habita una colonia de pescadores españoles, establecida en el suelo provenzal desde tiempo inmemorial. Antes de bajar a la bahía de *Los Catalanes* ya se descubren algunas casas fabricadas con varios pedazos de roca y algunos casquijos de la orilla, redes puestas a secar sobre viejos mástiles enclavados en la arena, como veinte barcos de forma particular dentro de tierra, semejantes a las naves de los griegos en la ribera de Troya; mujeres de grande estatura vestidas de pana, corriendo de un lado para otro, de una barca a otra, y rodeadas de chiquillos medio desnudos; y a medida que uno se acerca a esta población tan rara y de tan desolado aspecto, nada encuentra en ella que le convide a permanecer allí, y mucho menos a volver.

[123] Antoine Rey-Dussueil. *Andréa, histoire du temps de l'Empire* (Paris, 1831).
[124] Conec aquest article gràcies a Xavier Clavell: *Semanario Pintoresco Español. Una colonia de catalanes* (tomo III, pag, 760, Madrid,1838).

Las doncellas se esconden, los chiquillos huyen dando gritos, los hombres se encajan hasta los ojos sus gorros colorados, sin dignarse mirar siquiera al extranjero; y sino fuera porque sus mujeres van a la ciudad a vender sus pescados, bien se podría asegurar que absolutamente ignoraban que a dos pasos de sus tristes chozas, existe una ciudad rica y populosa, en donde pueden encontrar ayuda y socorro. Jamás se ve a los hombres en Marsella; pero luego que vuelven los pescadores, las mujeres se dirigen al mercado cargando sobre sus cabezas grandes canastas llenas de pescados, que venden por junto a las revendedoras, y nunca a los particulares; se dirigen recíprocamente muy pocas palabras, las unas en patois probervial y las otras en catalán; cobran su dinero y vuelven a su solitaria playa, después de comprar pan y algunos cabos de cuerda y plomo, únicas cosas de que se abastecen en Marsella.

Después de una hospitalidad tan larga, no existen otras relaciones entre los marselleses y los catalanes; de manera que dos pueblos del mediodía, ambos alegres, ambos afectuosos, sin motivo alguno de aborrecimiento ni especie alguna de rivalidad, viven a pesar de eso el uno en frente del otro después de siglos enteros, con una reserva de enemigos que no proviene ni de su carácter ni de sus costumbres. A nuestro entender, la culpa está de parte de los catalanes, que rechazan toda alianza, y toman las mayores precauciones para no mezclarse con los marselleses. Ellos tienen su médico que va a visitarlos dos veces por semana y su capellán que confiesa todos los sábados a las mujeres y da la bendición a los niños; en suma, no tienen necesidad alguna de los productos de industria de la ciudad; se hacen y arreglan sus redes, y se calafatean y reparan sus barcas de tresquilla, que son quizá su más preciado tesoro, y van unidas a la historia de sus familias, contando algunas de ellas doscientos ó trescientos años; y semejantes a la nave de Jasón, cambian muchas veces ya las quillas, ya los cables, ya las planchas que la forran, pero siempre es la misma barca para el catalán; la barca de sus antepasados. Marinos atrevidos se internan en el mar mucho más que ningún pescador marsellés, siendo esta la razón de que sus pescas sean mas abundantes. Esto se les perdona por la antigua costumbre que hay de verlos, y quizá también porque dan sus pescados a precio mas barato que los nacionales”.

Un escrit de l'any 1846 diu: "La colònia de catalans establerta a Marsella des de fa més d'un segle aprovisiona els mercats de la

ciutat amb el millor peix del golf, en els moments quan el mal temps subjecte al port els nostres pescadors provençals. No tenen por d'afrontar els temporals, aquests mariners audaços, que amb les seves fràgils barques emprenen a vegades expedicions de pesca a 200 llegues del port de partida. Perquè són així els catalans de Mataró i de Barcelona, que porten les seves exploracions fins a l'estret de Gibraltar i acaben la campanya a la badia de Cádiz, després d'haver explorat els fons de peixos de Melilla i de Ceuta"[125].

El poeta marsellès Joseph Autran[126] a *Les pècheurs* l'any 1849 fa un elogi dels pescadors catalans:

Raça de mariners de cara bruna,
Poble d'estrangers, que els vents del destí
A les sorres provençals varen llançar un matí! (...)
Llanceu de cop sobre l'escuma i la sorra
El roger, el besuc, l'anguila esmunyedissa,
La senyoreta, que sembla sortir del corrent clar,
La llagosta de llarg fibló, que el dit vigila.
La dorada de bandes d'or que el seu nom glorifica,
El lluç, la tonyina pesada que aixequen a dues mans,
El turbó, orgull dels antics banquets romans.

François Meynier l'any 1866 escriu, exagerant: "Vivien allà del producte de la seva pesca, havent conservat la seva nacionalitat, la seva manera de fer, els seus costums, fins l'any 1790 quan els van voler inscriure a les llistes de marina. Un bell matí una petita flota es va dirigir cap a les costes de Mataró, s'enduien tota la colònia que només va retornar quan la Restauració [1821]. (...) Els catalans gairebé no sortien del seu barri, i rarament anaven a la ciutat. Se'ls veia els diumenges a missa, a la plaça de Saint-Victor, els homes amb el seu gran barret de llana vermellós, i les dones amb la cintura ajustada amb una jaqueta de vellut amb serrells daurats"[127].

[125] *Revue de l'Orient*. Bulletin de la Société orientale. Vol.IX, Cahiers 33-36 (Paris, 1846).
[126] Joseph Autran. *Oeuvres complètes*. Vol.I *Les poëmes de la mer* (Paris, 1875).
[127] François Meynier. *Les anciens chemins de Marseille* (Marseille, 1866).

El mite

La història dels pescadors catalans entra a la història popular gràcies a una obra gran de la literatura francesa, *El comte de Montecristo* d'Alexandre Dumas[128]. Les peripècies d'Edmon Dantés i la seva enamorada Mercedes les hem vistes representades al cinema, però el que poca gent ha notat és que la novel·la comença l'acció a Marsella, a les *Vieilles Infirmeries,* el barri dels catalans. I que Mercedes és catalana, filla d'un dels pescador emigrats.

Dumas explica amb estil romàntic l'aventura dels catalans: "Un dia una colònia misteriosa va sortir d'Espanya, i va arribar al tros de terra on encara s'està avui [1844]. Va venir de no se sabia on, i parlava un idioma desconegut. Un dels líders, que entenia el provençal, va sol·licitar al municipi de Marsella que els donessin aquest promontori nu i estèril, al qual, com els antics mariners, acabaven d'arribar amb els seus vaixells. La petició va ser concedida, i tres mesos més tard al voltant dels dotze a quinze vaixells que havien portat aquests gitanos del mar un petit poble es va posar dempeus. Aquest poble, construït d'una manera singular i pintoresca, mig morisc, mig espanyol, és el que veiem avui habitat pels descendents d'aquells homes que parlen l'idioma dels seus pares. Han passat tres o quatre segles, i encara segueixen sent fidels a aquest petit promontori en què varen caure talment el vol de les aus marines, sense barrejar-se mai amb la gent de Marsella, casant-se entre ells i mantenint els costums i els vestits de la seva pàtria, de la mateixa manera que han conservat la seva llengua. Cal que els nostres lectors ens segueixin a través de l'únic carrer d'aquest poblet i entrin amb nosaltres en una d'aquelles cases, a la part exterior de la qual el sol ha donat el bonic color de les fulles seques, comú a tots els edificis del país, i amb un interior polit per una capa de calç, aquesta pintura blanca que és l'única decoració dels hostals espanyols. Una noia bonica de cabell negre ....". És Mercedes, la catalana filla de mariners, la protagonista del llibre, l'enamorada d'Edmon Dantés que viu a les *Vieilles Infirmeries*.

Quan l'any 1845 Alexandre Dumas publica *Le Comte de Monte-Cristo*, la popularitat de l'obra produeix un gran interès

---

[128] Faig servi l'edició: Alexandre Dumas. *Le Comte de Monte-Cristo* (Paris, 1845).

per conèixer l'indret on l'acció començava. Amb la gent que s'acosta encuriosida els catalans que encara vivien a la cala s'obren al negoci, i les famílies dels pescadors reformen l'entorn per adequar-lo a les expectatives dels que venien a cercar la història de les peripècies de Dantés.

Fins aquell moment: "el llogaret era format gairebé només de pescadors i les cabanes, aplegades sobre un sòl accidentat, formaven una xarxa de carrerons abruptes i laberíntics (...) entre les casetes al costat de la platja hi havia algunes guinguetes abans ben conegudes dels amants de la bouillabaisse". Ara però: "la mania de decorar-lo [va fer] desaparèixer les pintoresques barraques per ser substituïdes per cases enguixades, tal com havien d'haver estat a l'època on hi habitaven els herois de fàbula sortits de la imaginació d'Alexandre Dumas". I als forasters curiosos els ensenyaven fins i tot la casa on havia nascut la imaginada Mercedes de Dumas [129].

De fet aquests canvis *comercials* es varen produir quan els bons temps de la pesca eren record, i el llogaret aviat ho seria.

El final

Daniel Faget explica: "Sota la Monarquia de Juliol, la bona ubicació del lloc anomenat *dels catalans* va donar pas a molts projectes industrials i portuaris. (...) Però calia recuperar la platja i varen anar confiscant les instal·lacions catalanes, tot oferint-los un lloc de retir: la vall dels Auffes. Allà els catalans encara varen mantenien un cert temps la tradició de la pesca de palangre, abans de fondre's definitivament en la població". Una notícia del 1871 encara parla de la gran pesca que havien conseguit onze barques catalanes.

L'enderroc es produeix a finals d'octubre del 1858: "La pintoresca vila dels catalans ha desaparegut. L'any passat un home intel·ligent ha tingut la idea d'establir sobre aquestes cèlebres ruïnes uns banys de mar, amb un èxit immediat". Quedava com a record, i encara hi és, una torre original, de les dues que hi havia guardant l'accés al llatzaret, i que ara té el nom de *Torre dels Catalans*.

---

[129] Diversos seran els novel·listes que també situaran alguna acció en aquesta cala, entre ells Pierre Boudeville. *La jeunesse de Me. Simian* (Marseille, 1867).

El poeta marsellès Joseph Autran, escriu el cant de dol:

He tornat al llogaret, és a dir, a la cala.
Ahir l'he tornat a veure: Ai! ¡Quin malaurat canvi! (...)
Ja no és aquell aplec de famílies felices
Que vivien del tribut de les ones generoses.
Ja no hi ha les sortides sorolloses,i els feliços retorns!
Ja no hi ha barques a la riba, d'esvelts perfils!
Només una cala ja per sempre abandonada.
Només parets desertes, amb la pedra que s'engruna (...)
Per què tot abandonat? Per què aquesta ruïna? (...)
Una banda destructora d'explotadors cobdiciosos
Ha vingut a llançar al llarg de les nostres costes
Xarxes odioses, instruments devastadors,
I aquests enginys de malles criminals
Han esterilitzat les aigües opulentes. (...)
I aleshores, una nit de tardor, fidels a una senyal,
Varen marxar, sí, tots, com un vol d'orenetes.
I jo els vaig veure, des del llindar de casa meva,
A la vela, i en la nit perdre's en l'horitzó.

Els catalans

Vet aquí apunts d'una història poc coneguda, que protagonitza gent que es deia Soler, Reig, Guardiola, Ribes, Mas … I si regiréssim els llibres de parròquia i els protocols dels notaris de les poblacions costaneres en podríem saber més coses, de tots els que varen anar a Marsella. De fet es detecta un tragí de gent amunt i avall, pescadors que s'hi quedaven a viure amb la família i d'altres que hi anaven una temporada, quan la pesca era positiva.

Hem vist com el mataroní Jaume Illa Cusseras hi va residir uns anys. I ara trobo que el notari Desideri Torras l'any 1803 explica que Isidre Vilaró, patró de pesca de les Cases de Montgat, "de alguns anys a esta part habitant en las vellas Ynfirmerias de la ciutat de Marsella", fa una procura per "Theresa Magdalena, y Rosa Maria Ramon germanes naturals de la parroquia de Sant Joan de Vilassar de Mar, domiciliades en las ditas vellas Ynfirmerias de Marsella". I el mateix notari explica que el patró

pescador Josep Alsina de Vilassar de Mar compra des de Marsella una casa en aquesta localitat el 1780[130].

En Jordi Casanovas Berdaguer del *Centre d'Estudis Vilassarencs* em proporciona informació dels registres parroquials de Vilassar de Mar, d'algunes persones que es té constància que varen fer el viatge.

En Guillem-Josep Botey Sunyol (Premià, 1743) i la seva muller Maria Eulàlia Gorgullon Pou (Vilassar de Mar, 1759), aniran a treballar i viure a Marsella. L'any 1783 hi neix la seva filla Marianne, ell hi morirà l'any 1815 i ella el 1830. Però la filla deixarà l'indret per casar-se a Vilassar de Mar amb el pescador Jaume Gelpí Roig (Vilassar de Mar, 1777-1847).

Notem que el pescador Andreu Casanovas Casals (1757-1821) i la seva muller Teresa Reig Roig estan un temps a Marsella on hi neix el seu fill Jeroni cap el 1789, però els altres neixen a Vilassar, potser es tracta d'una de les famílies emigrades arran els canvis polítics que duu la revolució, i que no hi varen tornar.

Pel llibre de matrimonis de 1785 de Vilassar de Mar sabem que Maria Roldós Partegàs era nascuda a Marsella cap a l'any 1760 i que els seus pares eren el pescador Isidre Roldós (1737) i Eulàlia Partegàs Triadó (1748) de Premià. Maria va tenir diversos germans nascuts a Vilassar de Mar i ella s'hi casa.

I la nota tràgica, que l'ofici del mar és perillós. Francisco Cahué Avellà (1738-1789), patró pescador i propietari del llagut Sant Antonio, va morir ofegat l'octubre de 1789 a les costes de Marsella amb tres companys: Salvador Verdaguer Parera (marit de la seva filla Maria Àngels), Pau Gorgullón Pou (germà de la seva dona), Jeroni Mir i Pau Banús. Els funerals a Vilassar els fan sense cossos presents perquè no els varen trobar.

I en quant als desastres mariners dec a en Josep Samon un detallat inventari dels ofegats de Vilassar, –de quan el municipi encara no s'havia dividit–, a les costes de Marsella mentre pescaven. El primer és en Joan Espinàs que l'any 1734 "morí a Marsella Regne de França" i el certificat francès assenyala que era un "pescheur de palangre". Als registres parroquials hi trobem molts ofegats en: "lo Mar de Marcella". El 1740 Antoni Parera, Bartomeu i Antoni Roig, Simon Alzina i Joan Pau Domènech. El 1744 Simon i Jacint Senyat i Sebastià Almera. El 1750 Josep i Francisco Carrau. El 1753 Jeroni Carrau. El 1757

[130] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1803,f.238; any 1805,f.201.

Jaume Gelpí. El 1760 Francesc Pons. El 1764 Antoni Farrés. El 1765 Jaume Daubanch.

De l'any 1765 hi ha una nota d'un d'aquests desastres: "en lo Mar de Marcella de Fransa (...) dimars, dia 11 del present, sent tots a la mar, al matí á 7 horas feu una glopada, ab un uracan que si agués durat, pobres de nosaltres; no obstant la desgracia ha donat sobre la barca de Joan Mas dit lo moliner que se es perdut junt ab Francisco Mas Creus, y Pere Campins de Vilassar, un de Badalona, y altre de Llevaneras. Vm. ab sa coneguda prudencia, y caritat podra donar la funesta noticia a sas ditas casas (...) lo andemà eixiren totas las barcas, per veurer si trobaríam senyal, havent precehit lo enviar per terra, per no faltar diligencia faedora, y sols havem trobat los palangres calats, sense altra noticia ni per mar, ni per terra".

Més pescadors ofegats a les costes de Marsella: El 1769 Antoni Gelpí. El 1773 Salvador Domenech, Joseph Llampallas i Antoni Llenas. El 1776 Jaume Mir, Pau Font i Domingo Casanovas. El 1782 Jaume Julià. El 1785 Bruno Parera, Jaume Cavanyol i Salvador Pou. El 1786 Antoni Lloberas. El 1790 Jacint Villà. El 1791 Josep Banús. El 1793, Mariano Casals, Mariano Moragas i Josep Badiu. El 1794 Margarida i Teresa Pons.

En Xavier Clavell m’acosta algunes dades dels registres parroquials de Mataró: Rosalina Codina Carló, nascuda a Marsella, es casa amb Lluís Esquerra Vila. Eduard Francesc Serra Falguera, nascut a Marsella l’any 1779, es casa a Mataró el 1806 amb Maria Magdalena Carbonell-Llusà. Margarida Serra Andreu, nascuda a Marsella l’any 1742, es casa a Mataró el 1763 amb Jaume Bonaventura Gibert. I també sabem que Magdalena Casanovas era nascuda a Marsella.

Molta vida catalana a la costa francesa, i mort[131].

---

[131] Bibliografia. *Arrêt du conseil d'Etat qui casse et annulle une Ordonnance de l'Amirauté de Marseille rendue sur la requête de plusieurs Pêcheurs catalans* (Paris, 1786). *Mémoire adressé à l'Assemblée Nationale, pour la colonie des pêcheurs catalans, établie à Marseille contre les les Prud'hommes des pêcheurs Marseillais* (Marseille, 1790). *Réponse au dernier Mémoire adressé à l'Assemblée Nationale, par les Pêcheurs Catalans, résident à Marseille. Pour les Patrons-Pêcheurs Français établis en la méme Ville* [1790]. *Mouvement de l'art a Marseille. Tribune Artistique el Littéraire du Midi* (Marseille, 1860). F. Dollieule. *Marseille à la fin de l'ancien régime* (Marseille, 1896). Rémy Kerténian. *Les catalans* (Marseille, 1990).

Els Cent Mil Fills de Sant Lluís a Mataró

Cròniques de la batalla del 1823[132]

L'any 1820 al rei Fernando VII li varen fer dir, amb poques ganes: “Marchemos francamente, y Yo el primero, por la senda constitucional”. És l'inici a Espanya d'un cicle històric en què es comencen a posar en funcionament els principis i les institucions de la Constitució de Cádiz. Però això va durar poc temps, només tres anys, enmig de conflictes polítics i la insurrecció absolutista.

El monarca tenia el vent a favor perquè des de l'any 1814 a França manava un rei de la casa Borbó, un parent, Lluís XVIII. I va demanar-li un cop de mà per acabar amb la xavalla constitucionalista. Com que el tal francès tampoc no era amic dels que dubtaven del mandat diví dels monarques, es va apressar a oferir-li ajuda militar. Va ser el dia 7 d'abril de l'any 1823 quan l'exèrcit francès, que coneixem com els Cent Mil Fills de Sant Lluís, comanat pel duc d'Angulema, entra al territori nacional per deslliurar Fernando VII del govern que el retenia.

La divisió del general Philibert Curial[133] ocupa Granollers el 19 de maig, ho explica Louis de Marcillac: “Els habitants d'aquesta ciutat, una de les més clarament realistes de Catalunya, varen rebre les tropes franceses amb demostracions d’una gran alegria. La ciutat es va il·luminar de manera espontània i la gent va portar menjar i refrescos de tot tipus a on els nostres soldats feien bivac. Al llarg de tota la nit aplaudiments continuats expressaven el plaer que tenien a veure’ns, i ser alliberats del jou revolucionari, que havia afectat tant cruelment la seva ciutat".[134]

El general Esteve Llobera, batut pels francesos a Castellterçol, s'havia refugiat al coll de Parpers amb un miler dels seus homes, mentre el general Milans del Bosch es situava a Mataró. Però a migdia del 20 de maig les tropes franceses estacionades a Granollers es posen en moviment. En adonar-se que la divisió del

[132] Publicat als *Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria*, nº118 (Mataró, 2017).
[133] Philibert Curial (1774-1829), general de divisió, gran creu de la legió d’honor, par de França.
[134] Marquis de Marcillac. *Histoire de la guerre d'Espagne en 1823, campagne de Catalogne* (París, 1824).

general Curial es dirigia cap a Mataró pel Camí Real de Parpers[135] les forces de Llobera marxen a corre-cuita.

Va ser tant ràpida la fugida que en arribar-hi els francesos, com explica Louis de Marcillac: "els focs dels bivacs encara cremaven". En aquest indret estratègic més endavant hi estacionen quatre companyies d'infanteria del 26è, per guardar una: "posició tant interessant per poder mantenir les comunicacions amb Granollers".

Mataró ocupat

Com que la notícia havia arribat a Mataró, i la ciutat no comptava amb prou defenses, les principals autoritats, i el mateix general Milans del Bosch, fugen cap a Barcelona. Així, a les cinc de la tarda del mateix dia 20 de maig, les primeres tropes franceses entren a Mataró. Louis de Marcillac explica que la rebuda de les tropes: "va confirmar el que ja sabíem, que els habitants de la costa no ens eren gens partidaris, a diferència dels de l'interior de Catalunya, i que no calia esperar trobar cap ajuda". Adolphe de Bourgoing ho confirma: "Hi vàrem entrar sense resistència, però la rebuda va ser glacial. Les cases eren tancades i només les autoritats ens varen rebre (...) les viles costaneres en general eren favorables a la causa de la Constitució. I Mataró havia contribuït amb un batalló de milicians voluntaris a les forces que dirigia Mina des de Barcelona".[136]

Abel Hugo explica que la divisió comanada pel general Curial, un cop assegurat el control de Mataró, torna a Granollers i "només hi deixa una guarnició poc nombrosa"[137]. El dia 22 marxen dos mil soldats, tres-cents cavalls i el mateix general. I es queden dos batallons d'infanteria lleugera, un de línia i quatre companyies de caçadors, uns mil vuit-cents homes: "separats de la divisió Curial per formar la guarnició de Mataró a les ordres del marquès de Vence"[138], que esperaven l'arribada de l'artilleria.

---

[135] Sobre la història del Camí Real de Parpers: Francesc Costa. *Per camins historics 2. El Camí Real de Parpers* (Mataró, 2015).

[136] Adolphe de Bourgoing. *L'Espagne souvenirs de 1823 et de 1833* (París, 1834).

[137] 5. Abel Hugo. *Histoire de la campagne d'Espagne en 1823* (París, 1824).

[138] Clément-Louis-Hélion de Villeneuve (Paris,1783-1834). Marquès de Vence, mariscal de camp, par de França per herència en el temps de la Restauració.

Els francesos reforcen les portes de la muralla i, com havien fet en la guerra de la Independència, es fortifiquen en els terrenys del convent de caputxins, on construeixen defenses enderrocant una part del cementiri, però això tardaria unes setmanes en estar preparat.

Ara, en aquestes hores primeres, els soldats de la divisió s'estableixen on poden: "estan acampados en las huertas debastando los sembrados, y a mas de esto se hacen traer de todos los pueblos vecinos grande cantidad de forrage de lo que estan ecsasperados los animos de aquellos habitantes". Com a mesura de seguretat controlen els habitants i no deixen sortir ningú de la ciutat perquè no informin l'enemic de les posicions de la tropa[139] .

Abans de la batalla

Tres dies després de l'ocupació té lloc la batalla de Mataró, que ressenyen diversos llibres de memòries de militars francesos, per la gran victòria que varen tenir les seves armes sobre les forces del general Milans del Bosch. Tot va començar quan el general aplega a Sant Andreu de Palomar cinc regiments d'infanteria de línia: "de 4 a 5000 homes dels batallons de Barbastro, Africa, Córdoba, León i Zamora, un gran nombre de milicians, i 250 cavalls. També tenia a les seves ordres un batalló de refugiats francesos i italians, acabat d'organitzat en els últims mesos"[140]. Amb aquestes forces: "que triplicaven les tropes franceses que defensaven Mataró", tenia l'esperança de rendir la ciutat amb un cop de mà per sorpresa.

Per aconseguir-ho Milans del Bosch va projectar un atac nocturn: "Amb aquesta finalitat, la divisió constitucional va formar dues columnes. Una, amb la cavalleria, estava sota el comandament de Llobera, i va anar per la carretera que voreja el mar per atacar Mataró pel costat de Barcelona. L'altre, dirigida per Milans, tenia que seguir la carena i arribar a les altures dels turons que dominen la ciutat per la part de Granollers, i entrar a

[139] *Diario Constitucional de Barcelona* (142-146/5/1823).
[140] Sebastián Miñano y Bedoya. *Histoire de la révolution d'Espagne de 1820 à 1823. Par un Espagnol, témoin oculaire*. Vol.II (Paris, 1824).

Mataró al mateix temps que ho feia Llobera, però per una direcció contrària"[141].

La batalla

Capefigue fa un resum del que va passar: "La nit del 23 al 24, Milans i Llobera es varen dirigir amb 4.000 homes a Mataró, que era ocupada per 1.800 homes de la cinquena divisió. L'atac va començar a les dues de la nit. Una columna enemiga es va dirigir de seguida a la ciutat per les altures que la dominen, i una altre per la carretera de Barcelona. La primera, després d'haver fet replegar la nostra avantguarda, va avançar a les primeres cases del raval, però una companyia del 6è va ser suficient per aturar-la. La segona la va atacar la brigada del marquès de Vence, derrotant-la totalment. A la dreta, un atac realitzat per un batalló del 7è de línia i per quatre companyies del 26è, va tenir el mateix èxit. L'enemic fugia en totes les direccions, llançant les armes i l'equipament. Al camp de batalla es varen trobar gairebé cinc-cents fusells, moltes bosses, xacons [barrets militars], espases i llances. L'enemic va patir una pèrdua de cent cinquanta homes posats fora de combat, cinc-cents presoners, entre els ells quaranta oficials, i també una bandera, que varen caure en mans dels soldats francesos".[142]

Poques notícies tenim d'origen espanyol de la batalla. La premsa absolutista explica que: “Después de un obstinado ataque se rindió la columna del Coronel Fernandez y siguieron su ejemplo las demás tropas. Han quedado en el campo de batalla 500 constitucionales muertos, y el número de transfugas franceses que quedaron prisioneros asciende de a 80 a 200 hombres”[143]. També és del mateix origen aquesta informació: "Milans y Llobera a la cabeza de 4.000 hombres divididos en dos columnas, han atacado el 24 a las dos de la mañana las tropas de la división del general Curial que ocupaban a Mataró. La acción duró hasta las once: el enemigo, que se creía seguro de la victoria, ha sido roto sobre todos los puntos y ha huido en todas

---

[141] *France militaire. Histoire des armées françaises de terre et de mer de 1792 à 1837*. Vol.V (París, 1838).
[142] M.B.Capefigue. *Recit des operations de l'armee francaise en Espagne* (París, 1823).
[143] *El Restaurador* (2/10/1823).

direcciones arrojando sus armas y efectos de equipo: 500 fusiles, otras tantos chacos y fornituras, con gran número de sables y lanzas, han quedado sobre el campo de batalla. El enemigo ha perdido 150 hombres muertos y heridos: 4 oficiales, 50 prisioneros y un estandarte han caído en nuestro poder. Nuestra pérdida se reduce a 3 hombres muertos y 15 heridos" [144].

Fonts liberals amaguen la dimensió de la derrota per no desmoralitzar els barcelonins a punt de ser assetjats. Diuen que algun escamot aconsegueix entrar a Mataró: "habiendo antes sorprendido y degollado a una guardia de los enemigos compuesta de 20 hombres: que por ciertos incidentes repentinos e inesperados la acción no tuvo el écsito que se esperaba; y que se tuvo por nuestra parte alguna pérdida aunque no de consideración, calculándose mucho mayor la del enemigo" [145].

El dia 26 de maig arriben noves forces d'ocupació i material bèl·lic. Uns mil cinc-cents homes i artilleria, que s'estacionen al convent de caputxines, convertint la ciutat en centre d'operacions contra Barcelona i en hospital francès. Mataró tornava a ser absolutista.

El batalló Napoleó II

A la batalla hi participaran del costat dels constitucionals una colla d'exiliats italians i francesos, fugitius dels seus països. Els italians són protagonistes de revoltes constitucionals a Nàpols i el Piemonte, que en la derrota s'han d'exiliar per evitar la presó o la mort. En quant als francesos es tracta de militars seguidors de Napoleó, que havia estat enderrocat l'any 1814 i substituït per Lluís XVIII de la Casa de Borbó.

A mitjan 1822 a Barcelona i sota les ordres del general Francisco Espoz y Mina, es formen tres companyies d'italians: una la dirigeix Pacchiarotti, l'altre el major Brescia i la tercera, de caçadors, el comte Ceppi. Una altre companyia d'italians, formada per seixanta infants i vint cavalls, era a Girona sota la direcció del coronel Giovanni Paolo Olini i integrada en les forces de Llobera. Els italians marxaven amb la bandera tricolor i cantant el *inno dell'esule* que havia composat un mestre italià

[144] *El Realista* (juny/1823).
[145] *Diario Constitucional de Barcelona* (25/5/1823).

resident a Barcelona, Luigi Monteggia, també autor de una *Cantata patriótica* impresa a Girona el mateix any. I quan el mes de juny Milans del Bosch s'estableix a Mataró per dirigir les forces militars del districte, organitza una companyia amb 150 exiliats piemontesos. Una gent enèrgica que lluitaran diverses vegades contra les bandes de la fe absolutistes i al costat de la milícia local en l'atac a Olost.

Quan les tropes franceses entren a Espanya es forma el batalló *Napoleó II* amb italians i francesos. En l'acció de Mataró el seu comandant és Giuseppe Pacchiarotti (1789-1823), revolucionari piemontès que funda la primera lògia de carbonaris a Barcelona i mor a Perpinyà a causa d'una ferida de guerra. El coronel del batalló és Giovanni Paolo Olini (1773-1835) que havia estat a la guerra de la Independència espanyola en la divisió italiana del general Domenico Pino. Participa en la revolta italiana contra els austríacs i l'any 1820 és un dels que dirigeix la revolta constitucional a Lombardia, i en ser derrotades les forces revolucionàries es trasllada a Barcelona.

Sobre la sort dels presos en la batalla, el tinent coronel Hubert-François Biot, de les forces que occupen Mataró, explica que: "Entre els presoners que vàrem fer el dia de 24 de maig hi havia dos oficials del batalló *Napoleó II* (...) que s'havia format a la frontera espanyola amb tots aquells que, amb raó o sense, es queixaven dels Borbons. Entre ells hi havia gent d'elit, però també molts aventurers, i lluitaven a favor dels constitucionals d'Espanya amb la bandera tricolor (...). En quant als oficials (...) varen ser jutjats i condemnats a mort, però un decret real els va commutar la pena. Quan vàrem tornar a França, el coronel del regiment els va trobar presos a la fortalesa de Figueres (...) se'ls va deixar en llibertat, amb la condició de deixar el territori francès. Varen retornats per les 'jornades' de juny de 1830, i segurament es varen presentar com a víctimes perseguides per la branca principal dels Borbons".[146]

D'aquest batalla en coneixem molts detalls gràcies a les cròniques dels protagonistes francesos i italians. Són de gran interès i aporten molta informació, tot i que destaquen les d'Hubert-François Biot i Adolphe de Bourgoing, que hi varen

[146] Hubert-François Boit. *Souvenirs anecdotiques et militaires, 1812-1832* (París, 1916).

participar. Vet aquí doncs els textos d'un conjunt de personatges que es varen trobar a Mataró aquell dia de maig de l'any 1823.

La crònica del tinent coronel Hubert-François Biot

Hubert-François Biot (1778-1842). Tinent coronel d'ampla historial militar, participa en la batalla i escriu una crònica de gran interès. Es publica per primer cop a: *Souvenirs anecdotiques et militaires* [*du Colonel Biot*], 1812-1832 (París, 1916).

"El 20 de maig, la brigada lleugera i la del general Vasserot varen prendre posició a Mataró, tot passant per Parpers. Un punt de gran interès entre Granollers i Mataró, que no sabem per quin motiu no s'hi va deixar una guàrdia. Un batalló del 6è lleuger, la brigada Peccaduc, l'artilleria i les reserves de la divisió, varen dedicar-se a resseguir la costa, i no es va unir a nosaltres fins el dia 22. (...)

A la nostra arribada a Mataró, hom es va limitar a col·locar quatre homes i un sergent a la carretera de Barcelona, a l'altura de la riera dita d'Argentona. A l'interior de la ciutat s'hi va establir durant dos dies la guàrdia del general, i la resta de les tropes, la infanteria i la cavalleria, es varen anar col·locant en les cases del raval i en les de la ciutat. Només un esquadró del 18è de caçadors es va situar en un convent, un edifici antic gairebé abandonat [el de caputxines].

El dia 21, sembla que varen percebre que ens faltaven tropes de reserva i que les que hi havia a Mataró estaven massa amuntegades. O tal vegada va ser per alleujar els habitants, que varen fer marxar el general Vasserot a prendre la posició de Parpers amb el 26è de línia, i el 23è de cavalleria va anar al galop a situar-se a Granollers. El mateix dia es va enviar de reconeixement cinquanta genets a les ordres d'un capità, un tinent i dos sotstinents, que varen seguir la carretera de Barcelona passant per Vilassar i Premià de Mar. Tenien l'ordre d'anar fins la gorja del Masnou, distant de Mataró unes tres llegues, deixant abans de Premià una reserva de vint-i-cinc cavalls i el tinent.

El capità, un oficial jove que encara no havia participat en cap guerra, arribat al Masnou es va deixar enredar pels habitants que li varen dir que havia de sortir de la carretera per anar a la muntanya, a la recerca d'algun mercenari, que li seria 'fàcil de

capturar'. Tot i aquest error, el capità va aconseguir retornar amb el seu destacament sense cap baixa.

Els exploradors, aquest reconeixement i la gent del país, ens varen facilitar la posició de l'enemic. La dreta la tenien establerta a Badalona, tocant el mar, la línia passava per la cartoixa, i l'esquerra arribava al convent de Montcada. Tenien una forta avantguarda de cavalleria a la carretera de Montgat, i per tant cobrien els atacs que es poguessin intentar a Barcelona des de Mataró o de Granollers.

Estàvem separats de l'enemic d'unes quatre llegues, i aquesta proximitat hauria d'haver fet pensar al general de bastir baluards avançats o, com a mínim, protegir-se de qualsevol sorpresa per mitjà de sentinelles o patrulles volants. Es va acontentar en situar vint cavalls darrere la riera d'Argentona, amb sentinelles al davant i una petit baluard a l'esquerra. Aquesta riera, ara seca, formava un barranc. Es va establir una companyia d'infanteria del 6è a cinc minuts de Mataró, a la dreta del Camí Real. (...)

La nit del 23 al 24, Llobera i Milans, amb una força d'uns deu mil homes, deixant la seva posició varen seguir el Camí Real fins al Masnou i varen continuar a l'esquerra costejant les muntanyes per Premià i Vilassar de Dalt. Després, a la una del matí, varen passar pel llit de la riera per on travessa la carretera de Mataró a Parpers. Llobera i les seves tropes es varen dirigir cap a la dreta, mentre que Milans es va aturar. Llobera va seguir les corbes del riu, va passar desapercebut pels sentinelles dels baluards petits i va caure sobre ells de forma inesperada. Varen haver de fugir en direcció al baluard gran i a Mataró.

Per sort, el 6è d'infanteria, situat a la dreta de la carretera, va disparar sobre l'avançada de la columna. L'enemic havia situat de manera maldestre tota la companyia, en una formació atapeïda al llarg del Camí Real. Les amples rases als marges de la carretera no oferien cap ajuda al desplegament, i quan el cap de la columna, composta de cavalleria, va girar enrere, es va precipitar sobre la infanteria, desfent-la i produint als diferents cossos un desordre que va degenerar en una derrota total. L'atzar i la direcció equivocada donada a les columnes enemigues ens varen salvar d'aquest mal pas, perquè si aquest cop de mà hagués estat tant ben dirigit com concebut, hauríem d'haver abandonat tota la divisió d'artilleria i el seu equip per dirigir-nos a Girona per la carretera d'Arenys de Mar. (...)

Havíem deixat la columna de Milans aturada al llit del riu. Aquesta tropa, en comptes de continuar el seu atac i combinar-lo amb el de la columna de la dreta, no va actuar fins la retirada forçada de Llobera. Quan aquest va ser rebutjat, Milans girant a l'esquerra va anar a rodejar la ciutat atacant de front les nostres posicions, aïllant-nos del 26è i el 23è situats a Parpers i a Granollers. Però el 7è d'infanteria, a l'abric dels murs del convent, va repel·lir l'enemic que, veient-se a punt de ser desbordat per la seva dreta i amb el perill de ser dividit per l'esquerra, va decidir retirar-se. No hi ha dubte que amb una mica més d'audàcia els nostres generals haurien destruït aquesta columna. (...)

Al primer tir la nostra cavalleria va muntar a cavall, però el 6è lleuger va tenir moltes dificultat per sortir dels seu allotjaments, perquè els habitants varen entorpir l'obertura de les portes, però finalment les tropes varen poder formar i avançar. Els fusells, les bosses de munició, els xacons, els tambors, les caixes de cartutxos i fins i tot les mules abandonades, que cobrien el camí que havíem de seguir, indicaven que la retirada de l'enemic s'havia fet a corre-cuita i en desordre.

Vàrem esperar el final de la nit situats a la riba dreta de la riera d'Argentona. A l'alba, els exploradors ens varen explicar que els enemics, després de seguir desconcertats el camí a Vilassar de Mar, s'havien decantat cap a les muntanyes. I va ser en aquest moment quan la columna enemiga de l'esquerra va començar el seu atac al convent de caputxins.

Si a l'alba, la nostra ala esquerra, havent vist la derrota de l'ala dreta de l'enemic, s'hagués dirigit de seguida sobre la columna de Milans que atacava el convent, i des de la posició de Parpers el general Vasserot hagués fet baixar de la muntanya una partida considerable per unir-se al 6è lleuger, que seguia la llera de la riera d'Argentona, la retirada de Milans hauria estat tallada i s'hauria vist obligat a rendir-se. Però els nostres generals, sorpresos i esporuguits per aquest atac sobtat, que no s'esperaven, varen deixar escapar l'oportunitat que els oferia la fortuna. La nostra columna es va decidir a executar el moviment que ja he explicat, però era massa tard. L'enemic ja havia travessat la riera d'Argentona i estava en plena retirada, i només vàrem poder intercanviar uns pocs trets. (...)

El general de Vence, que des de l'alba estava a cavall al Camí Real, a l'entorn de la riera, amb un batalló del 6è lleuger i dos

esquadrons del 18è de caçadors (el segon batalló del 6è lleuger i un esquadró del 18è de caçadors havien estat destinats a envoltar per la dreta el convent), s'havia obstinat a creure, malgrat totes les probabilitats, que la columna més potent de l'enemic era la del Camí Real. I es va equivocar seguint-la i no enviant-hi només una partida.

Desil·lusionat, finalment va aturar la columna, pel que veia i pels informes dels habitants, que li varen dir que mai no havien vist ningú al camí des del matí. I va enviar una patrulla encarregada d'enllaçar amb les nostres tropes que havien fet retirar-se la columna esquerra de l'enemic. La nostra dreta consistia del segon batalló 6è de línia i un esquadró del 18è de caçadors, que a causa del seu moviment cap a la dreta, remuntant el llit de la riera d'Argentona, es varen situar a la capçalera de la columna del general Curial, que amb el 7è de línia baixava de la posició del convent de caputxins en persecució de l'enemic. Quan va estar segur de la retirada dels espanyols, i només llavors (retard que va ser una equivocació), va fer baixar de Parpers un batalló de línia del 26è, que va situar a la reserva al camí de Mataró a Barcelona, a l'altura de Vilassar de Mar. La columna de Vence girant cap a la dreta va anar a trobar Curial a Vilassar de Dalt. Aleshores, en veure als turons l'enemic endinsar-se sense ordre ni concert als engorjats, i en no haver-hi possibilitat d'aconseguir-los, ens vàrem establir de manera militar.

En aquesta escaramussa teníem davant de l'enemic les següents forces: el 18è regiment de caçadors amb uns tres-cents cavalls, dos batallons del 6è lleuger amb els mateixos efectius, i el batalló 26è de línia, que no va ser útil. En total dos mil set-cents homes, mentre que les dues columnes enemigues tenien un conjunt de deu mil combatents.

En aquesta jornada, durant la primera càrrega de l'enemic als baluards petits, vàrem perdre un home mort, dos presoners, tres caçadors i tres cavalls ferits. Els espanyols varen deixar en la batalla cent cinquanta morts, més de cinc-cents fusells, deu mules carregades amb cartutxos i alguns tambors. Els hi vàrem prendre una bandera, quatre oficials, un d'ells d'estat major, i prop de dos centenars d'homes.

Si haguéssim buscat per Vilassar de Dalt, hauríem trobat cinc-cents homes amagats a les cases, però no hi vàrem entrar (!), i es varen replegar tranquil·lament en marxar nosaltres. Cap general no va pensar en registrar les cases, que és un principi de l'art de la

guerra, perquè estaven prou satisfets d'haver-ne sortit prou be, i es van afanyar a arribar a la fortificació.

La mateixa tarda les tropes varen tornar a les seves posicions anteriors, i ens va reforçar el 32è de línia. De nit, un batalló i un esquadró varen fer bivac fora de la ciutat, i l'endemà només un d'ells es va poder instal·lar més militarment. Vàrem establir la nostra línia col·locant tropes en llocs intermedis per donar suport a l'avançada. Es varen situar dos canons en bateria dirigits a la plana, per defensar les entrades de Mataró. Si aquestes precaucions intel·ligents s'haguessin pres abans els espanyols no ens haurien pogut sorprendre com ho varen fer el dia 24 de maig. (...) Mataró estava envoltada de palissades en els seus llocs més accessibles, i es va fortificar la posició coneguda com de carmelites [és de caputxins], que dominava la ciutat. (...)

Ens vàrem quedar fins al juny a les nostres posicions de Mataró, Parpers i Granollers, sense ser molestats per l'enemic, i ens va reforçar una esquadra de caçadors de cada un dels regiments 5è, 6è, 18è, 22è i 23è. Estàvem atapeïts de suposats oficials espanyols realistes, que com que es morien de gana buscaven feina a la zona. I un tal Domingo de Caralt, que deia que havia estat governador de Mataró, va ser reconegut com a coronel comandant de la ciutat en nom del partit realista. Va organitzar una companyia de *vigilants* que tenien unes tasques difícils de descriure: en temps de pau feien d'agents judicials, gendarmes i sergents de la ciutat, i en temps de guerra es dedicaven a espiar els enemics, a rondes de vigilància, etc. Quan calia portaven armes, depenent de la dedicació del moment. En quant al seu uniforme, el formava una barretina, una jaqueta, pantalons, espardenyes i una manta a l'espatlla a la castellana. Quan estan armats porten un fusell llarg, una espasa i una bossa col·locada en la part del davant.

Per les notícies dels *vigilants*, don Domingo va informar al general de Vence (que pel seu rang i antiguitat manava les nostres forces de Mataró) que l'enemic havia reunit de dotze a quinze mil homes amb la intenció de revenja de la batalla del 24 de maig. (...) Aleshores va semblar que el general de Vence havia perdut completament el cap. El 4 de juny, a mitjanit, va ordenar al tinent coronel del 18è de caçadors agafar un esquadró d'aquest regiment, un batalló de tres-cents homes del 19è de línia, una companyia de miners, un obús amb una secció d'artilleria, uns quaranta caixons i també l'administració i situar-se darrere de

Mataró, al lloc anomenat *Parc d'Artilleria.* Per tal de poder retirar-se per la ruta marítima i prendre posició a Arenys de Mar, deixant alguns exploradors al Camí Real a l'altura de Mata.

El general de Vence va reunir els esquadrons primer, segon i tercer del 18è de caçadors, dos batallons del 6è lleuger, el 32è de línia, dos batallons del 19è de línia i sis peces d'artilleria. Després se'n va anar, jo no en dic a 'prendre una posició', sinó a amagar-se al llit de la riera d'Argentona, al lloc on les columnes de Llobera i Milans s'havien separat el 24 de maig. És a dir, on el camí de Mataró a Parpers talla aquesta riera. Es va trobar en un veritable embut, amb la infanteria, la cavalleria i l'artilleria barrejats un sobre l'altre. I com a colofó d'aquestes mesures sabies el general de Vence va fer evacuar Mataró, cosa que varen aprofitar els habitants per saquejar els magatzems tan aviat com se'n varen anar. (...) Per fortuna l'enemic no es va presentar, perquè amb aquesta mena de disposicions és probable que el general de Vence i la seva tropa haurien estat vençuts. Pel que fa a Domingo de Caralt, va marxar a Girona amb alguns dels seus *vigilants* i va informar d'aquest pànic al mariscal.

L'enemic, avisat per la població que havíem evacuat Mataró, va intentar d'establir-s'hi de nit. Però per sort el general de Vence havia recuperat els sentits, i nosaltres les nostres posicions des del dia anterior. La jornada va acabar amb alguns trets de rifle intercanviats amb els nostres llocs d'avançada. I la mateixa nit l'enemic es va retirar, situant els seus llocs d'avançada al Masnou, un indret on el mar gairebé banya la carretera, que està vorejada per dues grans roques que formen una arcada, i aquesta gorja és molt difícil de creuar".

La crònica del comandant Adolphe de Bourgoing

Adolphe de Bourgoing (1797-1879). Com a comandant participa en l'ocupació de Mataró i explica molts detalls que només coneixem per ell. Per la seva intervenció en aquesta batalla i en la de Barcelona rebrà la Legió d'Honor. Adolphe de Bourgoing. *L'Espagne souvenirs de 1823 et de 1833* (París, 1834). Notem que Bourgoing escriu l'any 1834, quan la monarquia borbònica ha caigut, d'aquí algunes referències del text, com la dels himnes prohibits.

“Al cap de vuit dies vàrem ocupar Mataró. La vigilància es feia amb una certa negligència quan, a les dues de la nit del dia 24 de maig, mentre tothom dormia, ressonen als afores de la ciutat uns cops de fusell. Tothom es va despertar sobresaltat, i cadascú va prendre les armes per arribar al lloc de trobada indicat en cas d'alarma, en una de les places de la vila. Però les portes dels allotjaments eren tancades i tapiades, i els soldats cridats pel toc de generala, que ressonava en tots els barris, varen haver de saltar per les finestres, mentre els soldats de cavalleria arribaven en desordre. Una companyia d'infanteria lleugera, situada a la carretera de Barcelona, es va emboscar en una casa tot començant un foc sostingut. Els ajudes de camp varen pujar a cavall, dirigint-se cap al lloc on es sentien els trets de fusell. El general va reunir de manera precipitada algunes companyies i es va dirigir al Camí Real. Va ser un atac ordenat pel general Mina, i executat pels seus lloctinents Milans i Llobera.

Un oficial d'estat major s'avança al galop, travessa l'espai d'un quart de milla i atura la cavalcada en un embolic de cavalleria que pren per caçadors francesos. Fa anar el cavall al pas, travessa la carretera i tenia la intenció d'aturar-se en un grup al voltant d'un oficial d'alt rang. Estava a punt de parlar i demanar notícies de l'atac quan, enmig de la foscor de la nit, va creure descobrir una barrets de forma baixa i aixafats, a diferència dels que porten els caçadors francesos, més alts. Amb sospites s'acosta a l'oficial superior i inclinant-se li diu, en un xiuxiueig a cau d'orella: Qui hi ha aquí? Sorprès per aquestes paraules en francès, l'espanyol s'aparta i deixa anar l'insult habitual, *Carajo*! i dóna un cop de sabre al que s'havia enredat al mig de l'enemic. Però el francès estava previngut i va ferir l'espanyol que va caure del cavall, i la seva arma va tocar lleugerament la mà de l'oficial, que es gira i recula per anunciar la posició dels espanyols. Perseguit per diversos llancers, ràpidament troba la columna que sortia de Mataró encapçalada pel tinent general, que dona l'ordre a una companyia d'infanteria lleugera d'acostar-se en silenci cap a l'enemic. Ho varen fer seguint la carretera en paral·lel, tot lliscant darrere d'una tanca d'àloe que vorejava el mar. Amagats i emboscats darrere d'aquesta paret, arriben a tenir l'enemic a tir de fusell. Ajupits veien esbossat en l'horitzó una esquadra que havia pres la posició en un camp a la dreta de la carretera. Un foc viu i ben dirigit contra aquests rengles va provocar un gran desordre que els duu a replegar-se tot fugint de les seves columnes

d'infanteria. Perseguits per un esquadró de combat, es dirigeixen a la muntanya deixant els fusells i les bosses, que es varen trobar en gran quantitat a la carretera.

Començava a clarejar el dia. El tinent general, considerant que es tractava d'un atac combinat, va desplaçar ràpidament un batalló al nord-est de la ciutat, per ocupar el convent de caputxins. Les seves previsions eren correctes. Una llarga columna baixava de les muntanyes i es situava en una posició sobre la d'un batalló del 7è de línia i quatre companyies del 26è. Era el general Milans, que encapçalava la seva columna amb un batalló d'emigrants vestits amb l'uniforme de la Guàrdia Imperial, que varen cridar *Visca Napoleó II*. Abans de donar-los el temps de formar, el valent comandant Darnaud, experimentat oficial de guerra, els va superar a gran velocitat, els va prendre de la posició i perseguir per les muntanyes, des de on continuaven fent un foc ben viu. Amb aquesta acció el senyor Darnaud es va guanyar el grau de tinent coronel.

L'atac va començar a les tres del matí. Fins a les cinc de la tarda es va perseguir a les tropes constitucionals, que busquen refugi a les muntanyes, i tornen a Barcelona. A l'esquerra, dos barcos de guerra seguien les forces de terra. Es varen apropar i deixen anar diverses descàrregues sobre la columna comanada per Milans, que seguia la costa.

Sis-cents fusells i tres-cents homes varen caure a les nostres mans. I vàrem tornar a Mataró com a soldats orgullosos de la seva primera victòria, amb la música tocant melodies estimades pels francesos, i fanfàrries alegres que després serien prohibides i condemnades.

Els habitants, sobre les teulades de les cases, seguien amb ansietat els moviments dels combatents. El batalló de milicians voluntaris que havia començat l'atac, era format pels seus amics, compatriotes, germans. Per tant, quan els cotxes amb els ferits van tornar amb nosaltres a la ciutat, es varen produir escenes lamentables quan els habitants van reconèixer alguns d'ells. Es va viure amb intens dolor com una noia, promesa a un d'aquests joves soldats, es llençava sobre el seu estimat, pàl·lid i ple de sang, i el seguia a l'hospital demanant com a favor de no deixar-lo, i procurar-li la cura. Per ordre del general el català va ser curat a casa de la seva estimada, quan va donar la seva paraula de incorporar-se com a presoner de guerra en ser recuperat. És

probable que allargués una mica la convalescència, però va mantenir el seu compromís com espanyol lleial.

Mentrestant es va produir una situació, que pot semblar ridícula, però que va angoixar l'ànim del mariscal Moncey, que ocupava Girona, i també el de les tropes que tenia amb ell. Un jove ajudant del pagador de la divisió, als primers trets va fugir espantat de la ciutat de Mataró cap a Girona. Disfressat de català va arribar fins el mariscal dient-li que la divisió Curial havia estat llençada al mar, i que només quedava ell, que a causa de mil estratagemes havia pogut evitar el destí dels seus infortunats companys. Un ajudant del mariscal havia anat a Mataró, es va quedar a la batalla i no va poder tornar fins vint-i-quatre hores després. Aquest retard inusual va fer augmentar les preocupacions del mariscal, i va donar versemblança a la informació del tresorer. Amb neguit i ànsia el mariscal va encapçalar alguns regiments dirigint-se a corre-cuita a Mataró. La distància que separa aquests dos punts és de divuit llegues, i a mesura que s'hi acostava els tristos pressentiments del mariscal anaven confirmant-se, perquè no trobava ni fugitius ni cap persona que pogués donar-li notícies de nosaltres. Era obvi, doncs, que cap home no havia escapat a la matança. La sorpresa va ser gran pels que venien al nostre rescat quan varen trobar la divisió tranquil·la del tot, i que en lloc dels detalls d'una derrota, eren els d'una victòria el que vàrem haver d'explicar.

Aquest atac inesperat ens va fer més prudents. Ens vàrem adonar de la situació de guerra a partir d'aquest moment, i es varen prendre més precaucions que abans, perquè Mataró és punt de comunicació important a la vora del mar per unir Girona i les guarnicions del Nord. Es varen fer algunes obres al convent caputxí, que va ser emmerletat i es va envoltar el cementiri amb unes tanques. Els sapadors, aquests homes d'elit tan notables pel seu abillament, disciplina i instrucció, es varen encarregar d'aquesta feina.

És costum dels espanyols no posar els morts en forats excavats a terra. Al voltant de les parets dels camps dedicats a cementiri, hi ha uns panteons exteriors plens de recintes en els quals es col·loquen els taüts que es segellen amb maçoneria. Els sapadors van haver de demolir el cementiri, i cada cop de pic deixava al descobert taüts ricament adornats, un luxe propi dels espanyols, cobrir de vellut negre i rics teixits el darrer vestit dels morts. Es va haver d'obrir una rasa ample i profunda per posar aquestes

restes. Hi havia un capellà per beneir-les, perquè el capellà, que rep el cristià a l'entrada de la vida, té la missió d'acompanyar l'home a les portes de la mort i ser present si es desplacen les cendra, en cas de moure-les del seu darrer refugi.

Cap habitant de la ciutat no estava present en aquesta tenebrosa cerimònia, vet aquí com és de fràgil la memòria del cor de l'home, i com els morts s'obliden tan aviat! Només hi havia un home d'edat i una dona jove, tristos i silenciosos, asseguts en el tronc d'un arbre que formava una palissada. Quan els sapadors s'acostaven a un lloc ben conegut pels dos espanyols, l'ancià els va pregar de demolir lentament el nínxol que els va indicar. Cada cop de destral feia bategar els sentiments d'aquest cor que el gel de l'edat encara no havia apagat. Finalment va trobar l'objecte de la seva recerca! era el taüt d'un nen. El vell el va posar sota del seu abric, va agafar la mà a la jove, i va sortir portant la seva preciosa càrrega.

Hi ha, a la part baixa de Mataró, una petita vall fresca i deliciosa. Una font d'aigua viva i pura rega un bosquet de tarongers i llimoners sempre en flor, preservats de les brises marines que a vegades bufen amb violència a través d'un turó sembrat de garrofers. Al fons de la vall s'aixeca una casa blanca al centre d'un recinte envoltat per tanques de magraners, i les seves flors de color porpra empal·lideixen el lila tendre de les flors de l'aloc amb les que s'entrellacen.

La nit del dia en què havíem començat a fortificar el convent de caputxins, vàrem veure a la vora del rierol de la petita vall, al peu de dues palmeres que s'aixequen a l'aire, dretes i immòbils, una làpida amb la terra acabada de remoure. Vàrem veure com s'hi acostava el vell, la noia jove i el capellà del cementiri. Havien encomanat a la terra, allà, prop d'ells, davant dels seus ulls, el taüt del seu pobre fill. Amb les oracions, el sacerdot consagrava i beneïa, amb una branqueta de boix, aquest refugi que havia triat l'avi! La guerra ja no pot pertorbar les cendres d'aquest nen!, aquests espanyols piadosos ja podran sempre vetllar-lo i resar en pau a la seva tomba!”.

La crònica del coronel Louis de Marcillac

Pierre-Louis-Auguste de Crusy Marcillac, marquès de Marcillac (1769-1824). Coronel d'estat major de les forces d'ocupació de

Catalunya, no participa a la batalla però fa una estada a Mataró mesos després. Explica els fets al llibre: Marquis de Marcillac. *Histoire de la guerre d'Espagne en 1823, campagne de Catalogne* (París, 1824).

"El dia 24 a les dues del matí, Milans i Llobera al capdavant de les seves divisions formades per uns quatre o cinc mil homes, incloent 200 de cavalleria, es varen presentar davant de Mataró, afavorits per la lluna. Cap a la tarda havien deixat el seu campament a Sant Andreu de Palomar, i havien caminat tota la nit per la ruta marítima. En arribar a l'altura de la riera d'Argentona la tropa es va dividir en dues columnes, una va girar a l'esquerra i va anar a trobar la carretera de Granollers a Mataró amb l'objectiu de cobrir la nostra dreta, l'altra va continuar la seva marxa i després de fer replegar la nostra avantguarda va arribar a les primeres cases del raval.

Un grup d'infanteria del 6è de lleugers, sota el comandament del capità Faulchier i dirigit pel coronel de Tholosé, cap d'estat major i un oficial molt distingit, va aturar aquesta columna, i va donar temps a les tropes que es trobaven a la ciutat a prendre les armes. Tot va passar amb calma, ordre i promptitud. En menys de deu minuts tothom estava preparat, i el general de Vence amb el 6è de lleugers i el 18è de caçadors, recolzats pel batalló 1er del 7è de línia, va prendre l'ofensiva.

Es va dirigir a la càrrega per la carretera de Barcelona. Les tropes varen atacar de manera decidida l'enemic amb crits de *Visca el Rei*!. Després d'un foc intens, la infanteria del 6è de lleugers, que era al davant de la columna, carrega la baioneta i colpeja i destrueix tot el que estava davant d'ells. El terror va ser tant gran entre els espanyols, que varen llançar gran part de les seves armes i equips, i només la nit els va salvar de les càrregues de la cavalleria. En ser de dia, els fugitius havien trobat refugi de la cavalleria a les muntanyes. El general de Vance els va fer perseguir en totes direccions sense donar-los temps per reagrupar-se ni organitzar-se ni identificar-se.

Mentre passava això a la banda esquerra, el general Curial es dirigia amb el batalló segon del 7è de línia i el suport de quatre companyies del 26è, contra la columna que lluitava a mà dreta, i que tenia la intenció de tallar la carretera de la mar. Aquest batalló, comandat pel coronel Arnault, es va trobar l'enemic a curta distància de la ciutat i el va obligar a defensar-se. En aixecar-se el dia els constitucionals, entre els que hi havia el

batalló de desertors francesos, tot i el foc viu varen ser atacats i combatuts per les altures dels turons que ocupaven i perseguits de posició en posició fins a la vora de Barcelona.

Es varen trobar al camp de batalla més de 800 armes de foc, les bosses de munició, els xacons i moltes espases i llances. Trofeus d'aquest dia varen ser els presos, entre ells dos oficials i diversos soldats desertors del batalló francès. (...)

A la nit, les tropes varen tornar a les posicions de Mataró, on havia arribat el 19è de línia i l'artilleria. Aquest reforç va donar al general Curial la possibilitat d'augmentar les tropes dedicades a guardar l'important lloc de Parpers. Hi varen enviar dos batallons fent un conjunt de tres batallons posats sota el comandament del coronel Cadoudal del 26è de línia.

Sembla ser que en aquest atac nocturn els habitants de Mataró es varen comportar malament. Es diu que alguns varen impedir a diversos soldats allotjats a les seves cases arribar a les posicions quan varen cridar a generala, perquè varen tancar les portes perquè no poguessin sortir".

La crònica de l'oficial Abel Hugo

Joseph Abel, comte Hugo (1798-1855). Germà de Víctor Hugo, és oficial d'estat major i encara que no participa en la batalla escriu una crònica amb informació oral i documental. Al seu llibre: *Histoire de la campagne d'Espagne en 1823* (París, 1824), hi ha un gravat de l'acció.

"El dia 23 de maig les columnes varen sortir de Sant Andreu [de Palomar] a les cinc de la tarda. La de Llobera, que va seguir el Camí Real, va arribar la primera a les dues del matí a la vista de la ciutat [Mataró]. L'avantguarda, agafada de sorpresa no va poder defensar l'edifici que ocupava. Es va retirar al raval on hi havia la infanteria lleugera del primer batalló del 6è, que en sentir els primers trets havien pres les armes i s'alineaven en posició de batalla. El tiroteig va començar de manera ben viva. La tenaç resistència d'aquest grapat d'homes valents va donar temps al general marquès de Vence a fer muntar a cavall el 18è de caçadors, reunir el 6è d'infanteria lleugera i arribar al lloc del combat.

Immediatament el cos principal de soldats, amb el suport de la companyia d'infanteria lleugera i alguns genets, amb la baioneta

calada i al crit de *Visca el Rei!*, es varen llençar a conquerir el petit terreny que havien cedit, i a caçar l'enemic en l'edifici perdut. Després de tres quarts d'hores de combat, temps durant el qual el marquès de Vence va canviar diverses vegades el capdavant de la cavalleria, els constitucionals, enfonsats pel 6è d'infanteria lleugera i destruïts pels caçadors, varen fugir cap a Premià, on Llobera es va ocupar de reorganitzar els seus batallons.

El marquès de Vence els va perseguir fins al rierol que està davant Vilassar. Sense fer cas dels moviments de l'enemic va formar la infanteria i la cavalleria entre el mar i la carretera. Amb la llum del dia es va disposar a aprofitar aquest avantatge per perseguir amb energia Llobera. Tot d'una es va sentir foc de fusells cap a la dreta de Mataró. Era la columna de Milans que es retirava per la ruta de Granollers i que tenia al davant el batalló 7è de línia i les quatre companyies del 26è. La resistència de les nostres tropes en aquest punt no va ser menys tossuda que la que havia estat la dels soldats del 6è d'infanteria lleugera. El general de Vence va decidir tallar la retirada d'aquesta columna imprudent, i deixant un batalló i un esquadró a la ruta de la costa per cobrir Mataró d'aquesta banda, es va moure ràpidament amb dos esquadrons i un batalló pel darrera del turó des de on Milans atacava la ciutat.

Els espanyols, atacats de costat per una part del 6è d'infanteria i el 18è de caçadors, i de front pel batalló del 7è de línia, aviat varen buscar la salvació a les muntanyes i entre les roques, on la cavalleria no podia arribar. El general va dedicar a perseguir-los dos batallons del 6è i el 7è de línia, i amb l'altre batalló del 6è i els esquadrons del 18è de caçadors, va perseguir els que havien fugit cap a Barcelona. La carretera de la costa estava coberta de morts i ferits. Els fugitius havien llançat les bosses, les armes i fins i tot els seus xacons.

Després de travessar Vilassar de Mar i en arribar a Premià es varen escoltar trets en direcció a Vilassar de Dalt. Els exploradors enviats varen informar que era la rereguarda de Llobera que, reunida als turons amb les restes de la columna de Milans, se les tenia amb el batalló 6è d'infanteria. El general vescomte Picot de Peccadeuc va informar al marquès de Vence que havia arribat a Vilassar de Mar amb dos batallons. El general de Vence va deixar cent cavalls a la carretera de la costa i va dedicar el general Peccadeuc a mantenir la posició a Vilassar de Mar, i ell

va anar a donar suport a la columna que atacava Vilassar de Dalt, però quan va arribar el poble havia estat ocupat i l'enemic fugia en totes les direccions.

Després de deixar destacaments per vigilar la carretera de Barcelona i els senders de muntanya, el general va tornar a Mataró, on els habitants de manera espontània varen fer cantar un *Te Deum* per celebrar la victòria dels aliats del seu Rei.

L'atac es va iniciar a les dues i quart del matí i els últims trets varen ser fets a les onze. La nostra pèrdua es va concretar en uns pocs homes, entre morts i ferits. La columna de Llobera va tenir més de cent cinquanta homes fora de combat i les pèrdues de Milans no es varen poder avaluar perquè havien combatut entre boscos i roques, i varen poder evacuar als ferits a Barcelona.

Varen caure a les nostres mans cinc-cents presoners, entre els quals hi havia quatre oficials, un ajudant de camp de Milans i dos desertors francesos. Una bandera espanyola la va prendre un músic del 6è d'infanteria lleugera de qui lamentem que no poder esmentar el nom. Dos barcos de l'armada francesa varen participar en els esdeveniments d'aquesta jornada, que contestant els senyals del general de Vence, varen enviar una companyia a la carretera de la costa.

El cos de desertors consistia en un batalló d'italians de més de quatre-cents soldats i un batalló francès que, malgrat totes les maniobres emprades per reclutar-los, no tenia més de cent vint homes, entre els quals hi havia trenta individus, oficials (com ells afirmaven), a cavall i armats amb llances. Varen ser ells els primers en començar l'acció de Mataró atacant les nostres avantguardes. La identitat d'idioma els va servir primer el primer moment per enganyar els nostres soldats, però aviat varen pagar un preu alt per aquest truc deslleial.

En aquesta batalla, els nostres joves soldats han rebut el millor exemple que podrien rebre de dedicació i valor per la conducta de general de Vence, del coronel Hurel, comandant del 6è d'infanteria lleugera, del comandant Beaumont de caçadors, i del baró Tholose, cap d'estat major de la divisió Curial. Tothom va fer el seu deure en aquest dia gloriós, però de tots el que va fer el millor servei és el capità François Fauchier, del 6è d'infanteria lleugera, que inspirant als seus soldats el fervor que l'animava, va aturar durant un quart d'hora, amb la seva única companyia, l'atac pel camí a Barcelona, i va passar a l'ofensiva amb tant d'èxit com

d'audàcia, quan va veure els primers destacaments de la guarnició capaços de donar-li suport".

La crònica de Carlo Beolchi

Carlo Beolchi (1796-1867), és un dels revolucionari italians exiliat a Espanya que lluita a favor dels principis constitucionals. Participa en l'acció de Mataró a les ordres de Giuseppe Pacchiarotti. La memòria de la seva estada a Catalunya l'escriu a dos llibres: *Reminiscenze* (Londra,1830) i *Reminiscenze dell' esilio* (Torino, 1853) de gran interès per conèixer l'acció dels italians emigrats. La crònica de la batalla de Mataró es troba al seu llibre de 1853.

"El dia 23 de maig, al voltant del migdia, les divisions de Llobera i Milans deixen les seves posicions i baixen a Sant Andreu [de Palomar] a passar revista general, i a la tarda ja eren a la carretera de Mataró. Al Masnou, a dues hores i mitja d'aquesta ciutat, es varen aturar per fer temps, i una hora després de la mitjanit ja eren en marxa. Al davant hi anava la cavalleria i després hi havia dues columnes d'infanteria. La nit era molt fosca i es caminava en el major dels silencis.

Tot d'una, un tret de rifle: era el sentinella francès. La nostre cavalleria es va llançar al galop sobre l'avantguarda francesa, la va esmicolar i arriba a les portes de Mataró. L'ordre del general era d'entrar i travessar la ciutat al galop, perquè la sorpresa espantés els francesos i el desordre i la confusió els dificultés reagrupar-se, abans de l'arribada de la infanteria. Però els nostres cavalls els va aturar una guàrdia de dos-cents homes. Es va repetir l'ordre de càrrega per penetrar a la ciutat, i el mateix general Llobera va animar amb la seva veu els soldats. Però no va servir de res, ja sigui per traïdoria o covardia de qui dirigia, la cavalleria es va aturar. Mentrestant, el foc dels francesos era més viu i la nostra infanteria no arribava. La cavalleria comença a dubtar, l'envaeix el pànic i és unànime el gest de girar enrere. Corpresos per la por, els militars no veuen altre sortida que escapar de manera precipitada, alguns al trot i d'altres al galop. La cavalleria que fugia xoca amb la infanteria que venia accelerant el pas, i descompon i trenca la formació. El terror dels cavallers s'encomana a la infanteria i en un moment tot va ser desordre i fuga.

Això li passava a la primera columna. Les companyies italianes eren a la segona, aplegades a la riera d'Argentona, a tres quarts d'hora de Mataró. Vàrem rebre l'ordre de girar a l'esquerra per situar-nos als turons darrere la ciutat, per tal d'impedir la fugida dels francesos, i de seguida vàrem ocupar aquestes posicions. Mentre caminàvem es sentia un foc ben viu que de sobte va cessar, i això ens va fer pensar que era un fet l'extermini dels francesos. Esperàvem amb impaciència l'arribada del dia, i a la sortida del sol vàrem descobrir a prop de la platja de la mar dues grans masses d'infanteria i cavalleria, a banda i banda de la riera, que crèiem que eren dels nostres. Les companyies de Córdoba i Zamora, que baixen a fer el reconeixement, són rebudes a trets i és repleguen combatent.

Dos esquadrons de cavalleria francesa surten al galop per la riera eixuta. A la dreta de la riera comença la cadena de muntanyes que voregen la carretera fins a Sant Andreu [de Palomar], però els italians estàvem a l'esquerra en una posició aïllada, i no teníem altra sortida que abandonar aquesta posició i desplaçar-nos cap a la dreta. Vàrem travessar a la carrera el llit sec de la riera i vàrem tocar la riba oposada just a temps, perquè els últims varen xocar amb els cavalls francesos.

Ens vàrem aturar a la part alta del primer turó. Olini volia que baixéssim en ajuda de Córdoba i Zamora, que els soldats francesos estaven envoltant, però va prevaldre el consell de Pacchiarotti de mantenir la posició. La trompeta va tocar a retirada, Córdoba i Zamora retrocedien sense direcció, buscaven on replegar-se i es varen situar darrere les companyies italianes, que aguantaven el foc dels batallons francesos. I de manera esglaonada ens vàrem anar retirant tot combatent, fins que l'enemic va deixar de seguir-nos. La tarda del dia 25 vàrem arribar a Sant Andreu [de Palomar], rendits per la fam, la set, la calor i l’esgotadora marxa. La primera divisió arribava en esquadrons, la majoria desarmats”.

La crònica d’Armand Carrel

Armand Carrel (1800-1836). Periodista i historiador liberal que conspira contra els Borbons de França. Com a tinent de l'exèrcit deserta per no participar en la guerra d'Espanya en el bàndol francès. Espoz y Mina el fa reunir amb altres exiliats a Mataró

per formar el batalló Napoleó II. Participa a la batalla i escriu els seus records a: *Le Rapport sur la campagne de Catalogne par un transfuge français (1823)*.

"Esperàvem un gran resultat de la sorpresa de Mataró, perquè deien que vindria un batalló amb nosaltres, formant part de la divisió del general Milans. Vàrem sortir amb ell del costat de Barcelona, en una nit poc favorable per a aquest tipus d'operacions, perquè estàvem en els últims dies de maig i una lluna molt brillant il·luminava el nostre caminar. No vàrem sorprendre els sentinelles que engeguen un foc molt viu sobre la nostra cavalleria, que les ordres del general havia situat al davant sense el suport d'infanteria lleugera. No varen voler escoltar les nostre indicacions, que eren bones perquè teníem un coneixement perfecte de tota la ciutat, en estar-hi de servei durant gairebé dos mesos. I això va ser la nostra perdició. La cavalleria, en donar-se la volta i fugir a tota velocitat, va trencar la formació de la infanteria, situada massa lluny per donar-li suport. I aquesta infanteria també va fugir deixant prop de 400 armes de foc a la carretera.

Milans va dirigir una part de les seves columnes cap a les muntanyes de l'esquerra, a mig tir de canó de la ciutat, i es va retirar precipitadament amb l'altre part pel Camí Real de Barcelona. Eren les 4 del matí quan, de la part superior del turó on érem situats, vàrem descobrir, amb al llum del sol naixent, la meitat de la divisió espanyola en plena retirada i batuda per una columna francesa. L'enemic tenia una part de les seves forces en ordre de batalla a la vora del mar, on cinc barcos de guerra, fragates i bergantins, estaven en línia i s'acostaven per saludar-nos amb els seus canons.

Les tropes varen començar a moure's sobtadament a pas de càrrega en direcció a la riera [d'Argentona], per on havíem de passar baixant de les nostres posicions. I varen arribar a temps de carregar contra la nostre rereguarda, i aleshores va començar el desordre més terrible. Els homes, els cavalls i les mules de càrrega, passaven amuntegats pel mig de gorges i camins impracticables. Tots els cossos es barrejaven formant una massa de fugitius, i els sis oficials superiors es barallaven per manar sense saber a qui obeir. El nostre batalló estava situat a la rereguarda, amb els piemontesos, teníem ordres de no disparar i vàrem mantenir la posició. Ens varen matar diversos caçadors i ens varen prendre dos oficials, esgotats i morts de calor i gana.

Vàrem caminar sobre sorres ardents durant vint-i-quatre hores, sense menjar res, sense trobar aigua i sota un sol insuportable. Finalment ens vàrem reagrupar a la posició de Sant Andreu [de Palomar] que havíem deixat la nit abans”.

La crònica de Fiorenzo Galli

Fiorenzo Galli (Carrú,1802-1844)[147]. Italià exiliat, ajudant de camp del general Mina, que no participa a la batalla. Fiorenzo Galli. *Campagne du général Mina en Catalogne* (París,1831). Florencio Galli. *Memorias sobre la guerra de Cataluña en los años 1822 y 1823* (Barcelona, 1835). El volum en castellà és una traducció de l’italià, amb alguna curiosa modificació.

“Dejara el ejército frances en Mataró sus caudales y almacenes, defendidos por cuatro mil hombres, à quienes se propuso sorprender el Jeneral Milans. Era aquella ciudad patria suya, donde tenia numerosos partidarios, pudiendo en todo caso contar con la cooperación de muchísimos compatriotas. Interceptó la comunicación de Granollers a Mataró, y con todas sus tropas cayó en medio de la noche sobre este punto con la caballeria a la cabeza de la columna. Estaban empero muy bien defendidas las puertas, y fué recibida la caballeria con mortífera descarga. En vez sin embargo de dispararse contra la avanzada enemiga para arrollarla y penetrar en las calles, volvió atrás tan precipitadamente las riendas, que esparció por doquier la turbacion y el desorden. En vano probó el Jeneral a alinear sus soldados: inutiles fueron todos sus ruegos y amenazas; forzoso le fué ceder al torrente y restituirse a las posiciones de donde saliera. Diseminados los Franceses en el momento del ataque y repartidos en sus alojamientos, corrieran despues a las armas, saliendo en persecución de los liberales, a quienes alcanzaron, merced a su desorden, pudiendo causarles gran pérdida, si no hubiese cubierto la retirada Pacchierotti con sus Italianos y un batallón español de lijeros. A la cabeza de los lanceros mostrose el conde Bianco dignísimo del mando que le estaba confiado”.[148]

---

[147] Sobre aquest personatge increïble veure el meu article: *Los hermanos Galli, revolucionarios*. *El llibre de les famílies de Mataró* (Mataró, 2017).

[148] Bibliografia. *Campagne mémorable de S. A. R. le duc d'Angoulême en Espagne, pour la délivrance de S. M. le roi Ferdinand* (París, s/d). M.B. Capefigue. *Recit des operations de l'armee francaise en Espagne* (París, 1823).

Els Ruiz i els Fortuny

Dues famílies de Mataró del segle divuit

Seguirem els fils de la història de dues famílies que trobarem residint a Mataró el segle divuit, tot i que eren de ben lluny. Una gent que varen patir la guerra amb els francesos perquè cinc membres hi deixen la vida. Els Fortuny són terratinents i gent de lleis que viuen d'antic a la ciutat de Balaguer. I la dels Ruiz és una nissaga militar lligada a l'administració pública originària del poble de San Vicente de la Sonsierra, a La Rioja.

Els protagonistes són Fèlix Ruiz i Jerònima Fortuny que els trobarem a Mataró el segle divuit on es casen i tenen una activitat comercial notable. Una estada curta perquè després de la mort de Fèlix els Ruiz abandonen la ciutat. Però un nebot de Jerònima es casarà amb la pubilla dels Sanromà, origen d'una nissaga que arriba fins ara mateix, residint al mas de Tiana.

Els Fortuny

Es tracta d'una família de notaris i terratinents de Balaguer, on encara hi ha l'antiga casa familiar amb la capella de Sant Pere Màrtir, al nord de la població, en la zona d'hortes. Francesc Fortuny és un home de gran influència, nomenat regidor per Felip V en premi a la fidelitat dinàstica. Casat amb Jerònima Coll el seu fill Epifani (Balaguer, 1724) és ciutadà honrat de Barcelona i alcalde major a Vilafranca del Penedès, a Lleida, a Montblanc, a Tàrrega, al Puerto de Santa María i a Alicante. Com advocat el 1783 el trobarem de regent a l'Audiència de Mallorca i després a

---

Barny-Romanet. *Précis des opérations de l'armée des Pyrénées en 1823, sous les ordres de S.A.R.Mgr le duc d'Angoulême* (París,1823). *Histoire de la guerre d'Espagne* (Amiens, 1824). *Histoire de la révolution d'Espagne* (París, 1824). *Résumé des victoires et conquêtes des français* (París, 1826). Horace Raisson. *Histoire de la guerre d'Espagne en 1823* (París, 1827). Duc de Conegliano. *Le Maréchal Moncey, duc de Conegliano, 1754-1842* (París, 1901). Laurent Nagy. *Le Rapport sur la campagne de Catalogne par un transfuge français (1823). L'internationalisme militant d'Armand Carrel dans une Europe post-révolutionnaire. Parlement[s], Revue d'histoire politique* 2013/2 (n°20).

la de Catalunya. Es casa amb Teresa d'Arajol i de Lledós[149] i tenen dos fills: Manuel i Jerònima[150].

Manuel Epifani Fortuny d'Arajol (1762-Lleida,1809) és advocat i farà d'*ohidor* i *alcalde del crimen* de l'Audiència de Catalunya. Es casa l'any 1793 amb Melchora Van Oosterom i Pascali i tenen dos fills: Carles i Epifani. Quan els francesos ocupen Barcelona es refugien amb altres autoritats al castell de Lleida, però el dia 1 de gener de 1809 es produeix el motí del Femeret, quan una massa enfurismada de gent entra al castell per executar els presoners francesos, però assassinen a tothom: Manuel Epifani, la seva muller, el seu fill Carles i altres persones. Només es va poder escapar el seu fill petit, Epifani, que tenia dotze anys. Tots morts: "violentamente por los paysanos en el castillo y ciudad de Lerida"[151].

Jerònima Fortuny d'Arajol (Balaguer,1750-Mataró,1814) es casa el 1780 a Mataró amb Felix Ruiz Puelles, i quan el seu nebot queda orfe l'acull. Epifani (Barcelona, 1796-1860) es casarà l'any 1814 a Mataró amb Maria Teresa de Sanromà i de Guàrdia (Mataró,1797-1848), la pubilla dels Sanromà, que aportava el seu important patrimoni[152]. Seran pares de Carles Epifani de Fortuny i

---

[149] Pere Nolasc d'Arajol i de Lledós, donzell de la Seu d'Urgell i de Lleida advocat i polític de Lleida, germà de Teresa, era casat amb Jerònima Fortuny i Coll, germana d'Epifani.

[150] Rafel Cerro Nargánez. "Los alcaldes mayores del corregimiento de Lérida en el siglo XVIII". *Cuadernos dieciochistas* (Salamanca, 2001).

[151] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1812, f.397.

[152] El Sanromà eren una família de Tiana amb moltes propietats agrícoles i una casa pairal. Domènec Sanromà es treslladа a Mataró a mitjan segle disset tot i que manté les propietats de Tiana. L'any 1660 es casa amb Mariàngela Partella i Febrer d'una família de comerciants. Els Sanromà també seran comerciants, ciutadans honrats i membres del govern municipal. Viuran al grandiós casal de cinc cossos dels Partella al carrer Bonaire, amb celler, hort, capella i magatzem.

Vet aquí la seqüència de la nissaga mataronina: Bru Sanromà Partella casa el 1678 amb Maria Palau Arnau Tria. Jaume Sanromà i Palau Arnau casa el 1739 amb Suficiència de Carles i Quintana. Carles Sanromà i de Carles casa amb Teresa la pubilla dels Guàrdia (senyors d'Almacelles, de Marmellar i de Saida). La filla pubilla, Maria Teresa Sanromà i de Guàrdia casa amb Epifani de Fortuny i Van Oosterom.

L'inventari de les propietats de Carles és espectacular, cinquanta pàgines de notari amb el detall de cases, censos i les terres que tenia a Mataró, Tiana, Argentona i Sant Pere de Vilamajor, que eren dels patrimonis Sanromà, Pou i Carles. ACM.DNM. Francesc Fins, any 1818, f.81. Ramon Reixach i Puig. *Els pares de la República. El patriciat a la Catalunya urbana moderna. Mataró, s. XV-XVIII* (Mataró, 2005).

Sanromà (Mataró, 1815), futur baró d'Esponellà. Notem que els padrins del bateig són Fèlix Ruiz de Fortuny, cosí del pare, i l'àvia Teresa Guàrdia[153].

Fèlix Ruiz

Felix Ruiz Puelles, fill de Lucas i Dorotea, neix el dia 25 de novembre de l'any 1730 a San Vicente de la Sonsierra, una bonica població sobre el riu Ebre, a la Rioja. Fèlix diu que és: "noble notorio hijo Dalgo de sangre por mi padre, abuelos y demas assendientes que vivieron en la parroquia de San Vicente de la Socierra de Navarra"[154].

Segueix la carrera militar i arriba a tinent coronel. En algun moment, gràcies a la seva influència, es fa amb un càrrec molt cobdiciat: administrador de la Renda Reial del Tabac. Sembla que primer ho és a Cervera i després a Balaguer, que és on arrela i es fa un patrimoni.

I finalment el destinen a una altre població: "el passo a Mataró es para un ascenso grande". En una carta que li envien llegim: "ha conseguido ascensos volando, pero que a vm. no combiene para sus intereses particulares la hida a Mataro, que le escribe a vm. para que se escuse con certificaciones de medicos o que vea el modo de permutar"[155]. I certament, hi ha alguns dubtes sobre quan es va produir el nomenament i l'anada a Mataró. Tot i que hauria d'estar clar, perquè a la inscripció del casament l'any 1780 hi llegim que Fèlix està: "de deu anys en la Ciutat de Mataró". De tota manera potser retarda incorporar-se al destí, perquè no hi ha cap activitat notarial a Mataró fins l'any 1777, i sabem que continua actiu a Balaguer fent negocis en diversos moments.

L'impost del tabac era l'ingrés fiscal més important de la *Real Hacienda*, un monopoli clau de les finances de la monarquia,

---

[153] Altres fills del matrimoni nascuts a Mataró: Melciora (1816), Manuel (1818), Epifani (1820), Josep Mª (1822) i Ramon (1823), que té per padrina Rita, la muller del famós general José Maria Santocildes. Notem que durant un temps els Fortuny varen ser enterrats a l'ermita de Sant Jaume de Traià a Argentona, ara en runes.

[154] L'any 1787 designa a Diego Garcia Gutierrez, procurador de Valladolid, per presentat els documents justificatius de: "idalguia y nobleza de sangre", a la "Real Chanchilleria de Valladolid", i probar-la. ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1787, f.178, 269.

[155] Arxiu Comarcal del Baix Camp. Fons personal de Fèlix Ruiz Fortuny.

perquè era el que més recaptava. Els que accedien a la seva administració tenien molts privilegis: eren aforats depenen d'una jurisdicció especial, tenien dret a portar armes, eren lliures de la fiscalitat local, d'obligacions militars i de prestacions personals: "Al ser un bien deseado y codiciado, quienes pudieron acceder a él fueron lógicamente quienes gozaron de mayor capacidad para obtenerlo, aquellos elementos de la sociedad relacionados con las redes de asentistas o con contactos influyentes en la Administración (...). El empleo en la Renta por lo tanto pudo ser alcanzado por elementos más o menos acomodados de los lugares de su residencia; no fueron, pues, las bases del Tabaco de lo menos afortunado de la sociedad, sino que más bien podríamos estar ante incipientes burguesías locales"[156].

Un ofici ple d’exigències oficials. L’any 1785 Fèlix i la seva muller han de signar un protocol notarial prometent a Francisco Altolaguire, "administrador general de la Real renta de Tabaco" de Catalunya, que: "responderé de los caudales que por la renta se me entreguen", hipotecant les propietats de Balaguer

Gràcies a aquest document sabem que aleshores tenia un conjunt de terres de cultiu a l’entorn de la ciutat: l’any 1768 compra tres peces de terra al lloc de Vilanova per 840 lliures; l’any 1772 quatre peces de terra al lloc de la primera marrada per 448 lliures; l’any 1775 dues peces de terra al lloc de Vilanova per 296 lliure i l’any 1779 una peça de terra de 23 pórques[157] al lloc de Vilanova per 909 lliures[158].

Fèlix es casa a Mataró l'any 1780 amb Jerònima Fortuny d'Arajol, nascuda a Balaguer el 1750. Cal pensar que es varen conèixer en aquesta població i ella va venir a Mataró per casarse. Però es tracta d'un matrimoni poc convencional perquè ell tenia cinquanta anys i ella trenta, tal vegada un acord d'interès. Ella aportava una dot de 5.600 lliures i "dos calaxeras de fusta novials ab sos vestits, robas, joyas"[159]. El matrimoni va tenir diversos fills.

---

[156] Rafael Escobedo. “Los empleados de la Renta del Tabaco durante los siglos XVII y XVIII: el imán del privilegio”. *Hispania* 227. Madrid, 2007.

[157] Pórca: mesura agrària equivalent a la dotzena part del jornal. Com que el jornal és una mesura variable segons les comarques, la pórca també varia d'extensió: equival a 3'23 àrees a Solsona, 3'63 àrees a Tremp, etc.

[158] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1785, f.223.

[159] Expediente de licencia de casamiento de Félix Ruiz, Administrador de la Renta del Tabaco del Partido de Mataró, con Jerónima Fortuny Arajol. Archivo de la

Ignàsia Ruiz Fortuny, neix a Mataró l'any 1781 i es casa el 1800 amb Francisco de Paula de Bañuelos, ben actiu en la guerra de la Independència com a coronel i capità d'infanteria. L'any 1835 era vídua i vivia a la casa familiar de Mataró, on morirà el 1838[160].

Ignasi Ruiz Fortuny, nascut a Mataró l'any 1783, també és militar, i a la mort del pare actua de manera provisional com administrador de la Renda del Tabac de Mataró, fins que el 1800 el nomenen: "Administrador de las Reales Rentas unidas", a Girona. Quan els francesos assetgen la ciutat l'any 1809 el designen: "Comisario de Guerra (...) promovido a este empleo durante el Sitio". Va tenir un paper important en el conegut com *dia gran de Girona*, el 19 de setembre de 1809, quan es va rebutjar un violent assalt francès amb resultat de moltes víctimes. En la defensa de la torre Gironella: "Carlos Beramendi, Ministro de Hacienda, y el Comisario Don Ignacio Ruiz, contribuyeron no poco a las glorias de este dia en aquella torre, arrojando igualmente granadas contra los franceses". Un mes després d'aquesta acció encara era viu, però es probable que morís all llarg del setge, perquè tot i que era l'hereu de la família no sortirà esmentat al testament de la seva mare l'any 1814[161].

Marianna Ruiz Fortuny neix a Mataró l'any 1784 i es casa amb Víctor Hernández, "oficial primero del Ministerio de Marina". El 1815 seu germà liquida els deutes que té amb ella de l'herència, i dos anys després era vídua i vivia a Madrid. Hi continua el 1834

Real Chancillería de Valladolid, dentro de Real Audiencia y Chancillería de Valladolid. Pleito de Felix Ruiz, vecino de Mataró (Barcelona), natural de San Vicente de la Sonsierra (La Rioja) [1779]. Archivo Histórico Nacional. Ministerio de Hacienda, 505, Exp.596. ACM.DNM Antoni Torras, any 1780, ff.9, 29; any 1784, f.209.

[160] Padrins del bateix varen ser Manuel Fortuny i Arajol i Jerònima Fortuny, muller de Pere Nolasc d'Arajol i de Lledós, tots habitant a la ciutat de Lleida. Va ser enterrada al cementiri de Sant Martí i Sant Miquel de Mata. ACM.DNM. Desideri Torras, Testaments, any 1834, f.194; Inventaris, vol.1811-1845, f.49. Inventari de la casa de la Riera, de gran interès.

[161] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, protocols 1795-1796, f.381. ACM. DNM. Nicolau Vergés, any 1799, f.11, any 1800, f.27. Desideri Torras, any 1806, f.453. Raimundo Ferrer. *Barcelona Cautiva*. Vol.IV (Barcelona, 1817). G.Minali. *Historia militar de Gerona, que comprende particularmente los dos Sitios de 1808 y 1809* (Gerona, 1840).

tot i que les dues filles seves, Jerònima i Concepció, estan a Mataró amb la tia Ignàsia[162].

Petra Ruiz Fortuy, neix a Mataró l'any 1787, però tota la vida va estar malalta. Per protegir-la la seva mare al testament del 1814 deixa a la noia que, "de muchos años está enferma", set mil lliures i l'usdefruit de les hortes de Balaguer, que li administrarà Cristòfol Canalias. Però Petra moria dos anys després[163].

L'hereu serà Fèlix Ruiz Fortuny, nascut a Mataró l'any 1789, que exercirà una llarga carrera militar lluny de Mataró. L'any 1806 és guàrdia de marina a Cartagena, el 1808 és ferit i pres en la defensa del reducte de San José en l'atac francès a Zaragoza. L'any 1814 consta com a tinent de fragata de la *Real Armada* i el 1815 és coronel de l'exèrcit i segon comandant interí del *Tercio Naval* de Barcelona, i aviat de Tarragona. El trobarem de diputat a les Corts per Tarragona i secretari i conseller d'Isabel II[164] .

Un altre fill del matrimoni és Joan Ruiz Fortuny, nascut a Mataró l'any 1790. Esmentat al testament de la mare no hi ha cap dada de la seva activitat.

Comerciants a Mataró

Arran del seu matrimoni és plena la integració de Fèlix Ruiz en els circuïts comercials de la ciutat, a més d'exercir el càrrec d'administrador de la Renda del Tabac. La documentació és fragmentària però dóna la imatge d'una persona molt activa en el camp econòmic: fa préstecs[165], administra propietats, participa en canvis marítims i obra botiga de productes tèxtils, sobre tot de seda, que també envia a corresponsals d'altres poblacions i a Amèrica. La poca correspondència que queda fa pensar que també seguia de prop el rendiment de les propietats agrícoles: "la ocupación de las vendimias", com li fa notar un parent.

---

[162] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, f.652; 1826,f.203. Nicolau Vergés, any 1817, f.7. Com a liquidació de l'herència té la casa nº1 de la Riera.

[163] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1814, f.100.

[164] Sobre la vida d'aquest interessant personatge: Josep M. T. Pujol. "El fondo personal de Félix Ruiz y Fortuny, un militar y político del siglo XIX". *Revista de Historia Naval*, nº66, Madrid, 1999. ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, f.557. Veure l'apèndix de l'article.

[165] Un exemple: deixa a José A. Lomaña de Tàrrega 325 lliures amb una renda de 9 lliures. ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1779, f.372.

A manca de llibres contables cal resseguir els llibres dels notaris per conèixer algun aspecte de l'entramat de negocis del matrimoni, que abasten diverses localitats. Els protocols recullen poders a encarregats dels seus interessos a Barcelona, Reus, Tàrrega, Balaguer, Almacelles, Malpartit. A València l'any 1789 dóna poders a un advocat perquè llogui per cinc anys i 950 lliures l'any: una finca i torre a Sarrià i una finca i torra a Cardedeu, el mas Heras[166]. Els anys 1793 i 1796 dona poders a Juan de Burgada, de Murviedro, per acceptar lloguers de Ramon de Albornós Ladron de Pallàs y Alegre, baró de Vallvert i Golifàs[167].

El matrimoni obra botiga a la Riera, a la casa de tres cossos on vivien, un casal que havia estat propietat del prevere Baptista Pi[168]. Eren especialitzats en la venda de productes de seda d'origen mataroní, i és d'interès conèixer una de les maneres que tenien per aprovisionar-se. Feien un pacte amb teixidors de seda: els hi compren el teler, que ells no podien pagar per l'elevat cost, i l'hauran de redimir amb quotes mensuals. I ells s'obliguen a comprar tota la producció a preus de mercat.

Diverses són les notícies notarials relacionades amb la seda. L'any 1793 el torcedor de seda Ramon Castillo els hi compra 255 lliures de "seda fina en rama"[169]. Els anys 1796-1798 venen "varias partidas de seda" al comerciant Josep Melé per 2.339 lliures[170]. Els anys 1802-1804 al mitger de seda Sebastià Vehil li deixen dos mil lliures pels negocis[171]. L'any 1805 Francesc Ortal i Abril, mataroní i comerciant situat a Lorca, paga 470 lliures "de una porció de seda"[172]. De l'any 1791 al 1807 consten tractes amb Andreu Granell, teixidor de Cervera[173].

---

[166] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1789, f.424.

[167] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1793, f.371. Nicolau Vergés, any 1796 f.29.

[168] L'edifici, ara desaparegut, era entre els carrers de Bonaire i Nou. Limita a *oriente* amb la casa de Josep Dorda i Viza i part amb la del fuster Francesc Feu; a *mediodia* també amb la casa d'en Feu i part amb la dels hereus Romani; a *poniente* amb la Riera de Cirera i al *cierzo* amb la casa d'Antoni Pujol. El varen comprar cap a l'any 1795. ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, f.551.

[169] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1793, f.175, 416.

[170] ACM.DNM. Francesc Poy, any 1802, f.36.

[171] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, f.652.

[172] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1806, f.326.

[173] ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1791, f.641. ACM.DNM. Desideri Torras, any 1807, f.255.

La presència ben activa de Jerònima es fa més palesa arran els poders que li dóna Fèlix l’any 1787 per fer tota mena d’operacions comercials i manejar els comptes de la manera que vulgui[174]. Fèlix, malalt al llit, el dia 6 d’abril de 1796 fa testament i mor poc després. Jerònima tindrà l'usdefruit de l'herència, però deixa hereu al fill més gran quan ell mori[175].

La vídua continua el negoci amb empenta. L'historiador Llovet ha documentat certa activitat de *Gerónima Ruiz y Compañía* la primera dècada del segle dinou i durant la guerra del francès. Es tracta d'expedicions a Veracruz de productes mataronins: mitges, mocadors, puntes de coixí, blondes, sarja[176].

Jerònima fa testament el mateix dia que el seu marit malalt, però vint anys després el canvia. És el 25 de setembre del 1814 quan el notari Nicolau Verges s'acosta al seu domicili i "en el quarto dormitorio de mi casa" escolta la seva darrera voluntat.[177] Cal resseguir l'inventari fet en morir Jerònima, “noble señora”, dies després, perquè és l’únic document que informa del patrimoni de la família i també dóna notícies de la seva activitat[178].

La casa familiar de la Riera era plena d'habitacions, de tota mena d'objectes, luxoses joies amb diamants i coberteries de plata. El patrimoni de Balaguer era format per una casa a la plaça i diverses parcel·les de terra. A la part sud un conjunt d'hortes: a la primera i la segona marrada (45 pórques), i a les hortes de Vilanova (121) vora el molí del Compte, tot a tocar del Segre. A l'horta del Corp (11) i secà a la partida de les Bogues (28). En total unes dues hectàrees.

El document informa dels diners que els devien, els vals de canvis marítims, els interessos en barcos de comerç i les existències de productes propis a Veracruz, a València i a Cádiz. Seguirem aquestes anotacions per veure l'abast i les característiques de l'activitat de la família.

---

174 ACA. Notarials, Mataró. Anton Torras, any 1787, f.448.

175 ACA. Notarials, Mataró. Antoni Font. Testaments 1793-1797. Testament de Felix Ruiz Puelles (ell escriu Pullas), 6/4/1796. f.16.

176 Joaquim Llovet. *Cartes a Veracruz. Comerç americà i guerra napoleònica en la correspondència de Cabanyes, Cortecans, Pasqual i Cª (1804 -1813)* (Mataró, 1974).

177 Deixa al seu fill Joan 4.000 lliures, a Ignàsia 7.000, a Mariana 7.000, a Petra 7.000 i l'usdefruit de les hortes de Balaguer. L’hereu és Fèlix. ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1814, f.35.

178 ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1814, f.1 (després del foli 65).

En quant als “Creditos de varios particulares de la casa de Ruiz”, consten més de sis mil lliures que li deuen algunes famílies notables: Freixes, Torner, Esmandia. En quant a la família també hi ha qui els deu diners: un és Ramon Arajol, i “algunos créditos que tiene la casa de Ruiz a la de Fortuny que en el pronto no ha sido posible liquidarse”. També anoten unes set mil lliures en “Vales de seda para cobrar”.

Pel que fa als: “Vales de cambios maritimos e intereses en barcos”, no tenim els anys de les operacions esmentades però són una bona mostra d’una família orientada al comerç americà: patró Fèlix Castillo, pollancra Jesús Natzarè, canvi al 16%, capital 506 lliures. Patró Fèlix Ruis, barco la Candelària, canvi al 20%, capital 200 ll. Patró Tomàs Tarradas, barco Santes Juliana i Semproniana, canvi al 16%, capital 640 ll. Pilot Jaume Guañabens, canvi al 66%, capital 200 ll. Patró Josep Vinyals de Vilanova, bergantí Sant Francesc d’Asís, canvi al 32%, capital 250 ll. Josep Janer, barco Sant Fèlix, patró Josep Graciós, 370 ll. Joan Pau Font, pollancra Sant Jaume i les Ànimes, capital 140 ll. Josep Boter i Arnó i Pablo Andreu i Puig, bergantí Santa Isabel, capità Jaume Merros, mahonès, capital 300 ll. Jaume Roger i Giralt, barco Nostra Senyora de la Pineda, patró Antoni Llinàs d’Arenys, canvi al 30%, capital 200 ll. Ignasi Pica d’Arenys, pollancra Nostra Senyora del Carme, canvi al 30%, capital 200 ll. Bonaventura Esquerra, 200 ll. Baltasar Ferrer, pollancra la Trinitat, patró Pau Rovira, canvi al 24%, capital 200 ll. Esteve Famadas, bergantí Nostra Senyora de la Misericòrdia, patró Antonio Palau de Tarragona, canvi al 30%, capital 200 ll. Josep Ubach, barco Nostra Senyora del Carme, patró Jaume Pica d’Arenys, canvi al 30%, capital 200 ll. Patró Jaume Roger, pollancra Nostra Senyora del Bon Viatge, canvi al 32%. Patró Joan Ferrer i Llobet, sagetia Sant Agustí, una factura de blondes 150 ll. Josep Famadas, sobrecàrrec de la fragata Nostra Senyora del Pilar, patró Gerard Esteve de Tossa, una factura de mitges, 200 ll. i una altre de 35 ll. Sebastià Rodriguez, barco Nostra Senyora de la Trinitat, 323 ll. import d’una factura de mitges. Patró Desideri Comas de Mataró, interés del 32%, pollancra la Concepció (a) Santa Maria, 687 ll.

Consten també els productes que tenia en comerços de diverses localitats. “Existencias de Doña Gerónima Ruiz en Veracruz”: a la casa de comerç de Josep Antoni Feliu i Cia. unes cinc mil lliures en productes entregats per la venta. “Dinero existente en

Cadiz en casa Don Antonio Barceló y Prats": unes tres mil lliures. "Existencias en el Reyno de Valencia", per un total de 14.555 lliures: Desiderio Anglada de Gandía, deu 28 peces de blondes de seda. Isidro Ezcurra de Alcorá deu 1400 ll. La Cia. Martín, Arnó, Anglada i Ezcurra deu 1218 ll. Salvador Arnó deu 28 peces de blondes de seda, 51 dotzenes de mitges de seda d'home i dona, "seda torcida para hacer medias" i dos telers de fer mitges.

Totes aquestes operacions es varen anar liquidant per Fèlix Ruiz Fortuny, l'hereu del patrimoni familiar, que a causa de la seva carrera militar s'allunya de Mataró. L'any 1815 hi era per arreglar diversos afers econòmics i prendre possessió de la casa de la Riera: "hallandose la misma desocupada de todos sus habitantes y absolutamente sola y libre". També per fer de padrí en el bateig de Carles Epifani de Fortuny i Sanromà, futur baró d'Esponellà, ja que era cosí del pare[179].

Al casal dels Ruiz els anys trenta hi vivia Ignàsia Ruiz i les seves nebodes: Concepció i Jerònima Hernandez Ruiz, filles de la seva germana Marianna, amb la criada Maria Bordas de Vallgorguina, que tenia seixanta anys i en feia 32 que era amb la família. En morir Ignàsia l'any 1838 hi viu un temps la neboda Jerònima i cap a l'any 1850 compra la casa l'hisendat Gaspar Borràs, amb la intenció de llogar-la a diverses famílies[180]. És el final de l'estada de la nissaga a Mataró.

Apèndix

Felix Ruiz Fortuny a la guerra de la Independència

Entre els papers personals que es conserven d'aquest personatge hi ha un document de gran interès de l'any 1816, que informa de totes les seves activitats en la lluita contra els francesos, és el: "Estado que manifiesta los servicios y circunstancias del Teniente Coronel grauado y Alferez de Navio de la Real Armada Don Felix Ruiz de Fortuny, 2º Comandante Militar de Marina de la Provincia de Tarragona. Condeorado con la Cruz de Zaragoza.

---

[179] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, ff.551, 557, 652.

[180] ACM.Padrons. GOB-0052 (any 1835), 0053 (4,abril,1839), 0056 (any 1849), 0058 (any 1852). [180] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1838, f.25.

Edad 28 años, su país Mataró en Cataluña, su calidad noble, su salud buena[181]".

"Guardia Marina (31, mayo, 1806). Teniente del 3er regimiento de Murcia y Ayudante Mayor (15, julio, 1808). Capitan de los regimientos de la Real Armada (13, enero, 1809). Alferez de yd (14, febrero, 1809). Yd de Navio (19, octubre, 1809). Graduado de Teniente Coronel con sueldo de Capitan de Exercito (11, noviembre, 1812).

En junio de 1808 [amb 19 anys] fue destinado al Exército de Murcia que se formó. Lo fué para la instrucción de un regimiento, comision que pudo llenar por hallarse dedicado al estudio de la Táctica entonces nueva, concluidos sus segundos exámenes. Quando la retirada de Moncey de Valencia en el año 1808 haviendo salido del exército de Murcia dos mil hombres en su busca salió con su batallón y fué destinado a observar de muy cerca al enemigo. Posteriormente fué echo teniente y electo ayudante del 3er regimiento de Murcia. Despues fué nombrado secretario del General de la vanguardia y ayudante general de esta división, en cuya comisión contrajo un particular merito desempeñando a un tiempo, ya marchando, ya delante del enemigo, ambos encargos, como consta por documentos que tiene presentados a la superioridad por el Ministerio de Marina. Se halló en la acción que dicha banguardia sostuvo en Cerbera del río Alama [Cervera del Río Alhama] siendo Ayudante General de ella. Estuvo tambien en la de Milagro [batalla de Tudela] en el que el enemigo fué batido y desalojado de su campamento.

Destinado al exército de Murcia a formar parte de la reserva pasó a Zaragoza y de alli a Sanguesa [Sangüesa] con el cargo de Aposentador General. Quando la batalla de Tudela fué destinado a guardar a toda costa el punto de Caseda, flanco interesante con 40 granaderos lo que executó sosteniéndose hasta tres días después de la acción, que se retiró por orden expresa a unirse con la división del General Moreno en las cinco Villas, lo que verificó atropellando toda dificultad y riesgo marchando dos días seguidos por entre los enemigos, mereciendo los mayores elogios de aquel General que creía prisionero este destacamento.

Llegó con la División a Zaragoza donde fué hecho capitán y destinado a Torrero; estuvo toda aquella 1ª acción, en seguida

---

[181] Arxiu Comarcal del Baix Camp. Fons personal de Fèlix Ruiz Fortuny.

pasó al Arraval. Hallándose en el sangriento combate que se dió por ambos exércitos por el que quedó sitiada la plaza, fué destinado a mandar la artillería del fuerte de San Josef en Zaragoza de donde no salió hasta su abandono.

Sostenido 23 días de no interrumpidos ataques, hallándose algunos solo por muerte o eridas de sus compañeros, en este fuerte fué distinguido con el distintivo de la cinta encarnada por la acción del 31 de diciembre, en la que el enemigo fué desalojado de sus travajos. La situación de este puesto, y el ser una obra exterior, hizo al enemigo emplear contra él fuerzas considerables hasta que después de 23 de ataque, once de asaltos batidos con quatro baterias de brecha, y reducido a un montón de escombros haviéndose batido dos días la artillería al descubierto por no quedar ya ni un merlón, haviendo perdido 500 hombres y 20 oficiales en las últimas quatro horas de fuego, se determinó abandonarlo, lo que se verificó retirando de entre las ruinas quanto en el havía en esta tan larga como sangrienta acción, recivió dos contuciones, y una ligera erida. Premiados todos los gefes y algunos oficiales de este punto con un grado, lo fué por sus distinguidos servicios con un empleo el de Capitán de Fragata, como tiene acreditado.

Fué luego destinado a armar y mandar varios pontones que había en el Ebro, y todo lo que tenía relación con dicho río, saliendo todos los días a batir a los enemigos en toda aquella línea. Fué condecorado con el escudo de distinción de resultas y en premio de la arriesgada acción que sostuvo en los pontones en el último ataque y toma del arrabal para sostener aquellas tropas batidas, salbando una considerable porción de indivíduos de todas clases. Por su dirección consiguió que los enemigos no apresaran ni un pontón de los varios que salieron cargados por orden de aquél General.

En la capitulación de la plaza [Zaragoza] quedó prisionero y deteriorada su salud de resultas de su herida y ímprovos trabajos, cayó en la segunda jornada de prisionero enfermo, dejándolo los enemigos en el hospital de Pamplona, en el que sufrió una enfermedad de cerca de dos meses que lo tubo próximo a la muerte.

Apenas consiguió hallarse algo restablecido y sin cuasi poder andar se fugó y se presentó al Capitán General del departamento del Ferrol, y de su orden fué embarcado en la clase de Capitán de Fragata de transporte en la fragata Venganza. Posteriormente fué

destinado por Real Orden en el mes de enero de 1810 al observadoria de la Ysla de León para examinarse de la práctica de observaciones y ser embarcado en un buque correo. Listo para el exámen la falta de distancias y los malos tiempos lo retardó hasta que haviéndose presentado los enemigos enfrente de la Ysla fué destinado a la escuadra por el Capitán General y embarcado en el navío Concepción, con el que naufragó en la bahía de Cádiz de resultas del temporal de los dias 7, 8 y 9 de marzo de 1810, pasado el qual fué comisionado para sacar los efectos del navío al que estaban batiendo los enemigos desde la costa, a cuyo fuego se contextó. Incendiado el navío con bala roja se mantuvo en él con el Capitán de Fragata Don José Murrieta y otros oficiales dos días conteniendo el fuego y estrayendo quanto pudieron, haviéndose retirado por orden del General a las dos de la mañana al navío Príncipe y a las seis ardía todo el navío Concepción.

Embarcado en el navío Miño fué con transportes a Gibraltar de donde después de compuesto el navío pasó a Cádiz de aquí a Veracruz en donde fué comisionado a la artillería de aquella plaza en razón a las críticas circunstancias en que se hallaba por la insurrección del Reyno de Máxico, haciendo aún tiempo este servicio y el de su buque. De Beracruz cargado el navío de caudales pasó a la Habana y Cádiz.

Fué transportado a las fuerzas sutiles de la abanzada hallándose en quantas acciones ha tenido esta división desde el septiembre del 1811 en que fué embarcado en ella, hasta que los enemigos abandonaron los puertos, haviéndose batido en este tiempo repetidas beces y tenido el honor de ser uno de los que contribuyeron a la defensa de Cádiz.

Pasó con Real licencia a Cataluña, siendo en seguida a petición del Mayor General de Marina del 1er Exército, destinado por Real resolución a sus órdenes en clase de Ayudante, sin embargo de ser un destino particular de un oficial del cuerpo de Yngenieros Hidráulicos, en el que contribuyó en quanto le fué posible al mejor éxito de todas las comisiones que le dieron al Señor Mayor General y a la ebacuación o abandono de Tarragona por los enemigos, ya en toda la costa de poniente, ya en la entrega de Barcelona, ya en la formación de planos y demás. Sería muy prolijo si tuviera que individualizar uno a uno sus servicios. (...) En 8 de marzo de 1815 fué condecorado con la Cruz dada por el Rey a los defensores de Zaragoza".

Amb la pau, cap Amèrica

Negocis a Mataró de 1802 a 1804, dos anys sense guerra

La guerra és mort i misèria quan els barcos es queden a port i l'economia, que viu de les exportacions, col·lapsa. Fàbriques tancades, pocs treballen, i hi ha gana entre els que res no tenen, mans obertes demanant i lladres als camins. A Mataró s'atura la indústria i el comerç, perquè els barcos els assalten els corsaris anglesos. Amb els telers parats i la producció de vi sense sortida, a la ciutat pròspera arriba la nit. Tot és precari, vides al límit, i cal organitzar la caritat per recollir menjar pels desocupats. Fins i tot els advocats es queixen que no hi ha plets: "por la miserabilidad de los tiempos se retienen las gentes de litigar". El conflicte amb Anglaterra comença l'any 1796 i s'acaba amb el tractat de pau d'Amiens, el març de 1802.

El baró de Maldà ho explica

Tot i que els pactes no eren signats el mes de gener es comença a notar que les coses canvien. Diu el baró de Maldà, que s'estava a Barcelona, que el dia 15: "avisen haver entrat a Cadis dos barcos mercants, procedents de nostres possessions en l'Amèrica, ab cent mil pesos cada u d'ells, i fruits dels de primera classe, com índigo, campeche etc". I que aviat no caldran les brigades de treballadors fent obres públiques per poder menjar: "a fi d'entretenir lo govern a tota esta pobra gent fins a encabirse ab la feina de sos oficis, estos que es van remuntant poc a poc, i, per lo tant, se va alleugerant l'olla pública gradatim, recollintse les targetes de vàrios que ja se'ls ha proporcionat feina en sos oficis. D'estos ja se coneix molt en lo dilatat ram de fàbriques d'indianes, a fi de tornar prest a surar lo prou rebordonit comerç (...) tornantse ja a remuntar molts d'estos oficis, abatuts que quedaven en lo temps de la passada guerra dels inglesos".

El mes de febrer les coses es van posant en ordre. El dia 22: "he vist al passar per davant de l'Aduana a moltes saques de cotó, i també al davant de la Llotja, descarregantse allí lo de les carretes; gran cosa per poderse filar i despinyonar —no havent vingut filat tot est cotó— per ocupar a molta gent de fàbriques, i així

també a dones". I dos dies després: "ha arribat a Cadis algun glopeig de moneda de Veracruz, esta de 31.905 pesos fuertes, i 3.000 d'estos de Tenerife, ab les molt més crescudes sumes en milions que en tres flotes s'esperen d'aquelles índies Espanyoles; gràcies als inglesos de tot això, pacificats que queden ab los espanyols i francesos. Així també tant cacau, sucre, bacallà i altres comestibles, ab alguns gèneros, en vàries embarcacions que han arribat ab bon salvament a Cadis".

El mes d'abril: "La fàbrica de don Joan Canaleta, en lo carrer de Sant Pere més Alt, que dóna a muralla de Terra, d'uns tres o quatre dies que ha començat ja a anar; i, com més anirà a arribarli caudals d'Amèrica, millor anirà; i així les demés fàbriques". Amb la pau: "comença a portar tant bé de Déu —est de moltes quarteres de blat, barrils de farina, arròs, garrofes, cacau i sucre, ab molt bacallà—, ja temps, a est port de Barcelona. (...) Avui matí tot era traginar, los bastaixos, caixons de sucre i saques de cotó als magatzems, en prova de l'abundància de tant bé de Déu que ens arriba per mar; i així en l'Aduana, que s'hi coneix molt bé en los drets en moltes mils lliures". La situació ha canviat, i amb la pau, negocis i feina.

Què passava a Mataró?

Doncs que l'any 1802 comença malament per la manca de blat i els crescuts preus del pa, l'aliment principal de la gent amb pocs recursos. Els regidors parlen de: "la miserabilidad de los tiempos actuales", de "la pública miseria que sufren sus vecinos", de "la calamitosa situación". Arriba blat de Tortosa i la junta de caritat demana: "permiso para poder representar unas sombras chinescas (...) y asimismo poder hacer baÿle publico este proximo carnebal", per aplegar diners pels necessitats que no podien comprar res de res.

Però tot i que l'Ajuntament es queixa i es fa el pobre, per motius fiscals, l'activitat havia tornat a començar. La intendència de la província diu que: "han cessado ya por punto general con la paz todos los motivos de concideración que se ha tenido con algunos pueblos, dándoles algun respiro o espera para el pago de las contribuciones (...) que en adelante se ha de observar sin indulgencia". I que a Mataró: "todo presentava un aspecto de

opulencia, resultante del libre comercio de America y del fomento de la agricultura y artes".

Certament, aviat la situació canvia i es produeix "la resurección de las fábricas", quan es comença a notar els efectes de la represa dels intercanvis atlàntics. El marquès de Marcillac passa per Mataró el 1802 i sembla que tot és positiu: "Després d'haver fet quatre llegües a la plana on hi ha Barcelona s'arriba a Mataró, vila petita i bonica plena de tarongers, llimoners, ametllers, avellaners i de granades. A Mataró es fa un comerç considerable dels seus vins, que són molt estimats a Catalunya. Hi ha també fàbriques de seda, de cotó i de puntes, que s'exporten a les Amèriques"[182].

El viatge atlàntic és la riquesa. Els fabricants hi envien mitges, mocadors, puntes, teixits. Els pagesos transformen el raïm amb vi i aiguardent, que també hi anirà. Els mariners i els pilots es guanyen la vida en el viatge, portant mercaderies. És gran el nombre de gent de la ciutat, com documenten els llibres dels notaris, que viuen a l’Havana, a Cartagena d'Indies, a Buenos Aires, dedicant-se al comerç des de fa anys, i que tenen tractes amb els corresponsals de Mataró.

Ara amb la pau tot pren embranzida. Progressen les indústries de tota mena i neixen noves companyies mercantils davant la perspectiva de guanys. Les formen comerciants que trobarem comprant i venent, perquè Mataró és un port de referència, ple de barcos, que ara es tornen a construir a les drassanes per fer la carrera d'Amèrica.

Però també és important, i molt, el tràfec amb la Catalunya interior. La ciutat es converteix en: "un emporio donde se proveía una numerosa parte de la provincia, singularmente de la montaña". Amb el reclam de la feina arriba gent d'altres localitats a la recerca de treball, i, com hem llegit, tot presenta "un aspecto de opulencia"[183].

---

[182] P.L.A. [Pierre-Louis-Auguste] de Crusy [marquès de Marcillac]. *Noveau voyage en Espagne* (Paris, 1805).

[183] Per ajudar a la recuperació del sector tèxtil, sempre en perill per la introducció de productes estrangers de menys cost, el dia 20 de setembre es dicta una disposició que prohibeix amb rigor la introducció de filats. I en aquests dies els regidors de la ciutat parles de les dificultats dels negocis perquè des del 1788 era prohibit: "la descarga en esta rada a los buques que viniesen de fuera Reÿno que no justificasen la procedencia de su cargo del producto de los frutos o géneros que huviesen extrahido del mismo puerto por donde viniesen destinados obligándoles

Encara que es tracta d'un període curt, de dos anys, notem un cert creixement urbà, per acollir els nouvinguts. S'estableixen terres per edificar al carrer Sant Agustí. Es construeix a la "sinia de Indianes antes de Morets (...) lo carrer (...) nomenat Sant Joaquim". També es fa gran el carrer Concepció[184]. I una colla de forners s'associen per obrir una fàbrica de pa, que creix la demanda[185].

Moltes són les persones que volen aprofitar el moment. El blanquer Fèlix Vilardebò necessita capital "per expedició de mos negocis al present molt útils", i ven per mil lliures una casa a la Rambla a Salvador Balí. El bracer Ramon Sagreras també vol diners "per expedició de mos negocis al present molt útils", i ven un dret enfitèutic[186]. El mitger de seda Sebastià Vehil demana dos mil lliures a Jerònima Fortuny per comprar seda[187]. Poques vegades en la història local hi ha una explosió d'activitat tant sobtada.

Notem que els darrers mesos del 1802 la ciutat va estar entretinguda a causa d'haver-hi de passar el rei Carles IV, cosa que obliga a unes grans despeses per adequar el Camí Real o carretera de Figueres, com eren obligats de fer totes les poblacions del trànsit de les reals persones[188].

---

a hir al puerto de Barcelona a verificar su descarga". Francesc Costa. *Mataró Liberal (1820-1854)* (Mataró, 1985).

[184] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.13. Francesc Fins, any 1803, f..47v i ss., f.132, 138.

[185] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.f.119

[186] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1803, f.35, 143.

[187] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1815, f.652.

[188] Els de Mataró l'esperaven en candeletes i tenien preparada una llista de beneficis per demanar-li. Però no va anar així la cosa. Ho explica el baró de Maldà. Viatge d'anada: "los senyors mataronins, que esperaven ab prou ànsia veure a Ss. Rs. Ms. per fer-los festes al passar per Mataró, los senyors regidors se quedaren encantats ab sa espasa nua i la reverent comunicat ab creu alta, és dir, fumuts tots, per no haver-se fet ningún cabal d'ells Ss. Ms. i real família, per lo que continuaren a la posta son camí fins a Arenys. Viatge de tornada: "Los Srs. Mataronins, ab tot que han tret sos domassos als balcons del carrers y casas de Mataró, y fet músicas de gaitas gallegas, se són quedats ab sas gaitas gallegas, segona vegada ben estomacats, no havent-s'hi tampoc detinguts gens ni mica en Mataró las Magestats, Princeps y Altesas". Comenta divertit: "Brava bigotada se n'han dut los caps de bou de Mataró; y se recordaran per molt temps de lo que'ls ha succehit".

Les companyies[189]

Les noves companyies es dediquen a la tradicional exportació de productes d'origen local i d'altres localitats, i a la importació de matèries pròpies de les regions d'ultramar. A vegades els socis obren botiga a Amèrica per tal de vendre els carregaments que hi duen, però també es cuiden de proveir el nombrós gruix de comerciants que hi eren establerts.

Alguns exemples: es forma una companyia per obrir botiga a Montevideo: "per negociar y vèndrer los gèneros y efectes quens han proporcionat diferents persones de esta província"[190]. Una altre és la companyia Puig, Vila i Carbonell que arriba a Caracas per establir: "casa, fabrica o tienda del oficio de perolero y de otras cosas"[191]. I també la companyia Casamitjana, Brunet i Tast que obra dues botigues, una a Montevideo i l'altre a Buenos Aires[192]. També Vila, Lloberas i companyia que obra botiga de 'perolero' a l'Havana[193].

Una altre és la societat Guanyabens, Feliu i Companyia amb un capital de 20.000 lliures aportades per Francesc Ramon, Josep A. Feliu i Josep Carbonell. La finalitat de l'empresa és establir botiga a Veracruz dirigida per Jaume Guanyabens, i que té com a sots director al comerciant Joan B. Soler.

També comença Gaspar, Isern i companyia a Veracruz: "por todas y qualesquier especies de negocios que bien les paresca (a excepcion de los de contrabando)"[194]. Era activa Guanyabens, Feliu i companyia també a Veracruz[195]. Es forma Martí, Arqué i companyia per fer negocis a l'Havana[196]. La societat Pujades i Horta vol: "hacer correr casa de comercio en la ciudad de la Habana", o un altre lloc d'Amèrica[197]. I la societat comercial dels

---

[189] El senyor Llovet ja va tractar aquest episodi d'èxit industrial, anotant algunes de les companyies que es formen. Joaquim Llovet. *Cartes a Veracruz. Comerç americà i guerra napoleònica en la correspondència de Cabanyes, Cortecans, Pasqual i Cª (1804 -1813)* (Mataró, 1974). Joaquim Llovet. *Alsina, March i Cona (1794 - 1808)* (Mataró, 1986).

[190] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.342

[191] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.404

[192] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.302,459.

[193] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.197.

[194] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1803,f.7, 413 i ss

[195] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1803,ff.53,240.

[196] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1803,f.246,398.

[197] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1803, f.54.

mataronins Vicenç Bunyol, Baltasar Ferrer i Pau Rovira s'establirà a Cumanà[198]. De més relleu, per la durada i volum, és Cabanyes, Cortecans, Pasqual i Companyia, de la que és soci l'hisendat Magí Bofarull amb una aportació de la meitat del capital, vint mil lliures. Obriran casa de comerç a Veracruz per dedicar-se a vendre productes de la península: vi, licors, mitges, paper, etc.

Però l'interès per fer negocis –la recerca de beneficis– arrela a tots els sectors socials que, a mesura de la seva disponibilitat, participen en el tràfec atlàntic. I si la gent amb diners forma companyies, d'altres participen en parts de les càrregues dels barcos que fan la ruta. Dotzenes són les persones que inverteixen els seus estalvis.

Vet aquí com anava el negoci. El mes de maig de 1802 Josep Coll i Viñolas, patró de la fragata Sant Josep (a) l'Amphitrite, de 300 tones, està a punt de fer un viatge comercial a Buenos Aires carregat de productes. Però no hi anirà ell, seran els seus fills Bonaventura i Felicià Coll i Massoni, que pacten amb el pare repartir-se els beneficis en tres parts, després de liquidar "los cambios que hayan tomado" i els "acreedores que hayan entregado generos a plazo". Això vol dir que diversos mataronins els deixaven diners perquè ells carreguessin el barco de mercaderies per vendre i esperaven el retorn del capital i un interès. D'altres els entregaven directament mercaderies per vendre i esperaven rebre l'import aconseguit[199].

Els que travessen el mar

Companyies i particulars fan negocis des de Mataró, però el més sorprenent d'aquests dos anys i una autèntica revolució social, és la gran quantitat de gent de la ciutat que agafa el barco i va a Amèrica. Persones amb un capital que anirà a obrir botiga a l'Havana, a Buenos Aires, a Cartagena d'Índies. O a treballar en negocis que ja hi eren establerts, reclamats per altres mataronins que són comerciants i artesans i tenen tanta feina que els cal ajuda, i pensen en els antics veïns i parents, gent formal i de confiança.

---

198 ACM.DNM. Isidre Font, any 1804,f.85.
199 ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802, f.205.

El teixidor Pau Casamitjana va a Montevideo: "de cuyo viaje esperamos la felicidad de nuestra casa". En Joan Salvador Martí diu que va a l'Havana: "para procurarse su propia fortuna". Benet Gordils i el seu cosí Antonio Torró van a "San Juan de Puerto Rico a sustituir a su hermano y primo, respectivamente, Jaime Torró, en la casa de comercio y tienda de ropas que éste tiene establecida en dicha ciudad". En Pau Vila vol fer-se un patrimoni que sigui: "mi descanso en mi vejez". Un altre obra botiga: "de cuyos beneficios me resultará sin duda el descanso y felicidad en mi vejez". Joan Larrea, el pròcer de la independència argentina, i el seu germà, deixen Mataró per obrir botiga a Buenos Aires[200].

Un moviment de persones que coneixem perquè havien de fer els tràmits legals per tal de poder embarcar-se[201]. Per les noranta persones de la llista de mataronins que consten als llibres dels notaris que fan la travessa atlàntica, els punts d'atracció principals són Cuba i la zona de Montevideo / Buenos Aires.

Uns s'embarquen per fer negoci i d'altres per obligació, perquè era el seu ofici: els pilots i els mariners. El cadastre de l'any 1803 documenta la gran quantitat de gent de mar que era a Amèrica el moment de formar-lo. Són més de cent persones de les quals la major part eren pilots, dedicats a la feina del transport de mercaderies[202]. Mataró vivia i treballava de cara al mar.

---

[200] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.216.

[201] Per fer el viatge a Amèrica calia seguir una tramitació oficial molt estricte. En primer lloc les persones de menor edat havien de rebre el permís dels pares davant de notari i en cas dels homes casats havien de ser autoritzats per la seva muller. L'expedient era compost per la petició formal de l'objecte del viatge per l'interessat, seguida per una certificació d'una autoritat que el propòsit era formal i els barco del viatge autoritzat i apunt. Però aquesta certificació havia d'estar certificada per una autoritat que garantís que el certificador tenia poder per certificar-ho. I ara un tercer certificador oficial havia de garantir que el segon certificador tenia poder per certificar. Després d'aquest trencaclosques el notari que havia recollit en protocol el permís dels pares o la muller havia de certificar que ho havia fet, i tots els notaris de la població en exercia aquest notari havien de certificar que era un company d'ofici i reconèixer la seva signatura. Passem endevant que ara toca que un capella de la parròquia on havia estat batejat l'interessat envii una copia literal de la inscripció i, com no podia ser d'altre manera els notaris del poble havien de certificar que coneixen el capellà i tenia dret a fer la certificació. I el procés documental s'acabava amb un informe de l'alcalde de la població sobre la conducte de l'interessat, i la necessària certificació dels notaris de la població de la signatura de l'alcalde era correcte. Aleshores els papers viatgen a Madrid on el secretari d'Estat d'Hissenda ha d'autoritzar el viatge.

[202] ACM. *1803. Real catastro por mayor. Contiene propietarios e industriales, contribuyes vagos por su personal, patrones, sobrecargos, hábiles e inhabiles de*

Els productes

En quant a l'economia local, el comerc d'exportació es centra en els productes tèxtils, el vi, l'aiguardent, els licors. Vet aquí algunes operacions. L'any 1803 el comerciant Joan Boter de Mataró envia a Veracruz: indianes de ramason, mocadors de seda, puntes de fil i mitges de seda que han de vendre la societat Guanyabens, Feliu i Companyia[203].

Antoni Font, comerciant de Vilassar de Mar dóna poders a Josep Garcia, comerciant d'Altafulla, perquè cobri del comerciant Joan Nin, del Vendrell, que resideix a Montevideo, un deute de l'any 1804 per diversos productes: "setse pessas anta a preu de nou pesetas la pesa, set pessas cinta a preu de sis pessetes la pessa, cent vint plumeros de preu de dos pesetes quiscun, y vint y sis mocadors preu tres duros quiscun". Ho havia entregat: "per vendrer en Montevideo en lo viatge que es va fer ab la fragata nombrada la Mercè del capità Pere Cortinas ab lo pacte de partirse los beneficis"[204].

Més detallat és el contingut de l'únic enviament que fa Cabanyes, Cortecans, Pasqual i companyia abans que la guerra torni a parar-ho tot. Vet aquí la descripció que en fa el senyor Llovet: "indianes (estampats) fines i ramasons tretzens adquirits a les fàbriques de Camarasa, Nadal i Subirana, Lluís Tarascó i Llorenç Clarós; mitges de seda i cotó, d'home i dona, comprades a Pere Alsina, Joan Llibre i Carreras, Joan Marsal (de Mataró), Antoni Bassols (de Calella) i Joan Monràs (de Mataró); empeses fines i quinzenes subministrades per Salvi Aragall, Joan Marata i Josep Duran (de Banyoles), Salvador Lletjós i Pere Petxerich; platilles pintades, comprades a Arnald Sala i Comp[a] i a Joan Tresserres i Comp[a], i platilles blanques, sense aprest, a Joan Sunyol i Dalmau; paper floret, que els vengué Salvador Pasqual i Torres, Jacint Domènech (de Banyoles), i Joan Fiol; aiguardent, comprat a Francesc Sunyer i Comp[a] (de Reus); licors diversos (aniseta, aiguardent, ginebró, cognac, curaçao, vespetro carminatif) a Fabre i Comp[a] (de Vilanova i Geltrú); cintes de seda,

---

la marineria, maestranza, etc. A la part final del domunent hi ha la: *Relasion de la marineria matriculada de esta ciudad comprehensiba de los patrones, sobrecargos, habiles e ynhabiles y mastranza con expresion de los que constan se hallan presentes en America o ygnorada paradero y en campaña.*

203 ACM.DNM. Francesc Fins, any 1803,f.193.

204 ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1811, f.41.

blondes, etc., a Joan Riera; setí i tafetà a Pere Nolasc Rius i bravant a Antoni Ginebreda"[205].

Notem la funció de Mataró com a port de sortida de productes que arriben de poblacions catalanes veïnes, però també de l'interior, com les que cita el text: Banyoles, Reus, Vilanova i la Geltrú, però també Ripoll, Vic. I de localitats més llunyanes: Francisco Blanc i companyia porta ceràmica de la Real Fábrica d'Alcora a València, per dur-la també a Amèrica[206].

En quant als lloc d'arribada, es tracta, en general, dels ports principals de les colònies espanyoles americanes: l'Havana, Montevideo, Buenos Aires, Cartagena d'Índies, la Guaira, Puerto Rico i fins i tot Nova Orleans, on un esforçat comerciant mataroní intentava cobrar una partida de baüls[207].

Torna la guerra

El comerciant Francesc Marxuach escriu al seu soci a Veracruz que el perill d'una nova guerra amb els anglesos "nos ase estar parados", però que tot i així prepara assortiments de pintats de la casa Bosch: "tanto en guerra como en paz estoy trabajando para que se cargue todo"[208]. Però el conflicte torna a començar el mes de novembre de l'any 1804.

Seguirem les notícies tristes del baró de Maldà, perquè torna: "altra vegada lo rumor de guerra dels inglesos contra Espanya, havent ja començat a cometre algunes hostilitats". I la por: "Los cucs forts seran per los senyors marxants i fabricants, que els serà pesta en la bossa, no podent trumfar com trumfen ab los grossos caudals d'Amèrica en temps de pau. I los dependents de ses fàbriques no aviciarse tant, los mossos i xicots, en jugar, anar bonics i menjar los millors peixos, capons i gallines, sentlos més curtes les setmanades, a no guanyar res, no podent treballar en les fàbriques per falta de cotó i fil, i en alguns altres oficis de l'art de la seda, etc". Certament, el mes de novembre: "Les fàbriques van afluixant de treballadors ab tals veus i rumors de guerra dels inglesos".

---

[205] Joaquim Llovet. *Cartes a Veracruz* (Mataró, 1974).
[206] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,f.16.
[207] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1804, f.4
[208] Francesc Costa. *Mataró Liberal (1820-1854)* (Mataró, 1985).

El mes de desembre el port de Cádiz és bloquejat pels anglesos que prenen barcos carregats de mercaderies, un del fabricant Joan Canaleta, que diu: "als de sa fàbrica: 'Si perdo, vos en podreu anar a la Casa de Caritat, a què jo us seguiré'. (..) Los cucs en los temors de guerra són en comerciants i fabricants, a perdre los primers los caudals i efectes d'índies, i los segons si no poden enviar ses manufactures; i algú dels mossos de fàbrica que no té ja què treballar. Veurem si tornarà aquell temps de tants d'estos treballadors sens feina en les manufactures".

I els temps malaurats arriben de seguida, el baró el dia 21 de desembre diu que el capità general: "atina a tot per la pública quietud de Barcelona, i al present en providenciar acerca de mossos i minyons de fàbriques que els amos van despatxant per escassejar bastant les feines ab la guerra que ens fan los inglesos per mar". Poc després: "molts fabricants, com don Erasme Gònima, lo de la fàbrica nova en lo carrer de Sant Pau, don N. Rull, un dels de la Junta Superior de la Real Casa de la Caritat i algun altre fabricant, han despatxat al major número de treballadors". Havien acabat trenta mesos de pau i feina.

I a Mataró, amb els mars bloquejats per la marina anglesa, tot es torna a aturar per: "las calamidades que afligen a el Reyno", com diuen els regidors, que es queixen de: "las actuales críticas circunstancias en que se hallan los pueblos de esta costa del mar y las pocas entradas de trigos y arinas". Quan a començaments del 1805 l'Ajuntament vol llogar els monopolis municipals es troba que ningú no està interessat en pagar els preus ordinaris, perquè el consum ha caigut brutalment. Per la "venta por menor de azeite", que donava 1.520 lliures ara n'ofereixen 600, i "por el casal de la carniceria ... el arriendo de la panaderia ... el horno de puja ... la nieve", quantitats insignificants, "baxas demasiado considerables".

Tres anys després els francesos ocupen Espanya i comença una altra guerra.

Mataronins a Amèrica i els residents que els acullen (1802-1804)

Any	Resident a Amèrica	Població de destí	Viatger a Amèrica	Notari
1802		Cartagena d'Indies	Joan Bta. Layret	Isidre Font f.87
1802	Pau Forns	l'Havana	Ignasi Forns	Isidre Fonf f.161
1802	Pau Casamitjana	Montevideo	Desideri Brunet	Desideri Torras f.216
1802		Montevideo	Bartomeu Tast Viada	Desideri Torras f.220
1802	Pau Grané	Montevideo	Miquel Grané	Desideri Torras f.164
1802	Joan Parera	Montevideo	Pau Parera	Desideri Torras f.307
1802		l'Havana	Salvador Herms	Desideri Torras f.18
1802		l'Havana	Joan Matas	Desideri Torras f.17
1802		l'Havana	Joan Martí Pons	Desideri Torras f.31
1802	Bertomeu Tast Viada	Montevideo	Francesc Tast i Viada	Desideri Torras f.459
1802	José Rumeu	l'Havana	Manuel Rumeu	Archivo General Indias
1802		Montevideo	Isidre Arnau	Isidre Font f.36
1802		Amèrica	Pere Damià Ramon	Isidre Font f.54
1802		Cuba	Maties Baró	Isidre Font f.68
1802	Josep Marxuach	l'Havana	Felip Amiel	Isidre Font f.68
1802	Joan B. Serra	l'Havana	Fèlix Serra	Isidre Font f.70
1802	Feliu Ragué	l'Havana	Bertomeu Pou	Isidre Font f.94
1802		Buenos Aires	Joan Larrea Espesso	Isidre Font f.104
1802		l'Havana	Fèlix Constansó	Archivo General Indias
1802		l'Havana	Fèlix Serra Casellas	Archivo General Indias
1802		l'Havana	Joan B. Serra Casellas	Archivo General Indias
1802		l'Havana	Severo Vila	Archivo General Indias
1802		Buenos Aires	Ramon Larrea Espesso	Isidre Font f.105
1802	Bru Pujades	l'Havana	Joan Saurí	Isidre Font f.106
1802	Joan B. Serra i Cia	l'Havana	Joan Salvador Martí	Desideri Torras f.342
1802	Joan Puig i Cia	la Guaira	Maurici Carbonell	Desideri Torras f.345
1802	Joan Puig i Cia	la Guaira	Pau Vila	Desideri Torras f.345
1802	Isidre Renter	l'Havana	Josep Ferriol Saurí	Desideri Torras f.422
1802	Cia comercial	Montevideo	Josep Mª Cahué	Desideri Torras f.438
1802	Domingo Hererra	l'Havana	Francesc Vinardell	Desideri Torras f.464
1802	Antoni Ballí	l'Havana	Miquel Umbert	Desideri Torras f.474
1802	Joan Pau Cuyàs	l'Havana	Gietà Cuyàs	Francesc Fins f.172

1802	Joan Malé	l'Havana	Simon Malé	Francesc Fins f.203
1802	Josep Arquer	l'Havana	Jaume Planxart	Francesc Fins f.243
1802		l'Havana	Pere Riera	Francesc Fins f.99
1802		Buenos Aires	Bertomeu Russians	Francesc Fins f.143
1803		Montevideo	Lorenzo Campos	Archivo General Indias
1803	Josep Renter	l'Havana	Francesc Sabater	Isidre Font f.7
1803	Josep Català i Cia	l'Havana	Felicià Trapé	Isidre Font f.7
1803	Pere Martí	l'Havana	Isidre Martí	Isidre Font f.26
1803	Josep Martí Arquer	l'Havana	Pau Martí Arquer	Isidre Font f.27
1803	Jaume Bru	Cartagena d'Indies	Hermenegildo Font	Isidre Font f.40
1803	Joan Berenguer	Cartagena d'Indies	Francesc Forns	Isidre Font f.57
1803	Joan Illa	la Guaira	Antoni Font	Isidre Font f.57
1803	Joan B. Berenguer	Cartagena d'Indies	Salvador Soler	Isidre Font f.59
1803	Melcior Vidal	Buenos Aires	Joan Esteve	Isidre Font f.107
1803	Fulgencio Cassola	Buenos Aires	Bonaventura Cassola	Isidre Font f.108
1803	Jaume Ibern	Cartagena d'Indies	Salvador Ibern	Isidre Font f.108
1803	Gaspar Sanpere	Montevideo	Joan B.Sanpere	Isidre Font f.114
1803	Gaspar Sanpere	Montevideo	Joan Buñol	Isidre Font f.114
1803	Domingo Mateu	Buenos Aires	Francesc Xicola	Isidre Font f.115
1803	Bertomeu Faig	Buenos Aires	Joan B. Vidal	Isidre Font f.119
1803	Joan Vilardebò	Buenos Aires	Francesc Llorens	Isidre Font f.121
1803	Joan Reixach	Buenos Aires	Salvador Sala	Isidre Font f.124
1803	Jaume Serra	l'Havana	Josep Regàs	Isidre Font f.126
1803	Antoni Costa	Buenos Aires	Josep Baratau	Isidre Font f.132
1803	Agustí Coll	Cumaná	Joan B. Coll	Isidre Font f.132
1803	Antoni Salvañà	Buenos Aires	Hipòlit Castanyer	Isidre Font f.132
1803	Pau Casamitjana	Buenos Aires	Isidre Campeny	Isidre Font f.144
1803	Joan Marxuach	la Guaira	Gaspar Fontanals	Isidre Font f.152
1803		l'Havana	Isidre Renter	Isidre Font f.152
1803	Pere Daví	Veracruz	Joan B. Diví	Francesc Fins f.71
1803	Jaume Bunyol	Buenos Aires	Joan B.Bunyol	Francesc Fins f.74
1803		Buenos Aires	Joan B.Sampere	Francesc Fins f.113
1803	Joan B.Serra	l'Havana	Josep Regàs	Francesc Fins f.195
1803		Amèrica	Joan Marxuach Prats	Isidre Fonf f.53
1803		l'Havana	Pau Forns	Isidre Fonf f.73

1803	Jaume Illa	l'Havana	Francesc Marxuach	Isidre Fonf f.78
1803	Gerard Bosch	Buenos Aires	Gaietà Moreno	Isidre Fonf f.78
1803	Cia. Marxuach i Cot	Buenos Aires	Antoni Josep Cot	Isidre Fonf f.85
1803		Buenos Aires	Josep Cortils Viza	Desideri Torras f.394
1803		Veracruz	Carles Oriach	Desideri Torras f.532
1804		Veracruz	Jordi Vidal Gusi	Desideri Torras f.124
1804		Veracruz	Joaquim Clivillés Castells	Desideri Torras f.280
1804		México	Pau Antoni Vilar	Desideri Torras f.434
1804		Amèrica	Francesc Cabanyes Jorba	Nicolau Vergés, f.10
1804		Amèrica	Josep Cabanyes Jorba	Nicolau Vergés, f.10
1804		Amèrica	Francesc Juncadella	Francesc Fins f.69
1804	Josep Vila	l'Havana	Francesc Bruguera	Francesc Fins f.189
1804	Joan Roig	l'Havana	Josep Ferrer	Isidre Font f.2
1804		Nova Orleans	Francesc Juncadella	Isidre Font f.3
1804	Antoni Costa, Vilassar	Montevideo	Andreu Roig	Isidre Font f.4
1804	Melcior Vidal	Buenos Aires	Josep Clarà	Isidre Font f.9
1804	Desideri Brunet	Buenos Aires	Domingo Clarà	Isidre Font f.10
1804	Francesc Tarafa	València de Caracas		Isidre Font f.29
1804	Desideri Alomà	Veracruz		Isidre Font f.79
1804	Francesc Sala	Veracruz	Salvador Sala, germà	Isidre Font f.89
1804	Joan Bta. Serra	l'Havana	Bertomeu Masferrer	Isidre Font f.91
1804	Pere Fornés	Cartagena d'Indies	Mariano Fornés, germà	Isidre Font f.94
1804		Cartagena d'Indies	Joan Bta. Layret, hi torna	Isidre Font f.87

Pilots i mariners mataronins que estan a Amèrica l'any 1803

Esteve	Abra	
Jaume	Agustí Riera	pilot
Marià	Alsina	pilot
Fèlix	Andreu	pilot
Marià	Andreu	
Jaume	Anglada	pilot
Joan	Aprisa	pilot
Frederic	Arenas	pilot
Fèlix	Arenas Clavillat	pilot
Salvador	Arnó	
Joan B.	Aymerich	pilot
Pau	Aymerich	
Pau	Aymerich	pilot
Joan B.	Barriguer	
Gaspar	Basó	
Joan B.	Basó	pilot
Josep	Batlle	
Salvador	Batlle	
Domingo	Berenguer	pilot
Joan B.	Bladé	pilot
Joan	Blader	pilot
Josep	Blader	pilot
Josep	Blader	pilot
Salvador	Blanch	pilot
Joan B.	Boter	pilot
Francesc	Bru	pilot
Gaietà	Bru	pilot
Llorenç	Bru	pilot
Pau	Bru	pilot
Francesc	Brú	
Francesc	Brú	pilot
Gaietà	Brú	pilot
Genís	Brunet	

Francesc	Cabot	
Marià	Campins	pilot
Marià	Campins	pilot
Salvador	Campins	pilot
Salvador	Campins	pilot
Jaume	Carreras	
Jaume	Carreras	pilot
Josep	Carreras	pilot
Josep	Carreras	pilot
Francesc	Casalins	pilot
Pere	Casalins	pilot
Josep A.	Casanovas	
Pau	Casanovas	pilot
Nicolau	Casillanis	pilot
Francesc	Castanyer	pilot
Joan	Castellà	pilot
Bonaventura	Castells	pilot
Joan B.	Codina	pilot
Agustí	Coll	
Felicià	Coll	pilot
Ignasi	Coll	pilot
Ignasi	Coll	pilot
Joan B.	Coll	pilot
Narcís	Coll	pilot
Joan	Colominas	pilot
Joan	Colominas	pilot
Gaspar	Comas	
Josep	Comas	pilot
Bonaventura	Costa	pilot
Josep	Cot	pilot
Josep A.	Cot	
Ramon	Cot	pilot
Ramon	Cot	pilot

Manuel	Enaistes	
Salvador	Esquerra	
Esteve	Famadas	pilot
Joan	Feliu	pilot
Jaume	Ferrer	pilot
Melcior	Ferrer	pilot
Francesc	Font	pilot
Francesc	Font	pilot
Jeroni	Font	pilot
Joan	Font	
Joan Pau	Font	
Josep	Font	
Manuel	Font	pilot
Josep	Font i Blanch	pilot
Carles	Fontanils	
Carles	Fontanils	
Joan B.	Fontanils	pilot
Josep	Fontanils	pilot
Josep	Fornells	pilot
Josep	Fornells	pilot
Pau	Forns	pilot
Pau	Forns	pilot
Josep	Genís	pilot
Antoni	Girabau	
Esteve	Guanyabens	pilot
Esteve	Guanyabens	pilot
Joan B.	Guanyabens	pilot
Francesc	Isern	pilot
Francesc	Julià	
Josep	Lairet	pilot
Josep	Llorens	
Pere	Martí	
Salvador	Martí	

Francesc	Marxuach	
Isidre	Marxuach	pilot
Ramon	Marxuach	
Gaspar	Mas	pilot
Simon	Melé	pilot
Josep	Monmany	
Salvador	Montanyà	pilot
Joan	Mora	
Isidre	Noguer	
Joan B.	Palau	
Joaquim	Pecamins	pilot
Joan B.	Peredejordi	
Joan B.	Pons	pilot
Joan B.	Pons	pilot
Salvador	Prat	
Bonaventura	Prats	pilot
Gaspar	Prats	pilot
Josep	Prats	pilot
Joan B.	Puig	pilot
Pau	Puig	pilot
Fèlix	Pujades	pilot
Miquel	Rafart	pilot
Jeroni	Remer	pilot
Felip	Rios	pilot
Jaume	Roquer	
Jaume	Roquer	
Josep	Ros	pilot
Josep	Ros	pilot
Josep A.	Rossell	pilot
Pau	Rovira	pilot
Josep	Roy	pilot
Joan	Sala	
Josep	Sala	pilot
Josep	Salom	pilot
Jaume	Sans	

A Mataró, la fàbrica de naips més antiga d'Espanya

Jugar era pecat, molt mal vist això de gastar-se els diners a l'atzar i deixar la dona i la quitxalla sense sopar. Perseguit per l'autoritat civil i religiosa i militar. Ve d'antic el vici, de fa molts segles, i és que l'any 1586 l'alcalde de Mataró ja va haver de prohibir jugar a cartes, perquè no podia ser.

Ve d'antic i no té remei i de cap manera. L'any 1840: "en varios parages de esta ciudad y en sus estramuros se está jugando a juegos del azar prohibidos por personas de todas las edades, y aun por muchachos que profieren con esta ocasión muchas blasfemias y palabras obscenas", i timbes en cases particulars i tavernes.

El 1855 els vigilants entren en un d'aquests llocs i s'enduen onze duros. Aviat l'Ajuntament publica un ban: "Es fuera de toda duda que entre todos los vicios que al hombre dominan ninguno es tan inmoral ni de tan funestas consecuencias como el juego. La mejor prueba de ello son las quejas que incesantemente reciben las autoridades de los mismos padres, de los mismos hijos, de las mismas eposas de los obcecados jugadores (..) por que por ello se pierde todo respeto a lo mas sagrado, se altera la paz conyugal, se prescinde del trabajo, se roba el pan a los hijos, se falta a la confianza, reina la mala fe, el dolo, la estafa".

D'aquest vici en vivien els que feien les cartes, i cal explicar que l'empresa més antiga d'Espanya, i encara en actiu, dedicada a aquesta fabricació, la casa Comas, va començar la seva activitat a la ciutat costanera de Mataró, prop de Barcelona, el segle divuit. Com que les dades que s'han publicat dels seus inicis són parcials i equivocades cal esbrinar els detalls dels seus orígens.

De fet ens trobem davant d'una fàbrica que passa per diverses branques de la mateixa família, i la darrera és la dels Comas, que marxaran de Mataró a Barcelona després d'uns cinquanta anys d'activitat[209].

[209] Apart de la nissaga de naipers aquí estudiada, hi ha notícia d'altres professionals: Josep Ripoll (ACM.DNM. Francesc Fins, any 1804, f.80). I Josep Joaní Andreu, que morirà assassinat el dia 16 de juny de 1808 quan l'entrada dels francesos a Mataró (Joaquim Llovet. *Cartes a Veracruz*. Mataró, 1974).

La fàbrica Cosp

Tot comença amb Francesc Cosp Corretja nascut l'any 1729. Era fill de Bernat i d'Anna, i el seu pare un pagès de Navà, potser el llogaret on va néixer el nostre protagonista. A mitjan segle divuit Francesc, casat amb Escolàstica Vilavella, ve a Mataró i estableix una fàbrica de cartes, o naips, com també llegim en els papers antics. Va ser després del 1757 perquè a l'*Apeo* d'aquest any no hi surt, però quan el 1760 neix la seva filla Margarida a Mataró a la partida del bateig diu que Francesc és fabricant de cartes.

Es tracta d'un negoci artesanal modest situat en un edifici al carrer Nou, que comptava amb diversos treballadors per fer tot el procés d'estampació, entre ells algun familiar. Les cartes eren un producte de qualitat, i tot i que no sabem dades de la mecànica comercial, consta que el seu mercat arribava fins i tot a Amèrica.

El mes de maig de l'any 1783 Francesc Cosp té una gran activitat: compra una casa, la hipoteca i fa testament, i dies després, el dotze de juny, morirà. Vet aquí com va anar tot plegat.

La casa, en la que ja tenia establerta la fàbrica, la compra el dia 7 de maig al comerciant Salvador Ribera, un mataroní que en aquell moment era a La Coruña. Es tracta d'un edifici d'un cos i un pis al carrer Nou, amb dues sortides, una a l'esmentat carrer i l'altre al carrer Padró, abans del Mas Creus. Ha de pagar 1.131 lliures, però com que no té tots els diners hipoteca la casa a Bonaventura Quintana, prevere i resident perpetu de Santa Maria de Mataró, que li deixa el dia 28 del mateix mes 724 lliures a un interès de 21 lliures l'any[210].

Francesc, malalt al llit, fa testament el dia 15 de maig. Nomena usufructuària a la muller, estableix la legítima per la filla Josepa i deixa hereva a la filla gran, Margarida, cap altre fill no és nomenat en aquest document[211].

Amb motiu de l'herència es fa un inventari general de tots els seus bens. I és el dia 15 de juliol quan el notari entra a la casa del carrer Nou i detalla tot el que hi ha, començant per la "botiga de fabricar cartas". Hi troba estris de tota mena: paper, premses,

[210] ACA. Notariales, Mataró,Serie General, 0927, Anton Torras, any 1783, ff.334, 352.

[211] Francesc mor entre el dia 28 de maig, quan signa el crèdit esmentat, i el dia 3 de juliol del mateix 1783, quan el notari certifica una còpia del testament. ACA. Notariales, Mataró, Serie General, 0946, Anton Torras, Testaments, 15/5/1783, f.404.

cartró, motlles, patrons de pintar, les andròmines que servien a l'ofici de naiper, i "lo señal o rètol pera posar davant la porta a la part del carrer". Del contingut de mobles i roba de la casa deduïm que Francesc era un artesà d'una classe mitjana baixa.

Hi ha alguna nota d'interès econòmic. Uns crèdits a Salvador Buxadó i Joan Castellar, dos mariners que estan a Amèrica i li deuen 180 lliures. També deuen diners Salvador Roldós i Josep Borrell de Mataró, un total de 426 lliures. I uns d'incobrables: 25 lliures de Jacint Soler de Girona, 8 d'Antoni Saleta de Massanes i 43 de Ramon Jordà de Berga. Poques dades però que expliquen que la seva producció de cartes abastava un territori ample[212].

La fàbrica Tor

Quan Francesc Cosp mor el 1783 l'usdefruit dels seus bens és de la vídua però la propietat de la fàbrica del carrer Nou és de la filla Margarida, que s'havia casat l'any 1776 amb Josep Anton Tor Peradejordi[213], també d'ofici carter, segurament un treballador de la casa que aviat consta als documents com "fabricant de cartas".

---

[212] ACA. Notariales, Mataró, Serie General, 0948, Anton Torras, Inventaris 1777-1800, f.203.

[213] Nascut a Mataró l'any 1751 era fill de l'escultor Francesc Tor, autor del retaule de Sant Desideri a Santa Maria i de Marianna Peredejordi. Dec la notícia a Xavier Clavell. El testament de Francesc al notari Anton Torras, al llibre de testaments de 1786 a 1799, foli.504.

El negoci tira endavant, però no tenim cap detall dels seus progressos. Sabem que les cartes tenien una curiosa marca de fàbrica perquè es conserva un gravat en boix fet per l'impressor Abadal. Es com una carta amb els símbols de l'espasa, el sol i la copa, i la següent inscripció: "Calle Nueva Marca del Tordo". Notem el joc de paraules Tor / Tordo.

Margarida fa testament el dia 25 de setembre de 1801, malalta al llit, del “que tem morir”. Deixa la legítima a les filles Mª Antònia[214] i Mª Teresa, l'usdefruit al marit i la propietat al fill Joaquim Tor Cosp, estudiant de nàutica. Signarà per ella un testimoni perquè: "ha referit serli molt dificultós escriurer no obstant de saberne per la gravetat de la malaltia", i morirà un o dos dies després[215].

Joan Baptista Brunet

A l'entorn de l'any 1800, potser arran la crisi comercial d'aquell temps, les coses no van be al negoci. El 1803 Tor deu 690 lliures a Salvador Casademunt, traginer de Vic: "li estan deven per lo valor de diferents partits de paper (...) per lo consumir de la mia fabrica de cartas". El deute és de maig de 1801 i com que encara no havia pogut pagar pacta un termini de cinc anys i hipoteca la casa com a garantia. L'escriptura recorda que encara no és amortitzat el crèdit de l'any 1783 que va fer Francesc Cosp per poder comprar la casa, o sigui que el deute augmenta, un situació ben precària[216].

Pel que sembla Tor es separa de la l'activitat productiva arran la crisi de recursos esmentada[217]. I ell i el seu fill lloguen la fàbrica per de tres anys, de 1803 a 1806, a raó de 100 lliures

[214] Maria Antònia Tor Cosp es casa amb Gaspar Carbonell Coral (Mataró, 1785), també naiper.

[215] ACM DNM. Francesc Poy, any 1801, f.101. Els seus pares eren difunts. Copia el 27/9/1801 i el 20/9/1831 Gaspar Poy.

[216] ACM.DNM. Francesc Poy, any 1803, f.150. Desideri Torras, any 1810, f.207. Joaquim Llovet. *Els Comas de Mataró, fabricants de cartes*. Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria (Mataró, 1997).

[217] Josep Anton Tor l'any 1804 es casa en segones núpcies amb Teresa Font. El 1811 fan capítols i rep de dot 300 lliures. En un protocol de 1822 encara consta com a fabricant de cartes quan cobra quatre lliures que li devien: "per resta de un compte de cartons y mans de paper que jo li havia venut". Morirà el 28 de setembre de 1830. ACM.DNM. Desideri Torras, 1811, f.129; 1822, f.162.

l'any, a Joan Baptista Brunet també "fabricant de cartas", que era un dels treballadors del casa, i a més li devien 107 lliures[218].

El document detalla que li lloguen: "tots los patrons, moll·llos, prempsa y demés arreus o instruments concernents a la fàbrica de cartas". Però amb la condició que: "la referida fàbrica de cartas dega córrer baix lo nom de mi dit Joseph Anton Tor, cuydant jo de fer posar las firmas als sisos de copes durant dit temps; però sinó acomodaba al referit arrendatari Joan Baptista Brunet que dita fàbrica no corregués per mon compte tindrà obligació de posar son nom en lo As de oros y mudar lo carpete en quiscun dels jochs de cartas que extraurà de dita casa fent vèurer ab axó que anirà per son compte dita fàbrica"[219].

Brunet encara consta com a fabricant de cartes l'any 1807 en un protocol notarial, però el 1810, temps de guerra francesa, marxa a guanyar-se la vida a Caracas amb poca sort, perquè el 1815 havia tornat i feia de teixidor. Notem que en el document esmentat de l'any 1807 signa com a testimoni Francesc Oliveras Colomer que també és fabricant de cartes, i el trobem als registres d'impostos els anys 1815 i 1819[220].

La fàbrica Comas

I ara hem d'intentar situar la nissaga dels Comas en aquest negoci i en la fàbrica que va fundar Francesc Cosp, i no és massa fàcil, perquè hi ha fils que s'escapen. De fet no queda lligat el traspàs de la propietat de la fàbrica del jove Joaquim Tor Cosp al seu cosí Pere Comas. Cal pensar que es va morir i Pere era el parent més proper, de tota manera potser el pare Josep Anton Tor té l'usdefruit perquè el 1826 al cadastre la casa va al seu nom, tot i que aquesta font no és molt fiable[221], tal vegada en morir aquest és quan la titularitat passa als Comas.

---

[218] L'any 1801 Brunet, "jove fabricant de cartes", és un dels dos testimonis del testament de Margarida Cosp. I l'any 1804 ho serà en el segon casament de Tor.

[219] ACM.DNM. Francesc Poy, any 1803, f.129.

[220] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1807, f.102, any 1810, f.207.

[221] Com a font documental els llibres del Cadastre tenen un greu problema. En la llista dels contribuents a l'impost hi ha casos de persones -i potser són moltes- que han mort fa anys. En la recerca de la cronologia per establir els propietaris de la fàbrica de naips del carrer Nou ho podem comprobar, els morts continuen com a titulars molts anys. Però és que el comerciant Fèlix Ruiz continua com a titular del pagament del Cadastre l'any 1834 i havia mort ... el 1796.

La primera notícia d'un Comas a Mataró és de l'any 1781 quan Pere Comas Vilavella, nascut cap a l'any 1755 a Torelló es casa a la ciutat amb Teresa Jonullà Pi, d'una coneguda nissaga local. El registre de matrimoni informa que el seu pare, en aquell moment mort, es deia Pere i havia estat pagès. Però la sorpresa és que la seva mare era Escolàstica Vilavella, la que en aquell moment era la muller del naiper Francesc Cosp, amb qui s'havia casat després d'enviudar. Quan un any després neix Maria, filla de Pere, la padrina és Escolàstica Vilavella, l'àvia. I ell era germanastre de Margarida Cosp, la propietària de la fàbrica en morir el seu pare.

Pere Comas devia arribar de jovenet a Mataró amb la seva mare ja casada amb Cosp, i cal pensar que entra a treballar a la fàbrica de naips per aprendre l'ofici, perquè tant l'any 1781, quan es casa a Mataró, com en els naixements dels seus fills, el període 1782-1794, sempre és descrit com a naiper i a la ciutat no hi havia un altre establiment d'aquesta especialitat.

El seu fill hereu, Pere Comas Jonullà, neix a Mataró l'any 1788 i es casa el 1810 amb Marianna Ricart Domènec, nascuda a Vic el 1793[222]. El moment del casament vivia a Mataró i hi tindrà els seus tres fills els anys 1811-1816.

Però Comas i Marianna Ricart no faran capítols fins el 1817, i aquest document ens informa que Pere havia estat naiper a Mataró i ara ho era a Barcelona[223]. De fet aquest any és gairebé segur que marxa perquè les poques dades cadastrals que tenim el situen a la fàbrica del carrer Nou com a naiper el període 1814-1817. O sigui que podem establir que després de la guerra de la Independència els Comas varen fer anar la fàbrica tres anys. Recordem que Josep Antoni Tor era l'oncle de Pere Comas Jonullà.

Però el que té gran interès en el document dels capítols esmentat de l'any 1817 és que hi podem llegir que el seu pare, Pere Comas Vilavella, present en l'acte davant el notari, és: "també fabricant de cartes de la mateixa esta ciutat [Mataró] y antes del domicili de la de Barcelona". I això tal vegada vol dir que potser en temps de guerra, o abans –quan la fàbrica era

[222] Fills del matrimoni són: Pere (Mataró,1811-?1859), Sebastiana (Mataró,1813) i Sebastià (Mataró,1816). Pere es casa amb Francesca Bover i tenen dos fills: Eduard i Artur. Arxiu Diocessà. Expedients matrimonials. Any 1810. Pere Comas Jonulla i Marianna Ricart Domènech .

[223] ACA.Notariales,Mataró,Serie general,0993, Gaspar Poy, any 4/9/1817, f.118.

llogada a Brunet–, es va desplaçar a la capital a treballar del seu ofici i que va tornar el 1814, per desfer el camí tres anys després.

A l'article esmentat del senyor Llovet hi altres notícies dels Comas. Notem que Pere Comas Jonullà, establert a Barcelona, ven l'edifici de la fàbrica a l'adroguer de Mataró Fèlix Pallarolas el 20 de gener de 1837 per 850 lliures. Però el seu fill Pere Comas Ricart l'any 1850 la torna a comprar pel mateix preu pagat tretze anys abans. I els seus fills Eduard i Artur la vendran definitivament el 1870[224].

De tot tenia, el mercader Annexy

L'inventari del contingut d'una botiga a la Riera de Mataró fet l'any 1826 em va cridar l'atenció per la gran quantitat de pàgines que el notari escriu per detallar tot el que hi havia. Es tracta de l'establiment de Josep Annexy Reinelli, "mercader al per menor", un personatge d'orígens llunyans.

Josep havia nascut l'any 1769 a la població de Macugnaga, una mena de paradís natural, amb llacs i boscos, situat enmig d'una vall glaciar, al peu dels Alps italians i a tocar del Monte Rosa, a pocs quilòmetres de Suïssa, que pels atzars de la història en aquell moment pertanyia al regne de Cerdenya. El motiu de deixar la seva població natal per anar a Mataró no el sabem, però potser no volia anar a treballar a les mines, principal ocupació dels homes en aquell indret d'hiverns inclements. Però com que era un home de diners segur que no va ser aquesta la causa del viatge. La primera informació que l'hi situa és el casament el

[224] Notem que a l'Arxiu de la Corona d'Aragó es conserven quatre plets. Un de l'any 1820 de Pere Comas Jonullà, "del comercio de Barcelona", contra Antonio Francisco Catà de la Vall, de Llavaneres a qui reclama 100 lliures que li deu. Un de l'any 1839 en què Pere Comas Jonullà reclama al seu fill Pere Comas Ricart, "pobre de solemnidad", un pagament, Un altre de 1844 del comerciant Joan Bta. Vilaseca contra Pere Comas Jonullà, i un darrer del 1848 que enfronta Pere Comas Ricart amb el seu fill Sebastià Comas "fabricante de naipes de la ciudad de Barcelona". ACM.DNM. Gaspar Poy, any 1837, f.25. Miquel Torner, any 1850, f.59.

1796 amb Maria Pallaroles Casanovas. I un any després obre la botiga que regentarà fins la seva mort el 1826[225].

Hi ha aspectes de la vida de la família que mostren algunes característiques pròpies del temps. En primer lloc notar que quan l'any 1811 mor Maria, la muller de Josep, aquest es casa dos mesos després amb Maria Monner Visa d'una família de corredors de canvis. La velocitat pot sorprendre, però és que el matrimoni era una exigència de la vida quotidiana i una família sense una dona no podia ser. Els fills, el dinar, la roba i tota l'organització de la casa era a les seves mans, i si una mor cal buscar recanvi, i de seguida. En aquest cas no és així, però sovint la nova muller era una germana de la morta, o una parenta. El mateix any el fuster Joan Baptista Bitxet es casa amb la germana de la seva muller acabada de morir. El problema s'acostuma a sol·lucionar dins el nucli familiar.

Seguint la història de les famílies a través dels llibres de baptismes i òbits de les parròquies trobem aspectes de gran interès i significatius. El gran nombre de fills que tenen els matrimonis i el gran nombre de fills que moren amb pocs anys. En aquest aspecte la família Annexy és il·lustrativa d'aquesta circumstància, en un temps quan per poca cosa et duien al cementiri. El fill de Josep Annexy Pallarolas viurà divuit mesos: "pervinguí a llum de vida, morí algun temps después"[226]. El seu germà Jaume, dels tretze fills que té en moriran nou amb molt pocs anys o acabats de néixer. I el mateix Josep té dos fills del segon matrimoni que moren amb cinc i un any.

Aquesta mortaldat extrema que ara sobta era viscuda amb una certa naturalitat. En una carta que envia a Fèlix Ruiz, l'administrador de la Renda del Tabac a Mataró, una germana l'any 1777, li diu que ha rebut els seus regals, que ha llegit la seva carta a una

---

[225] Josep es casa a Mataró el 29 d'abril de 1796 amb Maria Pallaroles Casanovas (Mataró, 1779-1811). Fills: Josep (Mataró,1799-1821), Jaume (Mataró, 1801-1874), Antònia (Mataró, 1803-1826), Maria (Mataró, 1805-1860), Josepa (Mataró, 1808) i Narcisa (Mataró, 1810-1864). Vídu es casa el dia 27 de març de 1811 amb Maria Monner Visa (Mataró,1779-1850) tenen dos fills que moren petits: Bautista (Mataró, 1813-1818) i Francisca (Mataró, 1815-1816), i també Pau (Mataró, 1812) i Mariàngela (Mataró, 1816). ACM.DNM. Desideri Torras, Testaments 1821-1830, any 1826, f.22.

[226] Ell mateix viurà 22 anys, morint quan feia quatre mesos que era casat, i la seva muller viurà 24 anys. ACM.DNM. Desideri Torras, any 1822, f.93.

persona, que està fent arreglos a la casa i "que se me murió una hija". Tot plegat un detall més, poc rellevant[227].

Un tercer aspecte ens acosta a les maneres de fer d'un grup humà lligat al mon de la menestralia, la classe mitjana del moment. Així veurem com els fills de Josep estableixen llaços familiars a través del matrimoni amb gent d'activitats properes: Antònia es casa amb Josep M. Recoder Dorda d'una família d'argenters; Josep amb Maria Teresa Marxuach Cot d'una nissaga de comerciants; Jaume amb Joaquima Maynou Carbonell que també eren comerciants; Maria amb Francesc Grambiel, comerciant de Perpinyà; i Narcisa amb Jacint Arenas Maynou que tenia una filatura.

Com que Josep Annexy Pallarolas, l'hereu, mort amb vint anys[228], serà el seu germà Jaume qui continuarà la botiga. Notem que Josep era l'administrador de les Reals Loteries a Mataró, un ingrés important. I per exercir el càrrec ha de deixar una garantia de 15.000 rals, per la qual cosa el pare hipoteca la casa de la Riera, valorada en 38.400 rals. En morir, el seu germà segueix amb la loteria i com que ha de deixar una garantia de 25.000 rals, tornen a hipotecar la casa de la Riera que ara, cinc anys després, és valorada en 40.000 rals[229]. Potser aquet 5% d'increment ens indica que després de la guerra de la Independència hi ha una represa dels negocis.

La botiga

Que Josep obra botiga a Mataró l'any 1797 ho sabem perquè a l'inventari fet a la seva mort hi consten dades de dos llibres de comptes, un manual i un major, que comencen aquest any. I ja devia tenir cert patrimoni en arribar a Mataró, perquè en aquest any deixa 1.500 lliures a la seva sogra[230]. En quant a la botiga la té establerta en una casa d'un cos i mig que lloga a la Riera. Com que el negoci tira endavant l'any 1812 la compra. I aquesta operació té una nota d'interès.

---

[227] Veure l'article en aquest mateix volum: *Els Ruiz i els Fortuny. Dues famílies de Mataró del segle divuit.*
[228] ACM.DNM. Desideri Torras, Testaments 1821-1830, any 1821 f.16.
[229] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1816, f.109; any 1821, f.176.
[230] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802, f.250; any 1811, f.331.

La casa era de Maria Padrosa muller del fuster Salvador Cabot, que es veu obligada a vendre-la en temps de la guerra amb els francesos. Explica així les causes: "trobantnos lo dit mon marit y jo oprimits de alguns deutes y obligacions y faltats de medis y recursos per satisferlos y promourer la nostra industria a fi de guañar ab esta nostres aliments, respecte de que las malas circumstancias de la epoca present y las fatals resultas de la actual guerra motivan la falta de feyna del ofici". Diu que està: "situada en un lloch estimable" i que val 4.500 lliures (48.000 rals). La comprarà Josep que: "ja de molts anys la habita a títol de lloguer y li convé perque te en ella la sua botiga de quincalla y respecte de que li resultaria un gran perjudici de haver de transferir en altre puesto la sua botiga y habitació"[231].

Ara cal donar un cop d'ull a l'inventari esmentat fet l'any 1826, que és una font de gran interès per conèixer de dins una botiga i els consums del moment, el que comprava la gent[232].

En primer lloc el notari anota els deutes trets de diversos llibres contables: "llibre major de la botiga que comensa als setse maig mil set cents noranta set y acaba als vint y tres juny mil vuit cents vint y sis", de les: "tres llibretas manuals de la botiga que comensan en lo añy mil vuit cents tres y acaban en lo juliol de mil vuit cents set", i del "llibre gran manual de la botiga que comensa als tres agost de mil vuitcents set y acaba en lo vint y tres setembre de mil vuit cents vint y sis".

Hi ha anotat el que deu la gent, que en general són de Mataró, però també d'altres poblacions. Així sabem que comerciava amb Alella, Arenys de Munt, Arenys de Mar, Calella, Òrrius, Premià i Llavaneres. Però també amb Barcelona, Palautordera, Sant Celoni, Granollers, i pobles més llunyans: Olot, Vic, Tortellà, Sant Feliu de Guíxols, Sant Esteve d'en Bas i Torredembarra. També Palma de Mallorca i València. I tenia de client a Joseph Antonietti d'Itàlia. També envia productes a Amèrica, i una d'aquestes operacions va sortir malament i Josep Fornells, el capità del barco, no vol pagar les 2.690 lliures que deu[233].

---

[231] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1812, ff.432, 438.
[232] ACM.DNM. Desideri Torras. Inventaris 1811-1845, any 1826, ff. 218-237. El seu patrimoni el forma el contingut de la botiga, la casa de la Riera i dues cases al carrer Sant Ramon que havien estat de Desideria Pallarolas. ACM.DNM. Desideri Torras, any 1825, f.265, 362.
[233] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1816 ff.245, 254.

El centre de l'establiment era un: "taulell de fusta amb calaixos amb panys i claus de ferro que volta tota la botiga" i un "escriptori de fusta amb papers de l'administració de Reals Loteries", que era al mateix local. I hi havia productes de tota mena: de roba i us personal, eines i instruments de treball de llauner, de fuster i altres oficis, però sobretot d'activitats tèxtils. També joguines, instruments de cuina, un conjunt ben variat.

En l'inventari hi ha mesures que ara no s'utilitzen tot i que jo mateix les he fetes servir quan era jove: la grossa, un conjunt de dotze dotzenes de qualsevol producte; la mà, una mesura pel paper que consistia en vint-i-cinc fulls, i la resma un conjunt de vint mans; la lliura, unitat de pes dividida en dotze unces i que correspon a 400 grams; i la cana, una mida de longitud, més o menys un metre i seixanta centímetres, o també vuit pams.

Productes de la botiga Annexy de la Riera l'any 1826

agulles de cap
agulles de cosir
agulles de cosir fardos
agulles de fusta i vidre de monyo
agulles d'enllardar
agulles grogues
aixetes de boteta
anells, arracades i creus d'estany
anelles de cortina, ferro i llautó
anelles de llautó per quadre
anelletes d'orella
ànimes de fusta per botons
ànimes d'os
arracades de vidre
badaines per fuster de ferro
baletes de picó
barrines angleses
bastons de canya índia
bastons de fusta amb poms de figures i virolles de llautó
bastons de fusta, jonc i bambú
beta blanca
beta blanca de frare
beta encordillada
bocadillos de banya
boix de barnilla
boixets
boles de sabó
bosses de granets
bosses de seda de colors
botelles de terra plenes de tinta
botetes per posar tabac
botons antics d'os
botons de banya
botons de banya fosos
botons de mà de perla a l'antiga
botons de Mallorca per camisa
botons de llautó, plom i acer
cadenes de llautó per rellotge
cadenes de metall per rellotge
cadenilla de color de plata
caixons de llauna
caminadors de seda negre
candelers d'estany
canonets de fusta
canonets d'os per posar agulles
canons de xicranda
capses de cartró per posar tabac
capses de papallones
capses de tabac de fusta i llauna
carteres de cuiro per barbers
cascavells de llautó
cinta de cotó per elàstics
cinta de ras de colors
cintes de cotó negres i blaves
cintes de fil negres i verdes

cintes de fil negre i blau
cintes galó de cotó negre i blau
cintes de rellotge
cinturons de colors imitats a pel
claus de rellotge de llautó
coberts de boix i ferro
collarets de vidre
compassos de ferro i de llautó
copes de vidre
cordó de cotó blanc
cordó de cuiro per bastó
cordó de seda de colors
cordó de seda i cotó
cordó de seda negre per collarets
cordó de seda per davantal
cordó verd d'estam per botelles
cordons de braçalet de seda
cotó blanc
cotó comú per cosir
cotxes per criatures amb capseta
cristos de fusta de boix
cristos d'estany
cubs per ampolles
cubs per vasos
culebres
culleres de prendre de magraner
diccionaris francès a espanyol
elàstics de seda, de pell i de cotó
ampolletes d'aigua de colònia
enformadors de ferro
entrades de calaix
esca
escarpelles antigues de militar
escarpidors de banya
espaviladeres de ferro
esperons d'acer
espiguilla amb baqueta, d'or i plata
espiguilla de color d'or fals
espiguilla vermella
estoig de fusta de ganivet de muntanya
estoig de paper per tisores
estoigs de cartró per ulleres
faixes de seda carmesina
faixes vermelles d'estam, alguna folrada
fanals de paper
ferradures per botes i sabates
figures d'homes petits de fusta
fil blanc "a la moda"
fil blanc de sabater
fil blanc i roig de cosir
fil blanc per fer puntes Neptuno
fil cru gruixut
fil de lli i cànem
filferro de llautó
filferro prim
flascons de cartró per pólvora
fleumes d'albeitar
florons per quadres
forquilles amb mànec de fusta negre
forquilles de ferro amb mànec de fusta
frontisses
fusteta
gafes per cordar el corbatí els capellans
gafets de ferro i d'arguimia
gafets i gafetes per capes
gafets per tisores
galó de sabater
galó de seda de colors
ganivets de butxaca
ganivets de taula, mànec de fusta
ganivets grossos amb mànec de fusta negre
gerros de pisa
gorres de cotó blau amb llista vermella o blanca
gorres de seda negra
grana de vidre
granets d'abolori
grans sultans de fusta
guants blancs de seda i cotó
guants: cabritilla, ante i camussa
guants grocs de camussa
guarnicions de gipó
gúbies de ferro
hams per pescar
jocs de cartes extrafines
jocs de dòmino
jocs de llautons per calaixera
jocs de loteria de cartró
jocs de medalles dels Dolors
fuets de bou
llanterna màgica
llapideres de fusta
lli per obrar
llibrets de fumar
llibrets per escriure
lligacames de seda de colors

llimes
lluquets
mànecs, fusta de lesna de sabater
manegots de cotó negre
manegots de seda negra de teler
marcs de llata
medalles de llautó
mirallets rodons amb capsa de fusta
miralls de tauleta
mitges de cotó blaves i blanques fetes a l'agulla
mitges de cotó fetes al taler
mitges de fil blanc
mocadors de cotó per mocar
mocadors de seda de colors
mocadors de seda pintats
moratilles de seda, negre i verd
nacra
navalles franceses amb mànec de banya i fusta
nines i figures d'animals de fusta
nines i figures de cartró i de fusta
orinals de pisa
hòsties de diversos colors
palandenga de seda de colors
palillos d'os per brodar
panys de calaix
panys de porta gran
paper blanc
paper blanc amb marquilla
paper blanc francès
paper pintat
paraigües
peces de ballatel
peces de beta de fil, negre i blau
peces de beta encordillades
peces de cotó negre
peces de paper d'arrambador
pedres d'afinar navalles
perles ordinàries
peus de rei
pilotes grosses
pintes de banya a la moda
pintes de banya de caragol
pintes de banya per caps de dona
pintes de banya per pentinar
pintes de boix i boixera
pintes de banya per monyo
pintes de bany amb ribet daurat
pinyetes de llautó
pinzells de emblancar
pipes enllautonades
pipes per fumar de porcellana
piquetes de cristall de colors
pitos de fusta
plates per espaviladeres
plats de pisa
plomes d'escriure
pons de bastó
pots de pomada
punters de fusta pels sabaters
puntes de ferro
puntes de filaberquí, de ferro
quinqué de llauna pintat de verd
raspalls de roba
raspalls per netejar botes
raspalls per raspatllar roba
rellotges de fira falsos
rets de seda negra fet a l'agulla
ridícul de senyora color de carn
rosaris de catxumbo del Roser i dels Dolors
safatetes petites de xarol
salers de cristall
samfoines
seda de colors argentada
seda negra i colors per cosir
seda negre per puntes
segre negre argentada
serres de ferro per fuster
sivelles de cinturó per senyors
sivelles de sombrero
sivelles d'elàstic
sivelles d'estany
soguilles d'or fals
tafetà per talls
tanques de llautó per collarets
tanques de vidriera
tantos per jugar
targetes blanques
tatxes grogues
tinters de fusta
tinters de sola, banya i fusta
tirabotes de ferro
tisores de ferro
tissú blau
trempa plomes amb mànec d'os
trena
treneta de cotó i de seda de color
tumbaga de llautó
hule negre

hule negre per comprar-los
ulleres amb guarnició d'acer
ulleres de collaret
ulleres de llarga vista
ulleres de nas part amb guarnició de plom i barnilla
una gramàtica francesa
vanos ordinaris
vanos amb peu de fusta
vanos de València
vasos d'aiguardent
vasos de cristall
vasos de cuiro
vellutets negres
vidres de diferents mides
vidres de rellotge
viroles per botó
virolles de paraigua
xeringues d’orella d'estany i os
xinxes de mig any
xiulets de teatre

Quan canviaven el nom a la plaça del poble

Passejo aquesta tarda de primavera pels camins de Sant Gregori i m'acosto on hi ha el veïnat vell, envoltant l'església. Quatre cases, algunes de pedra gastada, al bell mig d’un pla. D’antic aquí hi feien parada els pagesos que treballaven terrasses i horts, quan visitaven el recinte sagrat el diumenge per saludar a Déu i parlar amb amics i coneguts. Un castell de senyors rics a la vora, de lluny té presència però l’han llimat i sembla acabat de fer. Resseguint les coses d’abans, poques, n'hi ha una que m'ha cridat l'atenció, una làpida encastada en una paret que diu "Plaza Real 1823". I m'ha agradat trobar-la perquè se de què va la història, i segur que és una peça tal vegada única d'un passat de sang.

La guerra de les làpides comença amb la constitució de Cádiz, quan ordenen que a totes les places dels pobles d'Espanya n'hi ha de lluir una que digui "Plaza de la Constitución (...) el símbolo de la libertad que con esplendor y magestad brillaba en los pueblos". I això és cosa d'un notable barceloní: "La denominación de Plaza de la Constitución fue ideada por el diputado constituyente por Cataluña D. Antonio Capmany y Montpalau, por otra parte secretario de la Real Academia de la Historia, que el 11 de agosto de 1812 propuso que a partir de entonces las plazas mayores de todos los pueblos y ciudades de España cambiaran sus nombres y que la nueva denominación se expresase en una lápida. La propuesta fue aprobada pues se consideró que la iniciativa permitía comprometer a aquellas corporaciones municipales

dubitativas con el ideario de la carta magna así como acercar la Constitución a la ciudadanía".

Solemnes actes hi ha a totes les poblacions amb motiu de la inauguració del monument, memòria de la nova llibertat, però els que en aquell dia de glòria varen sortir al carrer eufòrics no sabien que l'haurien de treure al cap de pocs mesos.

Les coses de la política traïdora varen fer que quan Fernando VII torna a ser absolutista prohibeixi aquesta manifestació de sobirania nacional. Va ser l'any 1814 quan totes les làpides varen desaparèixer amb violència. A Cartagena: "fue vilipendiada, ultrajada, despreciada, rota a balazos y quemada por la fuerza armada".

Passen anys i arribem al 1820, una revolució i tornen els canvis a les parets: "En la plaza mayor de cada pueblo estaba colocada, con arreglo á un decreto de las Cortes, una lápida ó tabla con la inscripción de Plaza de la Constitución. Los exaltados, que llamaban a este pedazo de mármol ó de madera el símbolo de sus libertades, se reunían delante de el para entonar canciones patrióticas, y no dejaban de saludarle en todas sus algazaras"[234].

En la guerra civil que es viu en aquest temps és un no parar de treure i posar: "La primera diligencia que hacían los realistas cuando entraban en un pueblo era derribar la lápida y a veces ponian en su lugar un crucifijo. En el mismo sitio donde estaba antes la lapida constitucional hay ahora en casi todos los pueblos otra lápida con el lema de Plaza Real, y los realistas suelen tener con esta las mismas atenciones que los exaltados tenían con la otra". Però a vegades un poble que havia fet el canvi passava un altre cop a mans dels contraris. A Cardedeu: "El 27 de marzo de 1823 se presentó una compañía de migueletes o voluntarios, cuyo comandante se ignora, y exigió 19 libras de multa por no haverse repuesto la lápida que los realistas havian derribado".

Varen acabar guanyant els dolents amb el cop de mà de cent mil fills d’importació. I tornen els canvis: "La Junta provisional de Gobierno de España é Indias se halla instruida de que una de las primeras atenciones de los Gefes militares realistas, ha sido derrocar las lápidas llamadas Constitucionales, conforme han ido poniendo en libertad á los pueblos; pero como puede suceder que aun permanezca este monumento en algunos otros del pais libre,

[234] *Examen crítico de las revoluciones de España de 1820 a 1823 y de 1836* (Paris, 1837).

ha venido S.A.S. en resolver desaparezca de todos ellos y de los que en lo sucesivo vayan saliendo de la opresión de los anarquistas; y que en lugar de la inscripción de Plaza de la Constitución, se ponga la de Plaza Real". Vet aquí que a finals de l'any 1823 tot torna a estar endreçat, i a Sant Gregori la inscripció encara continua al seu lloc, notable pervivència.

Però la història continua. Resulta que el rei també es va morir i va ser l'any 1833. Guerra carlista dels que volen que demà passat sigui com abans d'ahir, però els liberals s'espavilen i la batalla durarà cent anys. I tornem a canviar les pedres. És el 1835 quan floreixen places constitucionals arreu, però una mica si vols no vols, amb alcaldes que no tenen pressa, fins que el novembre de 1841 s'ordena: "se coloque una lápida en la plaza principal de todos los pueblos con la inscripción 'Plaza de la Constitución'". I aquí ho deixo, perquè de fet la cosa continua fins gairebé ara mateix.

Gràcies Déu que la pedra és un material bé de preu !

En Llauder vol ser soldat, i serà general

Plana magnífica d'horts amb sínies que la reguen. Tarongers d'olor fràgil i molta gent que hi treballa. Veïnat d'Argentona que aviat serà de Mataró i al mig la Torre Llauder, a tocar del Camí Real de Barcelona. Tragí de tartanes, carros i els que passen amunt i avall. Sol de diumenge, i un dia aquí, en aquest casal medieval que el segle divuit decoren, hi va néixer l'any 1789 en Manuel Llauder Camin, un dels personatges rellevants del segle dinou espanyol. General i tantes coses de manar.

La seva mare, na Tecla Camin va morir quan ell tenia vuit anys, i el seu pare, en Manuel Llauder Rubies, quan en tenia nou. Nissaga de propietaris amb terres i diners, l'hereu va ser en Josep Francesc, el germà gran. I dos senyors de Mataró varen fer de tutors als pubills: el prevere Josep Camin i Campllonch i el metge Josep Mandri.

En la seva biografia Manuel explica que va passar: "mis primeros años en los colegios de la escuela pia y de Belén en Barcelona". I després va haver de decidir què fer de la seva vida,

perquè a casa hi ha l'hereu i ell s'ha d'espavilar, això sí, amb l'ajuda del patrimoni familiar, que els testaments ja es cuiden de deixar-ho tot lligat.

I és el 1805 quan ell i el seu germà Josep Francesc van a cal notari, tenia setze anys i ha de deixar ordenat el seu futur decidit a seguir: "la carrera militar entrando de cadete en el regimiento infantería de Ultonia". Vet aquí la prosa legal que ho explica: "per ma carrera y amés volgué y manà dit mon pare degués son hereu com ja seria de sa obligació mantenir o subministrar las asistencias necessarias a mi dit Don Manuel en la carrera dels estudis o armas, segons las posibilitats de sos bens y a la prudencia dels tutors. Y haventme jo inclinat a la carrera de las armas esperant com espero entrar a servir de cavaller cadet en un dels regiments de infanteria de sa Magestat (que Deu guarde). Y desitjant jo que a mes dels vuit reals de velló diaris que te asseñalat sa Magestat degan tenir de assistencias desa casa semblants cadets me entreguia dit Don Joseph Francisco Llauder y Camin mon germà, hereu universal dels dits meus pares, tres reals mes diaris a mes de assò me dónia y entrèguia los vestits y equipatge que se acostuma donar a semblants cadets al entrar a servir, sens que per dits vestits y equipatge sem relleve cosa alguna de mes llegítimes".

El seu germà està d'acord i diu que li pagarà a compte de la legítima: "mentre sigui cadet y no gozarà del grau i sou de oficial (...) y conseguit est lo goze del grau y sou de oficial [capità] cessaré de donar com cessar deuran ditas assistencias y pagaré al mateix mon germà los expressats llegats a saber lo que fàltia fins a la quantitat de dos mil lliuras". Per tal de garantir l'operació hipoteca: "todo aquel molino arinero (...) vulgarmente nombrado el Molino de Llauder, del qual molino percibo de renta annual mil libras moneda catalana".

En Manuel es fa militar i aprèn l'ofici, i l'aprèn be, així que tres anys després, i formant part del regiment d'Ultònia, participa el mes d'agost en algunes batalles del setge de Girona pels francesos. Tenia dinou anys i hauria de lluitar en moltes més. I de general el veurem[235].

---

[235] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1805, f.156 i ss.

A Mataró agrada la guerra d'Àfrica

Com que els marroquins assetjaven les ciutats espanyoles de Ceuta i Melilla l'exèrcit comanat pel general O'Donnell passa l'estret a posar ordre. És el setembre de l'any 1859, i ho va aconseguir amb pocs mesos de lluita. La famosa batalla de Los Castillejos la guanya el general Joan Prim i la Reina el nomena marquès. Però el darrer capítol del conflicte s'escriu el febrer de 1860. El dia tres arriben cinc-cents voluntaris catalans i l'endemà comença la batalla final. Acaba la guerra el dia sis quan els espanyols entren a Tetuán:

Del día seis de febrero
nos tenemos que acordar.
Entramos los españoles
en la Plaza de Tetuán.

Les batalles agraden a les classes populars. Quan Espanya declara la guerra al Marroc: "La reacción del pueblo fue de un entusiasmo delirante y la mayoría de los partidos políticos respaldaron la iniciativa de O'Donnell. En las semanas siguientes se abrieron centros de recogida de pertrechos, donados por las gentes y de reclutamiento de voluntarios, particularmente en el País Vasco y Navarra, donde se inscribieron numerosos carlistas, así como en Cataluña, donde el presidente de la Diputación de Barcelona, Víctor Balaguer, se encargó de organizar un tercio de voluntarios, que se pondría directamente al mando del general Prim"[236].

És notable l'impacte emocional de la guerra, d'alguna manera a Espanya es reviu aquell sentiment de comunitat nacional tant viu en temps de la guerra del francès. La gent surt als carrers: "por doquiera se veía movimiento, agitación, entusiasmo ... por la gloria y honra de la nación española". I en quatre dies tot era batejar carrers i places amb el nom de Tetuán. Des de les capitals a minúsculs poblets com Cabanes a la província de Girona o Montehermoso a Extremadura, tothom volia participar d'aquella victòria sensacional i fer-la seva per sempre.

[236] Wikipedia

I per memòria dels segles la Diputació de Barcelona encarrega al notable pintor Marià Fortuny el famós quadre *La batalla de Tetuán*. Una escena de glòria militar presidida pel general O'Donell que té al costat els voluntaris catalans amb barretina. I com que per la glòria no ve d'un pam, el dels pinzells, fill de Reus, els hi fa un quadre de deu metres.

I és que les batalles agraden quan les guanyes. Com la vibració que va encomanar als italians la invasió d'Etiòpia. Una multitud oceànica va sortir al carrer de tots els pobles d'Itàlia per sentir la veu de Benito Mussolini per la ràdio: "Tutti i nodi furono tagliati dalla nostra spada lucente e la vittoria africana resta nella storia della patria, integra e pura, come i legionari caduti e superstiti la sognavano e la volevano. L'Italia ha finalmente il suo Impero".

Això és antic. Charles Mackay[237] ho explica, i és l'any 1841: "En llegir la història de les nacions veiem com els individus tenen els seus capricis i les seves peculiaritats. Les temporades d'entusiasme i de temeritat, quan no es preocupen del que fan. Veiem comunitats senceres que de sobte fixen les seves ments en un objecte i es tornen boges en la seva recerca. Com milions de persones es converteixen tots junts, impressionades per una il·lusió, i hi corren darrere fins que la seva atenció és atrapada per alguna nova bogeria, més captivadora que la primera. Veiem de sobte a una nació, des de les classes altes a les baixes, presa pel violent desig de la glòria militar. Una altra embogir de sobte per una obcecació religiosa. I a cap recuperar els sentits fins que s'han vessat rius de sang i sembrat una collita de gemecs i llàgrimes que serà recol·lectada pels seus descendents. (...) Els homes, s'ha dit amb encert, pensen en manada i es tornen bojos en ramat, mentre que només recuperen els seus sentits lentament, i un a un". I Nietzsche també va dir alguna cosa d'això: "La bogeria és molt rara en els individus, però en els grups, els partits, els pobles i les èpoques és la norma".

Però tornem a Catalunya, terra de febres intermitents, que l'amic Mackay hauria entès. I tornem a Mataró, perquè matar moros a canons va agradar molt. Ho explica en Josep Gualba que hi era: "La Bandera española tremola en Tetuán. A las 8 y 1/2 de la mañana del día 7 febrero de 1860 se recibió la siempre fausta noticia de la toma de Tetuán por las tropas españolas.

---

[237] Charles Mackay. *Memoirs of extraordinary popular delusions and the madness of crowds* (London, 1841).

Flecháronse al vuelo las campanas, se cerraron los talleres, el pregonero acompañado de una música y precedido además de un corro de muchachos que victoreaban al ejército, al General en Gefe, a la Reyna y a la Patria, leyó en las bocacalles el parte telegráfico en que se anunciaba tal acontecimiento. La música continuó después tocando por las calles entusiastas himnos y por doquiera se veía movimiento, agitación, entusiasmo y preparativos para adornar algunas fachadas entre las que descollaba la del Casino Filarmónico, que iluminada de noche por el gas producía un escelente efecto como y también la de las Casas Consistoriales. Las iluminaciones fueron generales y corrieron durante la noche comparsas de coros. Hubo baile en el Gran Salón y en el Casino Filarmónico y en el nuevo Casino que se abrió el día 2 Orfeo, y además función en el Teatro. El Casino Mataronés no pudo dar baile porque no encontró música. (...) Día 8. Iguales festejos que el día anterior, iguales muestras de satisfacción por el nuevo hecho de armas que tanta importancia dará a España ante los ojos de Europa. Como en el día anterior hubo iluminaciones, notándose entre éstas la plaza de Cuba adornada por los obreros de la fábrica de Roca. Hubo baile en el Mataronés"[238].

El dia 9 de febrer l'Ajuntament envia una llarga felicitació a la reina: "Señora: Desde que las armas españolas brillaron al fulgor de los rayos del ardiente sol de Africa, cada dia que ha transcurrido lo ha sido de esplendor para el trono de V.M., de gloria para la Nación Ybera y de júbilo y de entusiasmo para vuestros leales súbditos. Depuesto en aras de la patria todo desacuerdo político, una sola ha sido la aspiración de todos, y esa aspiración se ve cumplida, universal por consiguiente es el regocijo y el entusiasmo. Las continuas y si por una sola vez interrumpidas victorias que acaba de obtener nuestro esforzado ejército, humillando a cada momento el salvaje furor de las huestes marroquíes, y la ocupación de la importante ciudad de Tetuán formaran la página mas brillante en la historia del glorioso reinado de V.M.

Si la España supo un dia arrojar de su hermoso suelo los hijos del falso profeta que le aportaran la esclavitud y la mas infamante degradación; hoy invade sus playas, hoy sus tostadas arenas pisa

---

[238] Francesc Costa. *Josep Gualba, cronista de Mataró (1873-1876)* (Mataró, 1985).

para librarles a ellos de la opresión y de la abyecta esclavitud en que se hallan sumidas, para hacerles participes de la civilización europea y para sacarles del oscurantismo que les impeliera a los feroces escesos que han producido esta inevitable y gloriosa lucha.

Y ¿quien esto hace? Una Reina magnánima y bondadosa, dignísima sucesora de la primera Ysabel; un ilustre caudillo que con su pericia, indomable valor y acendrado patriotismo, cual otro César, lleva consigo la fortuna y la seguridad de la victoria; un ejército modelo de virtudes y de disciplina, tan valiente como sufrido, que bendiciendo los contratiempos con que la Providencia quiere probarle, se goza en ellos porque han de hacer mas brillante el triunfo que le aguarda; un pueblo en fin que aprestándose al grito de guerra a toda clase de sacrificios, sin reparar en su magnitud y casi sin consultar sus fuerzas, al llegar el día de la Victoria exhala unánime con un grito atronador el júbilo que no puede contener dentro de un pecho.

¡Que mucho pues, que la España sea hoy la admiración de todas las naciones del mundo, y aun de aquellos que querían creerla postrada y abyecta, e indigna de figurar a su lado! Hoy han debido reconocer que el León Español adormecido solo por el beleño[239] de intestinas discordias, conserva toda la grandeza y bravura con que siempre supo humillar al que a ofender su dignidad se atreve.

En momentos tan felices el Ayuntamiento de la ciudad de Mataró, recogiendo los votos de todos sus administrados, tiene la alta honra de ofrecerlos en el sentido espuesto a V.M. cuya preciosa vida ruega al cielo conserve dilatados años para la gloria y prosperidad de la Nacional Española".

I quina bogeria popular quan el dia 11 de maig arriben amb el tren des de Barcelona vuit mataronins dels *Voluntarios de Cataluña*, els nous almogàvers: “los que habiendo derramado con entusiasmo su sangre por la gloria y honra de la nación española tanto habían a la vez enaltecido el buen nombre de Cataluña. (...)

[239] El beleño (*Hyoscyamus*) és una planta de propietats narcòtiques i sedants que produeix somnolència.

El mataroní Josep Dansa, voluntari a Àfrica

A las once de la mañana de este día han llegado los voluntarios con su citado gefe D. Francisco Fort, siendo recibidos con una banda de música por el Cuerpo Municipal, autoridades civiles, militares y eclesiásticas y por un inmenso gentío. Han obtenido una completa ovación; recibiendo incesantes aclamaciones y cayendo a su paso sobre ellos una lluvia de coronas de laurel, ramos de flores y poesias, hasta al llegar a las Casas Consitoriales, en cuya sala capitular el Sr.Alcalde ha manifestado al Sr.Fort cuan agradecida estaba la ciudad a la deferencia que para con ella había demostrado dignándose realzar con su presencia la entusiasta acogida que daba a sus hijos. Y el Sr.Fort muy commovido le contestó haciendo un grande elogio de los voluntarios por su valor, subordinación, sufrimiento y honradez,

concluyendo con inculcarles que no olvidaran en el seno de la familia las virtudes que habían demostrado en el campo de batalla.

Luego se ha dirigido la comitiva a la llamada *Sala nueva* donde se ha servido un rico almuerzo, a cuyo final cesando las músicas se han pronunciado entusiastas y patrióticos brindis, siendo ardientemente vitoreada S.M. (Q.D.G.), así como el Duque de Tetuán, el Marqués de los Castillejos, el Ejército, los voluntarios y su bizarro Coronel, que repitiendo las seguridades de su agradecimiento pidió al M.Y. Ayuntamiento que se dignara admitir una espingarda cogida al enemigo ya que tan bellamente representada estuvo Mataró en la lucha por sus ocho hijos. La esposa del Sr.Fort ofreció igualmente remitirle una gumía[240].

Al salir del banquete se dirigió el cortejo al Colegio de Valdemía y recorrió varias calles recibiendo los voluntarios y su digno jefe las mismas ovaciones que por la mañana, y al llegar a la estación del ferro-carril el Sr.Fort se volvió hacia el pueblo extraordinariamente commovido y con voz embargada solo pudo decir que en cualquier parte que un mataronés le encontrara hallaría en él un amigo.

Al partir el tren se han repetido las aclamaciones con frenético entusiasmos; y el Ayuntamiento que había ido a despedir el Sr.Fort acordó allí mismo que se hiciera todo constar para perpétua memoria en el Manual de acuerdos; en cuyo cumplimiento se formaliza la presente que firma el Sr.Alcalde".

Per cert l'endemà mateix de tant sentida cerimònia un voluntari, en Jordi Vidal, demana als regidors feina de sereno, i li diuen que ara no pot ser, que ja li diran alguna cosa.

Alegria a vessar pels carrers, però queden les factures. Sempre queden les factures, després de les alegries. Els rebuts arriben el dia 1 de juny i es paguen les despeses de les festes de la partida d'imprevistos: Tomás Caballol cobra 237 rals "por el arreglo de la Casa Consitorial y tablados de música", Francisco Javier Cañas 570 per la cera, Antonio Cabot 635 pel pa, Bruno Vila 776 per la música, José Ballescá 88 pel "alquiler de damascos y arreglo del teatro", Feliciano Julià 120 "por la conducción de los gigantes", Bernardo Fabrellas 74 "por peinar dichos gigantes, vestirlos y arreglar sus trages". En total 1.729 rals que costen els "festejos

---

[240] L'espingarda és una escopeta de xispa de canó molt llarg, i la gumía un punyal en forma curva, tots dos utilitzats en aquest temps al nord d'Àfrica.

dedicados a los voluntarios hijos de esta ciudad", que s'havien de cobrir amb una suscripció popular, que arriba a aplegar 1.542 i de diners a caixa no n'hi ha.

I encara hi havia més despesa a la vista perquè han de passar per la ciutat la reina Isabel i també el general Prim. Un dineral. Així que el dia 29 d'agost el regidors fan números i diuen que la broma costarà seixanta mil rals i com que no els tenen els busquen i no troben cap societat ni banc que els hi deixi. Després d'anar fent pena troben una ànima caritativa que no té por de deixar una quantitat tant crescuda: la Caja Sucursal de Barcelona, favor que cobren al 7%[241].

Ara la memòria de la guerra la podem resseguir encara a les places i carrers de tantes ciutats i a llibres de memòries, pintures i cançons. Però han passat dos segles i a les famílies dels que hi varen deixar fills ja ningú no recorda: "su valor, subordinación, sufrimiento y honradez".

Escenes matrimonials vuitcentistes

Casar-se, perquè la vida és així

En Joan Baptista Bitxet, de Mataró, diu que és fuster de ribera i que vol passar per l'altar amb la donzella Josepa Mora. Temps fràgils de guerra, el 1811, i a casa necessito una senyora. Per aquest motiu dóna poders al ciutadà honrat Fèlix Campllocn i Guarro per anar: "ante su Santidad, o ante el eminentisimo señor nuncio apostolico (...) para poder lograr el deseado matrimonio". Resulta que en Joan era vidu i ara es volia casar amb Josepa, germana de Mariana, la que havia estat la seva muller, i per això ha de demanar permís a les autoritats eclesiàstiques.

En aquells temps l'amor romàntic encara no s'havia descobert i tot era més senzill: un home i una dona i treballar. I et casaves amb qui tenies a mà, un parent, el veí. El primer matrimoni civil de Mataró, l'any 1869, el protagonitza el teixidor Ramon Ricart que havia vist morir la seva muller Rosa Rumañà. Ara es casa

[241] ACM. Acords Ajuntament de Mataró, 22/1, 9,24/2, 11,12/5, 1/6, 29/8/1860.

amb la neboda soltera, Rosa Serra Rumañà, i no va haver de canviar ni de nom: Roseta tens el dinar?

El segon matrimoni civil, el del teixidor Ignasi Salvà, vidu de Cristina Berengué, el fa amb Antònia Berengué, la neboda vídua. Per aquell temps Ricard, fill del mataroní i gran revolucionari Joan Amich, es casa amb Encarnació Bert, i quan aquesta mor amb la cunyada Flora Bert. Notem que amb la família encara hi vivia una altre cunyada, per si de cas. Allò de "las oscuras golondrinas" queda molt be, llegit[242].

Els escàndols de la Sebastiana

El mataroní Josep Bassas, comerciant de fustes, diu que el pagès Pau Tayà, veí de Sant Fost, germà de la seva dona, no s'ho va passar gens be amb la pròpia, i que: "después de haber tenido mucho que sufrir por razón de los desvios que havia experimentado de Sebastiana Tayà Oller su consorte, en el testamento con que murió le nombró por albacea y tutor y curador de los hijos que dexó".

Es tracta de tres noies boniques i espavilades, la més gran de dotze anys. Però la mala bèstia de la mare no deixa que s'hi acosti, fins i tot fa un plet: "impidiéndole el exercicio de las funciones de tutor y curador a pesar de que el marido por razón de su desarreglo de vida no la había dexado el usufructo". De fet es deia Sebastiana Oller, el notari escriu Tayà de cognom pel costum d'agafar el del marit.

Tornem a sentir què diu en Bassas: "tiene en el dia en su poder las dos hijas menores sirviendo en actualidad la mayor en una casa muy honrada de la parroquia de Martorellas, causando empero un público escándolo a las menores y a toda la parroquia de San Fost y lugares cincunvecinos con su pública disolución (...) en el estado de viuda ha parido dos veces, hallándose en el dia en cinta sin haber procurado jamás estar recogida durante sus preñados, lo que ha motivado una pública murmuración y escándolo (...) siendo este el tercer embarazo de después de la muerte de su marido".

[242] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1811, f.38.

El cunyat demana a les autoritats judicials que la tanquin perquè és un desastre total i la seva casa és: "abrigo de gentes de mala conducta". Es tracta: "que se la recluya para salvar el preñado y evitar el escándolo de que se quexa el rector y todos los vecinos honrados de aquella parroquia (...) corriendo la carrera de su disolución no duda cometer otros excesos y teme esta parte que se arroje a otros mayores y que llegue a cubrir de oprobio e ignomínia a varias de las famílias honradas de labradores de distinción con las quales se halla emparentada, particularmente por parte de su difunto marido".

Hi va haver un moment d'esperança arran d'una: "grave y peligrosa enfermedad de cuyas resultas llegó viaticada y creyendo después de haberse restablecido algun tanto que rectificaría su conducta y entraría en conocimiento de lo que debía a si misma a sus hijas todas de menor edad y a su honrada parentela, pero ha sucedido tan al contrario, como que a pesar de la vigilancia del cura párroco respeto de estar aquella preñada, y a fin de que no se arrojase a la comisión de otro mayor exceso para cubrir su delito se ha ausentado con dos hijas valiéndose de la ocasión de hallarse aquel en un funeral en otra parroquia cerrando la casa y llevándose de ella quanto le pareció". I buscala[243].

La Maria, que no sap amb qui es vol casar

Aquesta història té diversos protagonistes i tres capítols. Presentem els actors: la donzella Maria Blanch i el seu pare, el pagès Josep Pau Blanch, tots dos de Sant Andreu de Llavaneres. En Desideri Matas, pagès d'Òrrius i cosí de na Maria. I Joan Masriera, fill d'un pagès de Santa Creu de Cabrils. I la cosa és intentar saber qui es casarà amb la noia, amb la participació de la justícia, perquè ells no s'entenen. I aviso que això sembla una novel·la però que és veritat, que el notari Desideri Torras de Mataró ho explica, i va ser l'any 1802 quan s'acaba i tothom a casa.

Primer capítol, quan la Maria diu que no es vol casar amb en Desideri i que es casarà amb en Joan.

---

[243] ACM.DNM. Isidre Font, any 1803, f.53.

Maria Blanch, joveneta de vint anys i pocs, va a trobar les autoritats judicials i diu que l'havien forçat a donar paraula de matrimoni, que: "havia contret esponsals" amb el seu cosí Desideri Matas, "violentada per part de sos pares, segons així ho expressà en los varios actes judicials y deductas de que mes avall se farà mèrit, al pas que havia donat paraula de casament al referit Joan Masriera menor, y vehent la mateixa Maria la oposició de sos pares en prestali lo consentiment per portar a son degut efecte lo convingut matrimoni ab lo dit Joan Masriera, en lo dia trenta del mes de abril del any mil set cents noranta y nou se apartà de la casa y compañia de sos pares, se trasladà a la ciutat de Barcelona posantse a la disposició primerament del tribunal ordinari de la dita ciutat, ahont se seguí causa de dissenso que fou després apellada a la Real Audiència, y después quedà a la disposició del tribunal de la Cúria Eclesiàstica ab coneixement de la qual quedà sequestrada o depositada en la casa dels conjugues Francisco y Eulària Bertran y Ros de dita ciutat de Barcelona", mentre les autoritats no decideixen.

Ella demana: "ser libre y en res obligada als esponsals que afirmaba tenir contrets ab ella lo dit Desideri Matas", perquè volia casar-se amb en Joan Masriera des de feia temps. Però a casa no hi estaven d'acord i el seu pare: "la persuadia se casàs ab lo referit Desideri Matas" i ella li feia propaganda del noi que havia triat, perquè: "la família de dit Joan Masriera era bona, honrada y acaudalada".

Com que no es deixava convèncer la noia, que "era de un geni tímido (...) per rehusar ella lo matrimoni (...) se vegé tractada per son pare ab asperesa y oppressió y amenassada de càstich, que ab ditas amenassas lo nomenat son pare li feu acceptar algunas joyas que li digué que eren de aquell, que si be per rahó de ditas amenassas las acceptà no las usaba sinó quant lo dit son pare li obligaba, que separada de la violència de sos pares no usà més ditas joyas, que per rehó de dita opressió se apartà de sa compañia y se submeté als dits tribunals".

El procurador de Desideri, diu que: "real y efectivament eran vàlidos dits esponsals per haver estat ab ple coneixement de dita Maria y ab annuència y consentiment de sos pares". I que: "manifestà dita Maria particular complacència que contrets dits esponsals las ditas dos parts junt ab altres personas pasaren a comprar vàrias robas y joyas que li entregà lo dit Desideri, que

las mateixas cosas se compraren a gust y satisfacció de la mateixa Maria, que aquesta demanà a dit Desideri que li compràs un bano, que efectivament li comprà (...) que compradas ditas robas y joyas manifestà aquesta una alegria excessiva per rahó de son valor, que al arribar a la dita parròquia de Òrrius se apehà a la casa de dit Desideri y enseñà a la mare de aquest tot lo que se li havia comprat, que seguidament pasà la dita Maria a la sua casa a enseñar a son pare las sobreditas robas y joyas, que en los dias que los sastres treballaban en la casa de dit Blanch las robas per son adorno, confabulaba continuament ab aquells ab demostracions de contento y alegria, que lo mateix dia trenta de juliol de mil set-cents noranta y vuit, que era la festa major de Òrrius, exí públicament vestida y adornada de las joyas y robas que se compraren en Barcelona, que pasada dita festa continuà en portar las ditas cosas y altres que donaban al públich evident testimoni de sos esponsalicis".

El defensor de passada deixa com un drap brut el preferit de Maria: "que lo dit Joan Masriera era un fill segon, y que exercitaba lo ofici de treginar ab un carro carbó, cals, pedra y altres coses en la ciutat de Barcelona y demés paragtes ahont se li proporcionaba carrateig, que dit Desideri Matas era de ofici pagès y molt honrat".

Segon capítol, quan la Maria diu que es vol casar amb en Desideri i que no es casarà amb en Joan.

I de sobte tot canvia, la noia diu que renuncia a la causa i canvia la història: "apartantse de tot quant havia obrat fins aquell dia en dita causa, dient que lo dit Desideri Matas era son legítim promès ab consentiment dels pares y parents de las dos parts, que havia demanat a sos pares lo admetessen en la sua casa y compañia y que aquestos moguts del paternal cariño accediren a las suas suplicas".

Ara renuncia a la causa contra en Desideri que havia tirat endavant "a influxos de dit Joan Masriera", de qui havia "estat seduhida". Demana que li aixequin el segrest per tornar a la casa dels pares, de tota manera la noia es fuig de la família que la custodiava.

Però la justícia diu que de moment "no se dona lloch, ans be se mana fos notificada al dit Joan Masriera" com estaven les coses. Aquest diu que no entén res de res: "defensant son dret y

apoyantlo ab las mateixas deduccions y probas havia fet aquella a favor dels esponsals ab lo mateix contrets, demanant que la dita Maria fos obligada a contractar ab ell son matrimoni".

Tercer capítol, quan el pare ha de pagar

El procés passa a mans del fiscal i el dia 26 de març de l'any 1800 hi ha la sentència: "declarant nullos e insubsistents los esponsals havia contret ab dit Desideri Matas y validos los que havia contret ab dit Joan Masriera, condemnantla a que en lo termini de sis dias los reduís a matrimoni, a la satisfacció dels aliments li havian prestat sos sequestradors, manant que per incontinent fos restituhida a la casa dels mateixos, o be en cas de resistència al paratge que ella elegís a satisfacció de dit Joan Masriera (...) condemnantla igualment a las costas, danys y perjudicis causats a dit Masriera desde vint y un desembre anterior y a las costas fetas per la sua part en dita causa".

Queixes, impugnacions, apel·lacions, súpliques i res de res. A creure el jutge. Crucificats amb la sentència la família de la noia es rendeix i diu prou: "Y estant las cosas en est estat, desitjant las ditas parts terminar las enemistats, disturbis, gastos y perjudicis que entre si los plets aporten, han vingut a la transacció y concòrdia, pactes y evinensa avall escrits".

I és que la broma acaba malament per la malcriada i els seus pares, perquè: "és estat pactat, convingut y concordat" que han de pagar a Joan Masriera 600 lliures per les despeses processals (advocat, procurador, Cúria) que ha fet: "y en esmena y compensació dels danys, gastos y perjudicis".

Però si volien col·locar la nena ara patiran perquè queden amb les butxaques ben escurades: "respecte de no trobarse ab diner efectiu per verificar son pago” no tenen cap més remei que d'hipotecar-se.

En Juan i la Maria renuncien als esponsalicis que havia validat la sentència: "quèdian ab plena llibertat per contractar matrimoni ab qui millor los apareixerà".

I a vestir sants la nena, que contents tenia els pares[244].

[244] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802, f.287.

A Mataró les senyores no aguanten els marits

I ara més segrestos i mala maror, que això de no entendre's tampoc no és cosa de fa quatre dies.

És el mes d'agost de l'any 1804 quan el noble Josep Anton de Migliaresi i la seva muller Rita Torras decideixen separar-se abans d'arribar a les mans: "Per quant després de haber los dos celebrat matrimoni y fet vida conjugal per espay de alguns anys se entorbí lo amor conjugal y ha passat a un estat que los precisa a la present separació o divorsi així per estar ja separats quoad thorum també de alguns anys a esta part y encara que fent una mateixa familia lluny de haberse pogut reconciliar ha passat a un odi formal, de manera que fundadament pot recelarse una desgràcia entre ells que tots la plorarian y de altre part per evitar tot escàndol y de manifestar en judici contradictori ab intolduació los fets y cosas que los obligan".

I arriben a un acord: ell pagarà 500 lliures anuals perquè Rita: "tinga los aliments necessaris y puga viurer ab la decència que correspon al estat de esta y del dit son marit", també l'usdefruit d'una casa d'un cos i mig al carrer Nou que en vida havia estat de Llorenç Maresma. La seva obligació és: "que durant lo present divorsi la dita noble señora dega incorporarse dels fills y fillas als dos comuns y tenirlos y mantenirlos en la sua casa y compañia en tots los aliments a la vida humana necessaris de menjar y veurer, calsar y vestirà a la mateixa igualtat de ella, treballant emperò tots los dits alimentaris en lo que pugan a utilitat y profit de la dita noble señora sa mare; y fent ab esta una mateixa taula, habitació y vida comuna"[245].

La senyora Raimunda de Lledó i Colldelram, Fals, Puig i Ferrer no vol saber res del seu marit don Josep de Lledó i Jofre: "por hallarse separada de muchos años a esta parte de su compañía y al presente sequestrada por el Muy Reverendo Metropolitano de la ciudad de Tarragona con provisión hecha en meritos de los autos de divorcio que contra el nombrado mi marido estoy siguiendo"[246].

A casa dels Belloch de Mataró, gent noble i de diner, també hi ha enrenou, que no s'entenen els amos, ell i ella. I com que no hi ha res a fer, n'Antònia de Belloch i de Maris, muller de Melcior

---

245 ACM.DNM. Isidre Font, any 1804, f.76.

246 ACM.DNM. Desideri Torras, any 1802,ff.145, 210.

de Belloch, deixa el domicili i ja t'espavilaràs. Però era una senyora i això de plantar el marit s'havia de fer amb ordre i seguint els procediments que el costum havia establert. Llegim en notarial paper que era: "sequestrada a casa de Juan Casas i Eulàlia Estapé", pagesos de Teià, i que havia: "instado dicho secuestro de Belloch (el) Previsor y Vicario General de este Obispado". Dos mesos després, el març de l'any 1806, la seqüestrada canvia de residència, ara està a la casa de Bonaventura i Rita Català de Mataró[247].

Amor a la força

L'abril de l'any 1802 a Teresa Santaló, veïna de Barcelona, el seu pare la volia casar, sense demanar-li permís, amb un senyor de Mataró. La noia, que no en volia saber res de la conxorxa, s'adreça a les autoritats religioses per aconseguir que el tal Puig o Peradejordi (que és designat amb dos cognoms diversos) la deixi tranquil·la, "declarándome al mismo tiempo libre para elegir el estado que mas me acomode".

El document, que registra el notari Nicolau Vergés, diu així: "Theresa Santaló de estado soltera vecina de esta ciudad comparece ante Vs. y en el mejor modo dice: Que habiendo su padre formado un proyecto para colocarla en matrimonio, sin consultar otra razón que la de su propia voluntad, o de cualquier fin que haya podido moverle a ello, procuró introducir en casa y hacer familiar en ella al sugeto para quien me habia destinado para esposa.

Estando este de acorde con mi padre no perdió momento para ganar familiaridad conmigo e insinuar en mi corazón algun afecto a fin de proporcionar la execución de la idea que estaba proyectada, conociendo seguramente que no se me estava enviado del cielo este destino, por mas que pretendía mostrarme obsequiosa a la voluntad de mi padre, únicamente para no darle algun motivo de recentimiento quando en mi vida había procurado sinó su gusto, jamás pude cobrar alguna afición a la persona de Juan Peradejordi y Carbonell, que es el sujeto arriba indicado, aunque este no cessaba de querer tratarme con familiaridad para ganar mi corazón ofreciendo tontamente un

[247] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1806, f.4, 12.

holocausto que conocí no sería jamás accepto a aquel a quien lo ofrecia.

Tratele siempre con tanta circunspección y recato que comprendiendo claramente tanto él como mi padre que meditaba todos los esfuerzos possibles para evitar el término a que me dirigian, me habló este con seriedad, declarándome el destino que su authoridad y afecto paternal me tenia señalado para que accediese a el y lo abrasase sin repugnancia.

Aunqué la veneración del padre y tal vez otros respetos para mi de mayor atención me tapaban la boca jamás se pudo recibir en mi una respuesta que manifestase algun concentimiento a contraher esponsales, antes bien con mis hechos manifesté siempre des del principio la mayor averción dando a entender claramente que no podía en ninguna manera acceder a ello mi voluntad.

Ciego sin embargo mi padre a la luz de la razón y sordo a las voces del derecho y de la naturaleza, lexos de resistir a la pretensión de este matrimonio se empeñó más en él hasta que coicidiendo con el esposo proyectado en todos los puntos concernientes a intereses que debian concordarse antes de la efectuación del consorero, pasó a la solempnidad de estilo de llamar a aquel sugeto para entregarme el anillo y otras joyas en promesa de parientes y amigos, en significación de que se había dado cumplimiento al contrato de los esponsales.

Viéndome en este lance sofocada a la vista del estado en que se hallaba el asunto dictome la prudencia en recivir cortesmente lo que se me entregaba, y mandaba mi padre que acetase, sin dar jamás ningún señal de alegria por ello ni alguna demostración de que con aquellos actos concentía a lo que nunca se había podido recabar en mi que concentiese con mis palabras.

Porteme en aquel entonces verdaderamente con la humildad de hija que no tiene en si otra acción ni voluntad que la de su padre, y aunqué estaba persuadida que hasta aquel entonces no habia contrahido la obligación que se pretendia con el sugeto que en cierto modo se me mandaba mirar como a mi único obgeto en mi voluntad, para enlasarme con él en el matrimonio, por mas que repugnase a ello mi corazón, fui esperando con ancias un momento para abrirle en mi interior y declararle la repugnancia que tenía a este consorero.

Coseguilo en efecto después de poco e hize evidente quanto le convenía de desistir de este empeño para no constituhir dos

infelices en este mundo, y al fin le protesté que a pesar de todo el impulso que conmigo tenía el respeto que guardaba a mi padre y que por mas que este se enconase en mantener su tema, no me casaría con él.

Observando que todas estas protestas acompañadas de una resolución la más constante, no podían causar alguna impressión en el entendimiento de él y en mi padre, he repetido diferentes veces a la presencia de ambos que ningún esfuerzo bastaría para hacerme contraher este enlace, todos estos exemplos no reparo que hayan producido otro efecto que el adelantarse el negocio para hecerme casar quanto antes contra mi voluntad con el referido Juan Puig y Carbonell, que va esparciendo cada dia mas la voz de que estoy palabrada con él. Este estado en que me hallo me es sumamente gravoso y contrario a la seguridad de mi recato, y estas voces perjudiciales a mi fortuna, y aun tal vez a mi honor en lo sucesivo"[248].

Matrimoni de lluny

El mataroní i mariner en Salvador Sala Truch es vol casar amb Esperança Bassedas Castellar. Res, que se l’estima i la porta dins del cor, i no l’hi trauràs del cap. Però això no pot ser, que entren en la prohibició de casar-se amb parents dins els quatre graus. O sí que pot ser? Perquè el Papa de Roma, si vol, pot canviar la trista sentència, és el que en diuen una dispensa. I s'han de fer papers i ha de passar temps, molt de temps.

Però el noi té feina, que ha d'agafar el barco i ha d'anar a treballar Veracruz que és lluny, i els papers van a poc a poc. Aleshores fa una cosa que era habitual, nomena a Josep Castellar perquè es casi per poders amb la noia quan el permís arribi. Després la noia agafarà el barco i cap Amèrica a trobar el marit legal, i això va ser l'any 1810, quan els francesos es passejaven altius pels carrers de Mataró[249].

---

[248] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1802, f.43. i ss.

[249] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1810, f.332

La Maria Rosa ho deixa tot a Déu i canvia d’idea

Els Tarafa eren una família de ganiveters de Mataró, amb una història que arriba al segle disset, que va estar de mala sort. Situats al carrer d'en Moles feien: "navajas, trempaplumas y estisoras", però a inicis del segle dinou varen morir gairebé tots: Andreu Tarafa i la seva muller Margarida Oliver, i també el seu fill Ramon Tarafa Oliver i la seva muller Eulàlia Bruguera.

Només queda Maria Rosa Tarafa Oliver, "donsella", malaltissa i carregada de deutes. I com que no ho veia clar s'acosta a cal notari a fe testament, i va ser el dia 1 de maig de l'any 1802: "trobantme detinguda en lo llit de certa indisposicio corporal, de la qual crech morir". Sense parents propers fa una deixa sorprenent: "instituhesch hereu meu universal a nostre Señor Deu y a la mia Anima". Com que el titular d'aquest benefici no en pot disposar diu als marmessors que han de vendre les seves propietats i amb els diners que quedin després de pagar l'enterrament i els deutes: "fassen dir y celebrar tantas missas resadas quantes celebrar sen podran"[250].

Però la Maria Rosa mesos després canvia d'idea. El dia 22 de març de l'any 1803 torna a cal notari a explicar-li la seva vida, i que en Joan Garrell "treballador de la terra": "de molts mesos en esta part me ha prestat los aliments a la vida humana necesaris de menjar y beurer, per medi de sa muller Theresa a sas propias expensas, y que a no haver estat sa commiseració y vigilancia havia de preterir de fam principalment havent quasi sempre estat postrada en lo llit per mas atxaques privada de tota acció, havent sempre cuydat tant de dia com de nit ab tot cariño y limpiesa de ma persona sens tenirhi la menor obligacio, sino mogut de sa caritat y sens interes algun".

Per aquesta bona acció fa donació dels seus bens presents i futurs al dit Garrell, reservant-se l'usdefruit i obligant-se a pagar els deutes de la família: "estant jo certa de sa bona lley que cuydará fins al extrem de ma vida de ma persona prestantme los referits aliments en quant abastia a sa possibilitat ab igual cariño

[250] Aquestes fòrmules pietoses eren corrents en cas de persones sense descendència. Al testament del doctor en drets i ciutadà honrat, en Tomàs Godori i Vern, de l'any 1747 (notari Salvador Torras), hi podem llegir: "que quedasen herederos de sus bienes Dios Nuestro Señor y el Alma del testador".

que fins vuy mels ha prestat de que lin repetesch infinitas gracias".

Una història de bons sentiments enmig de la paperassa notarial, de negocis, diners i queixes[251].

Bufa ventet de garbí

El dia 22 de mes de febrer de l'any 1810, sense por dels francesos que no deixen viure els catalans, en Jaume Carbó, calafat de Barcelona però resident a Tarragona, diu que havia comprat l'any anterior a Josepa Delxeus, de la mateixa capital, un: "casco de laud de trafico nombrado San Antonio de porte ocho toneladas (...) con su lancha y dos remos". Per dirigir-lo nomena patró a Jaume Pi també de la capital. Però l'instrument nàutic no era cristià i per posar-lo corrent no té prous diners i decideix fer una societat. Seran cinc persones que participaran en parts iguales a les trafiques comercial: ell com a patró i tres mataronins: en Joan Bautista Banchs, en Joan Fontrodona i en Pau Aymerich. De fet per aventurar-se a aquests negocis tampoc no es necessitava un gran capital, i si s'ajuntaven uns quants era a l'abast de l'estalvi de molts artesans, com és el cas[252].

D'operacions d'aquest amena se'n feien a dotzenes, un neguit hi havia entre els que tenien algun diner. I a vegades s'hi guanyava i a vegades no, que les coses no sempre sortien be. El dia 4 de gener de l'any 1814 dos personatges van a cal notari, el doctor en medicina Francesc Vieta de Llavaneres i l'argenter Joan Pau Garí de Mataró. Resulta que havien intentat negocis enviant productes locals cap Amèrica tres anys abans i la cosa no era aclarida. Vet aquí els rebuts que tenen on consta l'operació i el compromís dels que varen anar amb barco a Amèrica.

"Decimos nosotros, abajo firmados, que tenemos recivido del señor doctor Francisco Vieta onse cargas tres barralones binagre, su precio de doce libras carga, que junto assiende a siento quarenta y una libra moneda catalana, que el mencionado señor nos entregado de su propia c/x para vender en Islas de Barlovento

[251] ACM.DNM. Francesc Poy, any 1802, f.67. any 1803, f.45.

[252] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1810,f.129.

y costa firme y emplear su produzido en frutos allamos por conbeniente en el retorno del biaje nos allamos promptos a seguir con la goleta de nuestra propiedad nombrada San Feliciano que al presente está surta y anclada en el puerto de Tarragona y provincia, a seguir dicho biaje y a nuestro salbo y arribo con dicho buque prometemos junto y a solas entregar su producido a dicho señor ho a quien por el estubiera y de los beneficios que hubiese pagados todos los gastos nos seda por nuestro trabajo la mitad de la ganancia y paraque conste donde conbenga firmamos el presente resguardo en Llabaneras y 9 marzo de 1811. Isidro Marxuach. Feliciano Riera. Son 141 libras".

"Vale los abaix firmats com tenim rebut de Lluís Ferrats y Juan Pau Garí de Mataró setza caixas de resolis de cent flasquets quiscuna caixa, com consta a la factura que dits Ferrats y Garí nos an entregada y totas juntas valen dos centas xexanta y quatre lliuras, y dits nos las entregan a partir lo benefici que Deu sia servit donarnos, tret que siguia lo capital y gastos, per aquest viatge que anem a fer a Puerto Rico y costa firme ap la goleta anomenada San Feliciano, prometem de empleyar los diners que se treuran dels dits resolis ap la mercaderia que empleyarem los nostres diners per lo retorn del present viatge y donar avís de lo que sen aurà tret y en que se aurà empleyat, y a nal dit retorn de viatje ap lo mateix bastiment, ho be si benim ap algun altre salbo arribo, junts y a solas prometem de donar bo y lleal compta a dits Ferrats y Garí o aquí per ells síguia tan del principal com de lo que Deu y donarà tan de anada com de binguda. Y peraque cònstia haont combínguia firmam lo present ap esmena de danys y gastos. Mataró 25 abril 1811. Isidro Marxuach. Feliciano Riera”[253]. Ara es queixen que dels tals res no n’han sabut. Això també passava.

Mataró inundat, l'any 1783

Va ser el dia 12 d'agost quan un temporal del que no es tenia memòria cau sobre Mataró i ho deixa tot desfet. L’endemà els regidors esverats parlen de: "los daños ocasionados ... por la

[253] ACM.DNM. Josep Segarra Ramis, any 1814,f.90 i ss.

tempestad acahezida de piedra y agua impetuosa, que ha malvaratado la actual cosecha de este año ... las mas de las tierras de cultivo y huertas con mas de trescientas y sinquenta casas innundadas en dicha esta ciudad". I es calcula que caldrà gastar: "mas de 1.000 libras catalanas" per deixar-ho tot reparat.

La principal destroça va ser la xarxa d'aigua que es distribuïa a Mataró. Es parla de: "la recomposicion de los conductos de las aguas dimanan en las fuentes y molinos ... que ocasionó el diluvio ... que se compongan luego los conductos de las aguas para abastezer con ella al pueblo y tropa aquartelada en esta dicha ciudad ... la limpia del conducto de la agua dimana de los molinos arineros que passa por medio de la calle de la Riera ... y discurre hasta la ribera del mar".

Llegeixo que fins i tot les més altes autoritats del rei Carles III es varen interessar per la desgràcia local, que ja sabien que era crònica, sense resultats, però: "En Cataluña, la grave inundación padecida por la ciudad de Mataró el 12 de agosto de 1783 motivaría que el conde de Floridablanca remitiera al de Campomanes, a la sazón presidente interino del Consejo de Castilla, una instrucción en la que le instaba a discurrir el modo de evitar los daños y desgracias que, reiteradamente, se producían en la población catalana. El recurso a los servicios de un ingeniero militar para que reconociera el terreno y presentara propuestas fue una de las opciones; otra cosa era la siempre costosa inversión que entrañaba cualquier obra de defensa ante este tipo de catástrofe, habitualmente difícil de asumir por las exhaustas haciendas locales y, por descontado, la del Estado"[254].

En Serra no deixa passar el mort

A les vuit del matí del 3 de maig de l'any 1803, un dia amb núvols, i en territori del municipi d'Argentona tothom va veure caminar en pas solemne una comissió encapçalada pel notari

---

[254] ACM. Acords de l'Ajuntament de Mataró, 18/8, 26,27/9/1783. Archivo Histórico Nacional, Consejos, leg. 37.136. Armando Alberola Romá. *Clima, crisis y reformismo agrario en tiempos del conde de Floridablanca* (Mélanges de la Casa de Velázquez, 39-2|2009, 105-125).

senyor Fins, "Don Vicente Frexas y Morgadas ciudadano honrado de Barcelona" i diversos testimonis. Anaven a buscar el cadàver d'una noia per dur-lo al cementiri, però no va ser fàcil la cerimònia. Situats: "en el torrente nombrado de la Font, y frente de la boca del camino nombrado lo camí fondo que media entre las tierras del Manso Llauder antes Sabater y las de Jayme Serra labrador de dicha parroquia y termino de Argentona en ocasion que el reverendo Vicario de la Parroquial Iglesia de San Julian de Argentona con los monacillos y la cruz alta estaban para entrar en dicho camino nombrado lo Cami Fondo para dirigirse a la casa del dicho manso Llauder antes Sabater propio del dicho Don Vicente Frexas y de Doña Maria Josepha Frexas, Vieta y Llauder su consorte en los nombres de usufructuario y propietaria para llevarse a dicha parroquial iglesia el cadaver de Theresa Grau donzella de la familia de los colonos de dicho manso. Y haviendose puesto en la boca de dicho camino Antonio Serra labrador hijo primogenito de dicho Jaime Serra en la positura de embarassar y con la fuerza resistir la entrada a dicho camino de la dicha procession en tanto que adelantandose a querer entrar en el Domingo Ros labrador del dicho lugar de Argentona (...) se opuso dicho Antonio Serra dandole un rempujon del que cayó en tierra el dicho Ros diciendole al propio tiempo el Serra que por allí no se passava". I ja ho tenim tot embolicat i el cadàver esperant, que no hi ha pressa[255].

El marquès d'Ayerbe va a Mataró

Un dia s'acosta a Mataró, i és el mes de juliol de l'any 1803, un senyor d'un nom que no s'acaba mai: "Don Pedro Jordan María de Corbera, olim Santcliment, Pignatelli, Castellet, Urríes, Fuenbuena, Monserrat, Rubí, Gurrea de Aragón, etc., Marqués de Ayerbe, Lierta y Rubí, Barón de Llinás, Talavera y Pavía, Gentil hombre de Cámara de S.M. con exercicio". De fet ell per estalviar lletres signava com marquès d'Ayerbe, persona de nissaga poderosa, amic personal del aleshores príncep d'Astúries i aviat rei Fernando VII.

[255] ACM.DNM. Francesc Fins, any 1803, f.108.

Vivia a Zaragosa i ve a Mataró a cobrar, perquè era: "Señor y Propietario de las notarías de Mataró y su partido". El viatge el fa cridat per Desideri Torras Golorons[256], que vol ser notari com els seus avantpassats, nissaga espavilada que es varen fer rics enmig de protocols i mirant be amb qui s'havien de casar. Sempre és convenient triar be amb qui t'has de casar.

Diu don Pedro que el tal li ha dit que vol: "que se perpetuizase en su casa una de las ocho plazas de escribano de la ciudad de Mataró (...) exponiéndome para este efecto lo muy doloroso que sería que después de sus días quedasen sus descendientes expuestos a perder el fruto de sus fatigas en el caso de que yo, o mis sucesores, no tuviesemos a bien hacerles igual nombramiento de la citada plaza, que han obtenido y desempeñado a satisfacción los padres, abuelos y bisabuelo, y regenta tambien en el dia el dicho Don Desiderio Torras". Tot ho troba enraonat el marquès, això si, li costarà mil rals d'entrada, que era el preu acostumats, i un cens perpetu de 430 rals l'any. Notem que fins alehores es pagava 140 rals i que ara puja la tarifa, coses de la inflació, que sempre buida les butxaques[257]. De tota manera en Torras era ric i molt ric i s'ho va agafar be[258].

Tornem a fixar-nos amb el marquès d'Ayerbe, que arriba a Mataró en un bon moment, perquè els negocis res no els atura i tot són barcos plens de mercaderies cap els mercats americans. Pocs anys durarà la bonança, que els francesos ho engeguen tot a rodar: violència i morts al carrer, misèria a les cases, Espanya encesa i el protagonista d'aquesta història hi deixarà la pell.

El marquès escriu unes memòries sobre la seva relació amb el rei, amb qui tenia un tracte personal –Fernando VII l'anomenava *Perico*–, i a qui va seguir qual els francesos el detenen i l'envien a França, a la ciutat de Valençay. Explica moltes curiositats de la

---

[256] Dels Torras en sabem prou coses, les ha escrites en Ramon Reixach, l'Enric Subiñà i jo mateix: Ramon Reixach. Els *orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, s.XVIII i XIX* (Mataró, 2008). Enric Subiñà. "Els Torres, tres generacions de notaris (1744-1849), i els pergamins Marfà". *XIV Sessió d'Estudis Mataronins del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró* (Mataró, 1998). Francesc Costa. *Mataró 1808-1874 (primera part)* (Mataró, 2017).

[257] Arxiu Comarcal del Maresme. Districte notarial de Mataró. Isidre Font, any 1803,f.91.

[258] Però a vegades deixa de pagar al marquès, així, per la cara, i la cosa va a cal jutge, com explica Enric Subiñà: "Desideri deixà de pagar el 1825, i el 1832 fou obligat judicialment a pagar els endarreriments i les costes del judici. El 1833 deixà novament de pagar, i altre cop, el 1839, l'obliguen novament a fer-ho".

vida rutinària del monarca al palau on està reclòs, fins que les autoritats franceses obliguen al marquès a tornar a Espanya[259].

En les memòries fa un resum dels principals esdeveniments dels primers anys de la guerra i hi ha una referència a Mataró, ciutat que, com sabem, coneixia personalment: "A los cuatro días después de la Ascensión [1808], determinó la ciudad de Lérida declararse por el Rey don Fernando, al cual juró solemnemente, participándolo al punto á todos los corregimientos, de los cuales vinieron enseguida Diputados a la misma población, incluso de Mataró, no obstante su proximidad á Barcelona. Esta fué la única ciudad de Cataluña que, por estar ocupada por los franceses, no pudo enviar quien la representara; pero sus habitantes, especialmente la aristocracia y el comercio, emigraron de la misma".

La seva gran devoció per rei el duu a organitzar un cop de mà per intentar la fugida de Valençay i portar-lo per mar a Espanya. Estableix contactes amb diverses autoritats i prepara un viatge de conspiració acompanyat per José Wanestron, jove capità del regiment d'Osuna. Disfressats de traginers passen per diversos pobles: Ezcaray, Saturdejo i Azofra. Entren a Navarra i travessen Mendavia i enmig dels camps troben dos soldats espanyols, mig bandolers, que els maltracten, els roben i acabaran matant-los: "tratándolos de traidores, y enfurecidos, atropellaron con sable en mano (...) tirándoles a cada uno de ellos una cuchillada, de la que cayeron en tierra muertos", i deixen els cadàvers enmig dels fems d'un corral prop de la població de Lerín. Costarà uns anys saber de qui eren aquells cossos, i això gràcies a una investigació i el que va explicar el guia que duien, que va salvar la vida però no coneixia qui eren en realitat.

Ara, enmig d'aquelles planes que no s'acaben, mar de cereals que el vent regira, dalt d'un turó i al costat d'un arbre solitari, hi ha encara, dos-cents anys després, un monument funerari que recorda el crim. Lletres esborrades pel sol i la pluja però que la memòria recorda: "El S.D. Pedro Marya Jordan de Urryes, Marques de Ayerbe, y el Capitan de ynfanteria José Ma. Wanestron, comysyonados de S.M.D. Fernando 7 para lybrarlo de su cautyverio en Valençay, cuando yban a verificarlo fueron en este sytyo asesynados el dya prymero de octubre del año 1810

---

[259] *Memorias del Marqués de Ayerbe sobre la estancia D. Fernando VII en Valença y el principio de la Guerra de la Independencia* (Zaragoza, 1893).

a medya tarde por una partyda del exercyto que los buscaba con este yntento. Sus cenyzas fueron trasladadas a Zaragoza en 1813. El actual Marqués del mysmo tytulo hyjo prymogenyto del fynado Marques les consagra este funebre monumento".

Pols de la història. Noms oblidats.

Els Xicola, de Vallcàrquera a Mataró, a fer indianes

Ja hi ha notícies dels Xicola el segle tretze, habitant en un mas a la parròquia de Vallcàrquera, a tocar del Figaró, edifici que encara existeix al costat de l'església de Sant Pere, enmig d'una natura poderosa i un rierol amable. Una família de pagesos sota la muntanya del Montseny, que faran d'alcaldes i es dediquen també a l'explotació d'un molí fariner, del que en queden les ruïnes per recordar-ho.

Descendent d'aquesta gent és Francesc Xicola Vicenç fill del pagès Miquel i de Teresa, que tindrà una vida activa a Mataró com a fabricant i comerciant, i participa a l'Ajuntament com a diputat del comú[260]. Sembla que arriba a la ciutat cap a l'any 1757, però és segur que s'hi casa el 1767, amb Teresa Vilardebò Tió (1749-1819)[261]. Francesc morirà l'any 1802 i el seu fill hereu serà Joaquim Xicola Vilardebò[262].

Seguiré les coses que a cal notari trobem del dit personatge, un home ric i de gran iniciativa. Tenia la casa familiar a la Riera que havia comprat l'any 1779 per tres mil lliures a Gaspar Dorda, dues cases d'un cos a la Rambla, una fàbrica i peces de terra a la

---

[260] Germana de Francesc va ser Antònia Xicola Vicenç (+Mataró, 1812) que es casa amb Joan Pau Matheu Ros. L'any 1757 neix a Mataró el seu fill Pere. I també són pares d'un personatge de gran relleu internacional, Domènec Matheu Xicola (Mataró, 1765-Buenos Aires, 1831), un dels promotors de la independència d'Argentina i president interí de la junta de govern el 1811.

[261] La nissaga dels Vilardebò, com la dels Xicola, també la podem situar al Congost i al Figaró, o sia que eren veïns. El blanquer Francesc Vilardebò es tresllada a Mataró la segona dècada del segle dinou amb la seva muller Maria Xicola germana del pare de Francesc. Varen tenir diversos fills: Jaume, Francesc (Mataró, 1723-1786), Josep i Antoni (Mataró, 1729).

[262] Altres fills són: Josep, Maria, Francesc, Concepció i Maria Anna. De Joaquim consta que el juliol de l'any 1805 demana: "licencia de embarque (...) para pasar a Buenos Aires, a hacerse cargo de efectos y caudales a cargo de José Comas".

Roca del Vallès. I el patrimoni el va fer comerciant al mercat interior amb productes francesos: teixits, joies, joguines, etc. Fins que un dia decideix plantar una fàbrica dedicada a fer mocadors de *platilla*, puntes de fil i a estampar indianes.

A mitjan segle divuit hi ha una florida d'establiments d'indianes a Mataró, el de Campins, el de Peramàs, el de la companyia Cantallops i Campllonch, el de la companyia Marxuach i Cot, el de Riera i companyia, i també el de Xicola, un dels importants. Per aixecar l'edifici compra l'any 1785 a Josep Francesc Llauder i Mates una peça de terreny per 10.666 lliures: és la "casa y hera vuy fábrica ab sa aygua viva y son safreix situat en esta ciutat y lloch dit la sinia de Llaó" (ara Plaça de Cuba). També compra altres finques a l'entorn a Cristòfol Camín.

En morir Francesc, el dia 30 de novembre de l'any 1803, el notari Nicolau Vergés fa un detallat inventari de les seves propietats, document que permet saber coses de la seva activitat i com estaven els comptes de la casa.

La llibreta dels deutes ens explica que tenia clients a molts indrets de Catalunya: Mataró, Arenys de Mar, Canet, Calella, Barcelona, Tortellà, Manlleu, Olot i Tarragona. Segur que tenia tractes a moltes altres poblacions però en aquestes és on encara li devien diners per les remeses enviades. També li devia diners Pere Jover i Cª de Valladolid, Soler Botey i Cª de Xàtiva, Pau Rius de Caspe, Tomàs Laimuns d'Alcira, Joan Oliver de Castelló de la Plana i Segimon Febrés d'Ecija. Notem que aquests clients tenen noms catalans, cosa que ens informa de la xarxa de corresponsals arreu d'Espanya.

Entre els seus papers hi ha: "Altre llibre que se ha encontrat las remeses seguents". Es tracta d'operacions comercials encara no cobrades i amb destí a Puerto Rico, Buenos Aires i Cartagena d'Índies, on havia enviat: "un fardo de mucadors de platilla", "un fardo de indianas y un surtiment de puntas de fil", "dos fardos de indianas", "dos fardos mucadors de casarillo", i altres comandes. A una de Buenos Aires hi ha: "quatre fardos y dos caixons yndianes y mucadors" amb la pollancra San Francisco de Paula del capità Joan Marxuach i Julià, un altre mataroní.

El document detalla el contingut de la fàbrica d'indianes, perquè el notari ressegueix totes les habitacions i res no deixa d'anotar. Passa pel pintador, l'habitació del gravador, per l'estenedor, la sala dels teixidors amb dotze telers. Visita on hi havia les calderes i on s'aplicaven els colors, l'estable i el prat de secar.

Moltes coses hi troba, els instruments del negoci: la calàndria, la premsa, les taules de pedra i de fusta per pintar, cossis, cubells, bancs, banquetes, masses per picar els motlles, els motlles i contramotlles, raspalls, goma aràbiga, ferro, fil de llautó, pedres de brunyir, calderes, morters, sedassos, calderes d'aram, un cavall i una tartana, i un munt d'altres andròmines. Notem que hi ha el que en diuen "la quadra dels hòmens", formada per "un tablado de fusta ab set màrfegas de borràs plenas de palla", aquí és on alguns dels treballadors passaven la nit. Com a curiositat el notari apunta: "dos relotges de terra ab ampolla de vidre". La fàbrica Xicola, orientada a l'exportació, funciona fins l'any 1822 quan tanca per la manca de comandes americanes, una conseqüència de la independència de les colònies[263].

Menjar y beurer tot pagant com és costum

Menjar és la primera cosa, perquè si no ja no hi ha segona cosa. Així, els que manaven en temps antic eren preocupats perquè la gent es posés com a mínim un plat a taula cada dia. Tot era sota control i els regidors de cada poble feien el que podien, que era més aviat pedaços. Per a un tal finalitat, la de mantenir l'ordre gastronòmic, hi havia establerts d'època medieval uns monopolis que servien per garantir que als pobles hi hagués prou queviures i, de passada, els ajuntaments de misèria feien algunes pessetes amb el lloguer del servei.

Es tracta d'uns establiments i subministres que eren subhastats i es concedien en règim d'explotació per períodes d'un o dos anys. Hi havia un plec de condicions amb tot allò que s'oferia i les condicions logístiques i econòmiques exigides. Els que hi estaven interessats competien per fer-se amb el negoci, tot i que en general, en les poblacions petites, era només un el que ho volia. Un cop adjudicat es passava per cal notari a donar fer del procés i signar les obligacions i penes, i el benefici legal, que s'havia d'acomodar a un percentatge acordat.

[263] ACM.DNM. Nicolau Vergés, any 1803 ff.34, 52. any 1804 ff.11,14,17,25. Ramon Reixach. *Els pares de la república. El patriciat a la Catalunya urbana moderna*. *Mataró, s.XV-XVIII.*(Mataró, 2006).

Aquests monopolis eren el de la fleca, el de la carniceria, el de l'hostal i taverna i el de la gabella. Cal fer un cop d'ull a com anava tot plegat en començar el segle dinou a Dosrius, a Llavaneres i a Argentona.

La fleca

Els d'Argentona lloguen el 1802 el dret de fer i vendre pa per dos anys a Anton Pujol, *panader* de Mataró i sis anys després a Francesc Rossell també de Mataró. Havien de fer pa blanc i moreno, "sens mixtura de altres llavors, per tots los estants o habitants y per los anants y vinents". El municipi tenia dos punts de venda, un a l'interior de la vila, al carrer central. I l'altre al "veinat de les torres o torra", que és la part d'Argentona que tocava a mar i per on passava el Camí Real de Barcelona. Recordem que en aquell temps encara era territori argentoní. Aquí hi havia unes cases anomenades la Bordeta: "la casa nova de la Bordeta" era el forn i la vella "està reservada per la carniceria"[264].

A Llavaneres el *panader* tenia: "la facultat de vèndrer pa", i era obligat a subministrar-ne: "als habitants en ell y son terme y als passatjers tant quan pa blanch y moreno serà menester y nececitaran (...) de bon forment sens mixtura de altres grans, ben cuyt y ben pastat (...) pans de diferents preus ço és: de dos reals, de real, de sou, de vuyt diners, sisenas y quernas (...) en lo cas de grave esterilitat o falta de grans y sempre y quant no se permetrà la extracció de blat o farina de la ciutat de Mataró, o de la vila de Arenys de Mar (...) no estarà obligat en donar abast". Això sí sempre tenint en compte les qualitats i els preus del de Mataró, que eren la referència.

Notem que el pa era la base de l'alimentació popular, i el blat, que venia de fora amb barcos, el cereal de quan no hi ha res més, però a vegades no hi ha res més a causa de les males collites, en temps de: "gran esterilitat o escacès de blat". I preus que no

---

[264] La Bordeta era un petit nucli de cases al costat del Camí Real de Barcelona en el municipi d'Argentona, conegut en aquest moment com veïnat de la Torre [Llauder] Abans aquest indret era conegut com "lo llach". Hi havia uns edificis públics municipals: una fleca, la botiga i l'hostal. ACM.DNM. Francesc Fins, any 1809, f.222.

poden pagar les butxaques, especuladors que s'aprofiten de la gana i la gent al carrer cridant.

Vet aquí un petit episodi diguem-ne fiscal de moliners de blat, és el gener de 1813, temps de francesos ocupants. L'alcalde d'Argentona en Fèlix Ros crida als moliners a "la casa del terme" sota multa de tres lliures. Hi van i els hi pregunten: "quantas quarteras de trigo molian diariamente", i contesten que no ho saben que depèn de la gent que s'acosta a moldre. I els mana que cada setmana ho comuniquin "a la Junta del Pueblo de las quarteras trigo que moliese cada uno". Els moliners diuen que "ellos eran unos meros criados en dichos molinos sin libertad alguna, y cuios dueños no se ocultaban a la siencia de Usted y ademas que estaban presentes" i que això ho havien de demanar als amos. Aviat els torna a cridar i els ordena "que pagasen media peseta por quartera de trigo que moliesen o bien un duro diario cada uno de los dos" i tornen a contestar que això no és cosa seva. Dies després: "les puso arrestados en la casa consitorial de este pueblo en donde permanecen por no haber dado cuenta ni satisfecho el impuesto".

Aleshores els principals: Josep Antoni Gual i Gertrudis Vallmajor, vídua de Josep Saborit, es queixen que no hi ha servei per les persones de les diverses localitats que anaven a moldre. I que els impostos a Argentona són abusius i més tenint en compte les grans inversions que han fet: "para el logro de aguas subterraneas, formación de minas y conductos y construcción de dichos molinos"[265].

La gabella

Francesc Reniu, *treballador* d'Argentona lloga per dos anys i 195 lliures "la tenda o gavella". En conseqüència "estarà obligat a tenir casa en lo carrer que pasa lo Camí Real" al mig de la població, on era la botiga. Havia de tenir sempre als prestatges aquests productes: oli, sabó moll i de llosa, sal mòlta, bacallà sec,

---

[265] Encara que no ve a compte anoto que fa uns dies he trobat un document que explica la liquidació dels tres molins fariners de Mataró. Eren propietat municipal i varen ser venuts el dia 11 d'octubre de 1861 a Agustí Prats per 210.000 rals. El propietari demana anular la venda: "por los muchos desperfectos que dijo hallar en ellos en el dia de la toma de posesión", però li diuen que no. ACM. Registro oficios, 1871. Arxiu històric, caixa 159.

botifarres, tonyina, cansalada, llar dolç i salat, clavells, canyella, pinyons, pebre, salses bones, xocolata, bescuit, ametlles, avellanes, fesols, arengades, olives, arròs, fideus, farina de blat de moro, fil de tots colors, seda negra i agulles de cap i de cosir. I en temps de Quaresma farina de blat de moro o de cigrons. Per cert, la gent de Cabrera no menjaven tant i el botiguer del poble només havia de tenir: "bacallà sech y remullat, arengadas y altre peix salat, oli, sal molta y de grosa y sabó".

Ara un cop d'ull a la gabella i taverna de Llavaneres quan hi despatxa el pagès Mariano Ferrer de Munt. Aquestes són les coses necessàries per la gent del poble, i si no hi són, multa: sal, oli, bacallà sec i remullat els dies de peix, peixopalo, tonyina salada, arengada, sardines confitades, faves, ordi, segó, sabó moll i de pedra, mel, sucre, arròs, fideus, clavells, canyella, pebre sencer i picat, safrà, salses bones i altres espècies, avellanes i pinyons picats, fesols blancs i negres, candeles de seu, farina de cigrons i de blat de moro, porc salat, aiguardent anisada. I tot en Ferrer ho ha de vendre: "a un preu moderat que li señalarà lo Ajuntament". També s'ha de fer càrrec de l'estanc del tabac: "sens que puga vèndrerne de contrabando".

Però a Llavaneres hi havia dues gabelles, l'esmentada dins la població, i l'altre al costat del Camí Real de Barcelona: "en lo veynat de las Ànimas". L'any 1801 la portava en Joan Aymar, forner d'Arenys de Mar, que havia de vendre:"vins y tots licors comprantlos als individus de aquest poble y son terme mentre ne tingan; y així mateix vèndrer de totas las demés mercaderias y espècies que deu y pot vendrer lo arrendatari de la gavella de est poble". Amb una limitació: "emperò no puga lo arrendatari usar de las facultats competexen a la casa de Sans per ser hostal dit de las Ànimas", que era al mateix costat de la gabella.

La carniceria

El comerciant de Mataró, en Francesc Ibora, lloga les dues carnisseries d’Argentona, la de la plaça pública i la del lloc de la Bordeta. Havia de tenir sempre carn de moltó, bona i grassa, ovella, crestat, cabra, porc, bou i vaca. També: “habitar la casa vella de la Bordeta perquè no faltia lo abast de la carn, com y així mateix mantenir dita casa neta”. I també que: “no puguia pujar a

pasturar sino fins al endret de la capella de Nostra Señora dels Vivers”.

A la carniceria de Llavaneres Miquel Argimon: "deurà vèndrer tantas quantas carns necessitaran y demanaran per son us los habitants de est poble y passatgers; so és lo moltó, la cabra, totas las quals carns deuran ésser bonas (i) que tota la carn dega estar a vistas de manera que cada vegada que sen trobarà detràs o sota lo taulell o en altra part oculta caurà en la pena de tres lliuras".

Els regidors de l'Ajuntament recorden: “que no podrà vèndrer carn de espècie alguna sinó als habitants en est poble y son terme, y als passatgers”, i no a la gent dels poble veïns, “qual privació no se dirigeix a ofèndrer als forasters ni per mala voluntat a ells si unicament per conservar los drets de esta Universitat, y perquè la condescendència del Ajuntament a fi de guardar la armonia entre los vehins”.

També: "deurà lo arrendatari deixar la tela y la pell de moltó sempre y luego que se li demanaran per remey o per socorro de alguna necessitat" i "lo dia de Sant Tomàs apòstol deurà fer tallar y vèndrer als habitants de est poble tres tocinos". I "solament podrà tenir dit arrendatari y mantenir en lo terme de est poble per remat del abast y provisió de carm del mateix fins al número de vuitanta bèstias y no més, quedant a favor del mateix arrendatari los fems resultaran del dit remat o bestiar; qual bestiar o remat no porà entrar en temps algun en las terras de vinya ni en las de pinedas baxas, torrenteras en que hi hage arbres o cañas, ni en aulets o alsinars, ni detenir los ermots o tancas ni voras de Riera".

L'hostal i la taverna

A Llavaneres lloguen per un any a l’espardenyer Miquel Dangla: “la facultat de tenir hostal y taverna, vèndrer neu, ayguardent, sal y demés”. I ha de tenir cura de complir una sèrie de serveis: "deurà hospedar los passatgers y transitants tant sans com malalts de qualsevol malaltia que sia, sempre y en tot temps, y fins que lo estat de la malaltia los permètia passar a son destino, y allotjar tots los malalts pobres, y presos que per trànsit o de assiento lo Ajuntament dispòsia y donarlos habitació y llit decent y correspo-nent a son estat, caràcter y circunstàncias, y donarlos de menjar y bèurer a un preu regular".

En quant a la taverna també li marquen obligacions: "que dega sempre vèndrer vi bo lo que sia necessari al abast dels habitant en est poble y passatgers. Que fins a tot Sants dega vèndrerne de vell a tots los qui ni demanaran. Que sempre deurà comprarlo en es poble y en cas de no haverni podrà conprarlo ahont li aparega", però ho ha de vendre al preu que digui l'Ajuntament. "Que dega vèndrer sal a la menuda y deurà anarla a sercar al Real Alfori de Mataró per comte de est poble. Que dega vèndrer ayguardent anisada. Que podrà vèndrer ab preferència a qualsevol altre tot lo pa de la provisió y abast de est poble, y deurà anarlo a cercar a sas costas al forn del arrendatari o provehidor". I el dia de la festa de la verge de Loreto ha de dur-hi al santuari dalt les muntanyes pa blanc, vi bo i menjar.

I encara: "Que dega vèndrer neu o glas a dos quartus la lliura lo més car, y per temps de quatre mesos y mitg, contadors desdel dia que lo Magnífich Ajuntament li manarà tenirne.Y en cas que no ni hage en los pous de Canyamàs y del Far no estiga obligat al cumpliment de est pacte". És de gran interès aquesta referència als pous de glaç a l'entorn de les muntanyes del Corredor, que encara es conserva sencer el de Canyamars, sense sostre el del Far i a Can Gel queden rastres d'un altre.

El mas de Can Gel conserva en el nom la seva dedicació antiga. I recordar que de temps medievals també s'hi dedicaven els Milans del Bosc, que tenien els pous al Montseny i de nit feien el tràfec del fràgil producte cap a les poblacions de la costa. Notem que l'any 1805, per causa del temps càlid: “no haverse podido emposar yelo en todas estas cercanias y no tener otro remedio que el de la nieve emposada en el monte de Monseny”.

He explicat que a Llavaneres hi havia el petit veïnat de cases dit de les Ànimes a tocar del Camí Real, que encara hi és al costat de la carretera nacional. Aquí hi havia un hostal del municipi, que l'any 1802 lloguen per quatre anys a Josep Pi, forner del Masnou. Es tracta de: "todo aquel Meson vulgarmente dicho Meson de las Almas y casas a el contiguas y unidas dichas la Cocheria, Meson y Panaderia con sus huertos delante las mismas", tot li costarà cent lliures l'any.

A Argentona el 1802 a Francesc Reniu li lloguen per quatre lliures "lo hostal y taberna", i era "obligat a comprar tot lo pa que haurá menester" a la fleca pública. Els regidors fan constar que el lloguer correspon al monopoli del servei dins la població, i els pactes fan notar que es reserven el dret d'obrir establiments de les

mateixes característiques al "veinat de les torres o torra", que és la part d'Argentona que tocava a mar i per on passava el Camí Real de Barcelona.

L'any 1810 Joan Abril, bracer d'ofici, lloga l'hostal i taverna d'Argentona: "estarà obligat a tenir casa en lo carrer que pasa lo Camí Real de esta parròquia (...) no comprenentse emperò lo que la universitat de dit lloch te y pot tenir en el veïnat de la Torra o Torras de la mateixa parròquia". Entre les condicions hi ha la d'acollir: "tant de dia com de nit los estants y habitants, anants y vinents donantlos menjar y beurer tot pagant com es costum". Ha de comprar la carn i el pa a la carniceria i la fleca públiques. També ha de tenir faves i segó per tothom, però li fan notar que: "a les faves pot guanyar quatre rals per quartera". I és "obligat en tenir glas o neu per los tres dias de San Domingo", festa gran del poble.

Els regidors de Dosrius lloguen l'any 1804 a Domingo Guinart el dret d'hostal, fleca, taverna i gabella, tot a la mateixa persona, a diferència d'altres localitats que cada servei és per un adjudicatari diferent. I l'home està obligat a d'obrir de sol a sol i a moltes coses. Ha de tenir pa de xeixa ben cuinat: "lo que tindrà de vèndrer a tothom que lin demanarà fins als transitans" a un preu oficial. Però: "si lo pa que pastura no és del gust del Ajuntament lo dega anar a cercar a la fleca de Mataró". En quan a la gabella ha de tenir sal, pesca salada, cansalada, greix de porc, vi bo: "no agre ni escaldat", oli "y demés drogarias". I "está obligat a donar lo abast de carn y vèndre vianda cuita". També ha de tenir provisió de "tabaco tant de pols com de fum", comprat a l'Estanc Real de Mataró. El dia de Sant Llop: "ha de tenir cumplint de glas o neu". Per: "la festa de Sant Esteve de Canyamàs és obligat a portarhi pa blanch, ametllas y vi bo y avellanas". A l'hostal ha de: "donar llit als soldats que vindran a discreció o passaran de trànsit". I finalment ho ha de deixat tor net i polit: "serà obligat tots los disaptes escombrar los dos patis de las casas del hostal y del comú".

Notem que un dels hostalers de Mataró, en Pere Bras, s'acosta a Llavaneres a fer un tracte amb el pagès Josep Cassany i Sala. Li ven per 300 lliures, i de l'any 1807 al 1812, una producció ben singular: "tots los fems, mesquitas y vasuras de las estable, necessàrias y casa del hostal que per mos títols tinch, posshesch y fas correr situat en la present ciutat de Mataró, y carrer nomenat lo Camí Real, nomenat lo Hostal de Montserrat". El comprador

també: “vinga obligat a tràurer y cuidar las necessàrias de las mesquitas y vasuras sempre que se necessítia buidarlas per ésser plenas”.

Amb les històries d'hostals, lloc de trobada de gent anònima, es pot omplir un gruix notable de pàgines d'aventures variades dels que hi passen i del que els hi passa, i no acabaríem mai. Però vet aquí unes coses d'aquests anys per aquests verals.

Doncs resulta que hi va haver raons al *lugar de Alella* perquè obra un hostal i no podia ser, que el monopoli municipal ho prohibia. Això li varen explicar a Francesc Boquet i Fontanills, que no consta: "tenga titulo legítimo para poder tener casa mesón en el vecindario de mar del término de Alella". Aquest negoci era situat a tocar del Camí Real de Barcelona, i l'indret esmentat era format per quatre cases que ara corresponen al Masnou. Boquet havia llogat l'edifici a Isidre Sunyol per tal d'obrir hostal. I els regidors d'Alella enfadats, li manen: "sacar del balcón de la casa de dicho Boquet la tabla que dice *Posada de Caballeros*, si que tambien se abstenga dicho señor de tener mesón en la marina del termino de Alella y de recoger pasageros y de vender cosa que corresponde al mesón que tiene el común de Alella por ser no solo en perjuhicio de los proprios del comun si que del Real Erario". Era el dia 2 de març de l'any 1802 i va haver de tancar la barraca.

I nou dies després hi ha un altre embolic, ara a Premià de Mar. Resulta que un pagès adinerat, en Jaume Manent, era el propietari de l'hostal que hi havia al Camí Real i l'havia llogat a Diego Millàs, "messonero del mesón de Premiá de Mar", però el volia enredar fent-li pagar més del que havien acordat en els pactes. I com que la víctima no hi està d'acord ho diu a la justícia, que avisa al tal Manent.

Més d'hostals, i ara el protagonista és Josep Botey: "hostaler de la ciutat de Mataró", que lloga per quatre anys a Francesc Roure, "també hostaler de esta ciutat, aquella casa hostal, carrer dit la carretera o camí Real nomenat lo Hostal nou, devant la creu den Ramis", o sigui a la part de darrera de l'escola dels pares escolapis, on hi havia diversos locals que oferien aquest servei. Li deixa: "los arreus de cuyna, llits, matalasos, conchas, cobrillits", tot preparat per començar a rebre clients. I ha de cobrar 2.880 lliures.

Fins aquí tot normal, el que no és normal és l'any 1810, quan es signa. Perquè la ciutat vivia de mala manera la guerra dels invasors francesos. Dos anys abans havien assaltat Mataró a sang i foc i de tant en tant s'acostaven a robar i maltractar la gent. I aquest perill els pactes del lloguer el tenen present: "Que en cas de invasió dels enemichs en esta ciutat, y de sa entrada resultàs algun dany al dit hostal, mobles y traster entregats, lo arrendatari no sia responsable ni dega abonar ni pagar cosa alguna del detriment càusian o pugan causar las invasions de dits enemichs". I també: "Que conservantse lo govern en esta ciutat y demés de la España, com se espera, y no variant per conseguent la constitució española, dega subcsistir en totas sas parts lo present arrendament; y en cas de alguna variació en dita constitució, y govern per altres nacions, lo que no se espera y Deu no ho permetria, en est fatal cas deuria variarse lo present arrendament en el tot o part conforme permetrian las sircunstàncias del temps".

I ara tornem a Llavaneres per parlar de guerra[266].

Amb la guerra no fan caixa

El dia 15 d'agost de l'any 1815, quan la guerra del francès era un malson del passat, l'ajuntament de Llavaneres crida al "majordom de propis", l'home de portar els comptes, perquè es tracta d'aprovar els números d'aquells anys tristos. Ara s'ha de fer legal tota la paperassa generada en aquell temps incert, de l'any 1807 al 1813. I crida al pagès Tomàs Graupera, l'apotecari Joan Vieta i el mitger Josep Aulet, que havien dut els comptes del llogaret migrat, de pocs ingressos.

Any	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813
Carniceria	250	200	200	200	200	200	
Gabella	50	65	31	71	56	4	87
Hostal i tavern	100	100	18	4		6	12
Fems del corral	18	30	15	35	30		
Aiguardent							4
Diversos						55	61
Total	**418**	**395**	**265**	**310**	**286**	**265**	**166**

---

266 La documentació d'aquest article correspon a aquestes fons: ACM.DNM. Josep Segarra, any 1801, ff.10,13,23. Francesc Poy, any 1802, ff.47,55. Isidre Font, any 1803, ff.3,4. Francesc Fins, any 1804, 24, 61, 143; any 1810, f.78 i ss.; any 1813, f.49. Nicolau Vergés, any 1802, ff.11, 13,15; any 1808, ff.1,3,5,7; any 1810, f.68. ACM. Acord Ajuntament de Mataró, 26/4/1805.

En quant a les despeses es tracta de l'amortització de diversos censals, el salari del doctor Masdevall, dels vereders, que eren els encarregats de distribuir ordres i comunicats legals, el lloguer "de la casa del ajuntament y enseñansa de primeras lletras", i, excepcionalment l'any 1807, "los gastos fets en la carretera del mar per la vinguda de S.M. la Reyna de Etruria [la filla de Carlos IV] y sa comitiva". Una altre despesa no prevista va ser, l'any 1808: "los gastos y cost de la guarda que en esta plaja tingué que ferse y costejarse en virtut de rigorosas ordes de la Junta de Sanitat", hi ha epidèmia i cal prendre mesures per evitar contagi.

Els ingressos provenien dels monopolis esmentats en aquest article. Ara, amb els números sobre la taula, es veu com la guerra afecta a la recaptació, sobretot al lloguer de l'hostal que costava cent lliures l'any, però que acaba recaptant quantitats mínimes de quatre a divuit lliures, i hi ha un any que res. Llavaneres, poble de muntanya, sota tres turons, deixat de la mà de Déu fins que els senyors de Barcelona s'hi acosten[267].

A sota de Parpers, en Carreras, un mal home

Ara de l'edifici que hi ha en diem el Bell Recó, abans era Can Navas i els d'Argentona en deien el Rancho Grande. Però els mapes antics parlen de Can Carreras, casa de pagès històrica que ja no hi és, que a sobre hi varen construir l'esmentat edifici que acull casaments i festes diverses.

Es probable que la masia fos molt assemblada a les que hi ha al país, però tenia una singularitat, era a tocar del Camí Real que anava i venia del Vallès, pel coll de Parpers. I la gernació de vilatans que hi passava es podia aturar a fer-la petar o agrair el càntir el més d'agost. Però a mitjan segle dinou l'amo, un tal Gervasi, era de poca confiança. De fet si resseguim els llibres dels notaris de Mataró de l'any 1845 notem que en Gervasi Llibre Carreras, que és com es deia, era endeutat amb diverses perso-

---

[267] ACM.DNM. Josep Segarra Ramis, any 1813,f.13 i ss, 22 i ss., any 1815, f.73 i ss. Gaspar Bartrès i Ferran Manau. *Recull històric de Sant Andreu de Llavaneres* (Barcelona, 1986).

nes.[268] Cosa que tal vegada explica la mala idea que va tenir. I que podem lligar amb el clima de delicte provocat per desvagats i gent sense feina d'aquell temps, després d'una carlinada. I recordem que el mes d'agost de l'any 1849 segresten i maten en Josep Gallifa també per aquests verals.[269]

Les notícies que tenim són confoses, però és segur que en Gervasi participa en el segrest d'un home i que el té amagat en algun moment a casa seva. Llegim al *Diario Constitucional de Palma de Mallorca* del dia 25 de novembre de l'any 1848: "El Sr. comisario Serra y Monclús, acaba de prestar otro distinguido servicio á esta capital [Barcelona] y á toda la provincia. Un rico propietario y comerciante de esta ciudad fué preso y secuestrado por una pandilla de ladrones, quienes pidieron por su rescate, según de público se dice, 300 onzas, que parece les fueron entregadas. No solo estaba arruinado don Jaime Pujol, sinó que la alarma y el terror se habia apoderado de todas cuantas personas de comodidad habían llegado á saber la desgracia de aquel, pues el peligro alcanzaba á todos los que salen de esta capital, siquiera para dar un paseo en las afueras. Por esto el Sr.Serra miró este negocio con la misma preferencia y celo que el relativo á la captura de los vecinos de Sans[270].

Cogido el hilo de la horrenda trama, se trasladó a Mataró de donde auxiliado por la columna de Areñs de Munt, pasó á la casa de un tal Gervasio Carreras situada al pié de las montañas de Palpés [Parpers], término de Argentona, que es la misma en que estuvo secuestrado don Jaime Pujol. El dueño de la casa, cuyos antecedentes según voz pública no son muy buenos, su muger, su hijo, criada, criados con otros cinco hombres mas, todos fueron presos y conducidos a esta capital, donde serán juzgados por la comision militar".

Un altre periòdic *La España*, de Madrid, del mateix dia explica altres coses: "El Sr. comisario de seguridad pública D. Ramon Serra y Monclús acaba de prestar un señalado servicio (...). Sabedor de que el señor D. Jaime Pujol estaba secuestrado por una partida de hombres desconocidos, logró por medio de espertos confidentes tener indicios de su paradero, pero no se atrevió á practicar determinadas operaciones, por temor de

[268] ACM.DNM. Desideri Torras, any 1845,ff.91,146,181.
[269] Francesc Costa Oller. *El llibre de les desgràcies* (Mataró, 2016), pag.113.
[270] Íbid, pag.95.

comprometer su existencia del mismo. Tan pronto como consignió su libertad fué á verle, y por los vagos indicios que pudo facilitarle se convenció mas y mas de que su captura habia sida obra de una cuadrilla de hombres vecinos de pueblos inmediatos á Mataró, que viven en casas de campo y que por la noche se reúnen á cometer sus fechorías.

El 14 del actual salió de esta ciudad con catorce individuos, y al dia siguiente tenia cinco presos de sospechosa conducta, y habiendo registrado tres casas de las montañas de Alpens, en el desván de una de ellas encontró un cuarto que contenia todos los objetos que le habia indicado el señor de Pujol. Los habitantes de dicha casa, interrogados separadamente, negaron que nadie hubiese habitado en dicho cuarto de mucho tiempo á esta parte, pero un niño de unos once años que servia en clase de mozo ó criado, declaró, según tenemos entendido muy detalladamente, qué habia visto que entraban y cerraban én dicho sitio á un señor que tenia los ojos vendados, al cual le llevaban preso cinco ó seis hombres con armas largas y cortas; que habia estado allí algunos dias y que la criada le servia la comida. Designó también las señas del que mandaba á dichos hombres. En vista de estos datos, puso presos á todos los habitantes de la casa y los ha conducido á Barcelona.

Hemos oido asegurar que al Sr. Pujol se le exigieron mil onzas por su rescate. Parece que se le tuvo encerrado en tres casas distintas. Tal vez sería solamente en diferentes piezas de la propia casa, y para desvanecer sus sospechas, antes de mudar de puesto se le obligaba á dar un gran rodeo siempre con los ojos vendados. El total de detenidos son once personas, de los cuales habrá tal vez algunos que no resultarán culpables". I res més no sabem.

La història de Mataró[271]

El Sr. Llovet ha tornat a escriure la història de la ciutat, i ho ha fet en aquest *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, que ens guia a través de dos mil anys. I l'ha escrita combinant la més estricta erudició amb una prosa d'estil

[271] Publicat a: *Mataró Report* (Març, 2000).

planer i didàctic. Notem que els mataronins estem de sort, ja que no hi ha res de semblant en l'àmbit de la història local, cap esforç personal o col·lectiu ha donat com a fruit un volum d'aquesta densitat.

La primera proesa del nostre historiador es va produir l'any 1959 quan va sortir el volum inicial de *La Ciutat de Mataró*, que va escriure amb el propòsit de fer una passejada pels camins ignorats del passat: "Hom veurà, doncs, la projecció esquemàtica d'una població pagesívola que al segle XV encara cercava l'empara de Barcelona per a deseixir-se de les traves feudals, com dos segles més tard tenia la gosadia de competir amb la capital catalana, i com a la divuitena centúria esdevenia una ciutat mercantívola, feinejadora per excel·lència, i a la dinovena, amb la màquina de vapor, entrava de ple dins el camp econòmic de la indústria tèxtil cotonera que havia de donar-li una estructura social i vital definitiva."

Tota aquesta informació era nova en l'àmbit local, del qual només es coneixien algunes dades dels temps ibèrics i romans. Per això s'advertia en el pròleg dels "aspectes diversos i inèdits, que, abans de plantejar-los en un treball de síntesi com és ara el present, hauria calgut conèixer-los en obres i monografies parcials, exhaustives en llurs temes respectius. Però a Mataró aquesta mena de publicacions són escasses".

Fa quaranta anys d'aquell moment decisiu i els estudis històrics s'han multiplicat de manera sorprenent, sobretot a causa del Premi Iluro instituït per la Caixa Laietana, i també per diverses iniciatives municipals i d'entitats com el Museu-Arxiu de Santa Maria, convertint els arxius locals en els més regirats. I era hora de fer balanç i síntesi d'aquest munt de paperassa que ens ha explicat tota mena de detalls de la nostra història, per tal de posar a l'abast del públic el procés que va d'Iluro a l'any dos mil. El resultat el tenim ara a les mans en un llibre poc comú, d'elaboració lenta, orientat sempre a la recerca de la dada i amb un constant interès a ressaltar els fonaments de la vida econòmica i material en què se sustenta la comunitat: la demografia, l'urbanisme, les indústries i els treballs, i tants aspectes clau que emergiren de la iniciativa de la nostra gent.

En aquestes pàgines s'hi descriu un territori amable, de geografia afortunada, que veu com ibers i romans se'l fan seu. Els primers viuran al redós de Burriac i la gent de raça llatina es plantaran a la plana, fundant la ciutat d'Iluro, que va ser el primer

naixement de Mataró, nucli de civilització que desapareix en les convulsions del final de la romanitat. Quan els feudals es fan amos de la terra Mataró és poca cosa, una esglesiola petita damunt un turó mirant la Mediterrània, però s'hi forma un mercat i amb ell neix la vila, ja que era lloc de reunió del pagesos del veïnat que s'ajuntaven a fer negocis a l'empara de l'església que els oferia refugi contra la rapinya dels senyors.

I aviat, la casa del ferrer, del forner..., i anar creixent, fins que, cansats d'haver d'enfrontar-se amb el feudal, els vilatans compren al rei la llibertat passant a la seva jurisdicció. Però Joan II es torna a vendre els pagesos, ara a en Pere Joan Ferrer, fins que el 1480, i després de tornar a pagar, la vila ja esdevé un indret a les ordres del rei, que era més benèvol.

Parlar de l'edat mitjana és sempre complicat perquè la terminologia és ben allunyada de la nostra i molts conceptes i fets ens són desconeguts. Aquí tenim, però, una de les grans virtuts del llibre, introduir-nos sense fer-ho notar en aquest món embolicat, a través de l'explicació dels conceptes cabdals, i dels esdeveniments històrics que tenen influència sobre la vida i el procés de construcció de la ciutat: una guerra, canvis institucionals, noves aplicacions industrials, etc. Tots hi són descrits de manera precisa i en poques línies se'ns donen els detalls clau per entendre el context que els explica i els permet valorar en la seva mesura justa.

A inicis del segle divuit el rei Felip V ens dóna el privilegi de ciutat, en un temps d'economia agrícola que té el vi com a centre motriu, sempre amb l'orientació comercial i la vocació exportadora.

Una centúria cabdal, quan l'economia evoluciona en direcció a l'elaboració de manufacturats tèxtils, procés que arribarà a la plenitud quan a mitjan segle dinou s'implantin les màquines de vapor, una revolució que té un símbol precís i innovador en el tren que l'any 1848 comença a fumejar, i en el gènere de punt que arrela la darrera part del segle.

Tot aquest procés, ben detallat, el llegim en aquest manual d'història local que té com a exigència científica el document al darrere de cada afirmació, en la millor tradició de Vicenç Vives. El lector queda aclaparat per la informació ja que no hi ha cap línia desaprofitada per la retòrica.

L'estil del senyor Llovet és auster i precís, però explica de manera amena el que cal ser contat, i això és una virtut en aquests

estudis, sovint difícil d'empassar pel lector poc habituat. Es llegeix amb tant d'interès que tot i el seu nombre ingent de pàgines a vegades se'n troben a faltar, que voldríem saber més d'això i d'allò.

I arribem al segle vint, que encara tenim a sobre, i per aquest motiu, difícil de conèixer, ja que ens semblen importants fets que d'aquí a cent anys no mereixeran ni una nota a peu de pàgina i a vegades costa saber valorar els canvis, perquè la història és oberta i encara no ha dit la darrera paraula en molts aspectes. Cent anys que comencen amb l'electrificació de la indústria i acaben amb internet, en què es passa de vint mil a cent mil habitants, quan l'agricultura desapareix i les activitats de lleure, el sector serveis, cada vegada tenen un lloc més decisiu.

El nostre autor repassa tots els aspectes cabdals d'aquest temps tan accelerat, ple d'iniciatives econòmiques i culturals, amb el paper rellevant que ha pres l'administració municipal les darreres dècades. Però voldríem destacar un apartat singular i d'un interès de primer ordre, tot allò que fa referència a l'activitat tèxtil després de la guerra civil, que el senyor Llovet ha viscut des d'una posició de protagonista, i això es nota en una descripció precisa i plena de detalls que ens expliquen l'evolució, aquesta vegada fent possible anar més enllà del document, que hi ha coses que els papers mai no les delaten.

En acabar de llegir el llibre en la meva mirada de lector hi ha quedat una lleugera espuma d'ucrònica nostàlgia. Vet aquí, tal vegada, la darrera història de Mataró, ja que tants elements que configuraven la nostra identitat només són record en la memòria o escrits en un paper.

Ara passejar pels carrers d'aquí no és gens diferent de fer-ho pels de qualsevol ciutat europea, hi ha les mateixes botigues on aviat pagarem en euros, la gent vesteix igual i té les mateixes esperances i problemes, l'urbanisme i l'arquitectura també ens uniformitzen. Quan Mataró desaparegui en aquest magma que configura la nació europea el llibre del senyor Llovet serà la crònica magistral d'una ciutat i el record d'una cultura.

La meva vida als arxius

Ara quan entres a un arxiu hi ha llum i ordre, són una cosa moderna, gairebé un hospital de papers. I si vas al comarcal del Baix Camp participes de la vida de la ciutat perquè només et separa del carrer un vidre, i a l'altre costat hi ha la vorera. Però quan fa quaranta anys vaig començar a trepitjar aquests magatzems de coses antigues no era així. Recintes amagats a les golfes, llum precària de finestres que deixaven passar el fred, pols adequada a tant endarrerida activitat, mobles massissos visitats pels corcs, i un senyor amb corbata i americana a vegades savi i gran, però no sempre savi, darrera unes ulleres que t'indicava més o menys el que hi havia perquè ho sabia de memòria, també més o menys.

Com que a l'administració municipal aquests dipòsits de paper antic no els preocupaven gens perquè no servien per res, ens hem hagut de refiar d'aquests senyors, els que vivim entre papers caducats, fins que amb els ordinadors i sang nova la cosa canvia de dalt a baix. Però enyoro aquells matins d'arxiu enmig de protocols escrits amb tinta i amb un d'aquests personatges al costat. Pluja al carrer i fred, que només abriguen quilos de paper vell, mentre mossego un entrepà de pernil i llegeixo en lletra torta què va fer na Eulàlia abans de casar-se, i l'arxiver pren cafè i m'explica històries.

També calia anar a mirar arxius privats i parlar amb persones amb molts anys a l'esquena. Jovenet de la segona volada, vaig trucar a la porta de notables ciutadans de Mataró, amb papers que volia mirar. Bon dia, mirada profunda i jo tremolant. De seguida em preguntaven la filiació, perquè entrar al seu despatx tenia duana i qualsevol no tenia accés als secrets que hi amagaven. Volien saber de quina família era, i un indocumentat ho tenia difícil. I em va obrir moltes portes el passat, perquè a meu avi Emili Oller, regidor de l'ajuntament en temps de la república, el coneixia tothom. !Ets el net de l'Oller¡ doncs al teu avi el vaig tractar quan .... i portes obertes i més històries escoltades.

Recordo el senyor Antonio Pineda, hereu d'una nissaga antiga, que era veí meu del carrer de Barcelona i el coneixia. I això va facilitar que m'obrís el seu arxiu. Vaig anar amb cotxe fins a Cabrera on tenia una torra i una pila increïble de papers. Ell era

net d'en Josep Gualba i tenia ben guardats els seus papers i entre ells el magnífic dietari que anys després vaig editar. Però també hi havia documentació ben interessant de la ciutat de Mataró i tot m'ho va deixar endur a casa. El cotxe va quedar ple de lligalls.

I quan anava a dir-li adéu em diu que podríem anar a mirar què trobàvem en una casa tancada que tenia a la plaça del poble. I cap allà amb un lot, que no hi havia llum. Obra la porta i de sobte el lot enfoca el terra i oh! horror! estàvem trepitjant fulls de la duana marítima del port de Mataró del segle divuit. Allò era un paradís de l'explorador històric. Que pugem al pis i m'esperava l'emoció definitiva. Enmig de mobles i pols una pila de papers d'un metre d'alçada lligats amb cordills i amb una etiqueta vuitcentista que amb lletres educades de tinta negra posava: *Gordils*. Si em punxen no em treuen sang. Era documentació de la primera fàbrica de vapor de Mataró i va resultar que eren els papers de la fallida. Un tresor ! Encara tremolo en pensar-hi.

Un rector d'una parròquia medieval de cases sòlides, que el truco per telèfon, que vull veure els llibres de sagraments, que em diu que el dia tal no hi serà però que cap problema que deixarà la clau sota l'estora de la casa que obri i que a la dreta hi ha el seu despatx i que a la vitrina hi ha els llibres i que jo mateix. Parat vaig quedar. I que arribo al poble i aixeco l'estora i obro la porta i a la dreta hi ha el despatx i a la vitrina hi ha els llibres. Tres hores de consulta i no s'acosta el bon rector, confiada persona que va confiar amb mi, que no em coneixia ni m'havia vist. No em va veure. Que tanco la vitrina, que surto del despatx, que tanco la porta, que deixo la clau sota l'estora. I adéu poble simpàtic i medieval de rector fill del cel, on varen viure els meus avant-passats contents, per cert en la mateixa rectoria d’aquesta història certa.

Una família que surt a un dels meus llibres s’enfada perquè explico que un seu avantpassat del segle divuit era pagès i ells volien ser nobles i molt nobles, i de treballar la terra fa tres-cents anys res de res, que estaven segurs que en aquells temps ja vivien amb l'esquena dreta. I deien que jo estava equivocat. O sigui que el registre parroquial del segle divuit on diu que el seu antic era pagès estava equivocat. Nissaga atrevida que ha passat per alguns arxius intentant esborrar dels documents antics la vergonya agrícola, i han estat justament castigats per un especialista que ho ha explicat tot.

Vaig anar a l'arxiu de la Diputació que estava a l'actual palau de la Generalitat, que en aquells moments era una institució que arrencava i encara no tenia ni un espai físic massa definit ni havien contractat tres milions de funcionaris. Em miren el carnet severs guardes i cap amunt i que surto al pati dels tarongers i a buscar una porta que era l'arxiu. Si m'equivoco segur que entro al despatx del veí de Premià esmorzant o telefonant a Andorra. En aquest arxiu vaig fer una gran descoberta, els llibres d'acords de l'ajuntament de Mataró del Trienni Liberal que feia dos segles que havien desaparegut.

Vaig regirar molts arxius. En una població el nom de la qual callaré per pietat hi havia un funcionari que cada matí dormia sobre el diari. No se si era una crítica radical a *La Vanguàrdia*, nom del paper en qüestió, o mandra acreditada. Els passadissos més recòndits de l'arxiu servien d'amagatall a esforçats servidors públics que en les ombres matisades de la llum filtrada pels lligalls trobaven consol i repòs llargues estones.

Aquesta història és més recent. Fa uns mesos vaig anar a un arxiu molt gros i nou i que ha costat molts diners. Amb diligència em varen servir el que demanava, però vaig haver de patir un parell d'hores la conversa de les nenes que dirigien la sala parlant de les seves coses. Es veu que no hi havia feina. M'acosto a una i li pregunto si tenen certa revista i em diu ... *em sembla que no* ... li semblava que no, o sigui que no ho sabia però que potser no, i així va quedar la cosa.

Un altre arxiu municipal que diu a la web que només tenen atenció al públic dos dies a la setmana, al matí i dues hores. Telefono i em diuen que de fet és millor que vingui el dijous perquè l'altre dia no pot ser. Arribo a les onze en punt, quan obren. Entro i la persona encarregada em diu que hauré d'esperar-me que ara ha d'anar a esmorzar. Ho entenc, ciutat mediterrània i un estiu amable, que convida a tot.

Ho deixo aquí amb esperança, perquè ara hi ha professionals en aquest ofici delicat. I està desapareixent per jubilació el tipus de funcionari punxegut que té com a finalitat aconseguir que ningú no s'hi acosti. Tot ha canviat, perquè Déu vol, i si hi vas trobaràs mans espavilades que els agrada la seva feina al servei del client. Que sóc jo. Guieu-me, arxivers, per resmes centenàries.

Notes de Camins

Dos camins del rei per anar a Vic

Hem sortit del *paso fatal del Congost*[272] i arribem a les terres de Centelles, al veïnat de Sant Antoni, al costat del Camí Real. Aquí al vianant l'acollia un hospital que la caritat del baró de Centelles hi tenia establert, al costat de l'ermita del sant, patró de traginers, que ara han canviat de lloc perquè les carreteres ho demanen. També hi havia un molí i un hostal i molta pols, sota el sol d'agost que alguna fotografia antiga et fa sentir.

Després, la poc estimada pujada de Sant Antoni, que no era gran cosa i et pujava amb quatre gambades a on s'obra la plana de Vic, de turons rossegats, boira malaltissa i camps grocs el mes d'abril. Quan l'any 1787 hi passa Francisco Zamora es queixa de "la pesada suvida", i explica que "todo este camino está sobre marmoles negros y algunos otros colores".

Anem a la pujada amb ulls del segle d'ara, que en aquest turó es conserven notables restes del camí medieval, uns centenars de metres de recorregut. Hi ha fragments del paviment enllosat i algunes pedres fora de lloc, escampades als marges del camí. Són notables els murs de contenció i les guarda-rodes. Va la pena anar-hi a mirar-ho, un viatge al passat.

Arribem als Hostalets de Balenyà que es diu així perquè hi havia aquest servei de tanta necessitat als que anaven de pas. De fet, el Balenyà medieval és lluny d'aquí, als voltants del santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda, però els hostals es varen situar al llarg del camí públic i varen acabar donant nom a l'indret. El

---

[272] Francesc Costa Oller. *Congost, un viatge cultural i històric* (Mataró, 2015).

primer és de mitjan segle setze i després n'hi haurà més, el d'en Pujol, el d'en Muntanyà.

El baró de Maldà hi passa el mes de setembre de l'any 1808, quan fuig dels francesos que entren a Barcelona: "No tenint ja res més que fer en Aiguafreda, ni en beure aigua freda, haventnos contentat en sols beure un poc de vi. Lo Francesc féu sirgar les tres mules en lo birlotxe, i nosaltres continuant sobre les cavalcadures fins als Hostalets de Balenyà, aon anàvem a fer alto per dinar, i allí descansar fins a dos quarts de quatre de la tarda per la sortida a la ciutat de Vic".

La part alta, després de la pujada de Sant Antoni, en deien el pla de les Forques, perquè era lloc molt a propòsit per executar-hi els malfactors, i deixar-los a la vista dels que passaven pel camí. A quatre passes, al lloc de la Casanova, hi havia una bifurcació: a l'esquerra s'agafava el Camí Real que anava a Vic passant per Tona, i a l'esquerra un altre Camí Real més antic que també anava a Vic, i que a vegades és citat com d'Aiguespartides o de Torrellebreta, o de l'hostal dels Frares, o de Taradell.

Això dels dos camins per anar al mateix lloc és a causa de la voluntat del rei Jaume I que l'any 1274 mana canviar la direcció d'entrada a Vic, que de sempre es feia pel carrer de Sant Francesc i el pont de Queralt, però que vol que es faci pel carrer de Sant Pere. I un nou camí es va obrir pels desitjos del monarca. De tota manera l'antic va continuar ben actiu fins a mitjans segle vint.

El Camí Real antic

De fet estem trepitjant una ruta d'origen romà, tal com ensenya el mil·liari trobat a la teularia Albanell, al costat del camí, vora Vic. El trobaves a la Casanova, a Hostalets de Balenyà, i travessava les poques cases de l'indret, que ara ha crescut, però tot és modern i anònim. Només hi ha l'ànima pretèrita al carrer Serrat, perquè és estret i ple de cases modestes del segle divuit. Moltes en trobarem de cases d'aquestes i de segle tant potent, pels verals.

Entre camps anar a trobar el veïnat de pagès de la Cogullada, també vestit a tocar del Camí Real, de poca consideració, però hi ha una casa, també, del segle divuit. Camps a llevant i a ponent, natura generosa treballada per la mà de l'home i avui que hi passo tot és verd i espera que el sol ho deixi apunt per la sega.

Trobo el mas de l'Hospital, prova definitiva que ens trobem en un camí amb segles al darrera, que en aquell temps un hospital era el recinte que no acollia malalts sinó els que anaven de pas, tota mena de gent, que hi trobaven un llit i alguna cosa de menjar. I camps i més camps amb l'horitzó llunyà, que a peu fa goig, amb el cel blau. Travesso l'imperceptible rec de la font Tordera, però els mapes antic diuen que és la riera del Gorc Negre i que per passar-la hi ha un pont de fusta. Arribaràs a les cases de Sant Miquel de Balenyà. Hi arribaràs ara, perquè pels d'abans no hi eren. De fa quatre dies, es varen edificar quan hi arriba el tren i hi posen una estació, i va ser l'any 1874.

Seguir el camí que és la carretera, i la volta que et duia a tocar del mas d'Aigüespartides ja no hi és, però costa poc trobar un camí que ens acosta al trajecte històric. Cal seguir-lo sempre al nord i a tocar del mas de Torrellebreta. No em cansaré de les planes sembrades, camps i més camps, perquè d'esperit soc de pagès, que a les costes d'Argimon, al Fluvià, fa cinc segles els meus anteriors treballaven la terra.

Amunt i sempre pla, però de sobte hi ha un tros mig perdut i la via del tren el parteix. El camí hi és –més o menys– però no és recomanable tastar-lo i convé fer una volta per la plana de la Coromina, després de Torrellebreta i anar a trobar la vellúria prop del mas Blanquers, a l'altre costat de la via. Un bon camí segueix i ja no el deixarem fins a Vic.

A poques passes trobo un lloc sòlid, l'hostal dels Frares, que ara és una casa particular però durant segles va fer la vida més fàcil als que anaven amunt i avall per força, perquè això d'anar a veure mon per curiositat no era conegut, encara.

Seguim entre camps harmònics i aviat les cases del Gurri, un espai d'habitacles lluents i polits, acabats de fer. Continuo per un entorn agradable, viarany fa poc endreçat i assenyalat amb el rètol d'honor que explica la seva antigor: Camiral.

Cal passar el pont sobre la riera de Tona, que quan plou no és poca cosa. I aviat a la dreta el mas Albanell. Per aquesta zona mapes vuitcentistes assenyalen diverses teularies, activitat molt útil en temps de negocis, que tothom construïa . De mica en mica s'acosta la gran ciutat, i les urbanitzacions de casetes clòniques ho diuen.

Mig amagada una creu de terme petita, de pedra, discreta i potser gòtica, em fa aturar. Ja no deixarem les cases i buscar l'antic torrent de Sant Jaume, que tots els papers antics diuen que

és aquí, però no hi és, amagat sota carrers. I encastada en un entorn lamentable les restes de l'ermita de Sant Jaume. Un arc medieval de mig punt és consol pel caminant que remena la història, però aquí s'hi hauria de posar mà.

El trajecte que trepitjo és exacte i precís, que hi caminaven en temps de guerra i pau fa segles, però ara són carrers de Vic on viu la gent. Una capella poc antiga, l'església de la Guia. I ja som al carrer de Sant Francesc, l'entrada medieval. Estret i llarg, que no s'acaba mai. De cases que gairebé es toquen pel davant, alguna llinda del set-cents de pedra picada, i una de fusta, poca cosa per la memòria. Tot és de fa quatre dies –o cinquanta anys, o cent anys– només recorda els segles foscos l'estretor. Massa cases tancades i deixades, i un aire d'aquí no hi vull viure. Territori del passat. De nit ha de fer angúnia passar-hi.

Una font que ajuda el vianant, sota teulada m'agrada, detalls de colors. Una església també massa moderna, la del Roser. I arribem al pont de Queralt, del segle onze, i això ja és una altra cosa, sòlida i noble, de pedra. Ressò de pagesos i cavallers i soldats i el bisbe, que vetlla per tots nosaltres. Al davant les adoberies desordenades, imatge trista. Francisco Zamora l'any 1787 explica que: "hay una calle que se comunica por medio de una puente antiga sobre el Merder[273], y allí esta el hospital de peregrinos", que el varen fer el segle tretze amb la capella de Sant Bartomeu.

Abans, en el camí de sortida per la porta de Queralt, segle onze perillós, hi ha l'hospital de Sant Jaume per malalts de lepra. Perill, que l'epidèmia és la vida o la mort i les muralles serveixen per amagar la por. Amb tantes coses que hem vist ja podem entrar a Vic, ciutat.

El camí de Tona

El Camí Real que passava per Tona sortia de la Casanova i travessava el que ara és la població dels Hostalets de Balenyà pel carrer Major, poca cosa ho recorda, potser una casa amb porxos a la part alta, la llinda que assegura que en Josep Verdaguer l'any

[273] Un pergamí que es guarda a la catedral de Vic de l'any 1146 ho diu ben clar: "a meridie in aqua de riu Merder". Oblidem, doncs, els topònims creatius d'aquest *rivo merdero*, que diuen papers encara més antics.

1781 aquí hi va aixecar el seu domicili, i una altre del 1789 signada per en Jaume Prat. D'aquestes llindes en parlo d'aquí cinc minuts, quan arribi a Tona.

Ara, en deixar el poble, el camí es perdut. Passava a ponent de la masia que queda a l'esquerra i a tocar de la porta de la Torremirona. Després pel mig dels camps, i encara recorden les partions dels cultius –amb les imatges aèries– el pas antic del camí. Un teixit de carreteres enllà, i a pocs metres de la pista que passa per Can Moianès, però abans, hi ha restes ben conservats del camí medieval, ple d'herba. Hi passo incert, però és que vull seguir les petjades dels reis i de tants que varen marcar d'història la ruta ausetana.

Després de Can Moianès, i entre els camps, ja trepitgem la vellura fins a Tona. Camps grocs la primavera, records d'una guerra, en aquesta plana que mai no s'acaba, veïna del cel blau i sota els cingles que conec pam a pam. I quan plou vaig a veure el salt que pocs saben i el panorama de Vilageliu, trencat de verds i amb l'ombra llunyana del Pirineu.

Can Tarabau a la dreta, una masia que encara podem tocar i que a vegades servia d'hostal, i és el baró de Maldà que ens explica què li va passar el dia 12 de novembre de l'any 1808: "entràrem a casa Taravau a descansar allí dintre d'anar eixarrancats sobre de les cavalles i jo sentint ja lo pes dels seixantados anys que porto sobre. (...) Vegérem a molt bé de Déu, allí dalt en los aposentos (...) bons llits i acomodats que ens prometien, per abrigarnos bé del fred al jàurernos hi per dormir, bon foc per escalfarnos en la cuina al mig de la llar, ab son escó per seure i àdhuc jaure. Amigos, quin sopar nos donà la filla del Valentí de Vilalta, que casi fou sopar de bodes ab tan bona vianda, no sé si después de l'enciam; colomins o perdius ab suc, camp de batalla; cassola de peus ab crosta d'ou dolça, menjar blanc; bon pa i vi i bon profit a tots los de la taula i als demés en la segona cuina, immediata a l'escó i al foc, al mig que penjava la caldera, haventnosenhi anat a escalfar antes d'escalfarnos millor en los llits". L'endemà tasten les alegries de la boira: "A set hores hem eixit d'aquella casa en Tona, i tan emboirats llavores que així vèiem lo camí que començàvem: per perdre'ns, i a tropessar i caure de l'animal algú, trencars'hi la nou del coll, casi no divisant los arbres, sentnos cel i terra tot una espessa boira".

Passar al costat del mas dels Ginebres, parets de terra que ensenyen el pas gastat pels segles, i et trobes com a sota d'una

d’aquelles carreteres dels anys cinquanta amb plàtans a cada costat que la primavera es convertien en un túnel vegetal.

Seguir caminant i a quatre passes Tona, que es travessa pel mig, pel carrer Nou, el de Barcelona i el Major, la ruta antiga ara plena d’edificis i gent que camina. Tona, nucli medieval de masies esparses i un castell dalt del turó, que vigila. Tona que tenia el camí públic i la gent traginant. I com en altres indrets es va anar formant un poble de cases veïnes de la ruta vigatana, i va ser cap el segle setze. El ferrer i el forner.

Ara és ruta moderna de cases anònimes que potser miraran amb curiositat d’aquí mil anys, però he vingut avui diumenge de sol estantís i la tarda plourà a veure què es conserva del passat. I he quedat amb la boca oberta, gent de Tona, amb el tresor potent i oblidat en la ruta reial.

Tot just entrar a mà dreta hi ha un bell conjunt de cases setcentistes, llindes que van del 1786 al 1800. I una porta adovellada de l'any 1558, més endavant en trobarem algunes més d'aquestes portes medievals de punt rodó, del 1562, del 1635 que es va fer construir en Pere Blanc. I Can Codina, del 1646, que ara hi reposen els avis. Fixem-nos que aquestes portes tant boniques es deixen de fer, més o menys, a inicis del segle divuit, quan es passa a construir les portes amb llinda horitzontal, i d'aquestes a Tona n'hi ha moltes i fins i tot una del 1682, que anuncia el nou estil.

Un patrimoni important el que tenen aquesta gent, cases d'un alt, amagat enmig de mostres contemporànies que oblido. Llindes del 1753,1765, 1773, 1779 i 1801. I això vol dir que la segona meitat del segle divuit, sota la mirada patriarcal dels borbons, va ser un bon temps pels de Tona i per tota Catalunya, pacificat i treballador. Pagesos als horts i a la vinya, els comerciants que no paren, artesans enfeinats amb les eines i els barcos que s'enduen mar enllà tantes mercaderies. Entrant al nucli de la ciutat, sempre trepitjant el pas del Camí Real, hi ha cases de gent que va fer diners el segle dinou, amb detalls modernistes, però jo he vingut a buscar cosa més antiga i passo de llarg.

Tona, de sobte la descoberta d’aigües medicinals l'any 1874 que tot ho regira. I de seguida obren la porta lluïts balnearis, molta gent s’acosta i els més rics aixequen torres de fantasia, que encara toquem. Alguna casa als carrers també fa pensar amb els diners que varen caure a les butxaques vilatanes.

Anem deixant enrere la població i passem a tocar del bell edifici de la Ferreria, enmig de florida generosa de verds i olors. Corriol feraç que em porta a Can Xic de la Font, masia derrotada amb les costelles a l'aire. De fet una classe d'arquitectura del fang, que va aixecar tantes habitacions. Més camps amb la vista als turons decorats de pedra i passar per Comions de la Creu.

Aquí un tram de la carretera antiga que duia a Vic i un camí acabat de fer al costat per vianants i ciclistes. Hi passo però després d'una cruïlla que es dirigeix a un edifici industrial i a la dreta podem observar i fer quatre passes pel camí medieval, però la vegetació no et deixa saber més coses. Però mentre passes pel camí nou tens al costat, a dos metres, la ruta històrica, la veus, perquè està ensotada per l'erosió, però aquí no hi entra ningú.

Passo pel darrera d'una formatgeria i cap el mas Garet, decidit, endavant, però una colla de gossos feudals m'indiquen que no he tingut una bona idea i desfaig el camí. Toca seguir les indicacions de la cartografia més antiga que em diu que el Camí Real passava i encara hi ha restes al costat del mas Garet, a llevant de Can Pancheta i a uns cent metres davant Can Rotlla, i és que aquí el podem identificar sota un llarg talús que es va acostant a la carretera principal d'anar a Vic.

El camí passava per l'hostal d'en Valls, que és aquí mateix, a l'altre cantó de l'asfalt, i el seguim a tocar d'unes edificacions agrícoles fins a un indret d'història antiga i terrible. És l'hostal del Bulló, l'any 1787 Francisco Zamora s'hi atura i no queda content: "el meson del Bollo muy malo, pero famoso por la prision que se hizo en el despues de un terrible choque de la quadrilla del famoso Sarrallé con sus onze compañeros de los quales se ahorcaron la mayor parte a poca distancia".

Després el camí és ple de vegetació i un munt de carreteres i cruïlles l'han desfet. El tornem a trobar a la plana de Malla, que passa davant un altre recó històric, l'hostal de Can Paella. I és que no donaven l'abast els cuiners amb la clientela que volia menjar i a vegades dormir, per reposar una mica.

La plana de Malla és potent i l'església un rovelló. Per aquestes latituds l'any 1600 pel camí assassinen l'ardiaca Pau Fabra. Un criat ho explica: "Quant forem a Tona lo sol se pongue y axi nos ne veniem tots dos de companyia y dit señor Ardiacha mon amo anava a la ma dreta y jo li anava quasi al costat a la ma esquerra un poquet de darrera, y quant forem mes enlla del Coll de Malla y mes ensa un poquet de un coll que y ha jo vegi tres homens que

lo hu era un home petito y los dos eren un poquet majors y me aparegue que lo hu aportava una capa de pastor roja y lo hu de dits tres homens aportava uns calsons verts y dits tres homens aportavan capas de pastor abrigadas y no se ni puc dir de que anaven vestits u de que no, y dits tres homens anavan de devant nosaltres un poquet y venían assi a la volta de Vic y anaven poc a poc y lo hu de dits tres homens se gira un poquet de rahull pera mirarnos y se capfica lo sombrero en lo cap y lo hu de dits tres homens aportava un pedrinyal al coll que no se ni puc dir de quina mida era ni de quina no, y se posa a la una banda de cami y los dos se posaren a la altra part de cami, y axi dit señor Ardiacha y jo passarem per lo mig de dits tres homens, y mentre que passavam lo dit señor Ardiacha los saluda, y jo no se si li tornaren la salut o no, y a mi me aparague que los cabells se me alsaran en lo cap y en ser passats encontinent sentí dos colps de pedrinyal y que casi lo un tret aconsegui lo altre, y en haver tirats dits dos colps de pedrinyal dits tres homens se posaren a fugir per uns blats enlla y dit señor Ardiacha digue: mare de deu nom desempareu, mort som, confessio, confessio, y axi los dos corrent ab les mules arribarem a una caseta quey ha prop lo cami real, que no se com se diu [Bernat Mestre (a) Velada]”. I aviat va morir[274].

Llarga ruta de cereals i colors variats. La terra crua quan no hi ha res. Les tiges i les roselles quan la primavera s’obra. El groc del dia abans de la sega quan el sol mana. Anar per entre els masos Pla d’en Malla i Cirera i cap a la Torre d'en Bru, de safareig set-centista i llinda més antiga i una torre de vigilància medieval, que els que passen no són de confiança. Després el camí va per sota l’autovia i enfilem Vic per carrers plenament integrats en la trama urbana. Però el carrer del Remei va créixer al costat de la ruta medieval, serveis d'hostal i ferrers, i encara hi ha moltes cases del segle divuit –quin segle–, amb elements de pedra picada: finestres i portals, i un que diu 1789 –quin any!–.

Quan el rei Jaume I modifica la ruta del Camí Real per entrar a la ciutat pel carrer de Sant Pere el riu Merder s'havia de travessar mullant-se. Varen passar cinquanta anys abans que el pont del Remei allunyés la gent del perill quan l'aigua fa por. Gòtic perquè és del segle catorze, ara fa bonic, i abans tenia un pou a cada banda, una creu de terme i un oratori dedicat a la marededéu del

274 Luís B. Nadal. *Episcopoligio de Vich*. Tomo III (Vic, 1904).

Remei, especialista en aturar la pesta, que patia el continent. L'any 1787 Francisco Zamora diu: "hay sobre el rio Merder un puente de cinco ojos inutil para carros pues pasan por debajo y está bien malo".

En el procés de reforma de les comunicacions a mitjan segle dinou fan una carretera nova per anar a Vic, que l'any 1848 era acabada. A l'altura de les cases de Sant Antoni nou traçat sota el turó de les Forques i a ponent de les cases dels Hostalets de Balenyà. Es dirigia a Tona i passava a llevant, ara els carrers Antoni Figueras i Doctor Bayés. Després es va sobreposar al camí medieval en un tram, per seguir-lo en paral·lel fins a Vic. En la recte final varen obrir dos hostals perquè els antics eren una mica apartats. Encara es conserva l'edifici de l'hostal Nou i en una barana del balcó la data de l'any 1847 explica que es tracta d'una obra feta amb motiu de l'obertura del nou vial. També podem veure, enmig de les carreteres, l'edifici de l'hostal de la Torre. I per passar el riu Merder un pont nou.

El camí històric de Mataró a Vic

Una guia de viatges de l'any 1814 que escriu Pedro Serra[275] diu que hi ha un camí que va de Mataró a Vic i que a peu eren catorze hores. També ho diu el *Itinerario de Cataluña*[276] de l'any 1823. I després, el 1847, Bertran Soler parla del *Camino de herradura de Vich a Mataró*[277]. I més antic és un manuscrit de cap el 1790[278], que anota el camí: *De Vique a Mataró por el Pla de la Calma y Vilamayó*.

---

[275] Pedro Serra Bosch. *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del principado de Cataluña* (Barcelona, 1814).
[276] D.F.C. *Itinerario de las provincias de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona* (Barcelona, 1823). Altres itineraris repeteixen les mateixes dades, com el: *Itinerario de la mayor parte de los caminos y veredas de las cualtro provincias de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona* (Barcelona, 1838).
[277] Tomas Bertran Soler. *Itinerario descriptivo de Cataluña* (Barcelona, 1847).
[278] Maria Cristina Hevilla. *Descripción de la frontera de Francia en Cataluña a fines del siglo XIII.* (Barcelona, 2002). Transcriu un document conservat al Servicio Histórico Militar (Madrid).

Però és que hi ha notícies medievals d'aquest camí que feien servir els ramaders i els nevaters del Montseny, que tenien pous de glaç al cim de la muntanya, pels viaranys de la Calma, on hi viu el fred. Amb les mules carregades de gel baixen i fan parada a l'hostal de Sant Antoni de Vilamajor. Mengen alguna cosa i fan cap a Mataró, en un viatge que dura tota la nit, perquè el sol no era amic d'aquesta indústria fràgil. A la Marina els peixaters l'esperaven el gel, per conservar les sardines els mesos de calor. I els carnissers i els que feien gelats, també el feien servir i a la taula dels senyors sempre hi era.

Ben antiga, doncs, la ruta que travessava el Montseny per sobre i aquestes llargues distàncies es feien a peu, dormint a les masies, i no passava res, només el temps.

L'any 1814 el *Prontuario* diu que el camí surt de Mataró va cap a Argentona, passa per la riera de Dosrius, per la masia de Can Bordoi, arriba a Llinars i després a Vilamajor. Que el camí continua cap el pla de la Calma fins a la masia de Collformic, passa pel Brull, per Seva, per la *Posada dels Frares* i té com a final Vic.

Un document de l'any 1866[279] és més detallat: "Arranca, á la derecha de la carretera de Mataró á Granollers, á 0,5 k. de Argentona. Tiene trozos de camino carretero, de carretera de segundo órden y de herradura. En el arranque se marcha por un camino carretero natural hasta Dosrius, que sigue la riera de Argentona, de curso inconstante y dominada por alturas cubiertas de bosque hasta 1 k. de Dosrius, en que aquella se separa por la derecha, y se entra en la carretera de segundo órden de Granollers á Dosrius, por la que se sigue con las mismas condiciones hasta Llinás; en esta villa se cruza el camino de Granollers á Gerona, y se abandona la carretera, tomando un camino de carros de suelo gredoso, que desciende por terreno cultivado, para vadear á 2 k. la riera de Vilamajor [riu Mogent]. Ántes de entrar en Llinás se cruza el ferro-carril á Gerona por el interior. En Vilanova [Sant Antoni de Vilamajor] concluye el camino carretero, y sigue uno de herradura, que atraviesa un terreno cultivado; á 2 k. se vuelve á vadear la riera de Vilamajor, y se asciende, por terreno cubierto de bosque y dominado por los flancos, para ganar el Coll de las

[279] *Itinerario descriptivo militar de España*. Tomo IV (Madrid, 1866).

tortas de Molá[280], que á 10 k. da entrada á una meseta ondulada, llamada Plá de la Calma, por la que sigue hasta los 17, en que por el Coll Formich desciende con regular pendiente hasta los 20 k., en que se encuentran dos casas de campo, y continúa por terreno ondulado á Seva. De este pueblo á Vich el camino es transitable á carros, y sigue por terreno de la misma clase, vadeándose á 2,5 y 2,7 k. el torrente de la Costa, de escaso y constante curso; y á 6,5 la riera de Tona, desde la que sigue próximo por la derecha al rio Gurri. En Vich empalma con la carretera de Barcelona á Puigcerdá".

Amb els llocs de pas que citen els papers, mirant algun mapa antic i trepitjant a peu el país, que és el que s'ha de fer, puc dir algunes coses del recorregut.

Es sortia de Mataró i cap a Argentona, i per la riera cap a Dosrius, que no hi ha carretera fins a finals del segle dinou. Toca pujar pel Camí Real que ens durà a Can Bordoi i baixar cap a Llinars, haurem de passar el riu Mogent sense pont i amb compte que baixa molta aigua[281]. Ara per la plana de camps generosos cap als Vilamajor.

Per pujar al Pla de la Calma hi ha dos camins històrics que a més són ramaders[282]. Un s'enfila per la dreta de la riera de Canyes i l'altre per l'esquerra. El primer des de Sant Pere de Vilamajor cap al turó de Sant Elies, el camí de la Moixa i cap el coll del Pi Novell[283]. L'altre des de Sant Pere va cap al corral d'en Parera i amunt cap al coll d'Uixola, el coll de Palestrins i el coll del Pi Novell, on el camí s'ajunta amb l'altre.

Després es segueix per la cresta de les muntanyes, el coll del Roure Gros, el Sui i Roca Roja. Aquí s'entra al pla de la Calma i cap a Collformic. Abans però, les ruïnes de la casa del Cafè ens recorden que en algun temps aquí s'hi aturava la gent que passava a menjar alguna cosa. Notem que a finals del segle dinou ja era a terra.

---

[280] Tal vegada vol dir el "coll de les voltes del Molar". Topònim desaparegut, potser es tracta de l'actual coll de la Ventosa que és l'entrada al Pla de la Calma passant de les cases del Molar.

[281] Per el trajecte de Mataró a Llinars veure el meu llibre: *Per camins històrics 1. Camins entre el Vallès i el Maresme* (Mataró, 2015).

[282] Xavier Roigé i Ferran Estrada. *El mas al Montseny* (Barcelona, 2008).

[283] Cal fer notar que els mapes antics situen el turó del Pi Novell al que ara es diu del Samon, i que el coll del Pi Novell ara es diu coll del Pou d'en Besa.

Toca baixar cap el Brull per un camí costaner que passa per l'ermita de Santa Maria Mitjancera i l'ermita de la Trinitat. Després arriba a Seva i continua per la plana d'horts magnífics fins a tocar el mas de Torrellebreta. Aquí és on trobava el Camí Real antic que venia del Congost. Les guies diuen que passava per l'hostal dels Frares, una vella masia que encara podem ullar, a tocar del camí[284]. Una mica més i hem arribat a Vic, ciutat.

El senyor de Caumont per Catalunya

A la Gascogne hi ha el castell del senyor de Caumont, un feudal que un dia va decidir anar a fer el viatge a Terra Santa, com a cavaller cristià que era. I va ser l'any 1418 que comença a caminar per dirigir-se a Barcelona, on volia agafar el barco que l'havia de dur a terres tant llunyanes. Va deixar escrit els punts per on passa, i ara seguirem el llarg recorregut que fa per terres catalanes[285]. En cursiva el text original que correspon als llocs de pas, que res més no comenta:

Pays de Sardaigne (Cerdanya), *Puich Sardain* (Puigcerdà), i per camps planers cap a *Das*, amb les muntanyes del Moixeró al davant i les ha de travessar. Potser ho va fer de la manera que explica l'any 1685 Ambrosio Borsano, que diu que el camí antic és el que passa pel coll de Jou, i després baixa a *Baguac* (Bagà). Ara cita *Le Contée de Catalogne* (El comtat de Catalunya) i segueix el riu Llobregat sota cingles poderosos, camí precari fins a *Bergue* (Berga). Passa per *Casserras* (Casserres), per *Balceran* (Balsereny), per *Sant Pierre d'Our* (Santpedor) i per *Manreze* (Manresa). Com que vol anar a la muntanya santa es desvia cap a *Chasteau Guallin* (Castellgalí), i a *Nostre-Dame de Montserrat*. Després de resar a la moreneta baixa cap a *Coll Beton* (Collbató), passa *Espareguieres* (Esparraguera) i *Mertorell* (Martorell) on travessa el riu Llobregat pel pont del Diable, si aquell any estava sencer, que de tant en tant l'aigua el trenca. Cap a *Molin de Rech* (Molins de Rei) i per acabar *Barcellone.*

---

[284] La guia de l'any 1814 diu que després hi ha l'hostal de la Paella, però en aquest cas es tractaria d'anar al Camí Real que passa per Tona, allargant la ruta.
[285] *Itinéraire du voyaige d'oultremer en Ihérusalem* (1418).

En viatger Gálvez en parla

L'erudit Diego Alejandro de Gálvez l'any 1755 fa un llarg viatge per Europa i reflexiona sobre un tema poc tractat a la literatura antiga:

"No me parece impertinente digresión el notar aquí que desde esta posada [Igualada] empezamos a tener alguna comodidad en las precisas necesidades a que está sujeto el cuerpo humano. Quién ha de creer que, siendo los franceses y demás naciones del Norte tan publicadores de sus primores y aseadas disposiciones en el vivir con comodidad, para esto tengan los vasos más incómodos y con el mayor desaseo.

Unas escupideras solamente, y de cuatro dedos de alto y anchas, es la única prevención que ponen bajo de las camas, sin cubrirla con el lienzo que acostumbramos en España, que al menos sirve para contener el fetor estando así cubiertas. Si durante la noche se ofrece alguna cosa, es preciso vestirse y buscar el lugar común (que los franceses nombran la commodité), a costa de tanta molestia y de exponerse a una perlesía en países tan fríos y destemplados.

El que teme estas resultas se acomoda en las escupideras puestas sobre algún taburete, y está dicho con esto la incomodidad por la improporción de los vasos, y a más de esto quedar descubiertos con molestia de su fetor. Y siempre es necesaria mucha cautela por lo fácil que son a quebrarse con el peso del cuerpo y lastimar al paciente.

En algunas provincias de España, hasta Alcalá de Henares, ponen unos vasos o tarrillos, al modo de chocolateros de barro, tan estrechos por la boca que apenas se puede acomodar una sola vía. Y si instan las dos a un tiempo, como es regular, es el mayor aprieto que se puede ofrecer. En esta parte, la disposición de nuestras Andalucías es la más cómoda y aseada de cuanto he caminado. No he querido omitir esta circunstancia para que no me reste nada que referir del carácter y modales de las gentes que hemos visto y tratado".

"Sense diners, a vegades em vaig veure obligat a caminar de dia i de nit. A una llegua i mitja de Figueres em va aturar un home vestit de la manera decent que van els pagesos de Catalunya, portava sandàlies i una escopeta de caçador, i em va apuntar tot dient-me d'acompanyar-lo a Girona. Mentre caminàvem li vaig retreure d'haver-me amenaçat amb la seva arma, però ben aviat em va deixar quan érem a la vora de Basques [Bàscara], després d'haver escoltat la remor d'una font que li va semblar el soroll d'un tambor.

En arribar a Barcelona em vaig presentar al cònsul anglès que em va dir que no tenia cap ordre del seu govern per reclutar. Em veia obligat d'anar a Gibraltar a les meves costes i l'agent em va amenaçar que em prendria la documentació si escrivia a França.

Mancat de recusos vaig prendre la determinació de guanyar-me la vida treballant en algun art mecànic, i vaig buscar feina de pescador en les costes de Catalunya, pensant que em donaria també el mitjà d'anar on jo volia, però els guanys d'aquest ofici eren molt precaris pels que treballen a jornal, tal com és el costum del país, i em vaig veure obligat a acostar-me a la frontera per ser més a la vora d'on poder demanar socors a la meva família.

Vora Hostalric les pluges havien inflat de manera prodigiosa la Tordera i el pont era trencat[286], vaig haver de remontar el riu des del pont de Sant Celoni[287] fins a la vila de Pont d'Anilla, cosa que em va obligar a anar per Bouchetz, una vila prou considerable[288]. A l'hostal d'aquesta vila tots els llits eren ocupats i em vaig veure obligat a dormir al terra de la cuina, on hi varen posar una mica de palla, cosa que ja havia vist fer vora de Mataró (...) la mestressa de l'hostal em va dir que cinc catalans més dormirien al meu costat. (...) En arribar a la frontera em va afectar una malal-

[286] A la Tordera en aquesta zona no hi havia pont, deu fer referència a una palanca de fusta provisional que hi posaven sobre cavallets, i que quan el riu baixava amb força s'enduia.
[287] Des de l'any 1811 el pont era trencat i es passava amb barca la Tordera.
[288] Aquest fragment del trajecte és confús i potser cal identificar Pont d'Anilla amb Pont de Molins i Bouchetz amb Figueres.

tia a causa de les aigües minerals que baixaven dels Pirineus i d'alguns fruits dels que m'alimentava, mancat de diners”[289].

Que en diuen d'Argentona, els forasters antics

Poble petit i amagat sota les muntanyes, els que escriuen viatges passaven per Mataró i cap a Barcelona o a França, i d'Argentona no en sabien res. El primer que en diu alguna cosa és Diego Cuelbis que l'any 1600 escriu: "Argentona. Cerca de una montaña a la mano izquierda del camino. Buen pueblo"[290].

Bernardo Espinalt en el seu famós *Atlante Español* de l'any 1783 explica més coses, algunes de fantasia. Però és la primera descripció general de la vila, i de gran interès:

"A media legua de la ciudad de Mataró, de cuyo Corregimiento es, y a la misma distancia del mar Mediterraneo, a la orilla occidental del arroyo de su nombre, esta la antigua Villa de Argentona a los diez y nueve grados, y un minuto de longitud, y quarenta y un grados, y treinta y cinco minutos de latitud, en un ameno valle. La habitan quatrocientos vecinos, en una Iglesia Parroquial, con su rector, y algunos beneficiados. Tiene tres oratorios públicos, algunas hermitas, un hospital, una hermosa plaza, y dos fuentes públicas

Fue fundada el año de 1485 antes de la venida de Nuestro Señor Jesu-Christo, por Argontonio, Rey de Tarifa, en cuyo tiempo era Rey de España, y la puso su mismo nombre, que corrupto ha quedado en Argentona.

Era Villa Realenga desde el dia 25 de octubre de 1419 que hallandose el Rey Don Alonso el V. de Aragon, en San Cugat del Vallés, incorporó, y unió a su Real Corona esta Villa, como tambien los Lugares de Cabrera, y Vilasá, con privilegio de no poder ser enagenadas de la Corona. El Rey Don Fernando el Católico confirmó este privilegio en 30 de julio de 1480; y lo mismo hizo el Rey Don Felipe II en 25 de diciembre de 1553.

---

[289] *Pétition à MM. les membres de la Chambre des Députés*. (Signat per: Paran, élève en droit, amb data de 22 de març de 1828 a París. Ed. Ducessois, París).

[290] Diego Cuelbis. *Thesoro choreographico de las Espannas* (manuscrit a la Biblioteca Nacional de España).

El terreno de todo su partido es arenisco, y montuoso, menos por la parte del mar que todo es llano, pero fertil por los muchos arroyos, y fuentes que lo riegan: produce trigo, cebada, garbanzos judias, y toda especie de legumbres, hortaliza, y fruta, porque son muchos los huertos, y sobre todo muchas naranjas, limones, y vino, de que hacen sus vecinos un gran comercio con las naciones del Norte : tambien se exercitan en la pesca de sardina, y, anchova, que salan, y llevan en barriles a Francia, y otras partes, como tambien los encages que trabajan las mugeres, y niñas. Hay fabricas de lienzos, listoneria, aguardiente, y de cuerdas de bihuela.

Han nacido en esta Villa muchos hombres esclarecidos en letras, y armas, y entre los ultimos fue Bernardo Riudemeya que quando el Rey Don Jayme I. de Aragon paso a la conquista de Mallorca el dia 1 de Mayo de 1229, era Alferez de uno de los tercios de Barcelona, y fue el primero que saltó en tierra con el pendon en la mano, y reconociendo el terreno, hizo seña al Rey Don Jayme para que desembarcara su gente, y le siguiesen, por cuyo hecho heroyco le dio el Rey el Lugar de Santa Pola, que fue en donde se hizo el desembarco siendo puerta para la conquista de aquel Reyno. Tiene esta Villa por armas las quatro sangrientas Barras en campo de oro, de sus antiguos Condes"[291].

Tres anys després d'Espinalt, el dia 29 de desembre de 1786, hi passa un viatger curiós Francisco de Zamora: "Salimos de Mataró para hir a Cardedeu pasando por el pueblo de Argentona cuya yglesia parece muy antigua: sus principales frutos son vino, trigo (....) es un pueblo en cuyo termino hay casas de labradores acomodados y antiguas en una de ellas se conserva todavia lo que aqui llaman Rifi-Rafa que es una especie de armeria. Los diezmos de este pueblo pertenecen al cabildo de Barzelona y a la casa de Moyá, como señores del castillo de Burriac a cuya baronia perteneze"[292].

El senyor Pedro Boada de las Costas passa pel Camí Real de la costa l'any 1802 acompanyant el rei i diu poca cosa, però assenyala l'hostal d'Argentona que era a tocar del camí, vora la

[291] Bernardo Espinalt. *Atlante Español*, tomo VII (Madrid, 1783).
[292] Francisco de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (Biblioteca Nacional de España, manuscrit 18.409).

platja: "Mesón de Argentona con buen caserío. Argentona, buen pueblo, á la I [izquierda]"[293].

De fet Argentona existeix pels forasters amb el descobriment de les aigües medicinals, i és a partir de mitjan segle dinou que situen la vila al mapa, com Arthur de Grandeffe, l'any 1864: "La vila d'Argentona, situada a dos quilòmetres al nord [de Mataró], té fonts d'aigua carbòniques. Poc abans d'arribar a Mataró vàrem descobrir un seguit de cases de camp que són antigues torres de defensa; el que explica el nom donat de Torres a les viles que envolten Barcelona. Finalment, després de passar pel molí de Llauder i alguns jardins, arribem a Mataró"[294].

Alguns autors en parlaran, però hi ha un volum curiós, escrit per Rowland Thirlmere i publicat a Londres l'any 1897[295]. Es tracta d'un viatger que agafa el tren a Barcelona i es dirigeix a Argentona: "un lloc apartat enmig de les muntanyes catalanes". Descriu el que veu des del tren, escenes de pesca, el paisatge, i en arribar a l'estació de Mataró agafa la tartana cap a Argentona: "el llogaret estimat dels rossinyols".

"Argentona es situa als peus de turons vermellosos coberts de vinyes i pins. Aquests arbres no estan mancats de bellesa, malgrat que la seva mida no és prou gran com per ser imponents, ni prou petita com per ser insignificants.

Des dels turons, Argentona es presenta com una terra fèrtil, i sobre un mar somrient. Un dels turons és coronat per una petita torre romàntica, situada sobre un penya-segat que sembla poc apte per a alguna cosa més gran que un niu d'àguila. Mentre el carruatge s'acostava a l'hotel la nostra mirada es dirigia a aquest edifici feudal, i històries de fantasia omplien la nostra imaginació, totes carregades d'esplendor medieval.

En arribar a l'hostal vàrem trobar els nostres amics asseguts sota l'ombra agradable d'alguns plàtans. (...) Vàrem passar una hora deliciosa abans del dinar, en xafarderies amistoses sota els

---

[293] *Reimpresión y rectificación de los itinerarios que compuso Don Pedro Boada de las Costas, del Consejo de S.M. Alcalde del Crimen de la Real Audiencia de Barcelona, etc. etc. Para otros tantos viages que hicieron SS.MM. a Zaragoza, Barcelona, Figueras, Valencia, Cartagena, y Real Sítio de Aranjuez, saliendo de Madrid dia 12 de agosto de 1802*. (Madrid, 1803).

[294] Arthur de Grandeffe. *Nouveau guide en Espagne* (Paris, 1864). També hi ha referències, sovint mínimes, en molts volums d'altres viatgers, com al d'Alfred Germond de Lavigne. *Espagne et Portugal* (Paris, 1890).

[295] Rowland Thirlmere. *Idylls of Spain, varnished pictures of travel in the peninsula* (London, 1897).

plàtans, mentre les llavors sedoses començaven a molestar-nos i el vent refrescava, al principi de la tarda. Les tanques d'hortènsies que vorejaven la carretera o Camí Real encara no eren florides. I amunt i avall del camí passaven alegres nois i noies de Mataró tot fent broma, amb somriures i salutacions de respecte".

L'autor en les pàgines que segueixen tot i que està a Argentona i visita una casa decorada amb un llac artificial, i va a veure aigua de les fonts, no parla gens de la vila. Es dedica a divagacions filosòfiques, imaginatives i poètiques, sobre els paisatges de l'entorn i apreciacions de la vida núvols enllà[296].

El Camí Real cap el Montnegre

Temps antics amb camins per anar arreu. Als pobles veïns, a les masies, a les ermites, però per saber-ho no hi ha prou papers. Els camins que han deixat més rastre són els del Rei, que comunicaven territoris allunyats. Sovint els que ensenyen els mapes antics no hi són, que les carreteres d'ara s'han construït a sobre: el Camí Real de la costa, que anava de Barcelona cap a Malgrat passant per Mataró, és un bon exemple.

Però a les muntanyes i en llocs menys assetjats per la civilització de la gasolina queden rastres de les rutes centenàries. Catalunya és plena d'aquests trajectes que servien per anar d'un poble a l'altre.

I al Mataró medieval de camins n'hi havia per travessar la costa i per anar cap a l'altre banda de les muntanyes. Ara anirem a passejar per un Camí Real que es dirigia al Montnegre, i que un paper que signa el notari Torras l'any 1813 en diu *lo camí de la Orita*.

Precisament en aquest any, i en guerra contra els francesos, Francesc Milans del Bosc es movia amb les seves tropes al llarg d'aquest camí. Un informe assenyala que passen per Lorita, per Collsacreu, per Cal Paraire i cap el Montnegre. Era doncs un camí ben establert.

[296] Publicat a la revista *Fonts* (Argentona, nº71, 2017).

També indica que és cosa medieval el fet que alguns trams els utilitzessin per separar els límits entre municipis, cosa que vol dir que hi eren abans de ser establertes aquestes fronteres. Això passa entre Mataró i Llavaneres, entre Llavaneres i Dosrius, entre Dosrius i Arenys de Munt, entre Arenys de Munt i Vallgorguina, entre Vallgorguina i Sant Iscle de Vallalta, i, finalment, entre Sant Iscle de Vallalta i Sant Celoni. Notable incidència legal, prou significativa.

El camí sortia de Mataró, passava per la riera de Valldeix i torçava a la dreta la riera de Can Soler i amunt cap a Can Flequer, a tocar de l'ermita de Sant Martí i cap a dalt la carena. El nom, en la seva primera part, de Mataró a la carena, cada mapa el diu a la seva manera: *Camí de Flaquer o de Llorita, Camino de Can Charrac, Camino real de Llorita o de Pins Melics, Camino de Loreta.*

Anem-hi. Sortiré de Mataró cap a la font del Pericó on de petit hi anava amb l'avi. Al costat hi ha una construcció singular, l'antiga estafeta rural de correus de Valldeix de l'any 1956, la primera d'Espanya. Aviat trepitgem la riera de Valldeix, ara una carretera asfaltada i girem a la dreta per la riera de Can Soler. Tornarem a girar a la dreta i amunt cap a Can Flaquer. Però, atenció! Hi ha dos camins que van de costat, un fa de bon passar, és el que tothom segueix de manera natural. Però n'hi ha un altre, que és el que queda de l'antic camí medieval, que podrem seguir també, tot i que a vegades la vegetació ho fa complicat.

Després de la pujada asfaltada girem a l'esquerra i al davant hi ha uns pins, no sembla un camí però ho és, que aquí hi ha les restes del Camí Real. Uns cent metres sota pins, començant a trepitjar un camí centenari que passa ensotat, aconduït per altes parets que són el resultat de l'erosió, que ha gastat els nivells de pas originals. Després el camí és ple de vegetació, no s'hi pot passar uns cent metres, i va a sortir a un camí ben transitable. Anem caminant mirant el sot ple de vegetació que tenim a l'esquerra, el camí vell ara impossible i tot d'una desemboca al camí que estem passant.

Arribem a una bassa gran, fem una mica de pujada, i amagat per un talús artificial comença un tram d'uns quatre-cents metres de gran interès històric de la ruta medieval. Sota d'una notable erosió hi passem una mica entrebancats per la vegetació i els arbres que han sortit. El tram oblidat arriba on hi ha la imatge de

Sant Bernat, a partir d'aquí i fins la carena el camí antic és també l'actual.

Passem per Can Flaquer, masia arrelada a la terra, i visitem Sant Martí de Mata, ermita amb vistes sobre Valldeix i el mar. I continuem per un entorn sorprenent, que el camí centenari ha patit una erosió formidable, produint un congost amb parets de quatre o cinc metres. Encaixonats hem de passar. Poques vegades he trobat una erosió d'aquestes dimensions, s'hi acosta el Camí Real de Parpers a l'obaga de la Roca i un tram oblidat del Camí Real que va de Vilassar de Dalt a Can Boquet.

Sortim d'aquest espai per seguir el camí que ens durà a una cruïlla antiga: a l'esquerra el camí carener cap a Can Bruguera i endavant cap a Lorita. A partir d'aquest lloc el camí ha estat modificat per una pista ampla que fa de bon passar a peu i als cotxes. Enllà trobarem l'ermita de Lorita, ara una ruïna, i poc després, a l'esquerra, es conserven intocats uns pocs metres del Camí Real històric, fins i tot hi ha gravades a les roques les roderes de tres mil carros que hi varen passar.

Cap al lloc de Rupit, cruïlla per anar a Canyamars o Arenys de Munt, i si continues en direcció nord hi ha camí per la Casanova, cap a Collsacreu, el veïnat de Cal Paraire i el Montnegre. És un llarga ruta de carena, de distribució del trànsit, en forma d'espina que diu l'amic en Pere Tió.

¿Hi havia tres ponts al congost dels Tres Ponts?[297]

Aquí la geografia ens cau a sobre. Pedres i un riu de veritat, Sicoris, entre estimballs esgarrifosos, i la memòria dels que varen passar per aquest congost fa mil anys. Un dia, del segle onze, el bisbe Ermengol d'Urgell mana una obra grossa, fer tres ponts en un lloc impossible –Segre salvatge– i un corriol penjat per anar de la Reula a Organyà, i de la Seu a Lleida, sense trepitjar les muntanyes punxagudes.

Un dubte estrany, ¿quants ponts hi havia en el congost dels Tres Ponts?, perquè el cert és que només hi ha memòria de les

[297] Per saber més coses, i adornada amb moltes fotografies, cal anar a la pàgina de J.M.Mir: https://quinalafem.blogspot.com.es

pedres trencades de dos, i la cartografia no ajuda. L'any 1608 el *Cataloniae Principatus novissima et accurata descriptio* de J.B. Vrients situa dos ponts a la zona sense cap precisió. El mapa de Catalunya d'Ambrosio Borsano, del 1687, situa dos ponts després del riu de Cabó, i després del Monestir un altre. El mapa Aparici del 1720 situa tres ponts sense cap criteri, cosa que també bassa al mapa Darnius de l'any 1726. I el mapa Galobardes de 1817 situa tres ponts entre el riu de Cabó i el riu de Tost.

I ara cal llegir què diuen els que hi passen i ho expliquen. Corbera (1678) diu que el riu Segre es travessa amb tres ponts, Borsano (1685) diu el mateix i assenyala que són de pedra i un és el de la Torre. També ho diu Voyer (1758) que n'hi ha tres per travessar el riu. Zamora (1787) diu que hi ha dos ponts de fusta i un de pedra (el del Diable) i després el de la Torre. Lichnowsky (1844) diu que hi ha tres ponts i que un és el d'Espià, error que han repetit molts autors, perquè com que el topònim assenyala tres ponts i al congost només n'hi ha dos afegien aquest situat abans d'Organyà. Lichnowsky esmenta també el del Diable i diu que el de la Torre és una ruïna, però Baroja (1928) el veu sencer.

En resum, de ponts n'hi havia tres i fets de pedra en temps medievals. Sortint d'Organyà en direcció a la Seu d'Urgell es passava per un camí pel cantó esquerra del Segre fins que pel pont del Diable es passava a la banda dreta. A l'altura del Monestir de Sant Andreu un altre pont et situava al marge esquerra per anar a resar, i més endavant al pont de la Torre es tornava a travessar el riu i cap a la Seu. Aquests ponts han estat reconstruïts moltes vegades perquè sovint les avingudes d'aigua els malmetien, i mentre no els reparaven es feien servir precàries estructures de fusta per fer possible el trànsit.

Quan el Monestir va passar a la història el pont que hi duia i el de la Torre varen deixar de ser utilitzats pel viatgers i el camí del marge dret es va perllongar fins enllaçar on hi havia el corriol dels Pontarrons, i en algun moment el pont esmentat va desaparèixer i sembla que no va deixar rastres materials.

Ara anirem a passejar per aquest indret de bellesa positiva, sota altes parets i roques que s'esmicolen, soroll d'aigua la primavera i sempre molt de vent, que ho diu tothom. Hem reposat a un hostal d'Organyà i de bon matí comencem la travessa. El pont de Fígols ens deixa al costat esquerra del riu Segre, que tindrem de veí unes hores. Primer tot és cosa plana i llum verda de camps de

febrer al costat, però hem de passar un enfilat contrafort que baixa de l'altura de la Llosa, per un coll esmolat, i després baixar cap el riu, que seguim mentre les parets es van acostant i semblen vives.

Estem passant per les restes del camí medieval que s'acaba en arribar al Pont del Diable, que ara està trencat. Una imatge de finals del segle dinou ens ensenya que ja ho era i com que no hi havia un altre camí un pont de fusta maldestre et deixava passar. I com que aquí el congost és molt estret i per l'esquerra tot paret de pedra, el pont servia per passar a la dreta del riu. Ara si hi vas hauràs de fer marxa enrere, però els medievals i catalans continuaven a cavall o a peu.

Aviat les parets s'allunyen i al costat d'un petit meandre s'obra una certa plana inclinada enmig dels dos passos difícils del congost. Aquí el segle vuit hi edifiquen el monestir de Sant Andreu, que en algun moment es diu de Centelles. Va patir diverses aventures i el segle quinze ja era una ruïna. De tota manera encara queda el topònim de Monestir per recorda-ho, al lloc que ocupa un pedrera.

I continuem endavant que s'acosta una casa. Aquí, a finals del segle dinou, amb la carretera acabada de fer, obra l'Hostal Nou, l'escriptor Pío Baroja diu que és: "una posada llamada los Hostalets", i ara queda l'edifici i el record del fum que treien els fogons.

Aviat el famós Pont de la Torre, que és el darrer que es va aguantar sencer, moltes fotografies antigues l'ensenyen. Fins que una carretera moderna se l'enduu història avall. Dalt d'un turó les restes d'una petita torre de vigilància expliquen que des d'aquí es vigilava qui passava, i per això el pont té aquest nom.

Situats a la dreta del riu ara anem a caminar el tram més suggestiu, emocionant i perillós. Si els ponts els feien d'obra sòlida, de pedra per durar segles, ara trepitjarem estructures fantàstiques, enganxades a les parets desafiant la vertical. En diuen els Pontarrons, i hi són per superar barrancs i caminar per on no es pot passar de cap altre manera. Tot: "cavado a pico de martillo en el mismo peñasco al lado del rio, en algunos passos estrechissimo". Els temps dels besavis si en sorties viu era sort, ara amb passarel·les i baranes de fusta tot és tranquil, i és difícil estimbar-se.

Després dels perills arribem als plans de la Reula i de seguida els antics trobaven el hostalets de Tost, que servien per dinar, reposar i si vols dormir.

Els cronistes

Corbera, 1678: "Media legua de la Seo de Urgel están Monferrer, y Arfa, luego Adrall en donde fenece la ribera de Castellbo. Mas adelante se halla Pla de Sentis, y luego las riberas de Tost, y Vallferrera el lugar de Parroquia, el de Lavança. Entre estas dos ultimas comiença de estrecharse el rio metiéndose por medio de peñas peladas, y altisimas cuyas cumbres inaçessibles pareçe que llegan a las nubes. El camino que va por ellas esta a trechos abierto, y cavado a pico de martillo en el mismo peñasco al lado del rio, en algunos passos estrechissimo, y con peligros, y derrunbaderos horribles. Es forçoso passar de la una parte a la otra con tres puentes cuya fabrica la voz común tiene por milagrosa, que es el nombre con que el vulgo suele calificar lo muy difficil. A media legua de Lavança està Orgaña, y dos leguas mas adelante, salido ya de la Angostura de las peñas tiene a la derecha a Salvedre, y a la esquerda, a Oliana"[298].

Borsano, 1685: "pasase el rio Segre tres beces sobre tres puentes de piedra, que dichos puentes y rio estan entre dos montañas asprísimas que no hai mas que dos baredas, que a penas en uno puede andar un hombre y en el real ba una cavalgadura. Al primer puente que se halla destos hai una torre mui antigua que en tiempos que la Seu d'Urgell estaba en poder Francia tenian dicha torre hocupada. Que empedian que no podiessen passar por aqul camino sin registrarle"[299].

Voyer, 1758. "El desfiladero empieza a 1.500 toesas de Orgañá y el camino en muchos lugares contornea las rocas donde han hecho barandas de obra para evitar a los que pasan caer al río cuando hace mucho viento. Este desfiladero, en buen estado, dura

[298] Estevan Corbera. *Cataluña illustrada* (Napoles, 1678).
[299] *Discurso general hecho por el maestre de campo don Ambrosio Borsano (...). En que describe toda la carta topográfica del Principado de Cataluña, Condado de Rosellón y Cerdaña (...). Consagrado a la Real Magestad de Don Carlos II, Rey de las Españas, Nuestro Señor*.[9 de gener de 1685] (Biblioteca Nacional, manuscrit).

una hora pasando sobre tres puentes que atraviesan el río, y si uno de los tres se destruyera sería imposible poder pasar”[300].

Zamora, 1787: "Salimos de Organyà después de haber comido y volvemos a meternos hasta orillas del rio Segre, siguiédole por la misma madre, de modo que con una ligera avenida queda cortado el paso hasta entrar en la abertura de los dos montes que parece haberse formado el mismo río: y aquí está el famoso paso llamado de los Tres Pons porque en poco tiempo se pasan tres puestes: dos de madera y otro de piedra el qual está hecho sobre otro que havia antes en el mismo parage. Es este el sitio de los Tres Pons tan estrecho y peligroso, que sólo viéndolo puede comprenderse. El camino va siempre sobre el mismo río, formando una especie de roza de la misma peña, no habiendo otro resguardo que pueda impedir del río que un pequeño parapeto de dos pies de alto; y en muchas partes no hay ninguno. El piso es de piedra viva, llena de pidrezuelas que han caído de la montaña, que aumentan el peligro por el mal piso; es necesario ir con gran cuidado, para ver si viene alguna caballería, pues no pueden pasar dos a un tiempo. Aumenta el horror de este diabólico pasaje, la eminencia de las dos montañas, que llegándose a unir tanto en el puente de piedra, parece que cierran el paso y la vista del cielo, al cual se agregan unos horribles peñascos, que amenazan desgajarse de aquellos montes y cerrar el paso. Más adelante se encuentra otro puente de piedra y luego se dividen el camino que va a Urgel y a la ermita de San Juan del Erm [diu Lerm] y allí, inmediato sobre un peñasco hay un castillote arruinado que seguramente con poca gente impediría el paso". (...) El puente de madera de Oliana produce 500 reales anuales que podria emplearse en recomponer el paso de los tres"[301].

Lichnowsky, 1844: “Han estat bastits tres ponts sobre el Segre, el primer al país es coneix amb el nom de 'Puente de Los Espias', i es tracta d'una arcada aèria i única. Una vella llegenda explica

---

[300] Antoine-René de Voyer de Paulmy d'Argenson. *Devis relatif aux cartes de partie de Catalogne qui comprennent le Pais qui se trouve au dela des hautes montagnes de Cady, jusqu'au de la de la Noguera Ribagorsana ou lón voit le cours de la Segre, celui de la Noguera Pailleressa et de la Noguera Ribagorsana, comme aussi le nombre des maisons qu'il y a dans les villes et dans les villages*. Manuscrit d’abans de l’any 1758.

[301] Francisco de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (Biblioteca Nacional de España, manuscrit 18409).

que els comtes de Barcelona en guerra amb els de Castella feien estimbar des d'aquest pont als espies que es volien introduir al país. És des d'aquest pont que el comte d'Espagne va ser estimbat a finals d'octubre de 1839. El segon és a una llegua del primer i en diuen el 'Puente del Diablo', i es compon de dos ponts sobreposats: el de sota és perillós de passar i mal construït, i el de sobre és massís i sòlid. (...) Una mitja llegua enllà és veuen les ruïnes poderoses del tercer pont i del castell que el defensava. Tots dos varen ser destruïts durant la guerra de Successió. Aquestes ruïnes tanquen el pas anomenat 'de los tres puentes' i l'obren a la Seu d'Urgell"[302].

Baroja, 1928: "El Segre es río conocido de muy antiguo por griegos y por romanos. (...) La carretera corre al lado del río, amenazada a trechos por bloques de rocas y por desmontes de arena. Principalmente, en el lugar de los Tres Puentes o Tres Ponts es donde las hoces del río se hacen más angostas, más amenazadoras y dramáticas. La misma proximidad de los montes, la misma altura de las orillas estrecha el cauce, y entran sólo en el río en una larga distancia de su curso algunos arroyos medio torrenteras, caudalosos en invierno y de muy escasa corriente en verano. Cada monte lanza sucesivamente sus bastidores; en las paredes, amarillentas y rojizas, se abren cuevas; un camino tallado en la roca y sostenido en parte por arcadas artificiales corre por una orilla. Hay escalones de madera para bajar al río; las aguas verdes oscuras corren vertiginosamente por su cauce, limitado por pedregales blancos y grises.

Después de pasada la serie de barrancos imponentes de los Tres Ponts, el Segre se ensancha y cruza por encima de ramblas pedregosas de color gris, ramblas sobre las cuales se cultivan huertas feraces. En aquella parte estrecha de las hoces de los Tres Ponts, camino principal de Lérida a la Seo de Urgel, había y hay tres puentes antiguos, muy próximos, célebres en la comarca. Siguiendo la misma dirección del río, el primero era el puente viejo de la Torre; el segundo, el puente del Diablo, y el tercero, el puente de Espí o de Espiá. De los tres puentes, en la actualidad, el de la Torre queda entero; los otros se hallan rotos. El puente de la Torre tiene hoy al lado una pequeña construcción de un salto de agua, y cerca de ella, en la orilla izquierda, una posada llamada los Hostalets. A poca distancia hay una gran hoz, y viene

---

[302] Prince F.Lichnowsky. *Souvenirs de la guerre civile en Espagne* (París, 1844).

el segundo puente, el del Diablo, roto y colocado en la parte más estrecha y tenebrosa de la garganta, constituido por un solo arco grande, probablemente después reforzado por abajo. Este puente ha sido construido con cantos de río y sin argamasa, y de él se advierten solamente los estribos en la roca viva. Más abajo de la corriente, cerca ya de Coll de Nargó, está el puente de Espí o de Espiá.

El puente de Espiá, como el del Diablo, es puente angosto de un solo arco, y a su derecha tiene un peñasco como un torreón. A unos veinte o treinta metros del de Espiá se ve otro puente moderno. Los pretiles de los tres puentes antiguos se hallan ya rotos, medio deshechos y han sido recompuestos varias veces. Todo el paisaje del estrecho de los Tres Puentes es imponente… El río corre verdoso entre rocas grises y cenicientas, traza curvas en las hoces rojizas con las piedras llenas de matorrales y de zarzas. El agua resuena en la garganta con fragor, se oye el graznido de los vencejos y de los alcotanes y vuelan por el alto los milanos y los buitres. Es el sitio aquel solitario y sombrío, y parece propicio para cometer un crimen”[303].

Caldes d'Estrac, que vol dir Caldes del Camí

L'estudi de l'origen dels noms de lloc és activitat arriscada perquè no saps on agafar-te, i sovint ha donat pas a l'etimologia creativa. Com és el cas de Caldes d'Estrac, quan s'ha intentat saber d'on venia Estrac, perquè de Caldes no hi ha dubte.

Francesc Carreras Candi l'any 1893 explica: "Strach, Estrach ó Estarach (que ab totas tres fórmulas apareix escrita la paraula) es un de tants noms que preocupan als filòlechs. Balaguer, Salarich y altres autors pretenen arrenca de la època en que la llengua èuskara seria exclusiva á la nostra comarca. Y buscant una paraula similar en l'actual diccionari èuskar, hi troban la de sestrac, que diuhen equival á fruyter silvestre.

Trobada la paraula, no falta sinó buscar en la localitat un d'aquestos fruiters que naxen sense cultiu, y tot seguit cantan victoria al poderlo aplicar á la figuera de moro, bastant abundosa

---

[303] Pío Baroja. *La senda dolorosa* (Madrid, 1928).

en alguns de sos llochs arracerats". El *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB) diu que: "segons Balari Oríg. 13, del nom propi Astaracus, que podria esser un derivat cèltic del nom romà Asterius".

S'equivocaven. Tot plegat és molt més senzill.

D'aquest topònim tenim constància de diverses lectures: *Aquas Calidas Dextarag* (1218), *Destarach* (1303), *Estarach* (1307), *Staracho* (1325), *Caules Destarach* (1343), *Desterach* (1396) i el *Corpus Inscriptionum Latinarum* parla de *Caldas d'Estrada*, sense data. Tots aquests noms fan referència al petit nucli habitat al costat d'una deu d'aigua termal que ja des dels temps medievals –i segurament abans– era molt popular perquè curava malalties. Però l'indret abans de rebre la consideració terapèutica que va fer acostar-s'hi a algun rei, era no res, només un camí.

Però un camí d'origen romà, un tram de la Via Augusta de pas mil·lenari, que es va anar utilitzant sempre perquè seguia la costa i lligava els nuclis habitats. Els pergamins més antics conservats dels camins o carreteres principals en diuen: *strata* (878), *strada* (956), *estrata publica* (Canet, 1047), també *stratam* i *estrada*, tot derivat del llatí tardà. I aquest Estrac que ara ens interessa és una deformació medieval de la paraula llatina. En definitiva, un veïnat que el segle tretze en deien: Aigües Calentes o Caldes del Camí.

Llegim al DCVB que: "Hi ha el topònim Estarac y el llinatge Estaragué, que segurament són parents d'Estrac". També fa notar que és un llinatge: "existent a Avinyonet, Cornellà, Fornells de la Selva, Sant Feliu de Guíxols, Vulpellac, Calella, Pineda, Malgrat, etc". Hi podem afegir altres variants en l'entorn de Girona: Estarach, Estrach, Estrada. I a tocar de l'històric Camí Real de França, a l'actual municipi de Fornells de la Selva, es conserva el mas Estrac del Camiral o Artigues (1329) i la torre d'Estrac (1565). I vora Pineda també hi havia el mas Estrada (1431)[304]. Tot plegat noms que recorden camins històrics que hi passaven a tocar.

[304] Federico Pallí. "La toponimia de la Vía Augusta en Cataluña". *Pyrenae* (nº. 17-18, 1981-1982). Francesc Carreras Candi. *Caldetas o la antiga quadra d'Estarach* (Barcelona, 1893).

Els burros d'Olot varen anar a la guerra de Crimea

L'any 1892 l'excursionista barceloní Artur Osona i Formentí escriu la història d'un dels millors guies que va tenir en la seva descoberta d'indrets a Catalunya. En Jaume de Can Valent que era de Sant Esteve d' En Bas. I explica aquestes coses: "Aquí tenim un home honrat y prudent, que no tant sols és lo mellor guia de la regió, sinó de tota la Catalunya fins al alt Aragó, de las Cerdanyas espanyola y francesa, del Conflent, Vallespir, Rosselló, Ariége y Andorra, puig fou traginer, correu d' espardenya, miquelet, contrabandista, paquetaire, voluntari, y serví de guia en las guerras dels set anys, dels matinés y en las derreras hagudas, à las que posà terme l' adveniment de Don Alfonso XII, als quefes de las columnas dels goberns legalment constituïts, y are que està ja entrat en anys, fa de marxant ab lo cistell à l'esquena y quan torna à sa casa ajuda à mantenir à sa germana fent culleras de boix".

Vet aquí un episodi increïble de la seva vida. De l'any 1854 al 1856 hi ha la guerra de Crimea entre Rússia i els otomans que compten amb l'ajuda de França i Anglaterra per defensar-se. I en Joan de Ca'n Valent hi va participar. L'any 1854 "tingué lloch la guerra d'Orient y l'exèrcit inglés va adquirir un gran nombre de matxos en la nostra terra, y en especial en Vich, Olot y la Cerdanya; foren menester un regular nombre de homes pera la conducció y cuydado dels esmentats matxos durant la guerra; inútil dir que se buscaren los mes inteligents traginers, que foren molt ben pagats. ‘En Jaume’ assistí à aquella guerra que termenà ab la presa de Sebastopool. Feta la pau, nostre home 's troba ab bastants quartets, perquè no va gastar res, y luego eran molt ben pagats y mantinguts los traginers catalans del exèrcit de Lord Ragland, que foren repatriats pel compte del gobern inglés. ‘En Jaum’ deixantse portar per sa flaca, puig la mania de córrer mon lo va dominar fins al morir, va demanar à la administració militar inglesa una indemnisació en metàlich pera rellevarla de la obligació que tenia de repatriarlo ab llurs companys, puig digué que volia anarsen à peu cap à Olot. Això va fer molta gràcia als inglesos que li varen otorgar esplèndidament lo que demanava, y veus aquí l'home que desde Constantinopla passant per la Rumelia, Bulgària, Rumanía, Hungria, Àustria, Alemania y Alsà-

cia, s'en anà tot passejant a peu, y permaneixent molts días a las principals ciutats, cap a París, hont hi feu una llarga estada. Per tot allí hont passà tot ho va voler véurer y quan vegi que'ls dinerons se li acabavan, desde París s'en anà passant per Lyon cap à Olot à peu, hont arribà ab la bossa buyda, y altre volta à fer de traginer".

Itinerario de José Viera y Clavijo[305]

Principiose esta memorable y feliz peregrinación á las 5 de la mañana el dia 6 de abril de 1780 en que salimos de Madrid por la puerta de Alcalá. (...) Pasamos en esta carrera por Alcalá, Guadalajara, Heras [Heras de Ayuso], Sopetrán [Monasterio de Sopetrán], Hitra [Hita] y Jadraque, lugar famoso por sus guindas, en donde comimos, obsequiados de los dependientes del señor duque del Infantado, señor de dicho pueblo. Por la tarde solo se nos hizo señalada la jornada con la casualidad de haberse roto la lanza del coche, cuya composición nos detuvo de modo que entrada ya la noche llegamos á la venta de Riofrio [Riofrío del Llano]. Tomamos alli el tiro de mulas de colleras, encendiéronse hachas de viento, y llegamos á las 11 al lugar de Paredes [Paredes de Sigüenza] que está á 22 leguas de Madrid, tierra por la mayor parte árida y camino desapacible. La posada infeliz, y para mas contento el cuarto principal ocupado por un señor alcaide mayor con su alcaldesa. Entramos en una sala baja, y tropezamos en ella con el campanero de la parroquia que dormía en el suelo sobre una mala cama. Despertarmoslo, auyentamoslo y tomando el pobre su grabato, salió con él á cuestas dejándonos parte de las pulgas. Hacía mucho frio, y habiendo tomado chocolate, nos recojimos en nuestras camas de camino pasada ya la media noche.

Día 7 de abril. A las 3 y media de la mañana ya estábamos levantados, aunque hasta dos horas después no nos pusimos en camino. Pasamos por Baraona [Barahona] que las brujas hicieron

---

[305] José Viera y Clavijo. *Estracto de los apuntes del Diario de mi viaje desde Madrid a Italia y Alemania (...) por los años de 1780 y 1781* (Santa Cruz de Tenerife, 1849).

lugar famoso en otro tiempo, y por Villasayas hasta Almazan [Almazán], en donde comimos. El pueblo está á 5 leguas de Paredes. Por la tarde corrimos otras 5 leguas por el árido terreno de *Alcarria,* y llegamos a Almenara [Almenar de Soria] á las 8: mala posada.

Dia 8 de abril. Levantados á las 4 de la mañana ... Entramos en el coche á las 7. Bajamos á pié la cuesta del Madero, y llegamos á las 11 á la villa de Agreda, fronteriza del reino de Aragón (...). El pueblo es triste y solitario: la posada no de las peores (...). Por la tarde nos pusimos en camino, á las 2, atravesando por un brazo de lava volcánica que baja del famoso pico Moncayo de Aragón. A las 6 llegamos á Tarazona distante de Agreda 3 leguas, y nos fuimos á apear al palacio del señor obispo.

Dia 11 de abril. A las 8 de la mañana nos despedimos del Sr. Laplana y corrimos 4 leguas hasta Mallen [Mallén] lugar pequeño con mala posada. (...) Volvimos á ponernos en camino á las 2 1/2 y fuimos á hacer noche á Pedrola, palacio del duque de Villahermosa. Los concerges ó gente á cuya custodia está no esperaban esta visita. Sorprendiéronse por tenerle desaseado, y á la verdad mal cuidado, incluyendo la huerta.

Dia 12 de abril. Serian las 7 de la mañana cuando seguimos nuestro viage de 6 leguas hasta Zaragoza, camino inculto, á no ser la Villa de Alagon [Alagón], donde se vén viñedos y olivares. Llegamos antes de medio dia. La posada llamada del Pilar no es mala. (...) Zaragoza es una de las ciudades mas magestuosas y bien plantadas de España, situada en una llanura fértil á la margen del Ebro, rio caudaloso con dos hermosos puentes.

Dia 13 de abril. Levantados á las 2 y media salimos á los 3 cuartos para las 5, y con dos tiros de mula de Zaragoza corrimos 12 leguas hasta ser mediodía en Cuchalera [Osera de Ebro], lugar pequeño, donde estaba ya apostado nuestro principal tiro La posada es mala y el aire que corría era muy frió. Vimos la parroquia, y volvimos á tomar el coche á las 2 y media de la tarde. Mal camino de siete leguas á Fraga villa situada en una altura sobre el rio Cinca, cuyo puente de madera es famoso por la maza con que se afianzan los palos en su madre.

Dia 14 de abril. Salimos á las seis y media, y corrimos 6 leguas hasta Lérida. Al principio camino malo, luego bueno, y después en las inmediaciones de la Ciudad, cultivado y hermoso. (...) La posada es buena y la tienen unos milaneses. (...) El rio Segre baña sus murallas y tiene un razonable puente. Seguimos nuestro

camino después de comer, y corrimos 7 leguas de campiña bien cultivada á diferencia de la de Aragón. Llegamos á Tarraga [Tàrraga] á las siete y media. Buena posada y mucho frió.

Día 15 de abril. Levantados á las 4, salimos á las seis y media: siguen campos bien cultivados. Pasamos por la ciudad de Cervera que es corta sobre un pequeño rio del mismo nombre. A las 11 nos apeamos en la venta del Violín [Hostal del Violí] cuya posada no es tan mala. Habiendo comido, tomamos el coche á la una y media por mal camino peñascoso y como de puerto, pero todo el terreno bien aprovechado y cultivado. Al paso encontramos algunos pueblos muy bonitos, y el de Igualada me pareció el mayor. Habiendo corrido 5 leguas nos apeamos para hacer noche en la venta de la Fuente de la Reyna [Font de la Reina], cerca del lugar de Capellades. La posada es espaciosa pero en mala disposición.

Dia 16 de abril. Cerca de la posada hay una ermita de santa Bárbara. A las 7 nos habíamos puesto en camino. A pocos pasos nos sobrevino un gran fracaso por descuido del mayoral del coche, pues al atravesar un rivazo se volcó enteramente sobre nuestra derecha. El lugar de Hiera [Piera] estaba á la vista. Seguimos á pié hasta él. Después de haber vuelto á tomar el coche, corrimos 6 leguas hasta Martorell, lugar grande en el confluente de los rios Noya [Anoia] y Llobregat. Buena posada. Habiendo comido salimos á las dos y media y pasamos el Llobregat en barca, y luego entramos en el camino nuevo de Barcelona, ancho y bien hecho. Llegamos á Barcelona á las 7 de la tarde, y entramos por el paseo de la Rambla en donde habia bastante concurso. Apeamonos en la posada del Grifo de Oro que es muy buena.

Dia 18 de abril. Dejamos á Barcelona á las 81/2 y á pocas millas entramos por el camino de la ribera del mar Mediterráneo, abierto en los desfiladeros de unos peñascos eminentes y de poco declive que son ramales de los Montes Pirineos. Hicimos medio dia en Badalona, lugar pequeño de pescadores, situado en un vallecito que baña el mar. Por la tarde volvimos á subir por el camino peñascoso y elevado, pero en partes ameno. En este camino se encuentran los lugares de Malgrat, Acalleilla [Calella], Canet, Arenys y Mataró. Dormimos en la posada de la Grenota [Hostal de la Granota] que se encuentra á la salida del bosquecito de Tiona, y que es malo. Llegamos á las nueve de la noche con buena luna. Para alojarnos en un cuarto fué preciso que el Sr. D.

Pedro y yó desalojásemos una gran porción de tocino que se curaba en él.

Dia 19 de abril. Puestos en camino á las 7 llegamos á Gerona [Girona] á las 10; es bonita ciudad, murada: su campo ameno, regado por los pequeños rios Onal [Onyar] y Tera [Terri]. La posada tiene honores de fonda, pero no vale nada. Comimos muy bien, y habiendo corrido por algunas granjas y lugarejos llegamos á las 10 á Figueras [Figueres]. La posada servida por un francés no es mala.

Dia 20 de abril. De Figueras, lugar pequeño, con una calle toda de zapateros, salimos á las 8. El camino es muy malo hasta la Junquera [la Jonquera], lugar pequeño fronterizo de Francia, perteneciente al conde de Peralada. Este es un pueblo desdichado con una aduana rigurosa. La posada es malísima. Después de haber comido salimos á las 2, y llegamos á las 3 á la raya de Francia, donde ya el camino es muy hermoso, y se vén dos columnas de piedra, de las cuales la una sustenta el escudo de armas de España y la otra el de Francia. El Bolean [el Voló] fué el primer lugarejo francés que encontramos, y los guardas de su aduana los primeros piratas que nos salieron al camino. Un viejo con una cara facinerosa se apoderó del coche, todo lo registró y todo lo aforó, hasta la plata labrada del uso diario de S.E., y aun hasta el chocolate sin respetar otra cosa que los diamantes del Toisón.

Itinerarium de Brugis

En la primera parte del siglo quince, hacia 1430, Raphael de Marcatello, hijo bastardo de Felipe III (el Bueno), duque de Borgoña (1396-1467), ordena una compilación de los itinerarios de diversos viajes, és el: *Itinerarium de Brugis. Via prima que est diversorum locorum mundi distantia demonstrativ*.[306]. Dos de los trayectos descritos atraviesan España, en gran parte siguiendo rutas de memoria romana. Se trata quizás del primer itinerario conocido de esta zona.

[306] Lo publica en apéndice *Le livre de la description des pays de Gilles Le Bouvier, dit Berry* (Paris, 1908).

Trayecto 1 (de Salces a Sevilla)

De Monte Pessulano usque Valentiam prope Aragoniam

Salses [Salces]
Perpinga [Perpinyà]
Volo [el Voló]
Pertous [el Pertús]
Puquire [la Jonquera]
Figières [Figueres]
Besquere [Bàscara]
Comitatus Barchionnie [Condado de Barcelona]
Girone [Girona]
Belledone [venta de Belladona]
Estelric [Hostalric]
Saint-Salom [Sant Celoni]
La Roque [la Roca]
Mont thade [Moncada]
Barchelone [Barcelona]

Ultra usque Valentiam

Saint-Voy [Sant Boi]
Ghilere [la Galera]
Regnum Valentie [Reino de Valencia]
Terragone [Tarragona]
Lasyme [Coll de Balaguer]
Tortousa [Tortosa]
Montose [San Mateo]
Opporistous [Oropesa]
Valentia magna [Valencia]
Duna [Denia]

De Valentia usque Sybiliam (in qua via non confido)

Aliquant [Alicante]
Gardamar [Guardamar del Segura]
Hauriole [Orihuela]
Morthie [Murcia]
Hyspania [Espanya]
Carthagena [Cartagena]

Leone [Lorca]
Sybilia [Sevilla]

Trayecto 2 (de Salces a Sevilla)

Vel aliter

Catteloenge [Cataluña]
Salse [Salces]
Perpengant [Perpinyà]
Acluolou [el Voló]
Le coel des Perdons [el coll del Pertús]
Fouquire [la Jonquera]
Fighert [Figueres]
Baschere [Bàscara]
Agerone [a Girona]
Albeldoene [a la Belladona (venta)]
Aelsalsenoue [al ... nou?] [307]
Ostekike [Hostalric]
Almaer [al Mar?] [308]
Alaroke [a la Roca]
Amonbuelbon [a Montmeló]
Amonkade [a Moncada]
Abarselone [a Barcelona]
A Saint Voye [a Sant Boi]
A ville franque [a Vilafranca del Penedès]
A terregons [a Tarragona]
A lescam [al Mas Ricart]
A Cambril [a Cambrils]
Le Coel de Balagier [el coll de Balaguer]
Le fonte de Prielgens [la font de Perelló]
Thorthose [Tortosa]
Regnum Valentie [Reino de Valencia]
A la galeye [a la Galera]
A lomere [a Traiguera?]

[307] De la venta de la Belladona hasta Hostalric el año 1430 no hay constancia de ningún lugar de parada, ni venta ni población. Quizás se trata de la venta de Arropit, pero no sabemos que tuviera actividad en este momento.
[308] Quizás indica el camino que de Hostalric se dirigia al mar.

Saint-Matheu [Sant Mateo]
Les Coues [Les Coves de Vinromà]
La ponele [La Pobla Tornesa]
Le Camp [Castellón de la Plana]
Vil rael [Villareal]
A vennare [a Almenara]
Morredune [Murviedro (Sagunto)]
Valence [València]

Vel aliter de Valentia usque Sibiliam (ut verius patet)

Achatie [a Xàtiva]
Mochieue [Mogente]
A Elmanthe [a Almansa]
Regnum Hipaniae [Reino de España]
Chine clilge [Chinchilla de Monte-Aragón]
Terroge [Tiriez?]
Villa verde [Villaverde]
Viviers [Viveros]
Ville noue [Villanueva de la Fuente]
Terrinthe [Terrinches]
Kaleverde de Civilge [a la venta de ?] [309]
A la sainte [a la Santa (venta de Todos los Santos)]
Saint-Stevin de le port [Santiestéban de Puerto]
A Linaers [a Linares]
A Andusere [a Andujar]
A le luerrege del Ry [a Aldea del Río (Villa del Río)]
Le pont del Coleye [el puente de Alcolea]
Cordeba [Córdoba]
Monthalie [Moratalla]
Ordeba [?]
Barke de le Ry [Barca del Río]
Boud de goudekem [Guadajoz?] [310]

---

[309] Desde Terrinches a la Venta de Todos los Santos siguiendo la Cañada Real se conservan dos topónimos que recuerdan ventas antiguas, y los restos del Ventorrillo. También el magnífico edificio de la Venta Nueva. Creo que la venta a la que hace referencia puede estar relacionada con el lugar de Torrecilla o con el cercano monte Cecilia.

[310] Quizás es Guadaxox (Guadajoz) al lado del río Guadalquivir: "*Martes bien de mañana, aviendo dicho missa, partimos, i aviendo llegado al lugar de Guadaxos, que es del Duque de Arcos, passamos a Guadalquivir por barça* (Manuscrito en

A Chousine [a Tocina]
Sibilia [Sevilla]

De Sibilia per stricturam de Maruoco ad Ceptam

Regnum Castelle [Reino de Castilla]
A Corco [a Coperos]
Leu Forcades [las Forcas (Horcado)] [311]
Saint Luke de Vermede [Sanlúcar de Barrameda]
Ceres de la frantiere [Jerez de la Frontera]
Sainte Marie de le Port [Puerto de Santa María]
Per mare [por mar]
A Kales le mael [a la escollera de Cádiz]
Terrife [Tarifa]
A gisiere dalfar [Algeciras]
Gibilthar [Gibraltar]

De Tours usque Sanctum Jacobum per Bordeaux

St. Jehan de petit de port [San Juan Pie de Puerto]
Cheval blancq [312]
Bourget de Roncheval [Burguete de Roncesvalles]
Restougue [Larrasoaña]
Pampelune [Pamplona]
Pont la Royne [Puente de la Reina]
Lestole [Estella]
Acquers le Roy [Puente de la Reina]
Viane [Viana]
Hyspania [España]
Gronge [Logroño]
Najers [Nájera]
Saint Dominicq [Santo Domingo de la Calzada]
Beaufort [Belorado]
La ville nove [Villafranca Montes de Oca]
Bourges [Burgos]

---

el Archivo de la Catedral de Granada, escrito en 1612 por un peregrino anónimo, que parece ser el canónigo de Córdoba Bernardo José de Aldrete)".

[311] Las Forcas / Horcado, lugar cerca de Lebrija al lado del río Guadalquivir, lo indica el mapa de: *Domenico de Rossi. Li Regni de Granata e d'Andalucia* c1696.

[312] Ha de tratarse de una venta de la ruta.

Formilles [Hornillos del Camino]
Quatresoris [Castrojeriz]
Formentes [Frómista]
Charion [Carrión de los Condes]
Saint Phagon [Sahagún]
Bournel [El Burgo]
Marseillen [Mansilla de la Mulas]
Rouge Lyon [Leon]
Pontdel'ege [Puente de Órbigo]
Estorges [Astorga]
Ravanel [Rabanal del Camino]
Pontferat [Ponferrada]
Pamers [Parandones]
Villefrancque [Villafranca del Bierzo]
Galitia [Galicia]
Laphane [La Faba]
Troix chasteaux [Triacastela]
Villenove [Villanueva de Sarria]
Pontdomin [Portomarín]
St-jaque le viel [Palas de Rey]
Saint-Legier [Leboreiro]
Villenove [Melide]
Villerouge [Lavacolla]
Mont Joye [Monxoi]
St-Jaque [Santiago de Compostela]

Aliter de rubeo Leone per Sturiam usque Sanctum Jacobum

Lyon [León]
Villamanín
Villenove [Villanueva del Camino / de la Tercia]
Bordonnet [Busdongo]
Palgale [Pajares]
Lapolo [Pola de Lena]
Saint-Salvatour [San Salvador de Oviedo]
Pont à la Royne [Puente de la Reina][313]
Piet de Sale [Salas]Lespinette [La Espina]
Fonteines [?] [314]

[313] Puente viejo desaparecido en Cornellana sobre el río Narcea, construido el siglo dieciseis por interés de la Reina Juana.

Mauferet [?]
Porteseeq [Puerto del Palo?]
Traille [?]
Penefours [Peñafuerte]
Polle de bordon [A Proba de Burón]
Castel vert [Castroverde]
Leur [Lugo]
Bourges negal [O Burgo de Negral]
Saint leveri [Leboreiro]
Villerouge [Lavacolla]
Saint-Jacque [Santiago de Compostela]

De sancto Jacobo usque Sybiliam per Salamanticam

Milid [Melide]
Sarca [Sarria]
Legondi [Ligonde]
Portcmarin [Portomarín]
Fave [La Faba]
Villefrancque [Villafranca del Bierzo]
Cacaverus [Cacabelos]
Pontferare [Ponferrada]
Mionasecqua [Molinaseca]
Val Saint Laurens [Val de San Lorenzo]
Avenientes [?]
Benevente [Benavente]
Sainte More [Zamora]
Salamantica [Salamanca]
Alva de Tournes [Alba de Tormes]
Villa francqua [Villafranca de la Sierra]
Molinos [315]
Colmenar [Caseríos de Colmenar]

---

[314] Fonteines y Mauseret, Manferet o Manseret son dos localidades que no he sabido localizar. Aparecen también en el mapa: *Legionis Regnum et Asturiarum Principatus* (Amsterdam, 1665). Otra referència: "Manseret, vers la Sierra de las Asturias a 3 lieües d'Oviedo". *Le geographe methodique, ou Introduction a la geographie ancienne & moderne. A la chronologie et a l'histoire (...) par M. l'abbé De Gourné*. Parte I (Paris, 1742). Otra cita: "si vous voulez, demeurer avec mon père dans son château près d'Oviedo, entre Pegnaflor et Manseret". *Oeuvres choisies de Le Sage*. Vol.X (Paris, 1810).

[315] Entre los dos lugares vecinos hay diversos molinos en el paso del camino.

Port de Pico [Puerto del Pico]
Rama Castaignes [Ramacastañas]
Oropese [Oropesa]
Pont de archebispo [Puente del Arzobispo]
Sainte Marie de Gdelupe [Santa Maria de Guadalupe]
Palatium de Roy [Valdepalacios?]
Campanario
Salamea [Zalamea de la Serena]
Cassailge [Cazalla de la Sierra]
Cantiliane [Cantillana]
Sibila [Sevilla]